

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

HETAWÎ KURD
1913-1914
(Değerlendirme ve Transkripsiyon)

Ahmet ALAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mehmet AKBAŞ

Mardin 2015

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

HETAWÎ KURD
1913-1914
(Değerlendirme ve Transkripsiyon)

Ahmet ALAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mehmet AKBAŞ

Mardin 2015

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı 12751009 numaralı öğrencisi * Ahmet ALAN'ın hazırladığı "Hetawî Kurd 1913-1914 Değerlendirme ve Transkripsiyon" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 16/06/2015 Salı günü saat 11:00'de yapılmış, tezin onayına oy çokluğu/ oy birliğiyle karar verilmiştir.

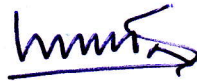
Başkan: Doç. Dr. Mehmet AKBAŞ

Üye : Prof. Dr. Abdurrahman ACAR

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ahmet KÜTÜK

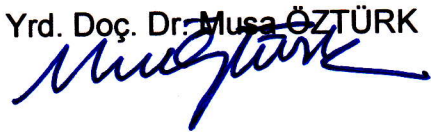
ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve/.....sayılı kararı ile onaylanmıştır.

13.07.2015

Enstitü Müdürü

Yrd. Doç. Dr. Musa ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
1. OSMANLI DÖNEMİ KÜRT BASINI	7
1.1. Kurdistan Gazetesi (1898).....	9
1.2. Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi (1908-1909)	11
1.3. Kurdistan Gazetesi (1908-1909)	11
1.4. Şark ve Kurdistan Gazetesi (1908)	12
1.5. Rojî Kurd Dergisi (1913)	12
1.6. Hetawî Kurd Dergisi (1913-1914).....	13
1.7. Bangî Kurd Dergisi (1914).....	13
1.8. Yekbûn Gazetesi (1913).....	13
1.9. Jîn Dergisi (1919) ve Gazetesi (1920)	14
1.10. Kurdistan Dergisi (1919)	15
1.11. Serbesti Gazetesi (1908)	15
2. KÜRT TALEBE HÊVÎ CEMİYETİ VE HETAWÎ KURD	16
2.1. Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti	17
2.1.1. Kuruluşu.....	17
2.1.2. Kurucuları	18
2.1.3. Amacı... ..	19
2.1.4. Şubeleri... ..	21
2.2. Kürt Talebe Hêvî Cemiyetinin Kapanması	22
2.2.1. Kürt Talebe Hêvî Cemiyetinin Yeniden Kurulması.....	22
2.3. Kürt Talebe Hêvî Cemiyetinin Yayın Organları.....	24
2.3.1. Rojî Kurd Dergisi... ..	24
2.3.2. Yekbûn Dergisi... ..	25
2.3.3. Hetawî Kurd Dergisi	26

3. HETAWÎ KURD DERGİSİNE GÖRE KÜRTLERDE SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPI	31
3.1. Kürdistan Coğrafyası	31
3.1.1. Malatya.....	31
3.1.2. Fırat Sahili.....	32
3.1.3. Harput-Mezre	33
3.1.4. Mezre-Ma'mûretü'lazîz	33
3.1.5. Siverek Sancağı.....	34
3.2. Kürtlerde Toplumsal Hayat.....	36
3.3. Kürtlerde Sağlık (Şerâit-i Sıhhiye).....	38
3.4. Kürtlerin Geri Kalma Sebepleri	41
3.5. Kürtlerde Hayatın Farklı Tecrübeleri.....	44
3.6. Kürt Aşiretleri	46
3.6.1. Têrkan Aşireti.....	47
3.6.1.1. Qurê bax [Qere baxçe] Köyü	47
3.6.1.2. Qaynaq (Xan, Qonaq) Köyü	48
3.6.1.3. Êmeni (Êmena) Köyü.....	48
3.6.1.4. Êrmeni (Ermelu) Köyü.....	48
3.6.1.5. Kemşo (Qemîşlî) Köyü	49
3.7. Eğitim.....	49
3.8. Kürt Gençleri.....	53
3.9. Kürt Dili ve Edebiyatı	57
3.10. Kürt Büyüklerinden Talep Edilenler.....	64
4. HETAWÎ KURD DERGİSİNDE KÜRTLERDE SİYASİ DÜŞÜNCE VE ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER.....	73
4.1. Kürtler	73
4.2. Kürtlük	75
4.2.1. Kürt Milliyetçiliği	78
4.2.2. Millî Bilinç ve Kalkınma İçin Yapılan Tavsiyeler.....	80
4.3. Kürt-Osmanlı İlişkileri	84
4.4. Kürt-Ermeni İlişkileri.....	87
4.5. Önemli Kürt Şahsiyetler.....	89
4.5.1. Şah Abdülkerim Han Zend	90
4.5.2. İsmail Hakkı Bey.....	92

4.5.3. Baban-zâde Asım Bey.....	93
4.5.4. Sait Paşa.....	94
SONUÇ.....	95
KAYNAKÇA	100
EKLER (TRANSKRİPSİYON).....	104
SAYI 1	108
SAYI 2	137
SAYI 3	166
SAYI 4	193
SAYI 4-5	222
SAYI 10	245
ÖZGEÇMİŞ.....	276

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul, 20. Yüzyılın başlarında çok önemli bir siyaset ve kültür merkezi olmuştur. Osmanlı'nın egemenliği altındaki diğer milletlerde olduğu gibi birçok Kürt aydını ve öğrencisi de o şehirde toplanmıştır. O Kürt aydınları ve öğrencileri, Kürt milleti arasında, yurtseverlik düşüncesinin ve Kürtlük fikrinin tohumlarını ekmeye, daha sonra da bir ulusal hareketin yolunu açmaya ve ulusal hareketi kurup düzenlemeye çalışmışlardır. Bununla beraber kürt ulusal hareketinin öncülüğünü yapmak ve o hareketle Kürtlerin daha özgür bir şekilde yaşamalarını sağlamak istemişlerdir. Bu amaca ulaşmak için tüm güçleriyle çalışmışlardır. Bu çalışmaya konu olan Hetawî Kurd dergisi de böyle bir ulusal hareketinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

1913-1914'te yayınlanan Hetawî Kurd Dergisi, Kürt halkının aydınlanmasına büyük katkı sağlamıştır. Bu değerli dergiyi günümüz insanlarının istifade edebilecek şekilde yeniden düzenlemek ve yorumlamak çalışmamızın ana gayesidir. Çalışmamızın konusunu oluşturan bu dergi üzerinde yaptığımız incelemenin, günümüzde Kürtler üzerinde yapılacak olan çalışmalarda katkı sağlayacağını ve Osmanlı'nın son dönemlerinde Kürtlerin içinde bulunduğu ahvali tanımamızda önemli yer tutacağını umuyoruz.

Bu çalışma iki kısım olarak ele alınmıştır. Birinci kısımda transkripsiyon ikinci kısımda ise bu transkripsiyona dayanılarak genel bir değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirme kısmı giriş dışında üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında 20.Yüzyılın başında Osmanlı Devletinde Kürtlerin durumu ve Osmanlı dönemi Kürt basını ele alınmıştır. Birinci bölümde Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti ve Hetawî Kurd dergisi hakkında genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Hetawî Kurd dergisine göre Kürtlerde sosyal hayat ve onların kültürel yapıları incelenmiştir. Bu bölümde Kürtlerin sosyal yaşam koşulları, Kürdistan Coğrafyasının bazı vilayetleri, Kürtlerin geri kalma sebepleri, eğitim, dil, edebiyat ve Kürtlerde hayatın farklı tecrübeleri hakkında geniş bilgiler verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde Kürtlerde siyasi düşünce ve önemli şahsiyetler incelenmiştir. Burada Kürtlerde milliyetçilik ve

milli bilinç amaçlı yapılan tavsiyelerin yanı sıra Kürtlerin genel karakteristik özellikleri ve diğer milletlerle (Osmanlılar ve Ermeniler) olan ilişkileri hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Bu çalışmanın konu seçiminden yazılmasına kadar tüm aşamalarda bana yol gösteren ve kıymetli zamanını ayırarak çalışmaya önemli katkılar sağlayan değerli danışman hocam Doç. Dr. Mehmet AKBAŞ'a ve katkılarından dolayı Alaaddin GÜNEŞ ve Avni KILIÇ'a teşekkür ederim.

Ahmet ALAN

16.06.2015

MARDİN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Hetawî Kurd

(Değerlendirme ve Transkripsiyon)

Ahmet ALAN

Mardin Artuklu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

2015: x+ 276 Sayfa

Dünyada modern toplumların ortaya çıkmasında yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü güç olarak kabul edilen basının rolü büyüktür. Basın, bir toplumun içinde bulunduğu dönemin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel durumunu aktaran en önemli kaynaktır.

20. Yüzyılın başlarında Kürt halkına ulusal bilinç kazandırma maksadıyla yayın hayatına başlayayıp 10 sayı olarak çıkan ve Osmanlı dönemi Kürt basınında önemli bir yer tutan Hetawî Kurd dergisi, dönemin önemli Kürt aydınları tarafından çıkartılmış, yazılar yazılmış ve desteklenmiştir.

Bu dönemde Osmanlı Devleti çok zor duruma düşmüştür. Bu zor durumdan kurtulmak için bir taraftan özgürlükçü ve modern adımlar atılırken, diğer taraftan bazı milletler Osmanlıdan ayrılıp bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Kürtler ise geçmişte olduğu gibi Osmanlı Devleti ile birlikte hareket etmeye devam etmişlerdir.

Hetawî Kurd dergisinin sayfalarında Kürtlere hizmet amacıyla metinler yazılmış, Kürtlerin yaşantılarında karşılaştıkları güncel sorunlar ele alınmıştır. Dergide ihtiyaç duyulan sosyal ve kültürel hususlar üzerinde durulmuş ve farklı çözüm önerileri sunulmuştur. Ayrıca Kürt halkının eğitilmesine, Kürt alfabesinin oluşturulmasına, Kürtlerin dünya kültürüne katılmasına, Kürt dilinin, Kürt tarihinin ve edebiyatının korunmasına ve Kürt gençlerinin

ulusal bilinçlerinin yükselmesine hararetle işaret edilmiştir. Bu konuda gençlere tavsiyelerde bulunulmuş ve bunların önemi vurgulanmıştır. Dergide “Kürdistan Mektupları” başlığı altında Kürdistan’ın bazı coğrafi bölgeleri ele alınmış ve bu bölgelerin sosyal, kültürel ve etnik durumu hakkında okuyucularına bilgiler aktarılmıştır. Dergide, o dönemde meydana gelen bazı olaylar ve haberler okuyucularına bildirilmiş ve önemli Kürt şahsiyetlerinin hayatları ve Kürt milletine yaptıkları hizmetler hakkında bilgiler verilmiştir.

Bu çalışmada Hetawî Kurd dergisinin değerlendirilmesi ve transkripsiyonu yapılmıştır. Değerlendirmede konulara göre bir tasnif yapılmış ve her konu ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kürt Basını, Kürtler, Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti, Hetawî Kurd, Osmanlı, Kürtçe.

ABSTRACT

Master's Thesis

Hetawî Kurd

(Assessment and Transcription)

Ahmet ALAN

Mardin Artuklu University

Institute of Social Sciences

Department of History

2015: x+ 276 Pages

The press, which is regarded as the the fourth great power following the legislation, government and jurisdiction, has a great role in building up modern societies in the world. The press is the most significant source in terms of shedding light on the social, political, economic and cultural conditions of the time in question.

Hetawî Kurd periodical, which began its broadcasting life with the aim of raising national consciousness of Kurds at the beginning of the twentieth century and held an important place with 10 publications in the Kurdish press during the Ottoman period, was published, written and supported by the major Kurdish intellectuals of the time.

The Ottoman Empire was in a very difficult situation then. On the one hand to get rid of this difficult situation liberal and modern steps were taken; on the other hand some folks declared their independence from the Ottoman Empire. Unlike other folks, Kurds didn't leave the Ottoman Empire alone as they didn't in the past either.

In Hetawî Kurd periodical, articles were written with the purpose of serving Kurds and current problems faced by Kurds were discussed. In the periodical, needed social and cultural issues were focused and different solutions were offered. In addition, to educate Kurdish people, to create Kurdish alphabet, to have Kurds gain their place in the world culture, to preserve Kurdish language, Kurdish literature and history and to rise national consciousness of young Kurds, have been strongly pointed out. The young people were

advised about these issues and these issues were highlighted. In the periodical, under the title of "Kurdistan Letters" some geographic areas of Kurdistan were introduced and readers were provided with knowledge about social, cultural and ethnic structures of the areas in question. In the periodical, some of the events and the news at that time were reported to readers and information about some important Kurdish figures' lives and their contributions to Kurdish nation were presented.

In this study, the assessment and transcription of Hetawî Kurd periodical have been done. In assessment part, a classification has been made according to the subjects and each subject has been dealt with under a separate heading.

Key Words: Kurdish Press, Kurds, Kurdish Students' Hêvî Association, Hetawî Kurd, the Ottoman, Kurdish.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Hetawî Kurd Yazarları.....	34
-------------------------------------	----

KISALTMALAR LİSTESİ

- C : Cilt
Çev : Çeviren
İTC : İttihat ve Terakki Cemiyeti
KTC : Kürdistan Kalkınma Cemiyeti
KTTC : Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti
Sad : Sadeleştiren
s : Sayfa
S : Sayı
YY : Yüzyıl

GİRİŞ

Kürtler için İkinci Meşrutiyet'i takip eden yıllar *Kürt aydınlanması* dönemi olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu dönemde İstanbul'da eğitim görmüş Kürtler, gazete ve dergiler çıkarmaya, Kürt elitleri arasındaki yoldaşlık bağlarını güçlendirmeye dayalı kültür dernekleri kurmaya ve kendi tarihlerini yazmaya başlamışlardır. Bu faaliyetlerin asıl amacı, genellikle Kürt dilini, edebiyatını, tarihini ve kültürünü bir düzen içerisinde ortaya çıkarmak olmuştur. Bu çalışmalar aynı zamanda büyük oranda okuma yazması olmayan Kürt toplumunu eğiterek milli bilincin oluşmasını da amaçlamıştır. Bu zor bir süreç olmuştur. Çünkü böyle özgürlükçü bir Kürt kimliği yüzyıllardan beri oluşturulamamıştı. Bu dernekler sayesinde Kürt liderleri bir araya gelmeye başlamış ve Kürtlerin aydınlanması için tartışmışlardır.¹

İlk Kürt örgütleri Osmanlı Devletinin başkenti İstanbul'da kurulmuştur. 1923 tarihinde "Azadî"² örgütünün kuruluşuna kadar Kürdistan merkezli bir örgüt yoktur. Sadece İstanbul merkezli örgütlerin Kürdistan şubeleri vardır. Bunun en önemli sebebi, Kürt aydın sınıfının İstanbul'da örgütlenmiş olmasıdır. Bu örgütlemeye öncülük edenler şüphesiz, Şeyh Ubeydullah, Bedirhanîler ve Baban ailesidir.³ Fakat zaman zaman bu aileler arasında görüş ayrılıkları da meydana gelmiştir.

Osmanlı Halifesine bağlılıkları ağır basan ve Kürtlerin henüz kendini yönetebilecek duruma gelmediklerine inanan Seyyid Abdülkadir, Sâid-i Kürdî, Şeyh Şefik Arvasî ve arkadaşları "özerklik" taraftarı iken Bedirhanî ailesinin en nüfuzlusu Emin Ali Bedirhan,⁴ Babanlar ve daha çok üst düzey bürokratlar ise "bağımsızlık"

¹ Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, Çev. Nilay Özok- Gündoğan, Azat Zana Gündoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s.101-102.

² 1923'te kurulan Azadî (Özgürlük) örgütünün karargâhı Erzurum'dur. Örgütü oluşturanların çoğunluğu askerî deneyime sahip kişilerdi. Bunların başında Cibranlı Albay Halid Bey ve Yusuf Ziya Bey gelir. Şeyh Sâid'de bu örgüt içinde yer almıştır. Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, Çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.411-412.

³ Hasan Uşak, *Kürdistan'da Aşiretçilik ve Milliyetçilik*, Aram Yayıncılık, İstanbul 2005, s.229.

⁴ Emin Ali Bedirhan (1851-1926) Kürt milliyetçiliğinin en tanınmış temsilcilerinden biridir. Girit'te doğdu ve Bedirhan Paşa'nın yirmi bir oğlundan biridir. Emin Ali Bedirhan'ın sekiz çocuğu vardı ve bunlardan üçü -Süreyya, Kamuran ve Celadet- milliyetçi faaliyetlerde etkili bir biçimde yer almışlardır. Emin Ali, hukuk eğitimi almış ve Osmanlı Devleti'nin farklı yerlerinde savcı, yargı müfettişi ve

isteyen kesimi oluşturmuştur. Bağımsızlık isteyenler Kürdistan Teali Cemiyeti'nden ayrılarak Kürt Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti'ni kurmuşlardır.⁵ Bu Cemiyet 1919'da Kürt Teali Cemiyeti'nden kopan bir grup tarafından kurulmuştur. Cemiyetin başkanlığına Emin Ali Bedirhan getirilmiştir. Şükrü Baban, Fuad Baban, Hikmet Baban, Dr. Abdullah Cevdet, Dr. Şükrü Sekban, Bitlisli Kemal Fevzi, Ekrem Cemil Paşa, Kerküklü Necmeddin Hüseyin, Mewlanazade Rıfat ve Memduh Selim Bey cemiyetin önde gelen isimleridir. Bu Cemiyet'in Kürt tarihinde en önemli özelliği 1946'da kurulan ve yalnızca 11 ay devam eden Kürt Mehabad Kürt Cumhuriyetinin kendisine bayrak olarak bu cemiyetin bayrağını seçmiş olmasıdır.⁶

Birinci Dünya Savaşından önce kurulan Kürt derneklerinin talepleri genelde siyasî talepler değildi. Bu dernekler Kürt aydın ve soyluları için birer kültür ve eğitim kulübü şeklinde olmuştur. Mevcut mevcut durum içinde Kürt kültürü ve dilini geliştirmeyi amaçlamaktaydılar.⁷ Bu yapılanmaların Kürtlerin aydınlanmasına katkıları olmuştur ve milliyetçilik yapmamışlardır. Ancak Kürt örgütlerinin belirgin bir şekilde milliyetçilik yapmaları, Kürtlerin kendi kaderini tayin etme hakkını istemeleri ve siyasal bir hareket olarak ortaya çıkmaları Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki çalışmalarda görülmüştür.⁸ *Kurdistan Gazetesi* bunun en belirgin örneğidir. *Kurdistan Gazetesi* ile Kürt ve Kürdistan terimleri zamanla siyasî bir içeriğe sahip olmuştur. Kürtler, bununla kendilerini Osmanlı Devleti içerisinde etno-politik bir grup olarak görmelerine rağmen Kürt halkı için kendi kaderini tayin etme hakkını talep etmemişlerdi.⁹ Gazetede Kürt ulusu Osmanlı birliği içinde düşünülmüştür. Osmanlı Devleti için “devletimiz”, imparatorluk toprakları için de “ülkemiz” kavramları sık sık kullanılmıştır.¹⁰

hâkim olarak görev yapmıştır. Sonra da Sultan Abdülhamit tarafından sürgüne gönderilmiştir. Özoğlu, s.122-123.

⁵ Naci Kutlay, *Osmanlı'dan Günümüze Kürtler (Kürdoloji Notları)*, Dipnot Yayınları, Ankara 2014, s.117.

⁶ İbrahim Sediyanı, “I. Dünya savaşı Sonrası Kurulan Kürt Cemiyetleri”, *Kürt Tarihi Dergisi*, S. 14, Ağustos-Eylül, İstanbul, 2014, s.58.

⁷ Uşak, s.230.

⁸ Özoğlu, s. 102.

⁹ Özoğlu, s. 50.

¹⁰ Kemal Burkey, *Neolitik 1. Dünya Savaşı'na Kürtler ve Kürdistan*, Deng Yayınları, İstanbul 2011, s.441.

İlk başlarda İttihat ve Terakki Cemiyetini¹¹ destekleyen Kürtler¹², 31 Mart 1909'da bu cemiyete karşı tavır sergilemişlerdi. Bunun en önemli sebebi Jön Türklerin Türkleştirme politikasıdır. Bu nedenle İstanbul'daki Kürt Okulu, Kürt gazete ve kulüpleri devlet tarafından kapatılmış. Bunun üzerine birçok Kürt aydını ülke dışına kaçmak zorunda kalmıştır.¹³

Jön Türklerin sergiledikleri Türkleştirme politikalarına karşı geleneksel ve laik Kürt çevreleri ayaklanınca, Kürt milliyetçiliğinde geleneksel kesim ile beraber laik kesimler de yer almaya başlamıştır.¹⁴ Meşrutiyet döneminde Kürt milliyetçiliği önderlerini Garo Sasuni üç sınıfa ayırmaktadır. Birinci sınıf, beyler, şeyhler, ağalardır, ikincisi Kürt memurları ve subaylarıdır, üçüncüsü hür fikirli aydınlardır.

1- Beyler, Şeyhler, Ağalar: Bütün aşiret onların eli altındaydı. Onlar ülkenin ekonomik ve siyasal hayatının ve ülkenin gerçek sahibiydiler. Bu grup halk üzerinde en etkin olanıydı ve eli altındaki Reaya Kürtler ise Meşrutiyet devrinden önceki durumlarında da olduğu gibi bu aşiret reislerinin uşağı olarak kalmakta devam ettiler ve Meşrutiyetin olanaklarından hiçbir şey elde etmediler.

2- Kürt Memurları ve Subayları: Bunlar neredeyse Türkleşmiş ve çoğunluğu Sultan Hamit rejiminin sadık hizmetçileri idiler. Meşrutiyet döneminde ulusal uyanıştan dolayı belirli bir ölçüde Kürtlüklerini hatırladıysa da memur zihniyetinde kalarak elde ettikleri pozisyonlarını ve memuriyetlerini korumak için Meşrutiyete bağlandılar ve tüm devleti kapsayan (daha doğrusu İttihatçıların) siyasetini -ulusal olarak örgütlenme ve siyasî bakımdan olgunlaşma ihtiyacında olan Kürt halkını hiç düşünmeden- takip ettiler.

¹¹ İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), 1889 yılında İstanbul'da İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sukuti ve Mehmet Reşit tarafından kuruldu. Bunlardan Abdullah Cevdet ve İshak Sukuti Kürt'tü. Daha sonra, önde gelen bazı Kürtler de cemiyete katıldı veya cemiyetin faaliyetleriyle yakından ilgilendiler. Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi (Kökenleri ve Gelişimi)*, Çev. İsmail Çekem-Alper Duman, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.207-208.

¹² İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni destekleyen Kürtlerin başında, Şeyh Übeydullah'ın oğlu Seyyid Abdülkadir, Bedirhan ailesinden Emin Ali Bedirhan, Kürt önderlerden Şerif Paşa gelir. Bunlar Kürtlerin haklarına kavuşacağı umuduyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni desteklemişlerdi. 1909'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ırkçı yüzü ortaya çıkınca Kürtler destek vermekten vazgeçmişlerdir. Ahmet Kahraman, *Kürt İsyanları Tedip ve Tenkil*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2004, s. 49-50.

¹³ Naci Kutlay, *Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci*, Dipnot Yayınları, Ankara 2012, s.147.

¹⁴ Uşak, s.218.

3- *Hür Fikirli Kürt Aydınları: Bunlar Kürt bağımsızlık fikrini yaymaya çalışanlar olduklarından Sultan Hamit devrinde takip edilmiş ya da sürgün edilmişlerdir. Bunların başında Şeyh Ubeydullah'ın oğulları ve torunları gelmektedir.*¹⁵

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması, Kürtlerin örgütlenmesini ve ulusal bilinç oluşturma çabalarını sekteye uğratmıştır. Çünkü savaşa katılım "Kutsal Cihad"a çağrı olarak kabul edilmiş, dolayısıyla Kürtlerin savaşı içgüdülerinin Müslümanlık anlayışı altında gerçek millî çıkarlarına karşı başka bir tarafa çevrilmesine sebep olmuştur.¹⁶

Kürtler, Birinci Dünya Savaşı'na kadar blok bir tavır göstermemişlerdir. Bunun temel sebebi sosyo-ekonomik yapılarıdır. Bu parçalı eğilimleri Meşrutiyet döneminde üç grup şeklinde ortaya çıkmıştır. Osmanlı'nın savaştan sonra zayıf duruma düşmesi, savaşın Kürdistan genelinde yarattığı olumsuz etki, uluslararası arenada meydana gelen yeni durum, savaş öncesi örgütlemelerin -özellikle Hêvî-mensuplarını daha da radikalleştirmiştir. Bu kişi ve örgütler Birinci Dünya Savaşından sonra daha örgütlü bir şekilde tepkilerini ortaya koymuşlardır. Osmanlı Devletinden ayrılmayı isteyecek kadar Kürt ulusunun haklarını savunmaya başlamışlardır.¹⁷ M. A. Hasretyan bunları beş akım olarak formüle etmiştir.

Birinci Akım: (Esas olarak Cemiyet-i İstiklal-i Kürdistan yöneticileri) Kürdistan'ın tam bağımsız ve müstakil olmasına taraftarlardı.

İkinci Akım: (Kürdistan Teali Cemiyetinin bir kısmı) Türkiye devleti çerçevesinde, Kürdistan'ın özerkliğinden yana idi.

Üçüncü Akım: İran himayesinde "bağımsız" bir Kürdistan taraftarı idi. Bu gruba Şerif Paşa başta olmak üzere birkaç etkili Kürt dahil oluyordu. Grup mümessilleri vaktinde, diplomasi alanında önemli rol oynamıştı.

¹⁵ Garo Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. yy' dan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri*, Çev. Bedroz Zartaryan, Memo Yetkin, Med Yayınevi, İstanbul 1992, s.223-224.

¹⁶ Basil Nikitine, *Kürtler*, Çev. E.Karahan-H.Akkuş-N.Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2010, s.362

¹⁷ Malmısaniy, *Yirminci Yüzyılın Başında Diyarbekir'de Kürt Ulusçuluğu (1900-1920)*, Vate Yayınevi, İstanbul 2010, s.53.

Dördüncü Akım: (Irak Kürdistan'ı Hareketi) İngilizlerin himayesinde kendi bayrağına sahip olan, devlet dili Kürtçe olmak şartı ile "bağımsız" bir Kürdistan kurmak yanlısı idi.

Beşinci Akım: (Bilhassa Kemalist Devrim döneminde kendisini hissettireni) Kürtlerin tam Türkiye'ye tabi olmalarını istiyordu. Bu cereyan; diplomatik, askerî devlet hizmetlerinde bulunmuş olan Kürtleri, Kürt asıllı mebusları, Osmanlı İmparatorluğu ve yeni Türkiye'nin sosyal ve kültürel hayatında önemli bir rol oynayan Türkleştirilmiş politik adamları içeriyordu. Bunlar kendi halkından kopmuş, onunla bağlarını kesmiş ve tabi ki, Kürtlerin ulusal duyguları ve özlemlerini ifade etmiyorlardı.¹⁸ Bütün bu sayılan akımların lider ve temsilcileri kendi zihniyet yapılarına göre Kürt örgütlerine yön vermişlerdir.

1918 yılında İstanbul'da kurulan ve aynı zamanda Diyarbakır ve Kürdistan'ın birçok kentinde şubeleri olan Kürt Teali Cemiyeti ilk siyasal Kürt örgütüdür. Bu durum, Kürt örgütlerinde yeni bir aşamaya geçildiği anlamına geliyordu. Kürtlerin genel çıkarlarını ve ulusal dayanışma içerisinde olmalarını öne çıkarıyordu.¹⁹ Kürt Teali Cemiyeti'nin (Kürdistan'ı Kalkındırma Cemiyeti-KTC) üyeleri eski Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti üyeleri gibi orta sınıf şehirli milliyetçilerden olmayıp, üyeleri arasında aşiret çevrelerinden de temsilciler bulundurmıştır. Bu durum cemiyetin halkı daha fazla temsil ettiği anlamına geliyordu.²⁰

Aradan geçen on yılda çok şey değişmiştir. 1918 sonları ve 1919'da artık "kültürel Kürt hareketleri dönem"ini geride bırakan yepyeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem "siyasî Kürt hareket"inin başlangıç dönemiydi. Bu durum o dönemin yayın organı olan Jîn'de açıkça görülmüştür. Jîn, Kürtlerin siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik düzeylerine dair yayın yapıyordu.²¹

İstanbul'da Kürt öğrenci ve aydın sayısı artmış, Kürtlük duygusu on yıl öncesine göre daha güçlü bir duruma gelmiştir.²² Kürt örgütlerinin kuruluş

¹⁸ Uşak, s.230.

¹⁹ Uşak, s.231.

²⁰ Bruinessen, s. 408.

²¹ Kutlay, *Osmanlı'dan Günümüze Kürtler (Kürdoloji Notları)*, s.135.

²² Kutlay, *Osmanlı'dan Günümüze Kürtler (Kürdoloji Notları)*, s.135.

izgilerine bakıldığında giderek bu örgütlerin radikalleşen ve bağımsızlık fikrini savunan fikirleri içeren bir çizgiye kaydıkları söylenebilir.

1. OSMANLI DÖNEMİ KÜRT BASINI

Basın belirli zaman aralıklarında basılıp, her türlü haberi, düşünceyi insanlara ulaştıran yayınlardır. Yayınladıkları zaman aralığına göre çeşitli adlar alırlar. Günlük basılan yayın organlarına gazete, haftalık, on beş günlük, aylık ve daha uzun zaman aralıklarında basılan yayınlara da dergi adı verilir. Yayın ise, gazete ve dergilerin yanında radyo ve televizyon gibi bütün kitle iletişim araçlarıyla insanlara duyurulan her şeydir.¹ Günümüzde bu basın yayın araçlarına internet de eklenmiş ve bütün bunların toplamına medya adı verilmektedir. Medya çok daha geniş bir kavram olup tüm basın-yayın araçlarını (Radyo, Televizyon, İnternet, Gazete, Dergi) kapsamaktadır.

Bu dönemde Kürt basın tarihi, Türkiye'deki diğer etnik gruplara mensup olanların yapmış oldukları yayıncılık faaliyetlerden farklı değildir. Fransız İhtilali'nin de etkisiyle diğer devletlere göre hızla güç kaybeden Osmanlı Devleti sınırları içindeki farklı etnik gruplar arasında milliyetçilik fikri büyük bir hızla yayılmıştır. Bu yaygınlaşmanın temelini kitle iletişim araçları oluşturmuştur. Matbaa ortak değerleri, aidiyetleri geliştirmek isteyen kesimlere büyük bir olanak sunmuştur. Bununla birlikte birçok dergi ve gazete kurulmuş, böylece kitleler daha kolay yönlendirilmeye çalışılmıştır. Kürtlerde de durum farklı değildi. Onlar da Osmanlı Devleti'nin son döneminde kendi yayın organlarını kurarak, gerek yaşadıkları bölgenin gerekse Kürtlerin durumuyla ilgili söz sahibi olmak istediler. Bunu gerçekleştirirken zaman zaman baskılara maruz kaldılar.²

Kürt basını, 119 kayıtlı gazete ve derginin yer aldığı oldukça geniş yelpazede yayınları içeren bir basın kadrosundan oluşmaktadır. Bu yayınların yayınlanması düzenli olmadığı gibi bir kısmının da ömrü çok kısa olmuştur. Bu taraftan bakıldığında Kürt basınının gelişiminin ve geçirdiği değişimlerin Kürt siyasal evriminin önemli göstergeleri olduğu söylenebilir.³ Bu gazete ve dergilerin geneli iki

¹ İnuğur, Nuri; *Basın Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 1993, s.19.

² İlhan Kaya, Enver Yalçın, Gülşah Savaş Çakmakçı, *Osmanlı Dönemi Kürt Basın Tarihi*, Ukam Yayınları (Yayın No: 11, Rapor No: 5), İstanbul 2015, s. 4.

³ V. Minorsky, TH. Bois, D.N. Mac Kenzie, *Kürtler ve Kurdistan*, Çev. Kamuran Fıratlı, Doz Yayınları, İstanbul 2004. s.188.

dilli yayınlanmıştır. Büyük bir bölümü dil, folklor ve Kürtlere ait gelenekler, aynı zamanda Kürt tarihi ve coğrafyası ile ilgili önemli kaynaklardır. Bu yayınlarda eski ya da çağdaş şairlerin birçok şiir ve edebiyat eleştirilerini bulmak mümkündür. Genç yetenekler ilk deneyimlerini bu merkezlerden insanlara ulaştırmışlardır.⁴

Kürtçe basılan eserlerin ekseriyeti İstanbul, Kahire ve Bağdat'ta basılmıştır. 1898 tarihinde Kahire'de *Kurdistan Gazetesinin* basıldığı bir "Kürdistan Gazetesi Matbaası" vardı. Bunun dışında 1911 tarihinde Kahire'de Ferecullah Zeki el-Kürdî isminde bir Kürt'ün Matba'atü'l-Kurdistâni'l-ilmîyye (Kürdistan Bilimsel Matbaası) isminde bir matbaa olduğu bilinmekle birlikte bu matbaada Kürtçe kitap basılıp basılmadığı konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.⁵ Fakat basım merkezleri zamanla İstanbul'dan Irak'ın Bağdat, Süleymaniye, Hewler (Erbil), Kerkük şehirlerine; İran'ın Tahran, Mahabat ve Tebriz gibi kentlerine hatta öte yandan Şam ve Beyrut gibi önemli basın merkezlerine taşınmıştır.⁶

Kürtçe yazılan kitap ve süreli yayınların Kürdistan dışındaki merkezlerde basılmasının üç sebebi vardır: Mısır'daki Dominiken matbaası dışında, hükümetin elindeki hiçbir matbaanın Kürtçe yayıncılıkla ilgilenmemesi, Kürt yayıncılığıyla ilgilenenlerin çoğunun sürgündeki Kürt milliyetçileri olması ile Kahire ve İstanbul'da sansürün daha az olmasıdır.⁷ Kürtler II. Abdülhamit döneminde (1876-1909) İstanbul'daki Kürtlerin durumuyla ilgili yayınlar yapmaya başlamışlardır. Bu yayınlarda Kürtlerin kendilerini ve Kürdistan'ı nasıl algıladıklarıyla ilgili zengin bilgiler bulunmaktadır.⁸

Kürt basın tarihi, 22 Nisan 1898 tarihinde Mikdat Midhat Bedirhan tarafından Kahire'de çıkartılan *Kurdistan Gazetesi* ile başlar.⁹ Kürt halkının tarihinde ilk kez bir Kürtçe gazete yayınlanmış ve sahibi gazeteye adını kendi yurdu olan *Kurdistan* olarak koymuştur. Mikdat Midhat Bedirhan *Kurdistan Gazetesini* yayınlamakla hem

⁴ Minorsky, V. , TH. Bois, D.N. Mac Kenzie; s.188.

⁵ Malmîsanij, *Türkiye ve Suriye'de Kürtçe Kitap Yayıncılığının Dünü ve Bugünü*, Vate Yayınevi, İstanbul 2006, s.33.

⁶ Minorsky, V. , TH. Bois, D.N. Mac Kenzie; s.188.

⁷ Amir Hassanpour, "Kürt Medya Kültürünün Yaratılması", *Kürt Kimliği ve Kültürü* (Philip Kreyenbroek, Christine Allison), Çev. Ümit Aydoğmuş, Avesta Yayınları, İstanbul 2003, s.85.

⁸ Özoğlu, s.49.

⁹ Mesûd Serfiraz, "Osmanlı Dönemi Kürt Basın Tarihine Genel Bir Bakış" *Kürt Tarihi Dergisi*, S.8, Ağustos-Eylül, İstanbul, 2013, s.30.

Kürt halkının yaşamında yeni bir sayfa açmış hem de ilk Kürt gazetecisi olmuştur.¹⁰ Bu nedenle her yıl 22 Nisan günü “Kürt Gazeteciliği Günü” olarak kutlanmaktadır. 1898 yılında *Kurdistan* gazetesinin çıkması, Kürt ulusal bilinç ve örgütlenmesinde yeni bir döneme girildiğini göstermektedir.¹¹

1.1. Kurdistan Gazetesi (1898)

Kurdistan Gazetesi herhangi bir örgütün veya aydın grubun değil, Bedirhanî ailesinden¹² Bedirhan Bey’in oğullarından Mikdat Midhat Bedirhan’ın bireysel çabalarıyla çıkartılmıştır.¹³ Daha sonra kardeşi Abdurrahman Bedirhan da kendisine yardımcı olmuştur. Mikdat¹⁴ ve Abdurrahman Bedirhan kardeşler, 1847 yılında önce İstanbul’a sonrada Girit’e sürgün edilen Kürt Botan Beyi Mîr Bedirhan’ın sürgünde doğan çocuklarıdır.¹⁵ Gazetenin yazarları bazen değişmekle beraber bunlar Bedirhan ailesinden Emir Mithat, Emir Abdurrahman ve Emir Süreyya beyler olmuştur.¹⁶ Gazetenin kapağında “ Her baskısında 2000 adet Kürdistan’ın büyük vilayetlerine gönderilecek, vasıtalar ile köy ve kasabalara dağıtılacaktır” ibaresi yer almaktadır.¹⁷ Osmanlı yönetimi, gazetenin dağıtılmasını engellemek için sert tedbirler almıştır. Bu engellenme ve baskılarına rağmen gazete Kürdistan’a ulaşmıştır. Gazetenin Kürdistan’a ulaşmasının yanı sıra Şam, Adana yörelerinde ve Avrupa’da dağıtılmıştır.¹⁸

Gazetenin ilk 5 sayısı Kahire’de, el-Hilal Matbaası ve *Kurdistan Gazetesi* Matbaası’nda, 6. Sayıdan 19. Sayıya kadar Cenevre’de yayınlanmıştır. Gazete 20. Sayıdan itibaren tekrar Mısır’a taşınmış ve 23. Sayıya kadar burada basılmıştır. 24.

¹⁰ “Mikdad Midhat Bedirhan ve İlk Kürd Gazetesi”, *Kurdistan Gazetesi-1898-1902* (Arap Harflerinden Latin Harflerine Çev. M.Emin Bozarslan), Deng Yayınevi, C.1, Uppsala-Sweden 1991, s.59.

¹¹ Burcak, *Neolitik 1. Dünya Savaşı’na Kürtler ve Kürdistan*, s.439.

¹² Hassanpour, “Kürt Medya Kültürünün Yaratılması” s.91.

¹³ Malmısaniy, *Cızıra Botanlı Bedirhaniler*, Avesta Yayınevi, İstanbul 2009, s.216.

¹⁴ Mikdad Midhat Bedirhan (Mikdad Evsed Bedirhan), 1856’da Girit’te doğmuştur. 1910 (veya 1911’de)İstanbul’da kurulmuş olan Kürt Neşri Maarif Cemiyeti’nin kurucuları arasında yer almış ve Dersim mutassarıflığı yapmıştır. Malmısaniy, *Cızıra Botanlı Bedirhaniler*, s.216-219.

¹⁵ Murat İssı, “Kürt Basını ve Kürdistan Gazetesi (1898-1902)”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, S.IX, Nisan, 2013, s.128.

¹⁶ Nikitine, s.362.

¹⁷ Malmısaniy, *Yüzyılımızın Başlarında Kürt Milliyetçiliği ve Dr. Abdullah Cevdet*, Jina Nû Yayınları, Uppsala 1986, s.14.

¹⁸ Akyol, Hüseyin; *Kürt Medyasında Yirmi Yıl*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2010, s.100.

Sayıdan itibaren Londra'ya taşınmış, 30. Sayısı ise tekrar Cenevre'de basılmıştır. Gazetenin bilinen son sayısı 31. Sayıdır ve 14 Nisan 1902 tarihlidir. Gazete 1898 yılından 1902 yılına kadar 3 ülke ve 5 şehir değiştirmiştir. Gazetenin dili başta Kürtçe olmuş, daha sonra Kürtçe ve Türkçe birlikte kullanılmıştır.¹⁹

Kurdistan Gazetesi yazarları, Kürt sorununu Osmanlı vatanseverliği bakış açısıyla ele almışlardır. Bu yazarlar, Osmanlı Devletini kendi yurtları olarak benimsemiş ve Kürdistan'ı da buranın ayrılmaz bir parçası olarak görmüşlerdir.²⁰ Bununla birlikte gazete, Abdülhamit yönetiminin politikalarını özellikle de "Hamidiye Alaylarını" eleştiren yazılar da yayınlamaktaydı.²¹ Mikdad Midhad Bedirhan, gazetenin ilk sayısında gazetenin çıkış amacını şöyle açıklamıştı: "*Günümüzde artık dünyada meydana gelen her türlü olayı gazeteler yazmaktadır. Birçok bilgiyi/haberi gazetelerden öğrenmekteyiz. Fakat ne yazık ki, o kadar cesur, yiğit ve mert olan Kürtler, böyle bir şeyden mahrumdurlar. Ben de siz Kürtleri dünyadaki gelişmelerden haberdar etmek, ilim ve marifetin yollarını göstermek, Kürtçe okuma-yazmaya teşvik etmek için bu gazeteyi çıkarıyorum.*"²²

Uzun yıllar boyunca Kürtler adına yayın yapan tek gazete olarak kalan *Kurdistan*'a 1908'den sonra birçok gazete ve dergi katılır. 1908'de II. Meşrutiyetin ilanı ile Kürt aydınları kendi zamanlarındaki siyasal ve sosyal gelişmeleri dergi ve gazeteler yoluyla anlatmak için çalışmaya başlarlar. Böylece birçok Kürt aydını/gazetecisi, Mikdat Midhat Bedirhan'ın başlattığı süreci, 1908-1920 yılları arasında Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi (1908), *Kurdistan* (1908-1909), *Şark ve Kurdistan* (1908), *Rojî Kurd* (1913), *Hetawî Kurd* (1913-1914), *Bangî Kurd* (1914), *Yêkbûn*, *Jîn Dergisi* (1919) ve gazetesi (1920), *Kurdistan* (1919) ve *Serbestî* adında birçok dergi ve gazete çıkararak devam ettirmişlerdir.²³

¹⁹ Issı, s.131-132.

²⁰ Djene Rhys Bajalan, *Jön Kürtler (Birinci Dünya Savaşı'ndan Önce Kürt Hareketi 1898-1914)*, Çev. Burcu Yalçinkaya, Avesta Yayınları, İstanbul 2010, s.90.

²¹ Bajalan, s.92.

²² Müslüm Yücel, *Kürt Basın Tarihi*, Aram Yayınları, İstanbul 1998, s.41.

²³ Serfiraz, s.30.

1.2. Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi (1908-1909)

Bu gazete Şeyh Ubeydullah-ı Nehrî'nin oğlu Seyyid Abdulkadir'in başkanlığında İstanbul'da kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyetinin (KTTC)²⁴ yayın organıdır. İkinci Kürt yayın organı özeliğini taşımaktadır. 5 Aralık 1908'de kurulan²⁵ gazetenin sorumlusu, asıl adı Süleymaniyeli Tefîk olan Kürt şâir Pîrêmerd'dır. Başyazarı Diyarbekirli Ahmed Cemil'dir.²⁶ Bu gazete, derneğin iki temel siyaseti üzerine yayın yapmaktadır. Birincisi, Meşrutiyet ve özgürlük çerçevesinde Osmanlı Devletinin birliğidir. İkincisi ise o devletin sınırları içinde Kürtlerin ve Kürdistan'ın özgürlüğüdür.²⁷ Gazete dil ve kültürün yanında bilim ve tekniğin önemini de vurgulamaktadır. Sâid-i Kürdî bir makalesinde *“Kürtlere gerekli olan ulusal birliktir ve dinî bilimlerle birlikte asgari uygarlık düzeyine ulaşmak için teknik sanatları öğrenmek ve ileri götürmektir.”*²⁸ demiştir. Gazetenin kapağında Türkçe olarak “Haftada bir kez çıkar, dinî, ilmî, siyasî bir gazetedir.” ibaresi yer almaktadır.²⁹ Sâid-i Kürdî, Baban-zâde İsmail Hakkı, Halîl Hayâlî ve Süleyman Nazif gazetede yazı yazarlar arasındadır.³⁰ Kürt Teavün ve Terakki gazetesinden günümüze yalnızca dokuz sayı ulaşmıştır.

1.3. Kurdistan Gazetesi (1908-1909)

Yurt dışında yayımlanan ilk Kürt gazetesi Kürdistan'dan farklı olarak 1908 Devriminden (II. Meşrutiyet) sonra Bedirhanlı Süreyya Bey'in girişimiyle

²⁴ 1908'de Meşrutiyet ilan edilince, sürgünde bulunan bazı Kürt aydınları İstanbul'a dönmüşler ve Meşrutiyeti açık bir şekilde desteklemişlerdi. KTTC, bu dönemde Meşrutiyeti destekleyen bir grup Kürt aydını tarafından Eylül 1908 tarihinde İstanbul'da kurulur. KTTC, Kürdistan'da şube açan ilk çağdaş ve legal Kürt örgütü olarak Kürdistan'da demokratik ve politik mücadelenin ilk adımlarının atılmasına önayak olmuştur. Kürtler KTTC ile modern anlamda örgütlenme aşamasına geçmişler, ilk kez diğer Osmanlılardan ayrı, Kürt kimlikli yasal bir örgüt oluşturmuşlar ve ilk kez bir örgütsel yayına sahip olmuşlardır. Malmîsanij; *Yirminci Yüzyılın Başında Diyarbekir'de Kürt Ulusçuluğu (1900-1920)*, s.23-25.

²⁵ Naci Kutlay, *21. Yüzyıla Girenken Kürtler*, Pêrî Yayınları, İstanbul 2011, s.452.

²⁶ Burkay, s.446.

²⁷ *Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi, 1908-1909*, Kürtçe-Türkçe Dergi, (Arap Harflerinden Latin Harflerine Çev. M.Emin Bozarlan), Deng Yayınevi, Uppsala-Sweden 1998, s. 19-22 (1-4).

²⁸ Burkay, s.446.

²⁹ Amir Hassanpour, *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil*, Avesta Yayınları, İstanbul 2005, s.256.

³⁰ Kutlay, *21. Yüzyıla Girenken Kürtler*, s.462.

İstanbul'da yayına başlamıştır.³¹ Toplam dört sayfa olarak çıkan Kurdistan Gazetesi Türkçe ve Kürtçe yazılardan müteşekkildir. Yazar kadrosunu Mehmet Salih Bedirhan, Emin Ali Bedirhan, Abdurrahman Bedirhan ve Hüseyin Kenan Bedirhan gibi Bedirhanî ailesine mensup şahıslar oluşturmuştur. Kurdistan Gazetesi, kendisiyle aynı dönemde yayınlanan birçok gazete gibi meşrutî rejim taraftarı, Osmanlılığa ve halkların birliğine vurguyu ön plana çıkarmıştır.³² Gazete 31 Mart Vakası nedeniyle, Nisan 1909'da kapatılmıştır.³³

1.4. Şark ve Kurdistan Gazetesi (1908)

Bu gazete 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul'da yayın hayatına başlamıştır. Haftada iki kez çıkan gazete, fazla uzun ömürlü olmamıştır. Kaç sayı çıktığı tam olarak bilinmemektedir. Gazetenin kurucuları, Hersekli Ahmet Şerif, Malatyalı Bedri ve Hersekli İsmail'dir. Arap harfleriyle Türkçe ve Kürtçe olarak yayınlanan "Şark ve Kurdistan" gazetesi ağırlıklı olarak Kurdistan ve Bosna-Hersek'teki sorunlar üzerinde durmuştur. İstanbul'da çıkan Kürtçe gazete ve dergiler, belli cemiyetler tarafından çıkarılmaktaydı. "Şark ve Kurdistan" gazetesinin herhangi bir cemiyetle bağı tespit edilememiştir.³⁴

1.5. Rojî Kurd Dergisi (1913)

Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti üyelerinin çıkardığı ilk dergi olan "Rojî Kurd" (Kürt Güneşi) Dergisi, 6 Haziran 1913 tarihinde İstanbul'da yayın hayatına başlamış ve sadece 4 sayı çıkabilmiştir. Aylık yayınlanan derginin her sayısı 32 sayfadan oluşuyordu. Gazetenin yönetim yeri, Hêvî Cemiyetinin bulunduğu daire olup dağıtım yeri ise Şafak Kütüphanesi idi.³⁵

³¹ Kutlay, Osmanlı'dan Günümüze Kürtler (Kürdoloji Notları), s.98., Malmîsanij; *Cızıra Botanlı Bedirhanîler*, s.113.

³² Yener Koç, "Kurdistan Gazetesi Üzerine Birkaç Not", *Kürt Tarihi Dergisi*, S.8, Ağustos-Eylül, İstanbul 2013, s.39.

³³ Kutlay, *Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci*, s.140.

³⁴ Serhat Bozkurt, "Bir II. Meşrutiyet Gazetesi olarak Şark ve Kurdistan", *Kürt Tarihi Dergisi*, S.8, Ağustos-Eylül, İstanbul 2013, s. 51-52.

³⁵ Celîlê Celîl, *Kürt Aydınlanması*, Avesta Yayınları, İstanbul 2000, s.75.

Rojî Kurd'de Türkçe ve Kürtçe (Kurmancî ve Soranî Kürtçesiyle) yazılar yazılmıştır. Derginin imtiyaz sahibi ve sorumlusu Süleymaniyeli Abdülkerim'dir. Dergi, hükümet tarafından zararlı görülünce derginin yöneticileri yayına ara vermiştir. "Rojî Kurd" adında sadece dört sayı yayınlandıktan sonra "Hetawî Kurd" olarak adı değiştirilmiştir.³⁶ Bu dergi hakkında detaylı bilgi çalışmamızın İkinci Bölümünde verilecektir.

1.6. Hetawî Kurd Dergisi (1913-1914)

Adı Kürt Güneşi anlamına gelen bu dergi 23 Ekim (Zilkade) 1913'te ilk sayısı yayınlanmış ve en az on sayı çıkmıştır. Bunlardan bir kısmı aylık bir kısmı da on beş günlük olarak çıkmıştır. Bugün elimizde 1, 2, 3, 4, 4-5 ve 10. Sayıları mevcuttur. Hetawî Kurd Dergisi Arap alfabesiyle Türkçe ve Kürtçe (Kurmancî ve Soranî lehçeleri) dilleriyle yazılmıştır. Derginin imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Baban Abdülazîz'dir. Hetawî Kurd Dergisinin yayın gayesi onuncu sayıda "Kürtlüğe hizmet" olduğu açık bir şekilde ifade edilmektedir.³⁷ İleriki sayfalarda tezimizin esas konusunu oluşturan bu dergi geniş bir şekilde tanıtılacaktır.

1.7. Bangî Kurd Dergisi (1914)

Cemaleddin Baban tarafından 8 Şubat 1914 tarihinde ilk sayısı çıkan dergi, Türkçe ve Kürtçe olarak, Bağdat'taki el-Edeb matbaasında basılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla yayım hayatı son bulmuştur. Kimisine göre üç, kimisine göre de beş sayı olarak çıkmıştır.³⁸

1.8. Yêkbûn Gazetesi (1913)³⁹

Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti üyelerinin çabalarıyla yayınlanan Rojî Kurd Dergisi ile aynı dönemde yayınlanan Yêkbûn (Birlik) Gazetesi, Eylül 1913 tarihinde İstanbul'da Kürtçe ve Türkçe olarak yayın yapmış bir gazetedir. Üç günde bir

³⁶ Hüseyin Akyol, *Kürt Medyasında Yirmi Yıl*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2010, s.104.

³⁷ "Umum Kürtlerin Nazar-ı Dikkatine", *Hetawî Kurd*, S.10, İstanbul, 1914,

³⁸ Malmîsanij, *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti-İlk Legal Kürt Öğrenci Derneği*, Avesta Yayınları, İstanbul 2002, s.154.

³⁹ Yêkbûn'un gazete mi yoksa dergi mi konularında farklı görüşler vardır. Yaptığımız araştırmada Yêkbûn'un gazete olduğu görüşü daha hâkimdir.

yayınlanan Yêkbûn Gazetesi, siyasetten uzak durmaya çalışan bir gazete olup sorumlu müdürlüğünü İbrahim Kürdî yapmıştır. Gazetenin amacı, Osmanlı ve İslâm coğrafyasında Kürtleri tanıtmak, kadir ve kıymetlerini daha da yükseltmektir.⁴⁰ Gazete sadece üç sayı çıkabilmiştir.⁴¹ Bu dergi de Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti tarafından çıkartıldığı için çalışmamızın İkinci Bölümünde geniş yer verilecektir.

1.9. Jîn Dergisi (1919) ve Gazetesi (1920)

I. Dünya savaşından sonra Kürtlerin İstanbul’da çıkardığı ilk dergidir. Toplam yirmi beş sayı çıkmıştır. Derginin sorumluları, ilk yirmi sayısında Müküslü Hamza, son beş sayısında ise Memduh Selim Bey olmuştur. Dergi, Kürtçe (Kurmançî-Soranî) ve Osmanlı Türkçesi dillerinde Arap harfleriyle yayın yapmıştır. Derginin amacı, uzun yüzyıllardan beri ihmal edilen Kürtlerin tarihsel yaşamına, ulusal haklarına, edebiyat ve sosyolojisine ilişkin yayında bulunmaktır.⁴²

Jîn Dergisinde, Abdullah Cevdet, Kurdî-i Bidlisî, Halîl Hayâlî ve Süleymaniyeli Tevfik (Pîrêmerd) gibi önemli isimler, Kürt tarihine ilişkin yazılar yazmıştır.⁴³ Dergi, Kürt kimliğine dair taleplerin en önemli savunucusu olmuştur. Modern Kürt taleplerini dile getirmiştir. Dergide, Paris Barış Görüşmeleri sebebiyle Kürtlerin hak ve taleplerine dair birçok yazıya yer verilmiştir. Kürt kültürel kimlik sorununun, siyasî bir kimlik sorununa dönüştüğü bir dönemin önemli bir yayın organı olma özelliğini taşımaktadır.⁴⁴ Kürt basın tarihinde Jîn adında bir de gazete vardır. 33. ve 36. Sayıları koleksiyonlarda mevcuttur. Bu iki sayıda Jîn’in amacı Kürt millî birliğini ve hukukunu savunmaktır. Gazete siyasî ve ilmî bir haftalık gazete niteliğindedir.⁴⁵

⁴⁰ Sedyani, “Kürt Basın Tarihi”, <http://www.ufkumuz.com/kurt-basin-tarihi-6144vv.htm> (erisim tarihi, 06.08.2014)

⁴¹ Akyol, s.105.

⁴² “Jîn Dergisi Üzerine Genel Bilgiler”, *Jîn*, Türkçe-Kürtçe Dergi 1918-1919, (Arap harflerinden Latin harflerine çeviren ve sadeleştiren M. Emin Bozarlan), Deng Yayınevi, Uppsala 1985, C.1, s. 97-99.

⁴³ Kutlay, *21. Yüzyıla Giren Kürtler*, s.456.

⁴⁴ Kutlay, *Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci*, s.141.

⁴⁵ Serfiraz, s.36.

1.10. Kurdistan Dergisi (1919)

Kurdistan Dergisinin imtiyaz sahibi Mehmed Mihrî, başyazarı ise Arvasî-zâde Mehmed Şefik'tir. En az 13 sayı çıktığı bilinmektedir. Bunlardan sekiz sayı Erbil'de tıpkıbasım olarak neşredilmiştir.⁴⁶ Dergi İstanbul'da yayınlanmış ve burada Kürt halkı için önemli üst düzey görevlilerin ve yazarların yazılarına yer verilmiştir. Ayrıca Kürt halkının büyük ismi Ahmed-i Hanî⁴⁷ dergiye sık sık konu edilmiştir.⁴⁸

1.11. Serbestî Gazetesi (1908)

Bu gazetenin sahibi Mevlânâ-zâde Rıfat'tır. Derginin Kürdistan Teali Cemiyeti'ne yakın olduğu tahmin edilmektedir. Gazetede Kürt hareketinin en genç üyeleri olan Kamuran ve Celadet Bedirhan kardeşlerin düzenli olarak yazı yazdıkları görülmektedir.⁴⁹ Mevlânâ-zâde Rıfat *Serbestî* gazetesinde Osmanlıya bağlı her bölgenin ve her kıtanın özelliklerine göre gereken kanunların uygulanmasını isteyen Ahrar Fırkası'nın programından daha geniş bir adem-i merkezîyetçilik benimsemekte, yalnız genel olarak programlarının yakınlığından dolayı Ahrar Fırkası'nı savunmaktadır.⁵⁰

Kurdistan Gazetesi ile başlayan Kürt gazeteciliği ve dergiciliğinin beraberinde getirdiği bir yenilik de Kürtçe nesir yazılar yazmaktır. Daha önce Kürtçe yazılan yazılar manzumdu. Kürtçe yayın hayatıyla beraber Kürtçenin Kurmancî ve Soranî lehçeleri ile ilk defa nesir yazılar, makaleler yazılmış ve giderek bu alanda epeyce eser verilmiştir.⁵¹ Osmanlı dönemi Kürt basınında genellikle Kürtçe ve Türkçe yazılar ağırlıktadır. Bunun yanında az da olsa Arapça yazılara ve Farsça şiirlere de rastlamak mümkündür. Kullanılan alfabe ise Arap alfabesidir. Arap alfabesi 1931-1932 yılına kadar devam etmiştir. Celadet Bedirhan'ın Latin Kürt alfabesini kullanmaya başlamasıyla Arap alfabesinin kullanımı sona ermiştir. Osmanlı

⁴⁶ Serfiraz, s.37.

⁴⁷ Kürtçe'deki orjinal yazılışı "Ehmedê Xanî" şeklindedir.

⁴⁸ Kutlay, *Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci*, s.141.

⁴⁹ Serfiraz, s.37.

⁵⁰ Tamer Yıldırım, "Matbuat Âleminde Mevlânâ-zâde Rıfat'la Bir Gezinti", *History Studies*, Vol., 5, Issue, 3, Mayıs, 2013, s. 271.

⁵¹ Mesut Yeğen, Mesûd Serfiraz, "Malmîsanij ile Osmanlı Dönemi Kürt Basımı ve Aydınlar Üzerine" *Kürt Tarihi Dergisi*, S.8, Ağustos-Eylül, İstanbul 2013, s.25.

döneminde yayınlanan Kürt gazete ve dergilerini incelediğimizde bunları çıkartanlar ve yazarların bir kısmı devlet okullarında, askerî okullarda ve sivil okullarda okumuş, bir kısmı da medreselerde yetişmiş âlimlerdi.⁵²

Kendilerine has ve masumane unsurlar üzerine bir kimlik oluşturma çabası içinde olan Kürt aydınları, yayımladıkları gazete ve dergilere bakıldığında okurlarıyla birçok konuyu paylaşmışlardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Kürt dili ve edebiyatı üzerine yaptıkları çalışmalar, Kürtçe dilinin geliştirilmesi ve standartlaştırılması, Kürt tarihinde önemli rol alan bazı şahsiyetlerin günümüz okurlarına tanıtılması, Osmanlı Tarihi, İslâm Tarihi ve Kürt Tarihinin Kürt aydınlarının gözüyle yeniden yazılması ve Kürt kültürünü geliştirmek ve muhafaza etmek için çeşitli organizasyonların kurulması.⁵³

⁵² Yeğen, Mesut, Mesûd Serfiraz, s.26.

⁵³ Emine Rezzan Karaman, “Kürtlüğü İnşa Etmek: Yüzyıl Dönümünde Dergiler ve Aydınlar”, *Kürt Tarihi Dergisi*, S.1, Haziran-Temmuz, İstanbul 2012, s.43.

2. KÜRT TALEBE HÊVÎ CEMİYETİ VE HETAWÎ KURD

2.1. Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti

XX. Yüzyılın başlarında İstanbul’da tahsil gören Kürt gençleri, çok zorlu koşullar içinde yaşarlar. Elleriindeki imkânlar çok kısıtlı olmasına rağmen millî davaları için canı gönülden çalışıyorlardı. Bu vatansever gençler, her türlü zorluk ve tehlikeyi göze alıyorlardı. Kürt gençleri birlikte hareket etmek ve güçlü olmak için “Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti” adında bir dernek kurmuşlardır. Bu dernek 1912’de kurulmuş, sonra I. Dünya Savaşı nedeniyle faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmıştır. 1919 yılında yeni bir kadro tarafından diriltiip eski adıyla faaliyete başlamış, dirilişini ve yeni çalışmasını halka bir bildiri ile duyurmuştur. Bu derneğin kuruluşu ile ilgili bilgi vermeden önce derneğin ismi hakkında bilgi vermekte fayda vardır.

Derneğin adı, bizzat yayımladığı dergilerde “Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti” biçiminde geçer. Buradaki “hêvî” sözcüğü Kürtçede “ümit” anlamına geldiğinden Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti de “Kürt Öğrenci Ümit Derneği” biçiminde Türkçeye çevrilebilir.¹

2.1.1. Kuruluşu

Hêvî Cemiyeti, Halkalı Ziraat Okulunda² üniversite tahsili yapmakta olan Kürt gençleri tarafından 27.07.1328 Rumi (09.08.1912 Miladi) tarihinde İstanbul’da kurulmuştur.³ Adresinin İstanbul Şehzadebaşında Fevziye caddesindeki bir binada olduğu bilinmektedir.⁴ Derneğin kuruluş yıllarında Mutkili Halîl Hayâlî ve Dr. Mehmet Şükrü Sekban⁵ İstanbul’daki Kürt gençlerinin ulusal bilinçlerinin gelişmesi için

¹ Malmîsanij, *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti*, s.45.

² Burkay, s.450.

³ Malmîsanij, *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti*, s. 50. ; “Bir tarih-Bir Tes’id”, *Jin*, Türkçe-Kürtçe Dergi, 1918-1919, (Arap harflerinden Latin harflerine çeviren ve sadeleştiren M. Emin Bozarlan), Deng Yayınevi, Uppsala 1985, İstanbul, C. 5, Sayı. 24 s.7. ; Altan Tan, *Kürt Sorunu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s.137. Malmîsanij, *Yüzyılımızın Başlarında Kürt Milliyetçiliği ve Dr. Abdullah Cevdet*, s.57.

⁴ *Hetawî Kurd*, Sayı.4-5, İstanbul, 1914, s.4,16 & Sayı.10, İstanbul, 1914, arka kapak.

⁵ O dönemde Hêvî’in aktif üyelerinden olan Dr. Mehmet Şükrü Sekban, daha sonraki yıllarda Kürt davasından vazgeçmiş ve Kürt sorunu adlı bir kitap yazmıştır. O kitapta Hêvî’nin Kürdistan’ın Osmanlı’dan ayrılmasından yana olmadığını belirtir. Malmîsanij, *Yüzyılımızın Başlarında Kürt Milliyetçiliği ve Dr. Abdullah Cevdet*, s.58., Bajalan, s.138.

çalışmışlardır. Halîl Hayâlî derneğin kurulması için gençleri teşvik etmiştir⁶. Dr. Mehmet Şükrü Sekban dernek kurulduktan sonra maddî yardımlarda bulunmuştur.⁷ Ayrıca cemiyetin idaresi, yayım yapılması için gerekli olan masrafların önemli bir kısmı İstanbul'da yaşayan Kürt büyüklerinden ve idam edilen Seyyid Abdülkadir Efendi aracılığıyla Kürt amelelerinden temin edilir.⁸

2.1.2. Kurucuları

Kurucuları, Mutkili Halîl Hayâlî⁹, Kadri Cemil Paşa (Âmid), Fuad Temo (Van), Cerrah-zâde Zeki (Âmid) dir. Dr. Mehmed Şükrü Sekban (Bakırmaden) de onlara yardımcı olmuştur. Bilinen en önemli üyeleri; Kemal Fevzi (Bitlis), Dr. Fuad Berho (Âmid), Memduh Selim (Van), Müküslü Hamza (Van), Tayyib Ali (Harput), Abdülkerim (Süleymaniye), Salih (Âmid), Abdülkadir (Âmid), Asaf Bedirhan (Botan), Mustafa Reşat (Âmid), Dr. Mustafa Şevki (Mehabad), Mihrî (Sine), Abdurrahim Rahmî Zapsu (Hakkâri) dir. Hêvî'nin Genel Sekreterliğini ilk önce Ömer Cemil Paşa, daha sonra bu görevi Memduh Şevket yerine getirmiştir.¹⁰ Derneğin aktif üyeleri arasında Mahabad ve Sine gibi İran Kürdistan'ının değişik vilayetlerinden katılanlar vardı.¹¹ Derneğin üye sayısı hakkında farklı bilgiler vardır. Bu konuda derneğin en aktif üyelerinden Ekrem Cemil Paşa'ya göre dernek resmi olarak kurulduktan sonra İstanbul Üniversitesi öğrencilerinden üye kaydedilmeye başlandığını ve kısa sürede üye sayısının iki yüzü bulduğunu belirtmektedir.¹²

Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti, Türkiye'de kurulan ilk yasal dernek olma özelliğini de taşımaktadır. Ayrıca yasal engellerden dolayı Kürt adıyla daha sonraları da herhangi

⁶ Malmîsanij, *Yirminci Yüzyılın Başında Diyarbekir'de Kürt Ulusçuluğu (1900-1920)*, s.39.

⁷ Malmîsanij, *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti*, s.62.

⁸ Zinnar Silopi, *Doza Kurdistan(Kürdistan Davası)*, Avesta Yayınları, İstanbul 2014, s.51.

⁹ Jwaideh, s.212.

“Koyalı”nın bir baskı hatası olduğu sanılmaktadır. Doğrusu“ Hayali”dir. Kürtçe orjinal ismi ise Xelîl Xeyalî'dir.

Xelîl Xeyalî, Bitlis'in Motki/Mutki ilçesinde doğmuş, 1876-1926 yılları arasında yaşamıştır. Dönemin önemli Kürt dergilerinde (Rojî Kurd, Hetawî Kurd, Jîn) yazılar yazan Xelîl Xeyalî, Arap harfleriyle yazılmış, “Elîfbayê Kurmancî” adında bir alfabe kitabı hazırlamıştır. Bahadîn Hawar Suat Kaymak; “Xelîl Xeyalî ve Elîfbayê Kurmancî”, *Kürt Tarihi Dergisi*, S.5, Şubat-Mart, İstanbul 2013, s.30.

¹⁰ “Jîn'in Siyasal Yönü”, *Jîn*, Türkçe-Kürtçe Dergi, 1918-1919, (Arap harflerinden Latin harflerine çeviren ve sadeleştiren M. Emin Bozarslan), Deng Yayınevi, Uppsala 1985, İstanbul, C. 1, S. 3, s.21.

¹¹ Burkay, s.451.

¹² Ekrem Cemil Paşa, *Muhtasar Hayatım*, Beybun Yayınları, Ankara, 1992, s.20.

yasal bir dernek kurulamadığından dolayı bu cemiyetin Osmanlı'da ve Türkiye'de Kürt adıyla kurulan ilk ve son yasal dernek olduğunu söyleyebiliriz. Hêvî Cemiyeti yöneticileri birlikte, örgütlü bir şekilde çalışmanın önemine vurgu yapmışlardır. Bu konuda birlikte çalışan ve uyanmaya başlayan diğer milletleri örnek vermişlerdir:

“Bugün ise her millet; ilimde, sanatta, ticarete, ziraatta son derece ilerlemiş olduğu halde Kürdler geri kalmışlardır. Her milletin yüzlerce mektepleri, medreseleri, o mektep ve medreselerde tahsil-i ulûm u fûnûn eden binlerce çocukları; sanatın, ticaretin, ziraatın, hülâsa iyi ve rahat yaşamının yollarını öğreten birçok kitapları ve cerideleri vardır. Biz Kürdlerin bunların hiçbirisinden haberimiz yoktur. Bu sebeptendir ki, herkes bize türlü türlü iftira ve isnatlarda bulunuyor. Bizler bu halden kurtulmak için artık biran evvel böyle şeylerden haberdar olmalı ve hemen çaresine bakmalıyız.”¹³

En iyi ve en faydalı olacak yol, bir araya gelerek çalışmaktır. Örgütlenen tüm ulusların başarılı olduğu görülmüştür. Örgütlü çalışma Kürtler arasında yeni bir şeydi. “*Talebenin meydana çıkarak cemiyet teşkil etmeleri ve umûm Kürdlere hitap eylemeleri bizde ilk defa görülen bir şeydir.*”¹⁴

2.1.3. Amacı

Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti kurulduğu sırada Anadolu'da birçok ayrılıkçı fikir vardır. Osmanlı Devleti zor bir dönemden geçiyordu. Bunun yanında Hêvî Cemiyeti üyeleri bu karışıklıklardan yararlanmak yerine Osmanlı Devletinin yanında durmayı tercih ederler. Hatta Birinci Dünya savaşı başladığında yurt dışında bulunan bazı Hêvî Cemiyeti üyelerinin ülkeye dönerek Osmanlı Devleti saflarında savaşa katıldıkları görülmüştür. Hêvî'nin yayınlarına baktığımızda onun esas amacının Kürtlerin daha çok dil ve eğitimle ilgili taleplerini ılımlı bir şekilde dile getirmek olduğu görülmektedir.¹⁵

Hêvî'nin kurulma gayesini, yayının organı olan Hetawî Kurd Dergisi maddeler halinde şu şekilde ortaya koymuştur:

1-Kürd talebesini birbirine tanıtarak Kürdler için müştereken (ortaklaşa) ve müttehiden (birlikte) çalıştırmak.

2-Kürd lisan ve edebiyatını meydana çıkarmak

3-Kürdistan'da medreseler ve mektepler açmak, camiler yapmak.

¹³ “Kurd Talebe Hêvî Cemiyeti Beyannamesidir”, *Hetawî Kurd*, S.4-5, İstanbul 1914, s.1-4.

¹⁴ “Kurd Talebe Hêvî Cemiyeti Beyannamesidir”, s.1-4.

¹⁵ Malmîsanij, *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti*, s.59-60.

4-Fakir Kürd çocuklarını mekteplerde okutmak, onlara marifet, sanat öğretmek; fakir olanlara yardım etmek.

5-Hülâsa Kürdlerin refah ve saadetine çalışmak.¹⁶

Derginin 10. Sayısında da yine benzer sonuçlar ortaya konulmuştur. Bu sonuçlara baktığımızda Hêvî'nin temel amacının diğer vilayetlerde şubeler açmak, Kürtçe ve Türkçe bir dergi yayımlamak, çeşitli düzeydeki düşüncelere ve özellikle ana ve ilkokullara özgü kitaplar hazırlamak,¹⁷ Kürtler arasında bir birliktelik oluşturmak, Kürt Dilini ve Edebiyatını geliştirmek, Kürdistan'da okullar ve diğer eğitim kurumların açılmasını sağlayarak Kürtlerin ve özellikle Kürt gençlerinin refah ve huzurunu sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir bildiri ise derneğin amacının; *"Müslümanlığın bir rûkn-i rasîni (sağlam bir direği) olan Kürdlere ve dolayısıyla din ve devletine hizmet etmektir."*¹⁸ İfadeleriyle verildiği görülmüştür.

Bu amaç çerçevesinde cemiyeti kuran gençler ve çevresinde toplanan aydınlar genellikle Kürdistan'ın soylu ve zengin ailelerden olan eğitilmiş kişiler idi.¹⁹ Bunların derneğe değişik şekillerde katkıları olmuştur. Bir kısmı maddî yardımlar²⁰ yaparken bir kısmı da dernek çatısı altında dergiler çıkartarak ulusal Kürt bilincinin gelişmesine katkı sağlamışlardır. Cemiyet, kendinden önceki diğer örgütler gibi bir Kürt devleti kurmayı amaçlamadığı ve Kürtlerin bağımsız olması veya ayrılması yönünde propaganda yapmadığı görülmüştür. Bu nedenle Hêvî Cemiyeti milliyetçi bir dernek olarak görülemez.²¹

1919 yılında yayınlanan bir Hêvî bildirisinde Hêvî mensubu gençlerin bu dünyadaki tek ödülleri ölüm olduğu yazılmıştır. Onlar derneğin ismini "ümit" koymuşlardır. Onlara göre *"Ümit ve dilek bu gençlerin isteklerinde kılavuzları, sabır ve direnç parolaları, ölüm ise bu dünyada tek ödülleri idi."* Bu bildiri yayınladıktan birkaç yıl sonra Kemal Fevzi, Tayyib Ali, Dr. Fuat, Abdullah Sadi ve Seyyid Abdulkadir; Şeyh

¹⁶ "Kurd Talebe Hêvî Cemiyeti Beyannamesidir", s.2.

¹⁷ Tan, s.139.

¹⁸ "Kurd Talebe Hêvî Cemiyeti Beyannamesidir", s.3.

¹⁹ Bajalan, s.133.

²⁰ Kadri Cemil Paşa (Zinnar Silopi), Doza Kürdistan adlı eserinde, Hêvî'nin ve çıkardığı yayınların masrafları Seyyid Abdulkadir aracılığıyla İstanbul'da çalışan Kürt emekçilerden (Çoğunlukla hamallardan) sağlandığını söylemiştir. (s.42), Aynı bilgiye Naci Kutlay'ın Osmanlı'dan Günümüze Kürtler adlı kitabında da rastlamak mümkündür. (Kutlay, *Osmanlı'dan Günümüze Kürtler (Kürdoloji Notları)*, s.98)

²¹ Özoğlu, s.106.

Sâid ayaklanması sebebiyle idam edilmiş, Ziya Vehbi ömrünün son yıllarında aklî dengesini kaybetmiştir. Ekrem Cemil Paşa ve Müküslü Hamza Türkiye’de birkaç yıl hapiste kaldıktan sonra ülkeyi terk etmiştir. Kadri Cemil Paşa Suriye’de iken Bakanlar Kurulu kararıyla TC vatandaşlığından çıkartılmıştır. O da Memduh Selim ve Halîl Rami Bedirhan gibi ömrünün geri kalanını Türkiye dışında geçirmek zorunda kalmıştır. Pîremêrd ve diğer bazıları da Güney Kürdistan’a gidip ömürlerinin geri kalanını oralarda geçirmişlerdir. Bunlar dışındaki üyeler de ömürlerini yurt dışında geçirmek zorunda kalmışlardır.²²

2.1.4. Şubeleri

Hêvî Cemiyeti, Kürt Teavün ve Terakki Cemiyetinden sonra İstanbul dışında şube açan ikinci Kürt derneğidir. Kürdistan’ın birçok şehrinde ve Avrupa’da kolları vardı.²³ Fakat bunların şube oldukları konusunda farklı görüşler vardır. Lozan şubelerini göz önünde bulundurduğumuzda ise Osmanlı Devleti sınırları dışında şube açan tek örgütün Hêvî olduğunu söyleyebiliriz. Lozan şubesi 1913’te İsviçre’nin Lozan kentinde öğrenim görmekte olan Kadri Cemil Paşa, Şemseddin Cemil Paşa, Baban-zâde Ricai Nüzhet ve Dersimli Selim Sabit orada Hêvî Cemiyetinin bir şubelerini kurarak başkanlığına Ekrem Cemil Paşa’yı getirirler. Lozan şubesinin maksadını Ekrem Cemil Paşa şu sözlerle ifade etmektedir: “*Avrupa’nın diğer memleketlerinde bulunan Kürt talebeleri ile mesai birliği yaparak millî mefkûrenin intişarına çalışmak ve Avrupalılara milletimizi tam tanıtmaktı.*”²⁴

Bunun dışında Avrupa’nın diğer kentlerinde özellikle Cenevre ve Münih’de²⁵ başka şubelerin olduğu söylene de bunların varlığı da tıpkı ülke içindeki şubelerin varlığı gibi ihtilaflıdır. Cemiyet, Arap şehirlerinde siyasî muhalefetin başında bulunan Arap siyasî örgütlerle ilişki içinde olmuştur.²⁶

²² Malmîsanij, *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti*, s.89.

²³ Celîlê Celîl, M. S. Lazarev, O. İ. Jagalina, M. A. Gasaratyan, Şakire X. Mihoyan, *Yeni ve Yakın Çağda Kürt Siyaset Tarihi*, Çev. M. Aras, Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri enstitüsü ile Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimleri Enstitüsü Kürt Komisyonu, Pêrî Yayınları, İstanbul 1998, s.80.

²⁴ Malmîsanij, *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti*, s.134-135.

²⁵ Cemil Paşa, Ekrem; s.22.

²⁶ Celîlê, Celîl, M. S. Lazarev, O. İ. Jagalina, M. A. Gasaratyan, Şakire X. Mihoyan; s.80.

2.2. Kürt Talebe Hêvî Cemiyetinin Kapanması

Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti, 1914 öncesine kadar kurulan tüm Kürt cemiyetlerinin en başarılısı olmuştur. Cemiyet, 1912 ile 1914 yılları arasında üç gazete yayımlamıştır.²⁷ Hêvî cemiyetinin kapatılması için çeşitli yollar denenmiş fakat başarılı olunamamıştır. Hêvî'nin 1913'te yapılan kongresinde bazı sorunlar yaşanmış ve Hêvî'nin yöneticileri mahkemeye verilmiş, daha bu dava devam ederken Birinci Dünya Savaşı başlamış ve cemiyetin yönetimindeki üyeleri askere alınmış ve birbirinden uzak yerlere gönderilmişlerdir.²⁸ Savaşa katılanların büyük bir bölümü ise hayatını kaybetmiştir.²⁹ Böylece cemiyetin yönetimi çalışmalarını durdurmak zorunda kalmıştı.³⁰ Böylelikle cemiyet 1919 tarihine kadar tekrar açılıncaya kadar kapalı kalmıştır. 1919'da Hêvî, İstanbul'da tekrar örgütlenmiştir. Yeni Hêvî'nin yöneticileri Ekrem Cemil Paşa'yı derneğin fahri başkanı seçmişlerdir.³¹

Hêvî derneği siyasal ve sosyal çalışmaları yanı sıra basın ve kültür alanında da bazı yararlı adımlar atmıştır. Hêvî Talebe Cemiyeti tarafından İstanbul'da yayınlanan *Rojî Kurd* (1913), *Yêkbûn* (1913) ve *Hetawî Kurd* (1913-1914) adlı süreklî yayımların çıkarıldığı bilinmektedir.³² Hêvî'nin bir bildirisinde de Hêvî'de toplanan bir avuç gencin çıkardıkları gazete ve dergilerle ulusal isteklerini dile getirdiklerini ve onları Kürdistan'ın en ücra köşelerine ve Kürtlerin varlığından rahatsız olanların yanı başına kadar dağıttıkları belirtilmiştir.³³

2.2.1. Kürt Talebe Hêvî Cemiyetinin Yeniden Kurulması

Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla yayın hayatına ara veren Hêvî Cemiyeti savaş bittikten sonra 1919'da İstanbul'da yeniden faaliyetlerine başlamıştır. Derneğin Kürtçe adı bu dönemde yayımlanan yayınlarında Hêvî-Civata Telebeyê Kurdan veya

²⁷ Bajalan, s.129.

²⁸ Bruinessen, s.405.

²⁹ Burkay, s.452., Malmîsanij, *Yüzyılımızın Başlarında Kürt Milliyetçiliği ve Dr. Abdullah Cevdet*, s.61.

³⁰ Malmîsanij, *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti*, s.160-161, Jwaideh, s.212.

³¹ Malmîsanij, *Yirminci Yüzyılın Başında Diyarbekir'de Kürt Ulusçuluğu (1900-1920)*, s.42.

³² Malmîsanij, *Bitlisli Kemal Fevzi ve Kürt Örgütleri İçindeki Yeri*, Fırat Yayınları, İstanbul 1993,s.16. , Kutlay, *Osmanlı'dan Günümüze Kürtler (Kürdoloji Notları)*, s.98., Malmîsanij, *Yüzyılımızın Başlarında Kürt Milliyetçiliği ve Dr. Abdullah Cevdet*, s.58.

³³ Malmîsanij, *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti*, s.137.

Civata Feqîhê Hêvî Kurdan olup ilk ismi Ümit-Kürt Öğrenci Derneği diğeri ise Ümit Öğrenci Derneği anlamına gelir.³⁴

İkinci dönem Hêvî'nin çalışmalarına Asaf Bedirhan'ın başkanlığında başlar. Cemiyetin onursal başkanının Ekrem Cemil Paşa olduğu bilinmektedir. Ekrem Cemil Paşa İkinci dönem Hêvî'nin genç üyeleriyle ilişkilerden bahsederken “İstanbul Üniversitesi Kürt öğrencileri Hêvî'yi ihya etmişlerdi. Beni ısrarla kendilerine fahri reis yaptılar” der. Sözü bunu doğrular mahiyetindedir.³⁵

İkinci dönem Hêvî üyeleri, Kürt ulusunun bilim ve kültür yolunda bir an önce ilerlemesi zorunluluğunu esas tutum olarak kabul etmişlerdir. Bu çerçevede derneğin tüzüğünü değiştirip genişletmişlerdir. Bu amaca ulaşmak için de Kürdistan'ın her tarafına şubeler açılmış, üyelerini de çağdaş uygarlık seviyesine erdirmek için Avrupa'ya göndermeyi hedeflemişlerdir. Bunun dışında Kürtçenin yazı dili olmasına ve Kürtçe ulusal bir sözlüğün hazırlanmasına önem vermişlerdir. Bu konuda ilk adımın Kürtçe eski edebî eserleri toplayıp yayımlamak olması düşünülmektedir.

İkinci Dönem Hêvî Derneği Kürtçe olarak yayınladığı bir bildiride “ *Weqtê şûr derbas bû. Nuha çaxa qelem û zanîn e* ”. “Kılıç devri bitti, şimdi kalem ve bilgi çağıdır.” hususuna dikkat çekmiştir. Aynı bildiride Hêvî'nin siyasetle uğraşmayacağını da belirtilmektedir.³⁶

İkinci Dönem Hêvî'in yayın organlarına gelince; genellikle Kürdistan Teali Cemiyeti'ni resmi olmayan yayın organı olarak bilinen Jîn Dergisi, Zınar Silopi'ye göre Hêvî tarafından çıkarılmıştır.³⁷ Diğer bir yayın organı ise Hinkerê Zimanê Kurdî, Rehberê Zimanê Her Du Kurdî: Kurmancî, Babanî (Kürtçe öğrenmek isteyenlere lisan rehberidir) adını taşıyan ve 1921'de İstanbul'da yayımlanan kitapçıktır. Bu kitapçık Kürtçe öğretmek için hazırlanmıştır.³⁸

³⁴ Malmîsanij, *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti*, s.163.

³⁵ Malmîsanij, *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti*, s.167.168.

³⁶ Malmîsanij, *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti*, s.181. ; “Beyanname Civata Feqîhê Hêvî Kurdan” *Jîn*, Türkçe-Kürtçe Dergi 1918-1919, (Arap harflerinden Latin harflerine çeviren ve sadeleştiren M. Emin Bozarlan), Deng Yayınevi, Uppsala 1985, C.5, S.21, s.14.

³⁷ Silopi, s.51.

³⁸ Malmîsanij, *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti*, s.183.

Birinci Dünya Savaşından önce kurulan en başarılı ve en etkili örgüt Hêvî'dir. Savaştan sonra kurulan Kürt siyasî örgütlerinin birçok kadrosu da Hêvî kökenlidir.³⁹ İkinci Dönem Hêvî'nin de çalışmaları çok uzun olmamış 1922'de yasaklanmıştır.⁴⁰ Cemiyet, yayımlamış olduğu birkaç dergi ve kitap ile okuyucularını bilgilendirmeye ve aydınlatmaya, en önemlisi de Kürt ulusal bilincini geliştirmeye çalışmıştır. Dernek çalışmalarında ağırlıklı olarak Kürt Dili ve kültürüne yer vermiştir. Bütün bu çalışmalara bakıldığında Kürt Talebe Hêvî Cemiyetinin önemli bir görevi yerine getirmiş olduğu ve alandaki esas köşe taşlarından biri olduğu görülmektedir.

2.3. Kürt Talebe Hêvî Cemiyetinin Yayın Organları

2.3.1. Rojî Kurd Dergisi

Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti üyelerinin çabalarıyla çıkarılan⁴¹ ilk sürekli yayın olan Rojî Kurd Dergisi, İstanbul'da 6 Haziran 1913 tarihinde ve dört sayı çıkmıştır. Ayda bir kere çıkan derginin her sayısı 32 sayfadır. Türkçe ve Kürtçe (Kurmançî ve Soranî Kürtçesiyle) yazılar yazılmıştır. Derginin imtiyaz sahibi ve sorumlusu Süleymaniyeli Abdülkerim'dir. Derginin kapağında Kürt tarihinin önemli şahsiyetleri ve şehirlerinin fotoğrafları yer almıştır. Birinci sayının kapağında dünyaca ünlü Kürt Sultan Salahaddîn-i Eyyûbî, ikinci sayının kapağında Kerim Han-ı Zend, üçüncü sayıda Bedirhan-zâde Hüseyin Kenan Paşa'nın resimleri,⁴² dördüncü ve son sayıda ise Kürdistan'ın önemli şehirlerinden Erzurum şehrinin fotoğrafı bulunmaktadır.⁴³

Rojî Kurd'un hedefi, mesaisi Kürt kültürünü yükselterek Kürtçeyi Kürtler arasında okunup yazılır hale getirmektir. Kürtlerin İslâmiyet'ten önce zengin bir edebiyatı vardı. İslâmiyet'ten sonra zamanla özellikle Osmanlı sultanları zamanında hilafete sadakatle olan bağlılıkları kendi dillerini edebiyatlarını ihmale sebep olmuş, zengin bir edebiyat

³⁹ Malmîsanij; *Yirminci Yüzyılın Başında Diyarbekir'de Kürt Ulusçuluğu (1900-1920)*, s.43.

⁴⁰ Malmîsanij, *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti*, s.185.

⁴¹ Kerküklü Necmeddîn, "Kürt Talebe Cemiyeti ve Kürtlerin Makam-ı Hilafete Hizmetleri", *Rojî Kurd, Hêvî Cemiyeti Dergisi*", War Yayınları, İstanbul 2002, S.1, s.18.

⁴² Malmîsanij & Mahmud Lewendî, *İlî Kurdistana Bakur û İlî Tirkiye Rojnamegeriya Kurdi, (1908-1981)*, Jîna Nu Yayınları, Uppsala 1989, s.53.

⁴³ Malmîsanij, *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti*, s.138.

dili olan Kürtçeyi de yazı dili olarak kullanmaktan vazgeçmişlerdi.⁴⁴ Dergisin gayesi ise birinci sayıda şu şekilde belirtilmektedir:

“Şüphesiz en basit tabir ile günümüze ve geleceğe lâyık bir yüce amaç, siyasî ihtiraslardan uzak, bağımsız bir bilimsel ve toplumsal amaç! Başka hiçbir şey. İşte bugün Kürd gençliği, Kürdlüğe ve âleme karşı bu amacı yüklenen bir sorumluluk altındadır. Bu gençlik, bu görevi en güzel şekilde yerine getirme, Kürdlüğe her taraftan vurulan hakaret toprağını, yücelik ve irfan ile reddetmek için söz vermiştir. Şimdi ancak “Aynası işidir kişinin, lafa bakılmaz.” diyebiliriz.⁴⁵

Derginin içeriğine bakıldığında ilk göze çarpan konuların Kürt tarihine ve diline önem veren yazıların yoğunlukta olduğudur. Bunlar dışında gençlik ve Kürtlerde kadının toplumdaki yerini anlatan yazıların var olduğu da görülmektedir. Ayrıca şiir ve hikâyelere de yer verilmiştir. Dönemin hükümeti tarafından zararlı görüldüğünden, yöneticileri derginin yayınına ara vermek zorunda kalmışlardır. Böylece “Rojî Kurd” adıyla dört sayı çıktıktan sonra “Hetawî Kurd” ismi ile yayına devam etmiştir.⁴⁶

2.3.2. Yekbûn Dergisi

Yekbûn (birlik) Dergisi, kaynaklarda belirtildiğine göre Hêvî cemiyeti tarafından İstanbul’da Kürtçe-Türkçe olarak ve sadece birkaç sayı⁴⁷ olarak yayımlanmıştır.⁴⁸ Yekbûn’un iki sayısını gören Musa Anter bunu bir gazete olduğunu söyler. Ondan alınan bilgiye göre, Yekbûn gazetesinin üçüncü sayısının üzerinde şunlar yazılıydı: “*Haftada iki defa intişâr eder. Siyâsete karışmaz. Mes’ûl Müdürü İbrâhim Kürdî*”⁴⁹

Gazetenin amacı “*Osmanlı ve İslâm camiasında Kürtleri tanıtmak, kadir ve kıymetlerini daha da yükseltmektir.*” Dergide başyazı, olarak Müncî-i Kürdî imzasıyla gençlere bazı öğütlerde bulunur. Buna göre “*Okur-yazarı az olan Kürtler için kolay bir alfabe yapılmalıdır, gençler siyaset hırsına kapılmamalıdır, gençler en büyük şerefi millî hizmetlerde bulmalıdır.*” Dört sayfalık gazetenin diğer sayfaları da Kürtçe-Türkçe

⁴⁴ Silopi, s.49.

⁴⁵ A. Meretowar, C.Âmedi ve S.Azad Aslan, *Rojî Kurd*, Hêvî Cemiyeti Dergisi, War Yayınları, İstanbul 2002, S.1, s.16.

⁴⁶ Akyol, s.104.

⁴⁷ Yekbun gazetesinin üç sayı olduğunu yazan vardır. Akyol, s.105.

⁴⁸ Malmîsanij, *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti*, s.146.

⁴⁹ Malmîsanij, *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti*, s.147.

yazı, şiir, fıkra, atasözü vb. yazılarla doludur. Dergi, ayrıca Kürt Dili ve tarihi ile ilgili yayınlara yer vermiş ve Kürt kimliğinin oluşması için mücadele etmiştir.⁵⁰

2.3.3. Hetawî Kurd Dergisi

Kürt Talebe Hêvî Cemiyetinin çıkartmış olduğu yayın organlarından bir diğeri de Hetawî Kurd Dergisidir.⁵¹ “Hetaw” kelime olarak Güney Kürtçesinde (Sorani); “Güneş, güneş ışığı”⁵² veya “Gün Işığı”⁵³ anlamında, dolayısıyla Hetawî Kurd de “Kürt Güneşi veya Kürt Gün Işığı” anlamlarına gelmektedir.

Bu dergi 23 Ekim (Zilkade) 1913’te ilk sayısı yayınlanmış ve en az on sayı olarak çıkartılmıştır. Bunlardan bir kısmı aylık bir kısmı da on beş günlük olarak çıkarılmıştır.⁵⁴ Bugün elimizde 1, 2, 3, 4, 4-5 ve 10. sayıları mevcuttur. Elimizdeki bu sayıları incelediğimizde ilk dört sayının üzerinde “Şimdilik ayda bir neşr olunur.” ibaresi yazılıdır ve bunlar otuz ikişer sayfadan oluşmaktadır. Diğer sayılarında ise “Şimdilik on beş günde bir neşr olunur.” ibaresi var ve bu sayılarda on altışar sayfadan oluşmaktadır. Ulaşamadığımız sayılar, 6, 7, 8 ve 9’uncu sayılardır. Dergi, Kürt Talebe Hêvî Cemiyetinin İstanbul Şehzadebaşı Fevziye Caddesinde bulunan yönetim binasında idare edilir. Dağıtımı ise derginin yönetim yerinde ve Şafak Kütüphanesinde yapılır.⁵⁵

Hetawî Kurd Dergisinin gayesi onuncu sayıda “Kürtlüğe hizmet” olduğu açık bir şekilde ifade edilmektedir.⁵⁶ Arap alfabesiyle Türkçe ve Kürtçe (Kurmançî ve Sorani lehçeleri) olarak yazılmıştır. Derginin 4-5. sayısında Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti’nin beyannamesi hem Türkçe hem de Kürtçe (Kurmançî ve Sorani) olarak yayınlanmıştır.⁵⁷ Derginin imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Baban Abdülazîz’dir. Bu bilgi incelediğimiz bütün sayıların kapağında yer almaktadır. Dergide Kürtçe kitap ve

⁵⁰ Kutlay, *Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci*, s.140

⁵¹ Kutlay, *Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci*, s.140

⁵² Yusuf Ziyaeddin Paşa, *Kürtçe-Türkçe Sözlük*, Çev. Mehmet Emin Bozarıslan, Çıra Yayınları, İstanbul 1978, s.125. ; Kerküklü Necmeddîn, “Puşide-i Tarih”, *Hetawî Kurd*, S.1, İstanbul, 1913, s.15.

⁵³ Anter, Musa, *Kürtçe-Türkçe Sözlük*, Yeni Matbaa, İstanbul 1967, s. 63.

⁵⁴ Malmîsanij, *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti*, s.150.

⁵⁵ *Hetawî Kurd*, S.10, İstanbul,1914, s.18.

⁵⁶ “Umum Kürtlerin Nazar-ı Dikkatine”, *Hetawî Kurd*, S.10.

⁵⁷ “Kürt Talebe Hêvî Cemiyetinin Beyannamesidir”, *Hetawî Kurd*, S.4-5, İstanbul, 1914, s. 1-4, “Beyana“Civata Hêvî” ya Feqeê Kurdan”, *Hetawî Kurd*, S.4-5, İstanbul, 1914, s. 11-14, “Beyan namey Cemiyeti Telebey Hêvî Kurd”, *Hetawî Kurd*, S.4-5, İstanbul, 1914, s. 10-11.

gazetelerle Kürtleri bilinçlendirdiği için Baban Abdülazîz Bey'e teşekkür yazılarına rastlanmaktadır.⁵⁸

Hetawî Kurd Dergisinin ilk iki sayısı Resimli Kitap Matbaasında, dördüncü sayı Hikmet Yayınlarında, dört-beş ve onuncu sayıları ise Necm-i İstikbal Matbaasında basılmıştır. Dergide, Baban-zâde ailesinin ağırlığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu durum gerek derginin kapağındaki fotoğraflardan gerekse yazılarda kendini göstermektedir. Dergi kapağında sırayla, birinci sayıda Baban Ümerasından Abdurrahman Paşa, ikinci sayıda Şam'da yaşayan bir Kürt ailesi, üçüncü sayıda Baban-zâde İsmail Hakkı Bey, dördüncü sayıda Baban-zâde Asım Bey, onuncu sayıda ise Kürt Milletvekillerinden Tillolu Şeyh Muhammed Nasreddin Efendi ve yine onuncu sayıda (sayfa 8) Siverek yöresi Kürt aşiretlerinden Têrkan aşiretinin reisi Muhammed Ağa ve maiyetinin fotoğrafları yer almaktadır.

Hetawî Kurd Dergisi abone yöntemi ile okuyucularına ulaştırılır ve zaman zaman okuyucularına abonelik ücretlerini ödemelerini hatırlatan ilanlar yapar.⁵⁹ Derginin sayfalarında Kürtlüğe hizmet gayesiyle yazılar yazılmış, Kürtlerin yaşamında karşılaştıkları güncel sorunlar ele alınmıştır. Sosyal ve kültürel olarak ihtiyaç duyulan hususlar üzerinde durulmuş ve farklı çözüm önerileri sunulmuştur. Ayrıca Kürt gençlerinin ulusal bilinçlerinin yükselmesine, Kürt alfabesinin oluşturulmasına, Kürt halkının eğitilmesine, Kürtlerin dünya kültürüne katılmasına, Kürt Dilinin, Kürt tarihinin ve edebiyatının korunmasına hararetle işaret edilmiştir. Bu konuda gençlere tavsiyelerde bulunulmuş ve bunların önemi vurgulanmıştır. Dergi, "Kürdistan Mektupları" başlığı altında Kürdistan'ın bazı coğrafi bölgelerini ele almış bu bölgeler hakkında sosyal, kültürel ve etnik konularda okuyucularına bilgiler aktarmıştır. Dergi bununla ilgili olarak, birinci sayıda Malatya, ikinci sayıda Fırat Sahili, üçüncü sayıda Harput-Mezre, onuncu sayıda ise Siverek yöresindeki Têrkan aşireti mensuplarından Cindo'nun mektubuna dayanarak tanıtılmıştır.

Hetawî Kurd Dergisi, o dönemde meydana gelen bazı olayları ve haberleri okuyucularına bildirmiştir. Üçüncü sayıda "Zavallı Kürtlük ve Bir Uful" başlığıyla

⁵⁸ Mihemed Huseyn Xal, *Hetawî Kurd*, S.4, İstanbul, 1914, s. 26.

⁵⁹ "Umum Kürtlere Hitab", *Hetawî Kurd*, S.4-5, İstanbul, 1914, "Umum Kürtlerin Nazar-ı Dikkatine", *Hetawî Kurd*, S.10.

Kürtlere büyük hizmetlerde bulunan Baban-zâde İsmail Hakkı Bey'in ölümüne, dördüncü sayıda, "Muzâ'af Te'essüflü Bir İrtihâl" başlığıyla yine Baban ailesinden Baban-zâde Asım Bey'in ölüm haberine yer vermiştir. Aynı sayıda, "Yine Bir Ziyâ-ı Elîm" başlığıyla Kürtlerin önemli bir siyaset adamı ve âlimi olan Sait Paşa'nın ölümüne, "Feci Bir Hâdise" başlığıyla Kahire hava seyahati sırasında Şam'da ve Yafa civarında meydana gelen uçak kazası haberlerine yer verilmiştir.

Hetawî Kurd dergisinde yayınlanan " Manisa'dan Kurt kızı Kevser"⁶⁰ imzalı yazısı ile bu yıllarda Kürt kadınlarının da yayın faaliyetlerine sınırlı da olsa katıldıkları ve takip ettikleri görülmektedir. Dergide, birçok konu Kürtçe yazılmıştır. Kürtçe yazılarda genellikle dini konular ele alınmıştır. Dergi, insanların yaşamı boyunca dine yer vermeleri ve hayatını dini kurallara göre düzenlemesi gerektiğine vurgu yapmıştır.⁶¹ Hetawî Kurd, İslâm dininin esasları ve iman hakikatleri konularında da okuyucularına bilgiler aktarmış, birçok şiir ve kasideye yer vermiştir. Kasidelerde daha çok Kürtlerin içinde buldukları zorlu hayat koşulları, ilim-sanat ve bilinç eksikliği gibi konulara yer verilmiştir. Dergide Ayrıca Kürt büyüklerine ve Kürt feodal sistemine eleştiriler yapılmıştır. Kısacası Hetawî Kurd Dergisi Kürt kimliğini açık ve güçlü bir şekilde savunmuş ve Kürtlerin uygar bir yaşam düzeyine kavuşmaları için mücadele vermiştir.

Hetawî Kurd Dergisinin elimizdeki sayılarının yayım tarihleri şöyledir:

<u>Sayı</u>	<u>Yayım Tarihi</u>		
1	11 Teşrin-i Evvel 1329	/ 23 Zilkade 1331	(1913)
2	21 Teşrin-i Sani 1329	/ 3 Muharrem 1332	(1913)
3	29 Kanuni Evvel 1329	/ 13 Safer 1332	(1914)
4	19 Mart 1330	/ 5 Cemaziye'l Evvel 1332	(1914)
4-5	10 Mayıs 1330	/ 27 Cemaziye'l Ahir 1332	(1914)
10	20 Haziran 1330	/ 9 Şubat 1332	(1914)

Hetawî Kurd Dergisinin elimizdeki sayıları incelendiğinde yazılarının bir kısmının şiir, bir kısmının da düz yazılardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Dergiye yazı yazan ve yazı gönderen çok sayıda yazar bulunmaktadır. Bunların bir kısmının ismini açıkça vermek

⁶⁰ Manisa'da Kürd Kızı Kewser, "Hetawî Kurd Risâlesine", *Hetawî Kurd*, S.10, İstanbul 1914, s. 7-9.

⁶¹ Qazî-zade Mistefa Şewqî, "Teriqî Dîn Man Dewê", *Hetawî Kurd*, S.4, İstanbul 1914, s. 22-24.

istemekten kaçındığı veya başka isimler altında yazı yazmayı tercih ettikleri görülmektedir. Bunlar Türkçe ve Kürtçe dillerinde yazılar yazmışlar, isimleri de bu dillerdeki alfabeğe göre yazılmıştır:

Sıra	Yazarın Adı	Sıra	Yazarın Adı
1	Abdulmecid	23	M. X. (Modanî Xelîl), (Babê Naco M.X.), (Babê Naco)
2	Baban Abdulazîz	24	M.A. Mahmûd
3	Baban-zâde Ahmed Ref`et	25	Manisada Kürd Kızı Kewser
4	Baban-zâde İsmail Hakkı	26	Mehwî Efendi Silêmanî
5	Bîtlîsî Şahab Malwer	27	Mela Ahmedê Cizîrî
6	Cindo (Têkan Aşireti Mensubundan)	28	Mela Xelîl Efendî es-Si`irdî
7	D...zade Mihemmed Mihri	29	Mesut
8	Dersimli A.C. Rıza	30	Mevlânâ-zâde Rıfat
9	Diyarbakirli M. N.	31	Mihemmed Nûrî El-Mardînî
10	Doktor Abdullah Cevdet	32	Mihammed Şefiq (Erwasî)
11	El-hac Hasan Tahsîn Sîwerekî	33	Mihemmed Zekî bin Mela Celî
12	Fuad Temo	34	Necmeddîn Kerkûkî
13	Harputlu H. B.	35	Qadî-zâde Mistefa Şewqî
14	Hecî Qadir-i Koyî	36	Süleyman Asaf
15	Hemze(Medresetü`z-zehrâ Talebelerinden)	37	Süleymaniyeli Ahmed
16	İbrahim Heralûş	38	Süleymaniyeli Zîwer
17	İsmail Haqqî Silêmanî	39	Şex Hemze
18	Kerküklü Necmeddîn	40	T.
19	Kerküklü Rasih	41	Zehawî-zâde E. M.
20	Kerküklü-zâde Kerîm	42	Zehawî-zâde Y. Z.
21	Lawê Aybo	43	Zeko `El
22	Le Sadeta Berzenci, Tahir Fuad		

Tablo 1: Hetawî Kurd Yazarları

Hetawî Kurd Dergisi 1914 yılında seferberlik ilanına kadar yayın hayatına devam etmiştir. Seferberlik ilanıyla birlikte Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti üyeleri, gençler ve aydınlar askere alınmış ve böylece dergi, yayın hayatına ara vermek zorunda kalmıştır.⁶² Derginin kapanma sebebinin sansür yasakları ve idarenin baskıları olduğunu söyleyenler de olmuştur.⁶³ Kapanma sebebi her ne olursa olsun, Hetawî Kurd, Kürt tarihi ve kültürü, sosyal hayatlarının ortaya konmasına ve Kürtlerin ulusal bilincinin gelişmesine önemli bir katkı sağlamıştır.

⁶² Fethullah Kaya, *Osmanlı Döneminde Kürt Basını*, Marmara Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), İstanbul 2008, s.66.; “Jîn Dergisi Üzerine Genel Bilgiler”, *Jîn*, Türkçe-Kürtçe Dergi 1918-1919, (Arap harflerinden Latin harflerine çeviren ve sadeleştiren M. Emin Bozarlan), Deng Yayınevi, Uppsala 1985, C.1, S. 1, s. 4. ; Silopi, s. 51.

⁶³ Celîlê Celîl, M. S. Lazarev, O. İ. Jagalina, M. A. Gasaratyan, Şakire X. Mihoyan; s.81.

3. HETAWÎ KURD DERGİSİNE GÖRE KÜRTLERDE SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPI

3.1. Kürdistan Coğrafyası

Hetawî Kurd Dergisi, “Kürdistan Mektupları” başlığı altında Kürdistan coğrafyasının bazı bölgelerinin dili, tarihi, kültürü, sosyal ve ekonomik durumu hakkındaki bilgileri okuyucularına aktarmıştır. Dergi, bu bilgileri gerek okuyuculardan aldığı mektuplarla gerekse kendi yazar kadrosunun yaptıkları araştırmalar ile derlenmiştir.

3.1.1. Malatya

Burası Kürdistan’ı Anadolu ile ayıran sınırın güney kısmını oluşturur. Kuzeyi “Sarı Çiçek” dağları olup burada çok önemli yaylaları vardır. Yaylarda yaşayanların en önemli geçim kaynakları hayvancılıktır.¹ Hasan Çelebi, Hasan Badrik halkı Şif mezhebine mensup olup, milliyet ve kavmiyetleri bu mezhep içinde kaybolmuştur. Kıyafetleri ve adetleri tamamıyla Kürtlere göredir. Kullandıkları dil ise Kürt Türkçesidir. Hasan Badrik ile Malatya arasında geniş bir ova vardır. Ovanın ortasında bir nehir geçer. Bu bölgede iki aşiret vardır. Buralardan göç edenlerin bir kısmı İstanbul’da hamallık ve Amerika’da amelelik yaparlardı.²

Malatya şehri yeşilliği ve bağlarıyla meşhurdur. Ağaçlar ve bağlar arasında adeta kaybolmuştur. En çok şeftali ve kayısı ağaçları vardır. “Eski Malatya” bir iki saat ön taraftadır. Eski şehrin yol kenarında sur harabeleri vardır. Ve burası “Seyit Battal” ismiyle meşhurdur.³ Şehir halkı millî kıyafetlerini muhafaza etmişlerdir. Ticaret ve sanayide Kürtçe dilini, eğitim ve diğer resmî işler için de Türkçe öğrenmek zorunda kalıyorlardı. Dört yüz seneden beri hükümet ve millî eğitimin dil üzerine olan etkisi sınırlı kalmıştır. Genel itibariyle Malatya sancağının yüzde seksen

¹ “Kürdistan Mektupları-Malatya”, *Hetawî Kurd*, S.1, İstanbul 1913, s.13.

² “Kürdistan Mektupları-Malatya”, s.14-15.

³ “Kürdistan Mektupları-Malatya”, s.14-15.

beşi kendi millî dili olan Kürtçeyi konuşur, geri kalan yüzde on beşi de Türkçe konuşurdu.⁴

Malatya bilgi, kültür ve eğitimde geri kalmıştır. Birkaç ilkokul, birer orta ve beş senelik bir liseye sahiptir. Ticaret ve sanayide Kürtler, Ermenîlerden üstündüler. 12-15 bin hanelik Malatya'da ancak bin hane Ermenî vardı.⁵ Malatya'nın su kaynakları çoktur. Ancak sular, üstü açık arıklardan temin edildiğinden tifo, kolera gibi hastalıklara sebep olmaktadır.⁶

3.1.2. Fırat Sahili

Kaynağı Doğu Beyazıt'ta olan Fırat Nehri kenarında pek çok Kürt yaşamaktadır. Buradaki Kürtler medenî hayata henüz ayak uyduramamışlardır. İskân ve İzoli nahiyeleri de bunlardandır. Allah buralara çok güzellikler lütuf etmiştir. Fakat hiçbir köyde okul yoktur. Kadın-erkek birlikte çalışmaktadır. Köylüler çocuklarını okutmaya heveslidir. Beldelerde halk Türkçe bilmedikleri için öğretmenler de buraya gelmek istememektedir.⁷

Her köylü mutlaka bir ağanın kontrolü altındadır. Köylüler, kendi başlarına hareket edemez. Eskiden beri devam eden bu adet pek çok sorunlara sebep olmuştur. Köylüler, ağalar ve arabulucular bitmeyen kavga ve sorunlardan artık bıkmıştır. Sıtma, göz hastalıkları bu köylerde çok görülen hastalıklardır. Doktor bulmak bir hayaldir. Bu köylerden İstanbul'a ve Amerika'ya gidenler pek azdır.⁸ Hetawî Kurd Dergisi buralarda yaşanan sefalet ve cehalete çare bulmak için Kürt gençlerine büyük görev düştüğünü şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Ey Kürt gençleri! Yeşil masa başında Kürt'ü düşünmek, sefalet ve cehalete çare aramak mümkün değildir. Okulu bitiren genç burada öğretmenlik yapmak için köylünün iki üç yüz kuruşluk yardımına razı olarak fedakârlık etmelidir.”⁹

⁴ “Kurdistan Mektupları-Malatya”, s.14-15.

⁵ “Kurdistan Mektupları-Malatya”, s.14-15.

⁶ “Kurdistan Mektupları-Malatya”, s.14-15.

⁷ “Kurdistan Mektupları-Fırat Sahili ”, *Hetawî Kurd*, S.2, İstanbul 1913, s.13-14.

⁸ “Kurdistan Mektupları-Fırat Sahili ”, s.13-14.

⁹ “Kurdistan Mektupları-Fırat sahili ”, s.13-14.

3.1.3. Harput-Mezre

Han köyü, Mezre'ye üç saat mesafededir. Yol kenarında yeşillikler, çağlayanlar ve vadiler vardır. Ve Harput'a kadar yollar güzeldir. Bu yollar Eski Harput valisi merhum Fehim Paşa'nın gayretiyle yapılmıştır. Han köyünden, yeşil ağaçlar arasından, Mezre'den daha yukarıda sarp taşların tepesinde tarihi eski olan Harput görülmektedir. Eski şehir, derebeylerin saldırılarına dayanmak için burçların ve kalenin arkasına saklanmış, yeni şehir ise ovanın ortasında her tarafa canlılık veren açık bir sahayı, zarif ve beyaz evleriyle ciddi bir hayatı temsil etmektedir.¹⁰

Kırsalda kadınlar eşeklerle odun taşımaktadır. Şehir hanımlarını bu köylü kadınlardan ayırt edecek birçok özellik vardır. Köylü kadınların yüzündeki ciddiyet ve metanet ve huy güzelliği, şehirli hanımlarda pek az görülmektedir. Şehir kadınlarının köylü kadınlara göre daha çabuk ihtiyarlamaları, cılız ve hastalıklı olmalarının sebepleri, milliyetlerini terk ederek ve hakir görerek sözde medenîleşmek batıl fikrinden meydana geldiği tahmin edilmektedir. Ayrıca şehre yerleşen köylü kadınlar Türkleşmişlerdir.¹¹ Şehirlerde dinî duygular da sarsılmaktadır. Bunların yerine İstanbul'un zevk, eğlence ve çirkin hayatı yer almaktadır.¹²

3.1.4. Mezre-Ma'mûretü'l-azîz (Eski Elazığ)

50-60 senelik bir şehir olduğu için sokak ve caddeleri açık ve geniştir. Mevkisi özenle seçilmiş, planlı bir şehirdir. Şehrin tarih ve kuruluşunu anlatanlar, asil bir Kürt ailesinden söz etmektedir. Bu aile Çöteli ailesidir. Aile "Eğini" denilen bir nahiyede ikâmet etmekteydi. Bu aile Sultan Aziz¹³ döneminde 20-30 evlik bir köyden ibaret olan Mezre'nin şehre kadar ulaşması için çalışmışlardır. Fakat gerek şehirde gerekse şehrin etrafında sahip oldukları birçok arazi ve emlakı ellerinden çıkarmışlardır. Ermenîler, Amerikan parasıyla Kürtlerin ellerindeki arazileri satın almışlardır.¹⁴

¹⁰ "Kurdistan Mektupları 3-Harput-Mezre ", *Hetawî Kurd*, S.3, İstanbul 1913, s.15-16.

¹¹ "Kurdistan Mektupları 3-Harput-Mezre ", s.15-16.

¹² "Kurdistan Mektupları 3-Harput-Mezre ", s.15-16.

¹³ Burada Sultan Abdülazîz kastedilmiştir.

¹⁴ "Kurdistan Mektupları 3-Harput-Mezre ", s.15-16.

3.1.5. Siverek Sancağı

Bir Kürt toprağı olan Siverek sancağı, Diyarbekir ile Urfa'nın tam ortasıdır. Ahalisi otuz bin kadar haneden oluşmaktadır. Bunlardan dört yüzü Ermenî ve yirmi kadarı da Musevî'dirler. Mahalli dilleri Kürtçedir. Müslüman olan halkın çoğu Zaza, geri kalanlar Kurmanctır. Demircilik, yemenicilik ve naccarlık (marangozculuk) gibi meslekleri genellikle Ermenîler yapmaktadır. Diğer önemli ticarî sahalar Kürtlerin elinde bulunmaktadır. Siverek'te yaşayan Kürtler ve Ermenîler arasındaki ilişkiler güzel bir birliktelik örneğini oluşturmaktadır. Bu güzel ilişkiyi bozmak isteyenlere fırsat verilmeyip gazetelerde çıkan asılsız haberlere de itibar edilmemektedir.¹⁵

Siverek dört tarafı açık olup, bağları, üzüm mahsulleri ve tütününü ile meşhurdur. Çoğu zaman etraftaki vilayetlerin buğday gibi ihtiyaçları buradan karşılanmaktadır.¹⁶ Siverek, medeniyetin her türlü imkânlarından mahrum olduğundan buranın doğal güzellikleri gerektiği gibi kullanılamamakta ve istifade edilememektedir. İçme suyu evlerin avlularında kazılmış bulunan kuyu sularından elde edilmektedir. Bunun dışında herhangi bir akarsu ve başka su kaynakları bulunmamaktadır. Siverek'in çok eski bir şehir olduğunu kasabanın ortasında ve şehre hâkim bir mevkide bulunan büyük kalesinden ve kalenin altındaki eski hamamdan anlaşılmaktadır.¹⁷ Bu kale çok büyük ve etrafı kaldırım taşlarıyla çevrilidir. Eskiden bu taşların üstünün teneke ile kaplanmış olduğunu ihtiyarlar rivayet etmektedir. Kırk sene kadar evvel kale etrafında gerçekleşen kazı çalışmaları esnasında mükemmel bir hamam ortaya çıkmıştır. Suyunun kaleden geldiği rivayet edilen bu hamam, uzun zaman faaliyette kalmıştır.¹⁸

Siverek'te farklı din ve inançlara mensup insanlar yaşamaktadır. Bunun için, ibadet yerleri de ayrıdır. On tane cami ve mescit, iki kilise ve bir de Yahudi sinagogu vardır. Büyük Caminin minaresi üzerinde bulunan istavroz yapının eskiden kilise olduğuna işaret etmektedir.¹⁹ Burada dört-beş tane kadar da medrese vardır. Bundan başka her camide on ya da on beş tane çocuğı alacak kadar mektep vardır. Fakat

¹⁵ Cindo, "Kurdistan Mektupları-Siverek", *Hetawî Kurd*, S.10, İstanbul 1914, s.4-5.

¹⁶ Cindo, "Kurdistan Mektupları-Siverek", s.5.

¹⁷ Cindo, "Kurdistan Mektupları-Siverek", s.5.

¹⁸ Cindo, "Kurdistan Mektupları-Siverek", s.5.

¹⁹ Cindo, "Kurdistan Mektupları-Siverek", s.5.

camii, medrese ve mekteplerin durumu bakımsızlıktan acınacak bir haldedir. Bu medrese ve okullara ait birçok vakıf vardır ve bu medrese ve okullarda eski usullere göre ders verilmektedir.²⁰

Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında Siverek şehri sancağa dönüştürülmüştür. Şehirdeki rüştiye mektebi de beş senelik liseye dönüştürülmüş, fakat beklenen düzen ve gelişme görülmemiştir. Çocuk mekteplerinden başka ibtidâî denilen üç-dört mektepte de aynı tarz ile hasta, acılı ve sahipsiz olan bu şehrin çocuklarına ders verilmektedir.²¹ Bu okullarda ders gören öğrenciler, aynı zaman da oranın hizmetçileriydiler. Süpürmek, temizlemek onların asıl görevlerini oluşturuyordu. Aynı zamanda testi, bardak yıkamayı ve diğer ihtiyaçları gidermeyi de bu küçük çocuklar görüyordu. Öğretmenlik, mubassırlık (bakıcılık), bevvaplık (kapıcı) görevlerinin hepsi yüz eli kuruş ücret karşılığında bir hocaya yüklenmişti.²²

Burada yaşayan halkın ilme ihtiyacı ve isteği vardır. Siverek'in etrafındaki köyler ve Viranşehir adındaki ilçe daha acınacak bir haldeydi. Özellikle köyde yaşayan insanlar çocuklarını şehirlere gönderip okutamıyorlardı. Ancak bir hayır sahibi rehberlik ederse bu bölgenin parlak zekâları cehalet içinde mahvolmaktan kurtulabilirlerdi.²³

Kasabadaki hazırlık mektebi, kızlar rüştiyesi, hükümet konağı ve kışlaların inşası için halkın verdiği yardım ve yaptıkları hizmetler, bu halkın eğitime ne kadar istekli olduğunun açık bir ispatıdır.²⁴ Yalnız eksik olan bir şey vardı. O da halkı eğitime biraz daha teşvik etmek ve bu konuda rehberlik etmektir. Her ne kadar Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti bütün Kürdistan'da bu görevi yapmaya çalışsa da bu yeterli olmamaktadır. Bu işlerin hepsini Hêvî'den beklemek haksızlık olacaktır. Kürt büyükleri bunları yapmaya sevk edilebilirse Kürt çocuklarına en büyük hizmet yapılmış olacaktır.²⁵

²⁰ Cindo, "Kurdistan Mektupları-Siverek", s.5.

²¹ Cindo, "Kurdistan Mektupları-Siverek", s.5.

²² Cindo, "Kurdistan Mektupları-Siverek", s.5.

²³ Cindo, "Kurdistan Mektupları-Siverek", s.5-6.

²⁴ Cindo, "Kurdistan Mektupları-Siverek", s.6.

²⁵ Cindo, "Kurdistan Mektupları-Siverek", s.6.

Siverek aynı zamanda birçok aşiretin birlikte yaşadığı bir şehirdir. Bunlardan bazıları, Têrkan, Karakeçili, Milli, İzol, Kijan, Şeyhan gibi aşiretlerdir. Bu aşiretlerin her biri birkaç köye sahiptir. Bir iki ağa hariç geri kalanların hepsi Kürtçe dışında dil bilmiyordu. Köy isimlerinden anlaşıldığına göre isimler ya tamamıyla ya da kısmen değiştirilmişti. Bu değişiklik Kürtçe bilmeyen memurların işlerinde kolaylık olsun diye yapıldığı sanılmaktadır. Çoğunlukla devlet ile ilişki içinde olan köylüler, zaman içinde köylerinin asıl isimlerini unutup devletin verdiği isimlere alışmışlardı.²⁶

3.2. Kürtlerde Toplumsal Hayat

Hetawî Kurd Dergisi, Kürtlerin toplumsal hayatları hakkında bilgiler verirken Kürt tarihi için önemli bir eser olan “ Şeref-nâme”²⁷ adlı eseri referans almıştır. Şeref-nâme’ye göre Kürtler beş kısımdan oluşmaktadır. Buna göre;

1. Kurmanc
2. Goran
3. Kelhurî
4. Lur
5. Zaza yahut Milli²⁸

Beş kısımdan oluşan Kürtler bir asıldan, bir kökten olup yaşadıkları yer itibariyle ve yaşadıkları bazı olaylar nedeniyle farklı isimler almışlardır. Dillerindeki farklılık çok önemli değildir. Dillerinin bir olarak kabul olacağı yapılan araştırmalarla anlaşılmıştır.²⁹

Musul’un merkez sancağıyla Van’ın Hakkâri sancağı ve Harput’un Malatya sancağı Diyarbakir, Van, Bitlis, Erzurum, Halep, Suriye, Adana, Konya, Ankara, Sivas vilayetlerinde yaşayan Kürtlere Kurmanc; Kerkük sancağında olanlara Soran ve Süleymaniye sancağında olanlara Baban denir. Kürdistan’ın İranî eyaletiyle Irak-ı Acem’de olanlara (Goran) ve İran’ın Derne ve Derteng (Hulvan) civarında

²⁶ Cindo, “Kurdistan Mektupları-Siverek”, s.6.

²⁷ Kürt sülalelerinin ayrıntılı tarihçesidir. Şeref Han tarafından 1597 tarihinde Farsça olarak kaleme alınmıştır. Kürt tarihine ilişkin en önemli kaynaklardan biridir. Şeref Han Bitlis emiri Şemseddin Han’ın oğlu, Osmanlılarla 1514 tarihinde ittifak anlaşması imzalayan ve Bitlis’teki Şerefiye Camii’ni inşa ettiren 4. Şeref Han’ın torunudur. Bozkurt, Mehmet; Tarihte Kürtler

²⁸ Babê Naco, “Erbab-ı Hamiyet ve Himmete”, *Hetawî Kurd*, S.4, İstanbul 1914, s.6.

²⁹ Babê Naco, “Erbab-ı Hamiyet ve Himmete”, s.6.

bulunanlara (Kelhur) ve Muristan'la Huzistan'ın ve Faris ve Horasan eyaletlerinde bulunanlara (Lur) denir. Dersim sancağı, Genç sancağı, Palu, Lice, Siverek ve Mutki'de bulunanlara Zaza deniliyor.³⁰ Loristan Kürtleri, Bahtiyari Aşireti ismiyle meşhurdurlar. Bağdat'ın Mendelli, Hanekin, Horasan ve Samarra ilçeleri ile Peştguhdegi ve Feyliler de Bahtiyari aşireti kısımlarındadırlar. Şiraz'daki Lekler ile Havramîler de Goran'dan sayılırlar.³¹

Bütün topluluklar belirli biçimde örgütlenirler. Toplumsal örgütlemenin temeli ise kültüre dayanmaktadır. Belli bir hiyerarşi içinde örgütlenmiş topluluklar, rastgele oluşan topluluklara göre varlıklarını daha uzun süre devam ettirebilme şansına sahiptirler. Kürdistan'da toplumsal yaşamının ve örgütlenmenin sağlam bir yapısı vardı. Hetawî Kurd, Kürtlerin toplumsal yapısı üzerine bazı tespitler ortaya koymuştur. Buna göre Kürtlerin sosyal hayatları iki kısımdan oluşmaktadır. Bu iki kısmın birine köylü diğeri aşiret deniliyordu. Ve ikisi de yerleşiktir.

Dergide ayrıca Kürtlerde göçebelik hayatının olmadığı vurgulanmaktadır. Çünkü Kürtlerin yaşadıkları çevre koşulları göçebelik hayatına müsait değildir. Buna Erzurum gibi soğuk bir şehirde yerleşik bulunan Celalî, Haydaran, Sipkan ve Lola ve benzeri aşiretler örnek gösterilmiştir. Kürt aşiretleri de yerleşiktir ve aynı zamanda köylüdürler. Aşiret mensupları "aşiret namını" korumak istemekteydiler. Bu namı taşımak özel bir imtiyaz sayılırdı. Bu nama sahip olmayanlar ise kendilerini toplumun gerisinde görürlerdi. Ama bu durum köylü Kürtler için geçerli değildir. Çünkü onlarda milliyetçilik yoktur. Aşiret kendi üyelerine sahip çıkar can ve namusu korurdu. Köylü ise bu durumlarda üstün bir tesire sahip değildir.³² Dergi, aşiretlere göçebelik isnadını kötü niyetli kişilerin ortaya attığını savunmaktadır. Buna gerekçe olarak da yazın hayvanlarını otlatmak için mecburiyetten iki üç ay yaylalara çıkmayı göstermektedir.³³

³⁰ Babê Naco, "Erbab-ı Hamiyet ve Himmete", s.6.

³¹ Babê Naco, "Erbab-ı Hamiyet ve Himmete", s.6.

³² Babê Naco, "Erbab-ı Hamiyet ve Himmete", s.6-7.

³³ Babê Naco, "Erbab-ı Hamiyet ve Himmete", s.7.

3.3. Kürtlerde Sağlık (Şerâit-i Sıhhiye)

20.Yüzyılda Kürdistan, Osmanlı Devleti'nin diğere şehirleri gibi, modernleşmenin beraberinde getirdiğı çok sayıda ekonomik ve toplumsal gelişmeye sahne olmuştur. Tarımsal üretim artmakta ve beraberinde yeni ticari olanaklar getirmiştir. Ayrıca Kürdistan'ı Osmanlı Devleti'nin ve dünyanın diğere bölgelerine bağlayan ulaşım imkânlar artmakta ve çeşitlenmekte, bu nedenle nüfus daha hareketli hale gelmekte, çeşitli sebeplerle farklı bölgelere geçici veya daimi göçler yaşanmıştır. Bunların başında İstanbul gelmektedir. Osmanlı Devletinin başkenti olan İstanbul, önemli bir emekçi kentiydi. Kürtlerin de dâhil olduğı her milletten emekçiler, İstanbul'da sanayi ve sanayi dışındaki diğere sektörlerde çalışmışlardır.

İhtiyaçlarını gidermek için Kürdistan'da yaşadıkları yerleri terk ederek İstanbul'a koşan Kürtler; dil, kültür, yaşam ve âdetlerini kesinlikle bilmediğı bir çevrenin, daha önce hiç görmedikleri kalabalık bir insan topluluğunun içine düşmüş bulunuyorlardı. Geçimini sağlamak, karnını doyurmak, ailesine yardımda bulunmak ve çocuklarının rızkını kazanmak için her türlü fedakârlığı zaten göze alan bu fakir ve zavallı insanlar, her türlü ağır yükün altına girmekten çekinmiyorlardı.³⁴

İstanbul'da Kürt denildi mi genellikle herkesin aklına gelen şey bir hamal ve ameledir. Çünkü o dönemde Kürtler arasında okula giden insan sayısı çok azdı. Büyük bir bölümü cahildi ve herhangi bir meslekleri de yoktu. Bu durumda olan bir halkın yabancı bir memlekette yapacağı tek iş, hamallık ve amelelikten başka bir şey değildi. Ayrıca o dönemde hamallık, amelelik ve bekçilik kendine özgü birer meslek sayılırdı. Özellikle de alın teriyle ve namusuyla para kazanılan bir hayat tarzıydı. Hakikaten İstanbul'da yaklaşık olarak eli bin kadar bir nüfusu oluşturan Kürtler, çoğunluğu itibariyle hamal, amele veya bekçidir. Talebe ve diğere sınıflar çok azdır.³⁵

İstanbul'da yaşayan Kürtlerin en önemli gıda maddesi ekmek ve soğan idi. Sağlıksız ve düzensiz beslenirlerdi. Geceleri kalacak bir meskenleri de yoktu. Genelde hanlarda veya inşaatlarda, dar alanlarda birden fazla kişi aynı yerde birlikte yatarlardı. Bu sebeple biri bir hastalığa yakalanırsa yanında yatan diğere arkadaşlarına

³⁴ Harputlu H.B., "Şerait-i Sıhhiye", *Hetawî Kurd*, S.4-5, İstanbul 1914, s.7.

³⁵ Harputlu H.B., "Şerait-i Sıhhiye 1", *Hetawî Kurd*, S.3, İstanbul 1913, s.17.

da bulaşabiliyordu. Bu bulaşıcı hastalıkta açlığın ve düzensiz beslenmenin etkisi de büyüktür. Kürtlerin vücudu doğuştan her ne kadar sağlam ve kuvvetli ise de içinde bulunduğu kısıtlı imkânlardan dolayı hayatındaki ölçüyü, denkliği yerine getirmeyi bilmiyorsa, bir tertip ve düzen içinde yaşamıyorsa hastalanır ve ölürdü.³⁶

İstanbul'da gıda ve mesken itibariyle bu kadar düzensiz ve sağlıksız olan Kürtlerin yaptıkları işler, meslek ve sanatları da bir düzen içinde değildi. Yaptıkları ağır işlerden ve taşıdıkları ağır yükler nedeniyle bel kemiklerinde eğrilikler meydana gelmekteydi. Bel kemiğindeki bu eğrilik ve kamburluklar ve bunların doğuracağı sakatlıklar, Kürtlerin geleceği için büyük bir felaket ve neslinin devamı için kötü bir sonuç doğuracaktır. Daha önemlisi de cinsellikle bulaşan bel soğukluğu ve frengi hastalığı da gittikçe artan bir şekilde İstanbul'dan Kürdistan'a hediye olarak nakl ediliyordu. Her ne kadar Kürtler din ve milliyetlerine ileri derecede bağlı olup dinen haram ve ahlâken uygun olmayan durumlardan uzak kalsalar da, bu haram durumlara bulaşanlar da olabiliyordu.³⁷

Anlaşıldığına göre Kürdistan'daki sağlık ve sosyal şartlar ne derecede ilkel olursa olsun İstanbul hayatına kesinlikle kıyas edilemezdi. Çünkü Kürdistan'da insanlar arasında yardımlaşma ve dayanışma kültürü vardır. Havası, suyu ve gıdası daha kirlenmemişti. Dine ve adetlerine bağlılık ileri derecededir. Bunun için insanlar her türlü zararlı ve kötü alışkanlıklardan uzak dururlardı.

Avrupa'da ve diğer gelişmiş ülkelerde sanayi gelişmiş olup bunun getirdiği meslekî hastalıklar daha fazlaydı. Bazı fabrika ve maden ocaklarında çalışan işçilerde birtakım özel hastalıklar zuhur etmişti. Bunun için bu tür hastalıklarla daha fazla mücadele ederler. Doğuda ise her konuda olduğu gibi sağlık konusunda da büyük bir kayıtsızlık hüküm sürerdi. İnsan sağlığına gereken önem verilmemektedir.³⁸

İstanbul'da uzun zaman ve büyük gayretle çalışan bu insanların büyük bölümü ancak yüksek faizli borçlarla gelebiliyorlardı. Yapacakları ilk iş borcu ödemek olduğundan hayat ve vücudunun kıymetine hiç önem vermeyerek hatta “buluğ çağına

³⁶ Harputlu H.B., “Şerait-i Sıhhiye 1”, s.17.

³⁷ Harputlu H.B., “Şerait-i Sıhhiye 1”, s.17

³⁸ Harputlu H.B., “Şerait-i Sıhhiye 1”, s.17-18

girmeyen gençler” bile çok zahmetli ve ağır yüklerin altına girmekten kaçınmıyorlardı.³⁹

Dünyada yaşayan bütün halkların çocukları, gençleri okula giderken veya bir sanatla uğraşırken Kürt çocukları ve gençleri iskele başlarında vapurdan vapura koşarak günlük ekmeklerini kazanma peşinde koşuyorlardı. Bu ortaçağı andıran ve yabancıların gözünde utandırıcı bir sefalet görüntüsü veren bu genç beyinlerin heba olduğunu görüp de kayıtsız kalan hiçbir Kürt olduğunu düşünmek mümkün değildir. Hetawî Kurd, bu duruma duyarsız kalanları şu cümlelerle en iyi şekilde ifade edilmektedir: “*Dünyada hiçbir kavim yoktur ki, kendi kavmine biz Kürtler kadar kayıtsız kalsın, kavminin çilesini ve kardeşlerinin acı sefaletini kalplerinde hissetmemiş bulunsun.*”⁴⁰

İstanbul’da amelelik hayatında kazandığı paralarla yükselerek hatta çok büyük servetlere sahip olanlar da vardır. Fakat gerek bunlar ve gerekse başka yollarla oldukça refahı elde edenler İstanbul’a yeni gelen veya gelecek olan Kürtlerin hayat ve yaşayışlarını düşünmekten pek uzak kalıyorlardı.⁴¹ İstanbul’da büyük bir yekûn oluşturan Kürt amele ve hamallarının hayat ve yaşayışları sağlık kurallarından uzak olup acıklı bir manzara arz ediyordu. Bu sağlıksız durumun tedavisi için özellikle zengin Kürtlerin bunu kendileri için bir vazife kabul etmeleri gerekmektedir. Hetawî Kurd’de bu hastalığın tedavisi için bazı öneriler sunulmuştur:

1-Kürtleri bulaşıcı hastalıkların kolaylıkla yayılabileceği kirli kahve köşelerinden kurtarmak için onların daha sağlıklı şartlarda konaklayabilecekleri hanlar, apartmanlar inşa edilmesi.

2-Bu hanlarda ayda bir defa iki tabip tarafından bütün hamal ve amelenin muayenesi, hasta olanların ise bir tabip tarafından haftada iki defa muayene edilmesi.

3-Han içinde bütün ameleye gece dersleri okutturularak bu şekilde manevî hastalıkların tedavi edilmesi.⁴²

³⁹ Harputlu H.B., “Şerait-i Sıhhiye”, s.8

⁴⁰ Harputlu H.B., “Şerait-i Sıhhiye”, s.8

⁴¹ Harputlu H.B., “Şerait-i Sıhhiye”, s.8

⁴² Harputlu H.B., “Şerait-i Sıhhiye”, s.8

Hastalıkların tedavi edilmesi için yukarıda sayılan maddelerin nasıl tatbik edileceğini temin etmek için Kürt zenginlerinin desteğiyle bir çalışma heyetinin oluşturulması tavsiye edilmektedir. Ancak böyle bir çalışma ile Kürtlüğe büyük bir hizmet edilmiş olacaktır.⁴³

3.4. Kürtlerin Geri Kalma Sebepleri

Birçok farklı etnik yapıya, farklı dil, din ve mezhebe mensup olan halkların hiçbir ayırım yapılmadan birlikte özgürce yaşadığı Osmanlı Devletinin ilerlemesinde ve büyümesinde herkesten daha çok Kürtler öncü olmuşlardır. Kürtlerin Osmanlıya bu denli bağlılığı çok eski dönemlere gider ve buna dair birçok olay ve malumat vardır. Bu büyük sadakat ve bağlılığa rağmen Kürtler birçok şeyden mahrum kalmışlar ve diğer toplumlara göre daha geri kalmışlardır.⁴⁴

Kürtlerin Osmanlı Devletinin hâkimiyetine girmesi ve sadakatsizlikle bağlanmaları Yavuz Sultan Selim döneminde Safevîlere karşı yapılan seferler sonrasında olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Safevîlere yönelik seferleri, Osmanlı Devleti ve Kürtler arasında bir ittifak oluşmasını ve ardından bölgenin Osmanlı Devletinin hâkimiyetine girmesini sağlamıştır. Bu ittifak Hicri 921 yılında ünlü Kürt tarihçi ve âlimi İdris-i Bitlisî'nin yol göstermesiyle olmuştur. Böylece Kürtler Osmanlıya tabi olmuş ve İranîleri (Safevîleri) memleketlerinden çıkartmışlardır. Savaşta bu destek ile Kürtler Osmanlı Devletinin önemli bir unsuru haline gelmişlerdir.⁴⁵

Kürtler, 1514 yılından başlayarak Osmanlı'nın yıkılışına kadar memlekette meydana gelen bütün savaş ve olaylarda doğuştan sahip oldukları yiğitliklerini göstermiş, düşmana karşı cesaretlerini ve güçlerini ortaya koymaktan çekinmemişlerdir.⁴⁶ Kürtlerin yaşadıkları vatan ve İslâm için şerefle çalışmaları takdir edildiği inkâr edilemezdi. Çünkü onlar hem vatanlarına hem de İslâm dinine sadık ve bağlıydılar. Bunu her fırsatta ve ortamda dile getirmekten çekinmiyorlardı ve yaptıklarıyla da bunu ispat ediyorlardı. Bu durum Hetawî Kurd Dergisinde şu cümleler ile ifade edilmektedir:

⁴³ Harputlu H.B., "Şerait-i Sihhiye", s.8

⁴⁴ Babê Naco, "Erbab-ı Hamiyet ve Himmete", s.4.

⁴⁵ Babê Naco, "Erbab-ı Hamiyet ve Himmete", s.4.

⁴⁶ Babê Naco, "Erbab-ı Hamiyet ve Himmete", s.4.

“Kürt, İslâm dairesine dâhil olduğu zamandan, yani dinimizden önceki devirlerden, İslâm’ın başlangıcından beri hiçbir zaman bu mukaddes dine karşı isyan etmemiş, etmez ve etmeyecektir. Kürtler kendi istekleriyle ve bedelsiz olarak Osmaniyenin içine dâhil oldukları günden beri hiçbir zaman Osmanlığa karşı bir ihanet eseri göstermemiş, göstermez ve göstermeyecektir. Kürt hâlâ Kürt’tür. Milliyetini, dış görünüşünü, maddî hakikatlerini ve maneviyatını zerre kadar değiştirmemiştir. Bununla beraber Osmanlığa da sağlam bir iple, birlik ruhuyla bağlı kalmıştır. Osmanlılık ve Kürtlük birbirlerine sağlam bir halatla bağlanmıştır. Osmanlılık mahvolursa Kürtlük işaretsiz kahr. Kürtlük Allah tarafından perişan, namsız ve şöretsiz olursa Osmanlılık zaif ve perişan olur.”⁴⁷

Osmanlı Devletine ve İslâm dinine bu denli bağlı olan Kürtler, Osmanlı Devletinde yaşayan diğer halklara göre geri kalmışlardır. Dergi Kürtlerin geri kalma sebeplerine ışık tutmuştur. Kürtlerin mazisi ne kadar parlak ve takdire şayan ise içinde buldukları durum ve gelecekleri o kadar mazlumdur. Her vicdan sahibine kan ağlatacak kadar hüznü ve korkunçtur. Bu acıtan ve korkutan geri kalmışlığın çeşitli sebepleri vardır. Bu sebepler Hetawî Kurd Dergisinde şu şekilde tespit edilmiştir:

1- Bedevîlik hayatından ayrılarak çevrelerindeki şehir ve kasabalara yerleşen ve mal-mülk elde ederek zengin olan Kürtlerin, tamamıyla milliyetlerini terk ve ihmal etmeleri ve borçlu oldukları irşat hizmeti ve aydınlatma görevini yerine getirmemeleri.

2- Devletin resmi okullarında yetişenlerin de devlet memurluluğuna atandıkları tarihten itibaren doğdukları yerleri ve köklerini dikkate almamaları ve rastladıkları fakir, zavallı ve çaresiz Kürtlere gerekli şefkati, merhameti ve insaniyeti göstermemeleri.

3- Birçok zahmet ve sıkıntı çekerek medreselerde okuyup âlim sınıfına dâhil olanların, hayatın zorlu koşulları içinde emniyetsiz bir yaşayışla kavruarak yakınlarında bulunan Kürtlere, dinin gereklerini söyleme ve yerine getirme konularında duyarsız kalmaları ve cehaletle birlikte halk arasında meydana gelen huzursuzlukları gidermek için sevgi ve kardeşliğin yerleştirilmesi hususunda çaba sarf etmemeleri.

⁴⁷ Baban-zâde İsmail Hakkı, “Kürtler ve Kurdistan”, *Hetawî Kurd*, S.3, İstanbul 1913, s. 4.

4- Yüce bir yolda olan ve doğru yolu gösterme görevini yerine getirmekle mükellef olan şeyhlerin insanlar arasında birlikteliğin, kardeşliğin devamını sağlamak ve düşmanlığın sona erdirilmesi gibi görevlerini yerine getirmemeleri.

5- Şehir ve kasaba halkı ile okuyan dindar kimselerin halkın beynindeki düşmanlığı ve nefreti gidermeye çalışılmamaları.⁴⁸

Kendi memleketinin gelecek refahı ve mutluluğu için en yüksek makamları işgal eden âlim, şeyh ve akıl sahipleri ve zenginlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Fakat bu insanlar bu sorumluluklarının gereğini yerine getirmiyorlardı. Kürtlerin temiz kalplilikten ve dürüstlükten başka bir kabahatleri ve kötülükleri yoktur. Bu âlim, şeyh ve zenginler Kürtlere şefkat ve merhametlerini gösterecek bir meziyet ve kabiliyete sahip değil ise dahi, hiç olmazsa memleketin ilerlemesi ve yücelmesi için bir çaba içinde olmalıydılar. Kürdistan ve Kürtlük için çalışmak onların en önemli görevi olmalıydı. Kürtlük var ama gelenek ve göreneklerinin tarihi, toplumsal hayatları, kavminin huy ve ahlâkı, dili, edebiyatı bilinmeyen bir perde ile örtülüdür. Bu güne kadar bu perdeyi kaldırmak, kimsenin aklına gelmemiş ve bunlar hakkında ortak bir fikir ortaya çıkarılmamıştır.⁴⁹

Avrupalılar tarafından bu talihsiz, cesur ve fedakâr millet hakkında birçok bilgi edinilmiş ve araştırmalar yapılmıştı. Fakat Kürt aydınları ve büyükleri kendi milletleri hakkında ufak bir bilgi elde etmek için herhangi bir çaba göstermemişlerdi. Avrupalılar Kürt tarihi olan “Şeref-nâme” adlı eseri Fransızcaya tercüme etmişlerdi. Baban Kürtçesi Fransızcaya ve Kürt lisanı Almancaya tercüme olunduğu ve Kürtçe birçok eser Londra Kütüphanesinde mevcut olduğu halde Kürtler kendi millî adetlerinden ve milletin durumundan bu derece habersiz ve kayıtsız kalmaları yürekler parçalayacak derecede yakıcı ve acı vericidir.⁵⁰

Kürtleri içinde buldukları ıstıraplı hayattan kurtarmak için Arap ve Türk kardeşlerinin de dua ve yardımına ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu iki halk Kürtler kadar asil ve temiz soylu olduğu için Kürt kardeşlerinin bu acılar içinde kalmalarına gönülleri razı kalmazdı. Gerekli yardımı yapacaklarına şüphe yoktu. Artık kimsenin

⁴⁸ Babê Naco, “Erbab-ı Hamiyet ve Himmete”, s.5.

⁴⁹ Babê Naco, “Erbab-ı Hamiyet ve Himmete”, s.5.

⁵⁰ Babê Naco, “Erbab-ı Hamiyet ve Himmete”, s.5.

hata yapma lüksü kalmamıştı. Yapılan hataların tamir edilme zamanı ve kalıcı kardeşliğin tesis edilmesi elzemdi.⁵¹

Dergi, her şeyi hükümetten beklemenin doğru olmadığını belirtmiş. Kürtlerinde kendi kendine yeni sanat alanları açmasını ve öğrenmesini, bunu yaparken de doğadaki imkânlardan faydalanması gerektiğini vurgulamıştır. Gece-gündüz çalışarak, kendini feda ederek, gerekirse Kürdistan için canını ve malını ortaya koyarak maddi ve manevi hayatları korunabilmesine önemle vurgu yapmıştır.⁵²

3.5. Kürtlerde Hayatın Farklı Tecrübeleri

Yüzyıllardan beri cehalet kisvesi altında ezilmekte olan Kürtlüğün hüzünlü ve kederli yüzünde, tıpkı diğer İslâm milletlerinde olduğu gibi ateş kıvılcımları parlamaya başlamıştı. Yüzlerindeki keder ve hüznün yerini sevinç ve gülümseme alametleri görülmüştür. Gözlerinde yiğitlik ve sağlamlık parıldıyordu. Kısacası Kürtlüğün bu derin uykudan uyanmasının belirtileri kendini göstermeye başlamıştı. Kürtlük adına yapılan gayretli çalışmalar sonuç vermeye başlamıştı.⁵³ İşte bunlardan bazıları:

İstanbul'un merkezinde bir öğrenci cemiyeti ve bununla birlikte yeni tarzda bir medrese kurulmuştu. Bağdat'ta Kürtlerin sesini yükselten bir Kürt haykırışı, bu haykırışın bir yayın organı aracılığıyla olduğu sanılmaktadır. Daha sonra Van'da bir gazete ve matbaa kurulmasına teşebbüs edilmişti. Kürtlüğün ilerlemesi için kurulmaya çalışılan bütün bu müesseseler Kürt tarihinin yükselmesinin başlangıcı için bir medarı iftiharını oluşturmaktaydı. Bu faaliyetler Kürt tarihinin yazılmaya başladığı imajını vermektedir. Bu gelişmeler Kürtlerin kalplerini sevinçle dolduruyordu. Ümit ve azimlerinin kuvvet bulmasını sağlıyordu.⁵⁴

Bu sırada kalpleri aydınlatan ve övgü ile dolduran başka bir gelişme daha yaşandı. O da İslâm milletleri arasında Kürtler hakkında oluşan olumlu intiba ve uyanmaydı. Bu durum öncelikle Arapların yaşadığı bölgelerde meydana gelmişti.

⁵¹ Babê Naco, "Erbab-ı Hamiyet ve Himmete", s.5-6.

⁵² Zehawîzade, E. M., "Se'y Bikeyn", *Hetawî Kurd*, S.1, İstanbul 1913, s. 18.

⁵³ Baban Abdülazîz, "Kürtlükde Seyyale-i Hayat", *Hetawî Kurd*, S.4, İstanbul 1914, s.10.

⁵⁴ Baban Abdülazîz, s.10.

Oradan da Osmanlı Devletinin iç kısımlarına ve diğer İslâm bölgelerine yayılmaya başlanmıştı. Böylece Türkler ve Araplar arasında Kürtlerden bahsedilmekteydi.⁵⁵

Kürtlükte meydana gelen bu yeni durum Osmanlı Kürtlüğünden çıkmıştı. Yani ilerlemenin ilk adımları Osmanlı Devletindeki Kürtlerin çabalarıyla olmuştu. Buradan İran ve Rusya'da yaşayan Kürtlere gidecekti ve onların da ilerlemesini sağlayacaktı. Bu gelişmeler karşısında Osmanlı ve Kürt âlimleri göğüslerini kabartarak iftihar etmeliydi.⁵⁶

Bu hayatı güzelleştiren, insanlara huzur ve mutluluk sağlayan çalışmalarda öncülük edenler, gençlik azmi ve gayretini taşıyan, gençlik ruhunu kendisine ruh takınan, gençlik itikadıyla inanmış ve bağlanmış dindar bir kitleydi. Bu kitle gençtir ki, olgunlukla, azim ve ciddiyetle çalışmaya devam edip uzattığı ellerin reddedildiğinden korkmayarak yukarıda sayılan girişimlerde muvaffak olmuşlardı. Bu muvaffakiyet sonucunda ateşli ve sarhoş olmayı, kontrolden çıkıp şımarmayı hatırlarına bile getirmezlerdi. Hetawî Kurd, gençlerin bu başarıları karşısında kayıtsız kalan büyükleri eleştirmiş, çeşitli ithamlarda bulunmuştu. Bunu şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Canları isterlerse gençlerin bu doğru ve işlek yolundan yüz çevirsinler, yardım etmesinler, bu gürültüsüz sedasız çalışmalara “Kolay gelsin!” bile demesinler. Zaten onlar daima rahat etmeye alışkındırlar. Gelecekte gençliğin açığa çıkaracağı yükseliş ziyafetinde yiyecek toplayan olmaya kendilerini de bu hakka sahip görecekler ve iddiayı hakta bulacaklar. Hayır! Hayır! Öyle değil, kendileri bu sofranın davetlileri değil, artıkçıları bile olamazlar.”⁵⁷

Bu da gösteriyor ki, Kürtlere öncü olanların bir gençlik ruhuna sahip olmaları gerekmektedir. Bu da onları canlı tutacaktır.

Büyükler, mensupları oldukları halde kavimlerinin diliyle konuşmayı utanç kabul ederlerdi. Bu kimseler başkalarının sırtından geçinmeyi kendilerine sanat kabul ederlerdi ve bundan zevk alırlardı. Yükselmenin gerekliliğine inananları görünürde teşvik ve ümitlendirirlerdi. Hiç utanmadan bıyık altından gülerlerdi. Sergiledikleri bu hal ve tavırları sebebiyle ve şahısları dolayısıyla kavimleri tarafından hoş görülmemeye ve alaya alınmaya hedef oluyordular. Hak etikleri muameleyle karşı

⁵⁵ Baban Abdülazîz, s.10.

⁵⁶ Baban Abdülazîz, s.10.

⁵⁷ Baban Abdülazîz, s.10-11.

karşıya geliyorlardı. Bu hoş olmayan muameleyle karşılaşmak istemiyorlarsa henüz zaman müsait iken tavır değiştirmeleri gerekiyordu. Bunlara büyük demek bile haksızlık olacaktır.⁵⁸

Bir toplumda, bir kavimde, bir millette ileri gelenler, devlet ricali ve milletin ilerlemesi ve kalkınması için çalışanlara büyük denilir. O heyette, o kavimde, o millette isteği dışında boş ve batıl olan zevk ve zarar ile meşgul olan kimseler büyük değildir. Bunlar o heyetin, o kavmin, ilerlemesine engel olan sınıftır. Bu bir hakikattir. Toplumun ve felsefenin bir hakikatidir. Buradaki amaç millete zarar veren bu şahıslara takındıkları laubali, alakasız mesleklerin aleyhlerinde sonuç vereceğini bildirmektir.⁵⁹

Gençliğin tutmuş olduğu yol ve meslek, alçak gönüllülikle devam edecektir ve onların amaçlarına kesinlikle erişeceklerine inanmak gerekmektedir. Bu zahmetli yolun geç olması çok önemli değildir. “Geç olsun da güç olmasın.” düsturuyla hareket etmek gerekmektedir. Burada teenniyle hareket etmeye davet vardır. Böyle olmakla beraber gençlik kendisine uzatılacak yardım elini isteyerek kabul eder ve başına koymaktan çekinmeyecektir. Bunun için kalplerin ümitle dolması gerekir. Yükseliş güneşi ve saadet ufku Kürt’ü mutlaka nurlandıracaktır.⁶⁰ Gençlik buna çok kuvvetli bir iman ile inanmalıdır. Kendisine bir filozofun gelecek olması düsturunu daima hedef almalıdır. İnsanın manasız ve faydasız şeylere olan inancı azaldıkça bu durum onun büyük eserler yapmasına sebep olacaktır.⁶¹

3.6. Kürt Aşiretleri

Hetawî Kurd Dergisi Kürtlerin sosyal hayatlarına ve yaşam şekillerine de değinmiştir. Bu konuya daha önce Kürtlerde toplumsal hayatı incelerken kısaca giriş yapılmıştır. Dergi, Kürtlerin yaşam şekillerinin iki türlü olduğunu aktarmaktadır ve ikisinin de yerleşik hayattan ibaret olduğunu bildirmektedir. Kürtlerde göçebelik hayatı yoktur. Çünkü yaşadıkları çevrenin coğrafi yapısı göçebelik hayatına müsait değildir. Örneğin; Erzurum gibi soğuk bir bölgede yerleşik olarak yaşayan Celalî,

⁵⁸ Baban Abdülazîz, s.11.

⁵⁹ Baban Abdülazîz, s.11.

⁶⁰ Baban Abdülazîz, s.11.

⁶¹ Baban Abdülazîz, s.11-12.

Haydaran, Sipkan ve Lola gibi aşiretlerin göçebe olarak yaşaması mümkün değildir.⁶²

Kürtlerin bir kısmına köylü bir kısmı da aşiret denilmektedir. Aşiret gerçek veya gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve çoğunlukla akrabalardan oluşan, ekonomik bütünlüğü olan, kendine özgü bir içyapıya sahip sosyal ve politik bir örgütlenme şeklidir. Aşiretlerde yerleşik hayat vardır. Aşiretler kendi isimlerini korumuşlardır. Bu isimden uzaklaşmak onlar için bir düşüklük sebebidir. Ayrıca aşiretlerde kendi milletlerini sahiplenme ve birbirlerini tutma da vardır.⁶³

Kürt aşiretleri için kullanılan “göçebe” kavramı kötü niyetli kişiler tarafından ortaya atılmıştır. Göçebe denmelerinin sebebi de hayvanlarını otlatmak için yaz aylarında iki-üç ay yaylalara gitmeleridir.⁶⁴ Kürdistan’ın birçok bölgesinde aşiretler vardır. Hetawî Kurd, aşiretlerin en yoğun olduğu bölge olan Siverek’teki bazı aşiretleri saymış ve bunların bir kısmı hakkında bilgiler vermiştir. Bunların başında Têrkan, Karakeçili, Milli, İzol, Kijan, Şeyhan gibi aşiretler gelmektedir. Dergide her aşiretin birkaç köye sahip olduğu ve buralarda etkili oldukları belirtilmektedir. Dergi bunlardan Têrkan aşireti ve köyleri hakkında bilgiler vermektedir.⁶⁵ Diğer aşiretler hakkında malumat verilmemiştir.

3.6.1. Têrkan Aşireti

Têrkan aşireti, Kürtçe ismi “Çiyayê Reş” olan Karacadağ bölgesinde ikâmet etmektedir. Bu aşiret beş yüz haneden ibaret olup şu köylerden meydana gelmektedir.⁶⁶

3.6.1.1. Qurê bax [Qere baxçe] Köyü

Bu Kürtçe bir isimdir. (Qure) “kaba” halk arasında “kalın kaburgalı” demektir. (Bax) kelimesi de Kürtçe bir kelimedir ki,⁶⁷ vaktiyle bu karyenin bağ ve bahçelerinin hem verimli hem de çok olmasından dolayı bu ismi almıştır. Bu köy seksen kadar

⁶² Babê Naco, “Erbab-ı Hamiyet ve Himmete”, s.6-7.

⁶³ Babê Naco, “Erbab-ı Hamiyet ve Himmete”, s.6-7.

⁶⁴ Babê Naco, “Erbab-ı Hamiyet ve Himmete”, s.6-7.

⁶⁵ Cindo, “Kurdistan Mektupları-Siverek”, s.6.

⁶⁶ Cindo, “Kurdistan Mektupları-Siverek”, s.6.

⁶⁷ Mamafih Türkler ve Acemler bu kelimeyi ahz etmişlerdir.

haneyi kapsamaktadır. Burada yaşayan bazı ailelerin isimleri Emerakan, Kılnefeliyan⁶⁸, Omerekan ve Qotoyan⁶⁹ aileleridir.⁷⁰

3.6.1.2. Qaynaq (Xan, Qonaq) Köyü

Bu köy otuz hane kadardır. Geçmişte Diyarbekir'e giden yol üzerinde Siverekliiler tarafından inşa edilen bir hanın büyümesiyle meydana gelmiştir. Burada gelip geçen yolculara erzak verilirdi.⁷¹

Buranın ahali bir saat kadar mesafede yer alan "Gulance" isimindeki köyü terk ederek bu köye taşınmışlardır. (Gulan) "mayıs" ayı demektir. Bu köyün suyu bol ve iyi olduğundan, mayıs ayında cazibeli bir manzara sunar; kışın bile bu manzarasını pek az kaybettiğinden bu nam ile isimlendirmeye uygun görülmüştür. Bu şekilde meydana gelen Qaynaq elli kadar haneye sahiptir. Buranın havası sıcaktır.⁷²

3.6.1.3. Êmeni⁷³ (Êmena) Köyü

Bu köy "Çiyayê Reş"ın doğu yönünde olup ortasından geçen bir ırmak burayı ihya etmekte ve yetmiş kadar haneyi kapsamaktadır.⁷⁴

3.6.1.4. Êrmeni (Ermelu) Köyü

İsminden anlaşıldığına göre bu köyde Ermenîlerin yerleşik olduğu sanılmaktadır. 1911 yılında bir köylü kendisi için bir ev yapmakla uğraşırken bu esnada, kazı sırasında gayet güzel ve rengârenk taşlarla işlenmiş oldukça büyük, eski bir bina ortaya çıkmıştır. Bu evin kapısı iki kanatlı ve taştan yapılmış olup "Mîl" üzerinde hareket ederdi. Bir köşesinde de iki buçuk metre uzunluğunda eski bir mezar çıkmıştır. Duvarın üzerinde birtakım farklı harflerle yazılmış yazılar vardı. Bu köyde kırk hane vardır.⁷⁵

⁶⁸ Azı dişleri büyük demek

⁶⁹ Kısa Boylu demek

⁷⁰ Cindo, "Kurdistan Mektupları-Siverek", s.6.

⁷¹ Cindo, "Kurdistan Mektupları-Siverek", s.6.

⁷² Cindo, "Kurdistan Mektupları-Siverek", s.6.

⁷³ Bizimkiler demektir.

⁷⁴ Cindo, "Kurdistan Mektupları-Siverek", s.6.

⁷⁵ Cindo, "Kurdistan Mektupları-Siverek", s.7.

3.6.1.5. Kemšo⁷⁶ (Qemîşlî) Köyü

Bu köyde otuz kadar hane vardır.⁷⁷ Bu köyler Têrkan aşiretine mensup olan köylerdir. Buradaki ağalardan bir-iki tanesi hariç geri kalanların hiçbiri Kürtçe'den başka dil bilmezler. Köylerin isimlerine bakıldığında ya hepsinin ya da bir kısmının değiştirildiği görülmektedir. Bunun sebebi de Kürtçe bilmeyen memurların kendilerine kolaylık olması için değiştirmiş ve dönüştürmüş olduğu tahmin edilmektedir. O dönemde köylüler hükümetle irtibat halindeydiler. Her zaman hükümetle alakadar olan köylüde hükümetin verdiği bu isimleri kullanmaya mecbur olduklarından üstünden zaman geçince de köylerin asıl isimlerini unutmuşlardır.⁷⁸ Ayrıca aşiretler kendi iç dengeleri sonucu, aşiret reisleri seçerlerdi ve seçilen bu reisler hükümet tarafından tanınırdı.

3.7. Eğitim

Her topluluğun kendi ulus kimliğini oluşturma sürecinde yaptığı gibi Hetawî Kurd Dergisi de yayın politikasında eğitime oldukça önem vermiştir. Dergideki eğitim ile ilgili yazılar, Kürt milletine heyecanla davette bulunuyor, cesaret veriyor ve onların kalbini kazanıyordu. Her ne kadar Kürtler çalışkan ve zeki olsalar da diğer milletlere göre geri kalmışlardır. Dergide Kürtlerin geri kalmışlığının yegâne sebebinin eğitimsizlik olduğu vurgulanmıştır. Kürtlerin cehalet ve sefaletten kurtulmaları ancak eğitimle gerçekleşecektir.

Hetawî Kurd, “Cehaletin ölüm olduğunu, ölümün ise Kürtlere bir göz açıp kapanıncaya kadar yakın olduğunu belirtmiştir.” Bunun için hiç zaman kaybetmeden ilim öğrenmek ve öğretmek bütün Kürtler için en önemli önceliktir. Dergide ilimden maksat sadece dini ilim olmadığına vurgu yapmış, çocukları geliştirmek için her türlü ilimden istifade edilmesine işaret edilmiştir.⁷⁹ Dergide Kürtlerin cehaletiyle ilgili tespitler yapılmış ve Hêvî'nin bununla ilgili çalışmalar yaptığı vurgulanmıştır. Bu durum şu şekilde ifade edilmektedir:

⁷⁶ Eksik çamaşır yıkayanlar demektir.

⁷⁷ Cindo, “Kurdistan Mektupları-Siverek”, s.6-7.

⁷⁸ Cindo, “Kurdistan Mektupları-Siverek”, s.7.

⁷⁹ Zehawîzade, E. M., s. 18.

“Kürtlerin bugünkü düşkünlüklerinin sebebi cehalettir. Bunu ortadan kaldırmak için küçük yaştaki çocukları şimdiden okutmaya başlatmak lâzımdır. Cemiyetimizin başlıca bir maksadı da bu küçük yaştaki çocuklar için okullar açmak, onları din ve devletine ve milletine hizmet edebilecek surette yetiştirmektir.”⁸⁰

Diğer taraftan Kürtlerin eğitime ihtiyaçları olduğu kadar ilme, kültüre istekli⁸¹ oldukları da görülmektedir. Ancak bunun için teşvik edici ve yol göstericilere ihtiyaçları vardır.⁸² Derginin üzerinde durduğu en önemli noktalardan biri de hedef kitleden uzakta, İstanbul gibi metropollerde yaşayan aydın grubunun eğitim gibi önemli bir sorununu, Kürt âlim ve büyüklerinin kendilerinin bir görevi olarak görmesidir.

Kürtlerin yaşadıkları elemli hayatın en önemli sebebi ittifaksızlık ve cehalettir. Çünkü onlar okuyamamış ve cahil kalmışlardır.⁸³ Bu sorunlara çare bulmak ve bu sorunları def etmek Kürtlerin birinci önceliğidir.⁸⁴ Hetawî Kurd, Kürtlerin içinde bulunduğu bu cehaletten kurtulmak için yapacakları ilk işin kendi köylerinde okullar açmak olduğunu bildirmektedir. Burada özellikle ilkokul sayısını artırmak ve çocuklara kendi ana dilleriyle eğitim vermek birinci öncelik olmalıdır.⁸⁵ Ancak bu şekilde parlak zekâlı Kürt çocuklarının heba olması engellenebilecektir. Eğer köylerde okul olsaydı Kürtler içinde buldukları durumdan çok daha farklı olacaktı.⁸⁶

Bununla birlikte bazı Kürt büyüklerinin kendi paralarıyla köylerinde okullar açtıkları da görülmektedir. Hetawî Kurd’de bunlardan iftiharla söz edilmiş ve “Kürtlük namına”⁸⁷ onlara teşekkür edilmiştir. Dergide Ayıntab’ın⁸⁸ sadece Kürtlerden oluşan Yuna Karyesi eşrafından Hoca Halîl Ağa-zâde Ahmet Hurşid Efendi hazretlerinin yaptırdığı, Kürt çocuklarının ve Kürt gençlerinin hizmetine verdiği okul örnek olarak gösterilmiştir. Ayrıca Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti’nin kütüphanesine eserler gönderen El-hac Hasan Tahsin Siveregî ve Cemşid Erdeşir

⁸⁰ “Kurd Talebe Hêvî Cemiyeti Beyannamesidir”, s.3.

⁸¹ Manisa’da Kürt Kızı Kevser, s.8.

⁸² Cindo, “Kurdistan Mektupları-Siverek”, s.5-6.

⁸³ Mihemmed Zekî bin Mela Celî, “Bismillahirrahmanirrahim”, *Hetawî Kurd*, S.4, İstanbul 1914, s.32.

⁸⁴ Mihemmed Şefîq, “Bismillahirrehmanirrehîm”, *Hetawî Kurd*, S.4, İstanbul 1914, s.27.

⁸⁵ Zehawîzade, E. M.; s. 18.

⁸⁶ Mûhammed Nurfî el- Mardîni, “Here Dûr Were Axoş”, *Hetawî Kurd*, S.1, İstanbul 1913, s.29.

⁸⁷ Yüksek Bir Numune-i Hamiyyet”, *Hetawî Kurd*, S.10, İstanbul 1914.

⁸⁸ Bugünkü Gaziantep ilimizdir.

Avşar Han'a Kürt tarih ve kültürüne yaptıkları katkıdan dolayı kendilerine teşekkür edilmiştir.⁸⁹

Doktor Abdullah Cevdet, Kürt milletine en iyi hizmetin yazı yazmakla olacağını vurgulamıştır. Bu yazıları anlamak için de okur-yazar olmak gerekmektedir. O dönemde Kürtlerde okur-yazar sayısı parmakla sayılacak kadar azdır. Doktor, bunun için Kürt aydınlarına ve Kürt gençlerine büyük görevler düştüğünü vurgulamıştır. Bu durum dergide şu cümlelerle ifade edilmektedir:

“Burada Kürt aydınlarına düşen en önemli vazife Kürtlerde okur-yazar sayısını artırmak için çalışmalar yapmaktır. Bunu istemek lâzım, hatta istemekle kalmayıp yapmak lâzımdır. Kendi milletinin geleceği için kalbinde kuvvetli bir şefkat ve şefkatli bir kuvvet hisseden aydın Kürt gençleri, İstanbul'u terk edip Kürtlerin yoğun yaşadığı Anadolu'nun diğer şehirlerine koşmalı ve Kürt kardeşlerinin dertlerine ortak olmalı, problemlere çözüm üretmelidirler. Köylerde darı(mısır) ekmeğini yemek, keçi sütünü içmeyi İstanbul'daki hayata tercih etmelidirler.”⁹⁰

“Ey Kürt gençleri, bir Kürt köyünde ilkokul öğretmeni olmayı, başka bir yerde müdür veya kaymakam olmaya tercih ettiğinizde, işte o zaman düşülmesi gereken yola düşmüş olur ve Kürt kardeşlerinizin dertlerine derman olursunuz.”⁹¹

Derginin başka bir sayısında da Kürtlerin eğitimi için gençlerin fedakârlık yapması gerektiği şu cümlelerle ifade edilmiştir. *“Ey Kürt gençleri; “Yeşil masa başında Kürt'ü düşünmek, sefalet ve cehalete çare aramak mümkün değildir. Okulu bitiren genç burada öğretmenlikle iki-üç yüz kuruşluk köylünün yardımına razı olarak fedakârlık etmelidir.”*⁹²

Derginin Kürt çocuklarının eğitimi için yaptığı bir öneri de ilkokullarda Türkçe verilen derslerden fayda sağlanmadığı takdirde, imkân varsa Kürtçe okunması veya Kürtçeyle beraber Türkçe öğretimde bulunulmasıdır. Ve buna göre okullarda öğretime elverişli kitaplar basılmalıdır.⁹³ Hetawî Kurd, cehalet içinde koşan bir milletin geleceğine intizar olunamayacağı hatta böyle bir milletin medenî asırda geleceğine değil bugünkü durumuna bile itibar edilemeyeceğini ifade etmiştir.⁹⁴

Hetawî Kurd, içinde bulunan asrın ilim, marifet ve sanat asrı olduğunu, şeytanlık ve şaklabanlık çağı olmadığını bildirmektedir. Ayrıca, Kürtlerin çok güzel

⁸⁹ “Yüksek Bir Numune-i Hamiyyet”, *Hetawî Kurd*, S.10.

⁹⁰ Abdullah Cevdet; “Hetawî Kurd Gazetesi Yazarlarına”, *Hetawî Kurd*, S.1, İstanbul 1913, s.2.

⁹¹ Abdullah Cevdet; s.3.

⁹² “Kurdistan Mektupları”, *Hetawî Kurd*, S.2, İstanbul 1913, s.13-14.

⁹³ Babê Naco, “Fe' Tebiru Ya Uli'l Esbar”, *Hetawî Kurd*, S. 2, İstanbul 1913, s.9.

⁹⁴ Baban-zâde Ahmet Ref'et, “Kürt Gençlerine”, *Hetawî Kurd*, S.3, İstanbul 1913, s.19.

hasletler taşıdığı fakat cehalet ve tembelliklerinden dolayı bunların bir işe yaramadığını belirtmektedir.⁹⁵ Kısacası dergi, Kürtlerin kimsesiz kalmasını “İlmin yokluğu” na bağlamıştır.⁹⁶ Çünkü ilimde geri kalan bir millet, diğer toplumlar arasında geri ve yalnız kalmaya mahkûm olacaktır. İşte, din ve devletin ilerlemesi, Kürtlerin kurtuluşu ve refahı için büyük-küçük, yaşlı-genç, kadın-erkek, zengin-fakir, mele-şeyh, gavan⁹⁷ ve çoban demeden herkesin çalışması, ilim öğrenmesi ve öğretmesi farz-ı ayndır.⁹⁸ Kürt çocuklarının ilim öğrenmesi için en büyük görev Kürt imamlarına düşmektedir. İmamlar, çocukların ilim ve sanat öğrenmeleri için camide vaaz vermeli ve İstanbul’da bunu öğrenmenin daha kolay olduğuna dair teşvik edici telkinlerde bulunmalıdır.⁹⁹ Çünkü İstanbul Kürdistan’ın diğer vilayetlerine göre daha gelişmiş daha büyük imkanlara sahiptir. Burada ilim sanat öğrenmek daha kolaydır.

Her ne kadar görünürde Kürdistan, hal ve manzara itibarıyla cahil zannediliyorsa da Kürdistan’ın içinden çıkan âlimler, edipler ve şâirler Osmanlı memleketinin her bir tarafında, özellikle Dersaadet’te¹⁰⁰ bile seçkin olup parmakla gösteriliyordu. Örneğin Hicrî ve Keyfî Efendi karşısında her âlim ve her edip ağzını açıp konuşuyordu.¹⁰¹

Baban-zâde İsmail Hakkı Bey, Kürtlerin diğer halklar gibi ilerlemesi ve yükselmesi için çok çalışması gerektiğini ifade etmiştir. Çok çalışmanın, durmadan çalışmanın Kürtlerin ilk ve son vazifesi olması gerektiğini vurgulamıştır. İsmail Hakkı Bey, çalışmanın sınırını belirlerken şu ifadeleri kullanmıştır. “*Çalışmaya nereden başlamak icap edeceği bahsine gelince evvela ilim. Sonra yine ilim. Daha sonra?... Daha sonra yine ilim yine ilim, yine ilim!*”¹⁰² diyerek ilmin ve eğitimin önemine dikkat çekmiştir. Bir milletin yükselmesi ve aydınlanması için eğitimin

⁹⁵ Mûhammed Nurî el- Mardînî, s.28.

⁹⁶ Süleyman Asaf, “Kürdlük İçin”, *Hetawî Kurd*, S.4-5, İstanbul 1914, s.9.

⁹⁷ Büyükbaş hayvan güden kişi. Sığırtmaç

⁹⁸ Civate Hêvî ya Feqeê Kurdan, *Hetawî Kurd*, S.4-5, İstanbul 1914, s.12.

⁹⁹ Benî Erdalanî (E. M.), Xefîtan Beseleme Ziyatir, *Hetawî Kurd*, S.1, s.23.

¹⁰⁰ İstanbul

¹⁰¹ Manisa’da Kürt Kızı Kevser, s.9.

¹⁰² Baban-zâde İsmail Hakkı, s.6.

yeterli olduğuna işaret edilmiş, bunun yanında bir milletin gazete, dil ve kitaplara da ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir.¹⁰³

3.8. Kürt Gençleri

Hetawî Kurd Dergisi, Kürt gençlerini ve onların yaptıkları işleri önemsemiş ve desteklemiştir. Kürtlerin geleceğinin gençlerde olduğunu düşünen dergi, yazılarında bu tür çalışmalara yer vermiş ve gençlere tavsiyelerde bulunmuştur. Kürt milleti diğer Müslüman milletler gibi yeniden dünyaya getirilmeye muhtaçtır. Bu asra göre bir milletin, bir toplumun unsuru gibi varlığını koruyabilmesi için birtakım sıfat ve şartlar gerekir ki, bunların büyük bir kısmından Kürt milleti mahrum bulunmaktadır. İşte, Kürt gençlerinin en büyük ve en kutsal görevi milletine bu vasıf ve şartları kazandırmaktır.

Hetawî Kurd, Kürt gençlerini anlatırken “*Ey Kürt gençleri! Ey benim ruhumun parlak, sönmez yıldızları, hayalimin ebedî ışıklar saçan güneşleri!*”¹⁰⁴ diyerek gençlere büyük övgüler yağdırmıştır.

Kürdistan'ın ilim ve irfana olan ihtiyacından dolayı kendisine pek ağır ve zorlu vazifeler yüklenmiş olduğunu gören “Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti” bütün faaliyetlerinde sürekli olarak başarısını gençliğin çaba ve gayretinden beklemektedir.¹⁰⁵ Buna göre, bütün milletlerde olduğu gibi Kürtlerin hayatındaki uyanış ve yenilenmesinde de gençliğin rol alması önemlidir. Çünkü şu ana kadar kendilerini Kürtlüğün yegâne düşünürleri ve çözüm mercii olarak gören ve görülenlerin Kürt milletinin derdine üstünkörü bir bakış ile yaptığı birçok girişim; sosyal gerçeklerden ve milleti canlandırmak, ona taze bir ruh vermekten çok uzak ruhsuz ve temelsiz girişim olarak kalmıştır.¹⁰⁶

Hetawî Kurd, kendi kendine uyanan Kürt gençliğinin, her şeyi yapmak, yüksekten uçmak iddiasında değilse de hiç olmazsa milletin ihtiyaçlarını ve o

¹⁰³ Baban-zâde Ahmet Ref'et, s.19.

¹⁰⁴ Bitlisi Şahab Malwer; “Kürdlük 1”, *Hetawî Kurd*, S.2, İstanbul 1913, s.17.

¹⁰⁵ “Hêvî ve Gençlik”, *Hetawî Kurd*, S.10, İstanbul 1914, s.2.

¹⁰⁶ “Hêvî ve Gençlik”, s.2.

ihtiyaçları tamamıyla giderecek yöntemi daha samimi, hakikat ve imkâna daha yakın olarak görmekte ve öyle çalışmak gerektiğini anlatmaktadır.¹⁰⁷

Kürt gençlerinin saf, temiz ve çalışkan olmalarından dolayı kendilerine karşı beslenen ümitler artmaktadır. Gençler de buna lâyık olduklarını göstermektedir.¹⁰⁸ Dergi, Kürt gençlerine ayrılığa düşmemelerini ve ayrılık fikrine kapılanlara engel olmalarını tavsiye etmiştir.¹⁰⁹ Dergide, gençlerin ecdatlarının üstün hasletleriyle iftihar etmeleri ve o ecdadın şerefine lâyık olmaları gerektiği vurgulanmış, bunu kendilerine kutsal millî bir vazife olarak görmeleri gerektiği belirtilmiştir.¹¹⁰ Dergi, ayrıca Kürt gençlerinin, âlimlerin yazmış olduğu dinî eserlere ve millî adetlerine de gerekli saygıyı göstermek zorunda olduklarını belirtmektedir.¹¹¹

Hetawî Kurd'e göre gençlik Kürt halkının ilerlemesinde bencil davranmamalıdır. Bu şerefe başkaları da ortak olabilmelidir. Kürtlüğe hizmet eden diğer kesimlerle de irtibat halinde olunmalıdır. Bunun için bu iki kuvvet birbirine bağlı ve sağlam olmalıdır. Gençlerin bu saf ve ciddiyetle yapılan çalışmalarına, başta hükümet olmak üzere diğer büyüklerden de himaye ve destek gerekmektedir. Çünkü gençlik, büyük hilafete ve saltanat-ı seniyyeye hizmet ve fedakârlık gayesi içinde Kürtlüğe hizmet etmektedir.¹¹² Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti'nin Kürt gençleri için yaptığı çalışmaları anlatmak için Hetawî Kurd Dergisine gönderdiği ilan şu şekildedir:

"Cemiyetimizin başlıca maksadından biri de Kürt talebesinin mekteplere girişlerinde yardımcı olmak ve kolaylık sağlamaktır. Bu sene Kürdistan'dan beray-ı tahsil, Dersaadet yüksek okullar ve taliyesine girmek isteyen kardeşlerimiz her mektebin kayıt kabul şartlarını anlamak üzere cemiyetimize müracaat edebilirler."

"Dersaadete gelecek kardeşlerimizi münasip yerlerde yatırmak ve mekteplerin yarışmaları ve giriş imtihanlarında lâzım gelen dersleri hakkında konuşma esası da düşünülmelidir. Her hususta izah almak ve Dersaadete gelmek isteyenler ertelemeyen Dersaadete Şeh-zâde başında Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti genel merkezine müracaat etmelidirler."¹¹³

¹⁰⁷"Hêvî ve Gençlik", s.2.

¹⁰⁸"Hêvî ve Gençlik", s.2.

¹⁰⁹ Kerküklü Necmeddîn, "Kürd Ulemasına", *Hetawî Kurd*, S.1, İstanbul 1913, s.12.

¹¹⁰ Süleyman Asaf, s.9.

¹¹¹ Harputlu H.B., "Büyüklerimizde Teenni" *Hetawî Kurd*, S.2, İstanbul 1913, s.14.

¹¹² "Hêvî ve Gençlik", s.2-3.

¹¹³ "Hêvî ve Gençlik", s.3.

Hêvî, başarı umudunun gençlerde olduğunu her fırsatta anlatmaktadır. Hatta Nizam-nâmesinde sadece gençlerle ilgili olan bazı maddeler vardır:

1-Kürt talebesini birbirlerine tanıtarak aralarında kardeşlik bağı ve birliği tesis etmek.

2-Dersaadete gelecek Kürt talebesinin mekteplere girişinde yol göstermek.

3-Maddî gücü müsait olmayanları uygun mekteplerde tahsil ettirmek.¹¹⁴

Hêvî, bunlardan üçüncüsünü henüz yapacak bir kudrete sahip değildir; birinci ve ikincisi ise yapılması mümkün şeylerdir. Hêvî'nin Hetawî Kurd'e gönderdiği ilanıyla alakadar olanlar görürler ki, Kürdistan'ın lise, sultanî mekteplerinden diploma almak üzere olan gençler, kendilerini bir meslekte yetiştirme çabasında hisseden gençlerdir; bu gençler içinde yüksek tahsil aldıkları zaman ilerleyebilecek çok sayıda zeki ve çalışkan kimseler vardır. Bunlar ya anne-babalarının bir ihmal ve taassupları ya bir rehberden mahrumiyetleri ve acemilikleri ya da fakirlik ve yoksulluk sebebiyle sönüp gitmektedir. Hêvî, bunlardan “hiç olmazsa” bir kısmına yardım etmek ve rehber olmak istiyor. Ayrıca Kürdistan gençleri bundan istifade etmek için acele etmelidirler.¹¹⁵ Bir memleketin ilerlemesi ancak ilim ve fen ile olacaktır. İlim ve fennin memlekette yayılması da ancak fen ilmine dair eserlerin neşredilmesi ile olur. Bunu sağlamak için de matbaa gerekmektedir. Avrupa ve Amerika'nın çeşitli sanatlarda ilerlemiş olmasının nedeni, buralarda sanatın yayın yoluyla insanlara ulaştırılmış olmasıdır.¹¹⁶

Hetawî Kurd'un Kürt gençlerinden istediği şey, Kürt milletinin ilerlemesi için İstanbul kaldırımlarında avare dolaşmayı bırakması, Kürdistan'ın en ücra köşelerine bile matbaa kurmaları ve bu matbaa sayesinde elde edilen bilgilerin Kürt milletine ulaştırılmasıdır. Buradan hareketle eğer İstanbul'da tahsil görmüş olan gençler, Kürdistan'a gidip hemşerilerinin aydınlanmalarıyla uğraşsaydılar kısa zamanda ilerlemeleri için önemli adımlar atılmış olacaktı. Gençlerin bu kutsal görevi yerine

¹¹⁴ “Hêvî ve Gençlik”, s.3.

¹¹⁵ “Hêvî ve Gençlik”, s.3.

¹¹⁶ Baban-zâde Ahmet Ref'et, s.18-19.

getirme fikrinde olmadıkları, Kürt milletine karşı gösterdikleri kayıtsız davranışlarından anlaşılmaktadır.¹¹⁷

Hetawî Kurd, Kürt gençlerine seslenerek, “*Ey Kürt gençleri! Yeşil masa başında Kürt’ü düşünmek, sefalet ve cehalete çare aramak mümkün değildir. Okulu bitiren gençler, köylünün iki-üç yüz kuruşluk yardımı ile burada öğretmenlik yaparak kendi milleti için fedakârlık etmelidir.*”¹¹⁸ şeklinde tavsiyelerde bulunarak Kürt milletinin ilerlemesi için bazı fedakârlıkların yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

Dergide, Kürt gençlerinin Ermenîler kadar çalışmadığını, onlar kadar fedakârlık yapmadığını bir Ermenî olan “Haçatur Abovyan”ı örnek göstererek ortaya koymuştur. “*Ey Kürt gençleri! Siz Abovyan’ın yüzde biri kadar bile dünya faydasını sağlayacak eğitime sahip değilsiniz. Siz Abovyan’ın çektiklerinden yüzde birini bile çekmediniz. Onun düştüğü sefalete düşmediniz.*”¹¹⁹ diyerek kendi milletinin aydınlanması için İstanbul sokaklarını neden terk etmediklerini belirtmiştir. Çünkü asıl önemli olan, İstanbul’daki Kürt gençlerinin mensubu oldukları kavimlerinin yardımına koşmalarıdır.¹²⁰ Doktor Abdullah Cevdet, Hetawî Kurd Dergisindeki bir yazısında şu önerilerde bulunmuştur:

“Kendi milletinin geleceği için kalbinde kuvvetli bir şefkat ve şefkatli bir kuvvet hisseden aydın Kürt gençlerinin ilk vazifeleri İstanbul’u terk edip Kürtlerin yoğun yaşadığı Anadolu’nun diğer şehirlerine koşmaları ve Kürt kardeşlerinin dertlerine ortak olmaları, çözüm üretmeleri gerektiği, köylerde darı ekmeğini yemeyi, keçi sütünü içmeyi İstanbul’daki hayata tercih etmeleridir.”¹²¹

Doktor Abdullah Cevdet yazısının devamında Kürt gençlerine, “*Ey Kürt gençleri, bir Kürt köyünde ilkokul öğretmeni olmayı, başka bir yerde müdür veya kaymakam olmaya tercih ettiğinizde, işte o zaman düşürülmesi gereken yola düşmüş olur ve Kürt kardeşlerinizin dertlerine derman olursunuz.*”¹²² diyerek Kürt gençlerinin kendi milletinin ilerlemesi için fedakârlık yapmalarını önermiştir.

Mevlânâ-zâde Rıfat, Doktor Abdullah Cevdet ile aynı fikirde olmadığını ve ortada belli başlı bir gaye olmadan Kürt gençlerinin Anadolu’ya yayılmasının

¹¹⁷ Baban-zâde Ahmet Ref’et, s.18-19.

¹¹⁸ “Kurdistan Mektupları-Fırat Sahili”, s.14.

¹¹⁹ Babê Naco; “Fe’ tebiri Ya Uli’l Esbar”, s.8.

¹²⁰ Babê Naco; “Fe’ tebiri Ya Uli’l Esbar”, s.4.

¹²¹ Abdullah Cevdet, s.2.

¹²² Abdullah Cevdet, s.3.

gereksiz, verimsiz ve boş olacağını savunmuştur. Gençlere bu tavsiyelerde bulunmak için daha erken olduğunu ve Kürtleri uyandırmak, onlara varlıklarını, hayat haklarını tanıttırmak ve ilerleme yoluna koymak için öncelikle dilin gerekli olduğunu vurgulamıştır.¹²³ Dergide, her şeyin gençlerden beklenmemesi gerektiği ve gençlerin neden umduklarını bulamadıkları şu cümlelerle anlatılmıştır:

“O halde gençler neden umduklarını göremiyorlar? Bunun cevabı, millî vicdanının, gayret ve onur ve haysiyetin eksik veya yokluğunda buluyoruz. Ama asıl söylenmesi gerekenler; bugün hep İslâm kardeşimiz gibi daha başka sahalarda uğraştığı sıralarda ruhunu, millî ruhunu unutan Kürtlüğün, ne sağlam, yazılmış ve kaydedilmiş bir tarihi ne de derli toplu, düzgün bir edebiyatı var. Bugün sahalarda, meydanlarda genel fen ve ilim teşvik edilen gençlerin hafızasında geçmişe ait kaç tane övülecek hikâyeye vardır. Hangi şiir ile milliyet ve medeniyetten bahsedecek.

Bu gün her şeyden önce muhtaç olduğumuz düzgün, ciddi ve devamlı araştırma ve öğrenme eseri olan tarihe sahiplenmemizdir. Geçmiş belli olmayan bir millet geleceğe ümitle bakamaz. O daima temsilde mahkûmdur.

Her şeyi gençlerden bekleyenler biraz kendileri gayrete gelseler elbette daha büyük hayır işlerler.¹²⁴

Bütün bu eksiklikler gençlerin çalışma azmini kırmaktadır. Görünen o ki, Kürt milletinin ilerlemesi ve yükselmesi için gençlere büyük görevler düşmektedir. Bunun için ümitsiz olmamak ve çalışmak, geceli/gündüzlü ve aralıksız çalışmak gerekmektedir.

3.9. Kürt Dili ve Edebiyatı

Hetawî Kurd Dergisi, Kürt Dili ve edebiyatına çok değerli hizmetlerde bulunmuştur. Dergi ayrıca, o dönemin Kürt aydın ve okumuşlarının dil ve edebiyat alanında yaptıkları çalışmaların haberini vermektedir. Kürt yurtsever ve ulusalcıların o dönemde Kürt dil, edebiyat ve kültürüne ne kadar önem verdikleri ve onları geliştirmek için yaptıkları çalışmalar Hetawî Kurd Dergisi sayesinde bugüne ulaşmıştır.

Dil, insanlar arasında bir anlaşma aracıdır. En ilkelinden en modernine kadar her insan topluluğun kendine has bir dili ve her dilin de kendine has bir özelliği vardır. Hiçbir topluluğun dili diğer topluluğun dilinden daha üstün değildir. Diller arasında bir üstünlükten ziyade ancak bir gelişmişlik farkından söz edilebilir. Kürt

¹²³ Mevlânâ-zâde Rifat, “Sayın Hetawî Kurd Gazetesi Müessislerine”, *Hetawî Kurd*, S.2, İstanbul 1913, s.3.

¹²⁴ Lawê Aybo; “Büyüklerimiz”, *Hetawî Kurd*, S.3, İstanbul 1913, s.14-15.

Dili ve Edebiyatı, Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti yönetici ve üyelerinin en çok önem verdiği konuların başında gelmiştir. Bildirilerinde dilin önemini ortaya koymuş ve cemiyetin birinci maksadının dil ile ilgili çalışmalar yapmak olduğunu belirtmişlerdir. Hetawî Kurd Dergisinde dil konusu üzerinde durulurken diğer ulusal hareketlerde olduğu gibi Kürt Dilinin geçmişteki altın çağına da atıfta bulunulmuş ve dilin önemi şu cümlelerle ifade edilmiştir:

“Kürtler bir zamanlar ilerlemiş büyük bir ulustu. ... Sonra her milletin bir dili vardır. O dille konuştuğu gibi onunla yazı da yazar, kitaplar da basar. Eskiden Kürtlerin hem okumak ve yazmak, hem de konuşmak için mükemmel bir dilleri ve bu dille yazılmış birçok kitapları var iken sonraları gitgide bu dil unutulmuş, yalnız şehirlerin haricinde konuşmak için kullanılmaya başlanmış, böylece Kürtçe de eski önemini kaybetmiştir! Hâlbuki yarım dilli millet olmaz. Öyle bir millet ne ilim ve sanat öğrenebilir, ne de ileri gidebilir; işte Kürt Dilini okuma ve yazmaya yarayacak bir dil haline getirmek, o dilde kitaplar yazmak, o kitapları Kürdistan’ın her tarafına dağıtmak, öylece Kürtlere ilim ve marifet öğretmek bu cemiyetin birinci maksatlarındandır.”¹²⁵

Önceki dönemlerde Kürtçe yazılmış gazeteler, dergiler yoktu, Kürt çocukları Farsça ve Türkçe okuyarak ilerlemeye, kendilerini geliştirmeye çalışıyorlardı.¹²⁶ İstanbul’daki Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti üyesi olan Kürdistan sevdalısı gençler, büyük çabalar sarf ederek *Rojî Kurd* isiminde bir gazete çıkartmışlardır. Bu girişim hem İstanbul’da yaşayan Kürtlerin hem de Kürdistan’da yaşayan Kürtlerin büyük takdirini kazanmıştır. Çünkü özellikle Kürdistan’da yaşayan Kürtlerin böyle bir gazeteye ihtiyaçları vardı. Bu anlamlı girişim bazı sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Gazetede kullanılan dilin ağır bir dil olması bunların başında yer almaktadır. Gazete çok ağır bir dille yazılmıştı. Kürtçeyi bilenler bile anlamakta güçlük çekmektedir. Kürtçede olduğu gibi Türkçesi de edebî dilin en anlaşılmağı ile yazılmıştı. Gazetenin dilini şu cümle çok iyi ifade etmektedir. “*Nasipsiz Kürt diyarında henüz anlaşılmağı garp kelime ve ahengiyle garp edebiyatçıların parçalarıyla yazılmıştır.*”¹²⁷

Bu gazete Kürtler için çok önemli bir hizmet idi. Gazetenin geldiğini duyanlar uzak yerlerden adam gönderip alıyorlardı. Ama maalesef dilin ağırlığından dolayı okuyamıyorlardı. Fakat böyle ağır bir dille yazılmış bir gazetenin Kürdistan’a ve birçok şeyden mahrum olan Kürtlere önemli bir katkısı olmuyordu. Zaten fikren

¹²⁵ “Kurd Talebe Hêvî Cemiyeti Beyannamesidir”, s.1-3

¹²⁶ Mihemed Huseyn Xal; s. 26.

¹²⁷ T...., “Kürt Gençlerimizden Bir Temenni”, *Hetawî Kurd*, S.1, İstanbul 1913, s.8

kendini geliştirmiş ve ilerlemiş olanların gazetelere ihtiyaçları yoktur. Büyük dağlarda nahırcılık, sarp ve yalçın kayalıklarda katırcılık yapanlar, edebiyata mahkûm olmaktan kurtulmuşlardır. Bunların böyle bir şeye ihtiyaçları yoktur.¹²⁸

Dağlarda ve çöllerde yaşayanlar yırtık, kirli, yamalı “şal u şepık” giyiyorlardı. Onlar için muhteşem bir edebiyatın önemi yoktur. Onlar için önemli olan anlayacakları bir dildir. Bununla beraber onlar, içinde buldukları zorlu yaşam koşullarından kurtulmak için maddî-ekonomik kurtuluş tedbirleri istiyorlardı. Onların dertlerini anlayacak, anlatacak kimselere ihtiyaçları vardı. Onlar Kürtler hakkında herhangi bir bilgiye sahip değillerdi. Kürtlerin hangi kavimden hangi sülaleden geldiklerini bilmiyorlardı. Kürdistan coğrafyasında yaşayan Kürtler hakkında bile bilgi sahibi değillerdi.¹²⁹ Bütün bu anlaşılmaz ve sıkıntılı durumlara rağmen bir Kürt gazetesinin çıkarılması Kürt halkının menfaatinedir. Fakat o gazetenin Kürtler üzerine faydalı olabilmesi için dağınık ve ağır olan bir dil değil sade ve toplumun her kesiminin anlayabileceği ve rahatlıkla faydalanabileceği açık bir dil kullanması gerekiyordu.

Bir kavmin bir milletin kendi tarihini, kültürünü bilmesi için okuması gerekir. Okumak için de bir dile sahip olması gerekir. Çünkü Kürtlerin bir dili yoktu. Değişik bölgelerde yaşayan Kürtler, Kürtçenin farklı lehçelerini kullanarak aralarında iletişimi sağlıyorlardı. Örneğin Irak'taki bir Kürt ile Hakkâri ve Botan tarafında yaşayan bir Kürt ile sıkıntısız bir şekilde iletişim kuramamaktadır. Bunun en önemli sebebi, coğrafî ve iklim koşullarının olumsuzluğudur. Çünkü bunları birbirinden habersiz, bilgisiz, temassız bırakan, dilli kullanmaktan uzak tutan yolları yoktur.¹³⁰

Kürdistan vilayetlerinde bazen altı ay yollar karla kaplı kalıyordu, diğer bazı yerlerde ise yol tamamıyla olmadığından buradaki Kürtlerin birbirleriyle iletişime geçmesi imkânsızdır. Bunun yanında birbirlerini anlamakta zorluk çekmeyen bölgeler de vardır. Bunlar Mükriyan, Loristan Filistin; Kelhur, Zehab, Eski Şehrizar, Caf, Avraman, Merivan, Sene, Sakız, Bane, Serdeşt, Lahican, Köysancak, Selahiye

¹²⁸ T....., s.8

¹²⁹ T....., s.8

¹³⁰ T....., s.8-9.

ve nihayet Savuşbulak kıtasını teşkil eden Irak-ı Arap ve Acemdeki bu Kürtlerin dilleri birbirlerine dertlerini anlatacak derecede yakındır.¹³¹

Kürtlerin asılları ve dilleri bir olduğu halde, Kürdistan'ın farklı bölgelerinde yaşamaları, yaşadıkları bölgelerdeki fizikî koşullar, nüfuslarının çoğalması gibi sebeplerden dolayı özellikle dil konusundaki anlaşmazlıklar/uyuşmazlıklar yaşamalarına sebep olmuştur. Yapılan araştırmalar ise Kürtlerin dillerinin bir asıldan çıktığını göstermiştir.¹³² Hâlbuki bir dilin birden fazla lehçeye sahip olması o dilin sözcük açısından ne kadar zengin olduğunun bir ifadesidir. Bununla birlikte Hetawî Kurd, iletişimde büyük zorluklara sebep olan bu dil farklılıklarını ortadan kaldırmak için bir çözüm önerisi sunmuştur. Buna göre, her bölgenin diline hâkim olan kişilerin bir araya gelerek bir cemiyet kurulması ve bu cemiyette her iki tarafın da rahatlıkla anlayabileceği bir sözlük meydana getirilmesi uygun görülmüştür. Dil için ortak bir sözlük olunca o zaman Kürt milletinin kökeni ve eski devirlerden başlayarak bugüne kadar olan toplumsal hayatlarının nasıl olduğu rahatlıkla anlaşılacaktır.¹³³

Bir dili geliştirmek, toplumun her kesiminin anlayacağı hale getirmek ve amaca hizmet edici kılmak için o dille yazmak gerekmektedir. Kürt Dili ile hakkını vererek yazmak, anlamak ve anlatmak için eski harfleri olan Urdu harflerinin diriltilmesi ve geliştirilmesi uygun görülmekteydi. O dönemde kullanılmakta olan harfler ile Kürtlerin sorunlarını yazmak zordu. Dildeki bu güçlükten dolayı varmak istenen hedefe ulaşamıyor ve yapılan mücadele verimsiz kalıyordu. İstlenen amaca ulaşmak için yapılacak tek şey vardı. O da Kürt aydınları ve bilginlerinin bir araya gelerek bir bilim heyetinin kurulmasıydı. Bu bilim heyetinin görevi, eski Urdu harflerini tekrar diriltmek ve düzeltmek ve bu harfler ile ilkel durumda bulunan Kürt kavmine yeni yöntemeye uygun olarak okuma ve dilbilgisi kitapları ile sözlük armağan etmek olacaktı.¹³⁴

Dergide Kürt Dili ile Farsça arasında bir benzerliğin var olduğu, fakat Kürtçenin, Farsçanın bir lehçesi ya da onun bozulmuş bir şekli olmadığı ifade

¹³¹ T..., s.8-9

¹³² Babê Naco; "Erbab-ı Hamiyet ve Himmete", s.6

¹³³ T..., s.9

¹³⁴ Mevlânâ-zâde Rıfat, s.3.

edilmektedir. Kürtçe yapı olarak tamamıyla tarihsel bir sürece sahip kendi başına bir dildir.¹³⁵ Ne yazık ki, uzun yıllar Kürdistan coğrafyasını baskı altında alan Arap, Türk, Fars devletleri Kürtçeyi Arapça, Türkçe ve Farsça olarak dünyaya tanıtmaya çalıştılar. Bu devletler Kürt Dilini yasakladılar ve böylelikle bu dilin gelişmesini ve ilerlemesini engellenmiş oldular. Dergi, kaide ve kurallara uygun olmayan Kürt Dili için kural düzenleme ve dilin iyileştirmesi için girişimlerde bulunulmasını önermiştir.¹³⁶

Kürtlerin Osmanlı Devletine bağlılığı ortada iken bazı dönemlerde Kürtlerin ve Kürt Dilinin ezildiği, baskı altında tutulduğu görülmektedir. Dergide bu dönem “Devr-i Sâbık”¹³⁷ olarak ifade edilmektedir. Bu ifade ile Meşrutiyet’ten önceki baskıcı hükümetlerin kastedildiği düşünülmektedir. Bu dönemin baskıcı hükümetleri Osmanlılığın en önemli bir direğini oluşturan Kürtleri de ezmiş, diğer unsurlara göre daha elim bir şekilde hırpalamıştı. Bu baskıcı hükümetlerin o dönemdeki zulümlerini aktaran Baban-zâde İsmail Hakkı, dergideki bir yazısında fikrini şu cümlelerle ifade eder:

“...idarenin evvelce başında bulunanlar, genel olarak fikirlere düşman iken Kürt kavmi hakkında hem fikirlere hem de dile düşman olmuş idi. Diğer milletlerin yalnız kafasını kesmeye çabalar iken (Kürtlere farklı muamele edilmiştir.) Kürtlerin önce dilini baskı altında tutarsan bu olay daima kafayı sersem kılar. Yalnız bir milletin diline mani olursan bu o milleti hem dilsiz hem de sersem eder. İşte zulmün en acısı budur ve tamir edilmesi zor olan yıkımlara sebep olur.”¹³⁸

İşte böyle zulüm ve baskılara maruz kalan Kürtler, telafisi mümkün olmayan sonuçlarla karşı karşıya kalmışlardı. Baban-zâde İsmail Hakkı bu baskı ve zulmün sonuçları şu cümlelerle ortaya koymaktadır:

“Kürtler bu lisansızlık ile kavmiyetlerini değil, mezheplerini bile kaybetmek üzere idiler. Cehalet yüzünden birçok yerde insanlar büyük günahlara girmiş, birçok Kürt adeta insanlıktan çıkmış idi. Cehalet vahşetiyle ilk unsurları olan mezhepleri ve inançlarından nasipsiz kaldıkları gibi çeşitli vasıtalar ile zavallı Kürtler yalnız varlıklarını değil, varlıklarından daha yüksek tuttıkları şeref ve haysiyetlerinin ve millî namuslarının kirlenmesi tehlikesine maruz kalmış idi.”¹³⁹

¹³⁵ Babê Naco; “Erbab-ı Hamiyet ve Himmete”, s.6.

¹³⁶ M. A., Mahmut, “Hetawî Kurd Gazetesi Muhterem Sahibine: Bağdat”, *Hetawî Kurd*, S.4, İstanbul 1914, s.15.

¹³⁷ Bir önceki hükümet, padişah devri. Develioğlu, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe (Ansiklopedik Lügat)*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 1998, s.182.

¹³⁸ Baban-zâde İsmail Hakkı, s.5.

¹³⁹ Baban-zâde İsmail Hakkı, s.5.

Hetawî Kurd Dergisinde, İslâmiyet’i kabul eden Kürtlerin bütün mal ve zamanını Allah yoluna harcadığını, ulusunu ve adetlerinin tarihini aramadığını, yalnız inandığı İslâm dininin hakimiyetini tanımış ve açtığı medreselerde Arapça dilini okuttuğunu ve Kürtlerin ilerlemesine hizmet eden kendi dilini aramadığı için bugün her şeyden mahrum, herkesin yerdiği ve ayıpladığı bir dil olarak kalmış olduğunu belirtmiştir. Çünkü yaptığı şeylerin hepsi başkasına mal olmuş, kendisi de mahrum ve hasret çeken olarak kalmıştır. Ve Kürtlerin Kürt Edebiyatına, ilme ve fen bilimlerine yaptıkları hizmet kimse tarafından bilinmemektedir.¹⁴⁰

Dergi, Kürtlerin bilinçlenmeleri, kalkınmaları ve aynı zamanda İslam dininin esaslarını daha çabuk öğrenmeleri ve hayatlarında uygulamaları için Şeriat kitaplarının Kürtçeye çevrilmesi gerektiğini savunmuştur. Mevlana Hacı Muhammed Sadık Ezem, Şerefkendi’in “Kürt dili ile eğitim veren bir medrese kurulması gerektiği” sözüne atıf yaparak dilin insanların üzerindeki olumlu etkisini ifade etmiştir.¹⁴¹

Kısacası Kürtler, diğer tüm konularda olduğu gibi dil konusunda da geri kalmışlardır. Bilgisizlikten dolayı kendi ana dillerine sahip çıkmamışlar, onunla okuyup yazmamışlar. Bilenler ise dillerinden habersizdir. Herkes biliyor ki, “Dilsiz bir millet sağır ve dilsiz bir insan gibidir.” Eğer Kürt âlim (mele-molla) ve okumuş gençleri (feqe) yabancıların dillerine gösterdikleri ilgi ve alakanın yarısını kendi dillerine göstermiş olsalardı bugün diğer milletler arasında okumada ve eğitimde geri kalmazlardı. İşte, Kürtlerin bir dili olmasına rağmen onunla okumamışlar, yazmamışlar, konuşmamışlar ve hatta bütün bunları faydasız bulmuşlardı. Bu sebeple de bilgisiz kalmışlardır.¹⁴² Yani Kürt büyükleri kendi milletine hizmet ederken yanlış yöntemler kullanmışlardır.¹⁴³

Kürtlerin diğer milletler gibi ilerlemesi ve içinde buldukları ızdıraplı durumdan kurtulmaları için kendi dilline sahip çıkmalarıyla olacaktır. Dile sahip çıkmanın ve geliştirmenin yolu ise neşriyattan geçmektedir. Bunun için Kürtlerin

¹⁴⁰ Babê Naco, “Fe’ tebiru Ya Uli’l Esbar”, s.5-6.

¹⁴¹ Qazî-zade Mistefa Şewqî, s. 22-24.

¹⁴² M. X., “Derdê Kurdan”, *Hetawî Kurd*, S.2, İstanbul 1913, s.26.

¹⁴³ Zeko El, “Kitêba Kurmanca”, *Hetawî Kurd*, S.2, İstanbul 1913, s.31.

yapacakları ilk iş matbaa kurmaları veya satın almaları olacaktır. Bir dil ancak bu şekilde ayakta kalır ve yaşamını sürdürebilir.¹⁴⁴

Kürt Edebiyatı, Kürtlerin ana dili olan Kürtçe ile yaratılmış sözlü ve yazılı eserleri kapsayan bir edebiyattır. Kürt Edebiyatı aynı bölgede gelişen diğer edebiyatlar kadar gelişme imkânı bulamamıştır. Kürt Edebiyatının büyük bir bölümü sözlü şekilde yayılmış ve bu sözlü edebiyat “dengbêjler”¹⁴⁵’in etkisiyle günümüze kadar gelmiş ve günümüzde de devam etmektedir. Yazılı edebiyat ise 20. yüzyılın başlarına kadar şiir şeklindedir. 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Kürt basını ile büyük bir gelişme göstermiştir. Hetawî Kurd Dergisinin birinci sayısında Kürt Edebiyatı ile ilgili şu ifadeler yer verilmiştir:

“Kürdistan’ın şehirlerinden Diyarbekir, Van, Bitlis, Mamûretü’l-azîz, Erzurum’da bir tetkik yapacak olursak, bu temiz toprakların çok faziletli kişileri yetiştirdiği, tekke, zaviye ve medreselerin vermiş oldukları eserlerin kalamı da buna şahit olarak gösterilebilir. Kürt kavminin kendilerine has, parlak bir edebiyatı ve övünülecek destanları vardır.”¹⁴⁶

Bu cümleler Kürt Edebiyatının Kürdistan coğrafyasındaki çeşitli şehirlerinde kurulmuş olan medrese, tekke ve zaviyelerde yetişen âlimlerin vermiş oldukları eserler ile ortaya çıktığını ve geliştiğini göstermektedir. Elî Harîrî, Melayê Cizîrî, Melayê Bateyî, Feqîyê Teyran gibi önemli şahsiyetler bunun en önemli örnekleridir. Kürt Edebiyatının varlığı herkes tarafından bilinmesine rağmen Kürtlerin bilgisizliklerinden ve ilgisizliklerinden dolayı gerektiği gibi ileri düzeye çıkamamıştır.¹⁴⁷

Dergi, Kürtlerin çok değerli edebî eserlere sahip olduğunu bildirmiştir. Buna örnek olarak Melayê Çizîrî’nin Dîvan’ını göstermiştir. Fakat Kürtlerin bu eserleri göremeyecek kadar kör oldukları, bu eserlere sahip çıkmadıkları vurgulanmıştır. Dergide Kürtlerin bu lakayt davranışlardan vazgeçmesi, kendi diline, edebiyatına,

¹⁴⁴ Benî Erdalanî (E. M.), s.23.

¹⁴⁵ Dengbêj; tarihsel konuları olduğu kadar, güncel bir durumu, aşk, sevgi ve düşmanlık temalarını herhangi bir enstrüman kullanmaksızın ezgiyle dile getiren halk sanatçısı, ozan.

¹⁴⁶ Mes’ud, “Dersa’âdette Hetawî Kurd Cerîde-i Garrâsî Müdüriyet-i Aliyesine, ”, *Hetawî Kurd*, S.1, İstanbul, 1913, s.5

¹⁴⁷ M. X., “Derdê Kurdan ”, s.26.

şâirlerine ve âlimlerine sahip çıkması, Kürdistan’da okul ve medreseler açılması tavsiye edilmiştir.¹⁴⁸

Dergi 4-5. sayısında yani ikinci yılından itibaren daha iyi bir şekilde olacağını ve aşağıdaki konulara daha çok yer vereceğini ifade etmektedir:

- 1- Kürt Tarihi
- 2- Kürt Edebiyatı
- 3- Kürt Lisanı Hakkında Araştırma
- 4- Sosyal ve İlmî Konular
- 5- Kürtlüğe Dair Yeni Haberler Bölümü

Dergideki bu yeniliklere baktığımızda dergiyi çıkaranların gelecek nesillere hizmet etme çabası içinde olduğu açıkça görülmektedir. Dergide bu durum “*Maksadımız Kürtlere hizmet yolunda hiç olmazsa bir adım atmak ve geleceğin çalışmaları için bir zemin hazırlamaktır.*”¹⁴⁹ şeklinde ifade edilmektedir

3.10. Kürt Büyüklerinden Talep Edilenler

Kürt büyükleri denilince akla ilk gelenler şeyh, mele ve ağalardır. Hetawî Kurd Dergisi Kürt büyüklerine seslenirken “Gelî şêx û mela û axayê di Kurdan”¹⁵⁰ ifadesini sık sık kullanmıştır. O dönemde Kürtler ve Kürt büyüklerinin büyük kısmı derin bir uyku ve büyük bir gafletin içinde bulunuyorlardı. Bu uyku ve tembellik Kürt milletini ölüme sürüklüyordu. Dergi bu durumu şu cümle ile dile getirmiştir: “*Halkımızdan büyüklerimize, fakirlerimizden zenginlerimize kadar hepsi derin ve sonu ölüm olan bir uykudadır.*”¹⁵¹

Dergide işaret edildiğine göre Kürdistan’da Kürt büyüklerinden şeyhlerin etkili olmadığı bir karış toprak dahi yoktur. Kürt milleti şeyhlere karşı son derece saygılı ve itaatkârdır. Kürt milleti şeyhler için kendi milletini, devletini ve çocuklarını ihmal

¹⁴⁸ M. X., “Derdê Kurdan”, s.27.

¹⁴⁹ “Umum Kürtlere Hitab”, *Hetawî Kurd*, S. 4-5.

¹⁵⁰ Ey Kürt şeyh, âlim ve beyleri, M. X; “Ji Mezinê Kurdan Ra Ye”, *Hetawî Kurd*, S.1, İstanbul 1913, s.19-20.

¹⁵¹ Süleyman Asaf., s.10.

etmiştir. Gerektiğinde aç susuz kalmışlardır. Fakat onlara asla karşı gelmemişlerdir. Onların dünya ve ahireti şeyhlerden ibarettir.¹⁵²

Şeyhler her şeye sahipti, tekkelerinin yanında köşkleri, koyunları, davarları, atları ve her türlü malları vardı. Kız ve erkek çocuklarını okullara gönderip meslek sahibi yaparlardı. Diğer yandan Kürt milleti için mal mülk sahibi olmanın önemi yoktu. Çocukların okumasına hiç gerek yoktu, hatta günahı. Sanki açlık, sefalet, bilgisizlik Kürtlerin kaderi gibiydi. Çünkü Kürt çocukları okuyup doğru ve yanlış görme imkânına sahip olursa şeyhlerin toplum üzerinde etkileri kalmayacaktı ve yaptıkları muskalar herhangi bir anlam ifade etmeyecekti.¹⁵³ Bunun için şeyhler, daima Kürtler üzerine hâkim olmak istemişler ve Kürtlerin kendilerine hizmet etmelerini arzu etmişlerdir.¹⁵⁴

Her ne kadar M.X. imzasıyla dergide makale yazan bir müellif, şeyhleri eleştirmiş ve çeşitli önerilerde bulunmuşsa da bu eleştirilere karşı çıkanlar olmuş, ayrıca yersiz bulanlar da olmuştur. Onlara göre, M.X. bütün şeyhleri bir tutmuş, birinin yaptığı yanlış bir davranışı, diğer tüm şeyhlere mal etmiştir. Hâlbuki gerçek şeyhler ve kendini şeyh zannedenleri ayırt etmek gerekmektedir. Dergi, gerçek şeyhlerden bazı örneklerle yer vererek (Şahı Nakşibend, Xewsê Geylanî, Seyyîd Taha) bunların İslâm dininin direği olduğunu ileri sürmüştür. Bunların mesleği hak ve doğru yolu topluma göstermektir. Onlar halkın ve İslâm dininin refahı için çalışmışlardır. Birçok katil, yol kesen, namaz kılmayan ve içki içen kimseler bu şeyhler sayesinde doğru yolu bulmuşlardır. Onlar toplum için zararlı değil, faydalı olmuşlardır.¹⁵⁵ Ayrıca, şeyh ve âlimlere leke getirmenin, İslâmiyet'i kuşatma altına alan yabancılara katılmak olduğu savunulmuştur.¹⁵⁶

Dergi, şeyhlerin, milletini sömüren politikalarından uzak durmalarını, Kürtlerin birliği için çalışmaları, medreseler açmaları, Kürt çocuklarının eğitime yardımcı

¹⁵² M., X, "Ji Qesîdeyê Hecî Rehmetî Têne Zanîn Go", *Hetawî Kurd*, S.3, İstanbul 1913, s.21.

¹⁵³ M., X, "Ji Qesîdeyê Hecî Rehmetî Têne Zanîn Go", s.21.

¹⁵⁴ M., X, "Ji Qesîdeyê Hecî Rehmetî Têne Zanîn Go", s.22.

¹⁵⁵ Mihamed Şefîq, "Bismillahirrehmanirrehîm", *Hetawî Kurd*, S.4, İstanbul 1914, s.28-29.

¹⁵⁶ Abdülmecit, "İnnem`el Mü`minune İhvetun", *Hetawî Kurd*, S.4, İstanbul, 1914, s.9

olmaları ve aşiretler arasındaki husumetlerin yok olması için çaba sarf etmeleri gerektiğini tavsiye etmiştir.¹⁵⁷

Hetawî Kurd Dergisinin en çok üzerinde durduğu diğer Kürt büyükleri Kürt âlimleridir. Âlimlerin asıl ve en önemli görevi Allah'ı ve peygamberi insanlara anlatmaktır. Âlimler bu görevleri yerine getirirken “ İnsanlar için daha önemli olanı öne almak” ile mükelleftirler. Kısacası âlimlerin dinî ve vicdani görevleri Yüce Allah'tan sunulan şeylerden başka bir şey değildir. Bu kutsal görevden hareketle Hetawî Kurd, adeta Kürt âlimlerini sorgulayacak şekilde sorular soruyor. “*Ey Kürt âlimleri! Bize yarayacak ve bizi sosyal hayat içinde yaşattıracak Allah'ın bir ayetini ve Peygamberin bir hadisini okuyup açıkladınız mı? Hayır! Siz bize sadece bizi aşılayacak Arapça ibareler okuyup onların manasını söylediniz.*”¹⁵⁸ Bu sözlerle âlimler eleştirilmiştir ve onların görevlerini gerektiği gibi yapmadıkları belirtilmiştir. Kendi ana dilleri dışında bir dil ile ayet ve hadis okumanın o topluma yeterince fayda sağlanamayacağı ifade edilmiştir.

7. Yüzyılda bozulmuş bir toplum vardı. Bozulmuş olan toplumsal hayatın düzeltilmesi için Cenâb-ı Hak tarafından bir peygamber gönderildi. Bu peygamber bir kanun ortaya koydu. Bu kanun Kur'ân-ı Kerîm'dir.¹⁵⁹ Bu kanunda belirtilen ilahî emir ve yasakları insanlara anlatmak da âlimlerin işidir. Çünkü âlimler, gelişmemiş ve cahil toplumlar için rehber vazifesi görmektedir. Kürt halkı da bunlardan bir tanesidir. Burada Kürt âlimlerine önemli vazifeler düşmektedir. Hetawî Kurd Dergisi Kürt âlimlerine seslenerek bazı öneri ve tavsiyelerde bulunmuştur. Buna göre;

1- İslâm dininin reddettiği bölünmeyi ve ayrımcılığı oluşturacak düşünceleri âlimler de reddetmeli ve buna karşı mücadele etmelidirler. Böyle bir fikre girmek için ısrar edenlere Kürt gençleri de mutlaka engel olacaktır. Kürt âlimlerinin yapacağı şey mensubu oldukları *Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat* mezhebine göre öncelikle kendi peygamberine var güçleriyle itaat etmeleridir. Sonra da Kürt milletinin ihtiyacı olan sosyal hayatla ilgili ayet ve hadisleri sadece Kürtçe olarak tefsir etmeleridir. İçinde bulunulan yirminci asrın gerektirdiği gibi Kürt milletine millî bilinç fikrini

¹⁵⁷ M., X, “Ji Qesîdeyê Hecî Rehmetî Têne Zanîn Go”, s.22.

¹⁵⁸ Kerküklü Necmeddîn, “Kürd Ulemasına”, s.10-11.

¹⁵⁹ Kerküklü Necmeddîn, “Kürd Ulemasına 2”, *Hetawî Kurd*, S.2, İstanbul 1913, s.10.

vererek refah içinde bir dönem ve mutluluğu sağlayacak şeyler tavsiye etmelidirler.¹⁶⁰

2- Hetawî Kurd, âlimlerin “Peygamberlerin varisleri” olduklarını belirterek Kürt âlimlerinin de kurtarıcı olmak istiyorlarsa bu düsturdan hareketle tebliğ görevlerini ihmal etmemelerini ve asla tembelliğe düşmemeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Aksi takdirde Kürt milleti yok olmakla karşı karşıya gelecek, bununla birlikte âlimler de perişan olacaklardır. Kürt milleti daha millet haline gelmeden gidecek, henüz küçük iken mahv ve yok olacaktır. Bundan da âlimler sorumlu olacaklardır.¹⁶¹

3- Hetawî Kurd, âlimlere, milletlerin kardeşliği için çalışmalarını öneriyordu. Çünkü kardeşliğin bulunduğu yerlerde insanların birbirlerine yardım etmeleri bir ihtiyaç haline gelirdi. Peygamber efendimiz “ Birbirine yardım edenler din kardeşi olurlar” demiştir. Nitekim “Bütün müminler kardeştir.” düsturuyla yola çıkarak, kim bir Müslüman kardeşine yardım ederse Allah kıyamette onu günahlardan uzaklaştırır ve ona yardım eder. Bu dönemde milletlerin kardeşliği en belirgin şekilde Avrupa ülkelerinde görülüyordu. Avrupa’daki eserlere bakıldığında bu açıkça görülmekteydi. Batıdaki medeniyet eserlerinin hepsi; kardeşlik fikrinin ürünüdür. Dergi, milletlerin kardeşliğine vurgu yaparken birlik ve beraberliğe de dikkat çekerek âlimlere şu şekilde sesleniyordu:

“Ey âlimler! Milletlerin kardeşliği hissiyle hareket ederken Osmanlılığı hiçbir zaman aklınızdan çıkarmamalısınız. Allah korusun; ayrılığa kalkışacak olursanız mahvolacaksınız. Kürt, Arap ve Laz’dan oluşan İslâm Hükümetinin hali perişan olursa toptan, tüfekten, fenden, sanattan mahrum olan yalnız ve zavallı Kürt milleti ne gibi hallere maruz kalacaktır? İslâm kardeşlerimizle şimdiye kadar birlikte yaşadığımız gibi bundan sonrada yaşamaya azim ve sadakat gösterelim.”¹⁶² Kısacası, “Kürtlüğe hizmet etmek, İslâm âlemine ve insaniyete hizmet etmektir.”¹⁶³

Bu vurguyla Kürtlerin ilerlemesi, hem İslâm’ın ilerlemesine hem de insaniyetin gelişmesine katkı sağlayacağını vurgulanmaktadır.

¹⁶⁰ Kerküklü Necmeddîn, “Kürd Ulemasına”, s.12.

¹⁶¹ Kerküklü Necmeddîn, “Kürd Ulemasına”, s.12.

¹⁶² Kerküklü Necmeddîn, “Kürd Ulemasına”, s.13.

¹⁶³ Kerküklü Necmeddîn, “Kürd Ulemasına”, s.13.

Hetawî Kurd, âlimlerin Kur'ân-ı Kerîm'in emrettiği gibi davranmadığını, kendi milletine nasihat etmediğini,¹⁶⁴ Kürtlüğe, Kürt Diline ve Kürdistan'a hizmet etmek için gereken fedakârlıkları yapmadıklarını ve para peşinde koştuklarını dile getirmektedir.

“Ey âlimler, insan önce kendi akrabasına yardım etmek isterken, milletinizin menfaatine dair niye bir kelime sarf etmediniz? Unutmayınız yardım yalnız para ile olmaz. Fikrende pekâlâ yardım olabilir. Ey Âlimler, öncelikle siz Kürtünüz, sonra tahsilinizi Kürdistan'da yaptınız. Hizmetiniz Kürtlere, Kürdistan'a ve Kürt lisanına olmuş mudur? Maalesef hayır! En iyiniz tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul'a gitmiş İstanbul'un sokaklarını cübbesiyle süpürerek beş on kuruş maaş peşinde koşmuştur.”¹⁶⁵

Bununla ilgili olarak yardımlaşmanın önemine şöyle değinir:

“Kur'ân-ı Kerîm'e göre, zekât, kefare, sadaka-ı fitr vb. hayır ve hasenatlar Allah tarafından emredildi. Bir şahsın yapacağı bu yardımlar, akrabası var ise akrabasına, olmadığı takdirde komşusuna, olmadığı takdirde memleketlisine diye devam eder. İnsan tabiatı gereği malına düşkün olduğundan kolayca kendi malını başkasına veremez. Lâkin gönülden özel muhabbet beslediği bir insanı, malında hissedar etmesi bir zengine o kadar ağır gelmez.”¹⁶⁶

Hetawî Kurd, Kürt âlimlerinin kendi halkına hizmet ederken Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilen bu sıralamaya uyması gerektiğini dile getirmiştir. Dergide, Hazreti Peygamberin ve ashabının Müslümanlığı böyle öğretmediklerini ve bu şekilde yaşamadıklarını, ashabın kendini İslâm'a hizmetkâr-memur olarak görüp maddî ciheti hiç önemsemediklerini belirtilmiştir. Bir âlimin kendi milleti uğrunda gerekli olan şeyleri yapmadığı zaman mutlaka vebal altında kalacağı ifade edilmiştir. Daha sonra Kürt âlimlerinin, kıyamet gününde azaba yakalanmamaları için geceli gündüzlü Kürtlere hizmet etmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü bir toplumun efendisi, ancak o topluma hizmet edendir. Büyüklük laf ile olmaz, hocalık da sarık ve cübbeyle olmaz. Ancak hocalık ve büyüklük ilmin ve büyüklüğün gerekleri yerine getirildiği zaman olur. Bu da ancak âlimlerin kendi milletine hizmet ile olacaktır.¹⁶⁷

Dergi zaman zaman Kürt molaları da eleştirmiş, onların bilgisiz, cahil olduğunu öne sürmüştür. Halka vaaz verirken yanlış bilgi verdiğini hatta kaç çeşit hadis olduğundan bile habersiz olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Kürt molaların Allân'ın mesajlarını topluma yanlış ilettiğini idaa etmiş ve bunların ne kadar yanlış olduğuna

¹⁶⁴ M. X., “Derdê Kurdan”, s.26.

¹⁶⁵ Kerküklü Necmeddîn, “Kürd Ulemasına 2”, s.11-12.

¹⁶⁶ Kerküklü Necmeddîn, “Kürd Ulemasına 2”, s.11.

¹⁶⁷ Kerküklü Necmeddîn, “Kürd Ulemasına 2”, s.12.

şiddetle işaret etmiştir. Kendi menfaatleri için bu tür yanlış şeyler söylenmemesi gerektiğini dile getirmiştir.¹⁶⁸

Hetawî Kurd Dergisi, diğer yandan şeyhlerde olduğu gibi âlimleri ve molaları haksız yere suçlayanları uyarmaktadır. Dergi, Kürtlerin büyük bir millet olduğunu, meşhur mollalar, şeyhler ve erdemli şahıslar yetiştirerek bunu ispat ettiğini ifade etmiştir. Bunların bir kısmı ilmiyle, bir kısmı tarikatıyla din ve devlet yolunda çalışmışlardır.¹⁶⁹ Örneğin İran'ın Sablax vilayeti ve civarında yaşayan Mele Elî Tercanî, Melayê Pêncûnî, Melayê Pîrebab ve Mela Wesîm gibi âlimler İslam dinine büyük hizmetler etmiş, İslam dininin o çevrede canlı ve diri kalmasına büyük katkılar sağlamışlardır. O bölgede yaşayan köylü Kurmançlar namaz, fatiha gibi şeyleri bilmiyorlardı, bilinç düzeyleri düşüktü ve zayıftı. Burada âlimlerin yapması gereken şey bu insanlara yol göstermekti. Nitekim o dönemde bölge âlimlerinin halka söylediği iki şey vardı. Birincisi Kürtlerin dünya ile ilgili bilgi sahibi olmaları, ikincisi ise kendi dinleri olan İslam dini hakkında bilgi sahibi olmalarıydı. Çünkü Kürtler peygamberlerinin kim olduğunu, nerede öldüğünü, şeriatın ne olduğunu bilmelidirler. Onların diğer dünya milletlerinden geri kalmaları için herhangi bir sebep yoktu.¹⁷⁰ Dergi ayrıca, âlimlerin de şeyhler gibi İslâm'ın direği hükmünde olduklarını, onları lekelemenin İslâmiyet'i ortadan kaldırmak isteyenlere yardımda bulunmak anlamına geldiğini belirtmektedir. Toplumun bütün kesimlerinde olduğu gibi âlimlerin arasında da fena olanların olabileceğini, bu sebepten dolayı bir kişinin yaptığı yanlış yüzünden tüm âlimleri suçlamanın büyük bir hata olduğunu açıkça ifade etmektedir.¹⁷¹

Dergi, Kürt büyüklerinin Kürdistan'ı ve Kürtlerin yaşadığı coğrafyasının içinde bulunduğu durumu bilmediğini ileri sürmüştür. Bir memleketin ilerlemesi için hizmet etmek isteyen kişilerin, o memleketin ihtiyaçlarını tamamıyla bilmeleri gerekmektedir. Bir memleketin eksikliklerini ve ihtiyaçlarını bilmeden bir hizmeti yerine getirmek mümkün değildir. İlerlemiş bütün toplumlarda bu böyle olmaktadır. Örneğin, İngilizler en kötü zamanlarında yirmi iki yaşındaki William Pitt'i maliye

¹⁶⁸ Necmeddîn Kerkukî, *We'z, Hetawî Kurd*, S.2, s. 20-21.

¹⁶⁹ Civata Hêvî ya Feqê Kurdan, s.11.

¹⁷⁰ Qazî-zade Mistefa Şewqî, s. 22-24.

¹⁷¹ Abdülmecit, s.9.

nazırı ve yirmi beş yaşında da başvekil yapmışlardı. Çünkü William Pitt genç olmasına rağmen İngilizleri iyi tanıyordu. William Pitt, memleketini tanıdığı için büyük hizmetler yapmıştı.¹⁷²

M. X' ye göre eğer Kürt büyükleri, Şiraz'ın İngilizler, Azerbaycan'ın Moskof tarafından işgal edildiği ve Kürdistan ile Moskof arasındaki sınırın Erzurum ve Beyazıd'a dayandığını bilmiş olsaydı, böyle kayıtsız, millî duygudan uzak, geceleri yataklarında rahat uyuyamazlardı.¹⁷³ Dergi, Kürt büyüklerine seslenerek Kürtlerin düşmanının yalnız İngiliz ve Moskof'tan ibaret olmadığını bildirmektedir. Bunlardan çok daha önemli ve etkili başka düşmanlarının da olduğunu dile getirmektedir. Bu düşmanlar öyle etkilidir ki, Kürtleri içten içe kemirmekte ve ölüme doğru götürmektedir. Bunlardan kurtuluş çok zordur. Bunlardan birincisi, bilgisizlik ve ittifaksızlıktır. İkincisi ise gayrimüslimlerin yaptıkları haksızlıklardır.¹⁷⁴ Her iki düşmanla mücadele konularında en büyük vazife Kürt büyüklerine düşmektedir.

Kürtler yeryüzünde yaşayan diğer milletlere göre çok geri kalmışlar ve ilerlemek için herhangi bir çabaları olmamıştır. Bunun en önemli sebebi bilgisizlik ve rehbersizliktir. Eğer Kürt âlim, şeyh, ağa ve büyükleri böyle bir yolda kendi milletlerine rehberlik etmiş olsalardı, onların da bir tarihi olacaktı. Çünkü her millet kendisi için bir tarih yazmış, sadece Kürtler tarihsiz kalmışlardır. Var olan tarihlerine de sahip çıkmamışlardır. Kürtler kendi tarihlerine o kadar uzaktır ki, yüzyıllar önce yazılmış ve Kürt tarihi olarak bilinen "Şeref-nâme" adlı eser, İngilizce, Almanca ve Fransızcaya tercüme edilmiş, maalesef Kürtçeye tercüme edilmemiştir.¹⁷⁵ Yani Avrupalılar, Kürtlerin tarihini onlardan daha iyi bilmektedir.

Kürtler yaşadıkları bölgeyi, şehri ve nüfuslarını bilmiyorlar. Hatta kendi dilleriyle okumuyor, konuşmuyor, dillerinin ilerlemesi için çalışmıyorlardı. Hatta ana dillerini faydasız görüyorlardı. Başka milletler, Kürt eserlerini kendi dillerine tercüme ederken Kürtler hâlâ kendi dilleriyle ilgili şüphe içindedirler.¹⁷⁶

¹⁷² Kerküklü Necmeddîn, "Kürd Ulemasına", s.11.

¹⁷³ M. X, "Ji Mezinê Kurdan Ra Ye ", s.19.

¹⁷⁴ M. X, "Ji Mezinê Kurdan Ra Ye ", s.19.

¹⁷⁵ M. X, "Ji Mezinê Kurdan Ra Ye ", s.20.

¹⁷⁶ M. X, "Ji Mezinê Kurdan Ra Ye ", s.20.

Kürtler, yaklaşık bin beş yüz sene önce Hıristiyanlara yardım etmiş, onları düşmanlarının ellerinden kurtarmış, can, mal ve namuslarını kendi can, mal ve namusu gibi korumuştur. Ayrıca onları bütün kötülüklerden korumuş, gerektiğinde onlar için ölümü göze almıştır. Bütün bu iyiliklere rağmen onlar, her zaman Kürtlerin aleyhinde olmuşlardır.¹⁷⁷ Avrupa ve başka yerlerde Kürtlerin aleyhine yazılar yazmış ve kara propaganda yapmışlardır. Her tarafta okullar açmışlar ve çocuklarının eğitimine önem vermişlerdir. Çünkü onların niyeti Kürdistan'ı Kürtlerin elinden almak ve Kürtleri yeryüzünden silmektir. Bunun için durmadan çalışıyor, tek kalp, tek dil ve tek parça olarak mücadele etmişlerdir. Kürtler bunları görmelerine rağmen ibret almıyor, okullar açmıyor ve birlik beraberlik içinde tek kalp, tek el ile mücadele etmiyorlardı. Hâlbuki Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de "Doğrusu insana çalışmasından başka bir şey yoktur."¹⁷⁸ diyerek mücadelenin önemini dile getirmiştir.¹⁷⁹

Bu sebeple Kürt büyükleri iyi düşünmelidir. Bir işe başlamadan önce onun üzerinde iyi planlama yapılmalıdır. Bir iş bozulduktan sonra onu düzeltmek çok zor ve zahmetlidir. Bunun için Allah'ın emirlerine uymak ve onları uygulamak gerekir. Burada Kürt büyüklerinin yapacağı en önemli şey, Kürtler ve Müslümanların yok olmasına sebep olacak düşmanlık, kin ve nefreti ortadan kaldırmak olmalıdır. Birlik ve beraberlik içinde düşmanlara karşı mücadele edilmelidir.¹⁸⁰

Dergi, Kürt büyüklerine; "*Siz kendinize bakmayın, bir defa o çıplak, aç ve köylü Kürtlere bakın. Kadınları çıplak, kız ve erkek çocukları aç, baba ve kardeşleri yabancı memleketlerde geziyorlar.*" diye seslenerek, eğer dünyada ve Allah nezdinde iyi anılmak istiyorsanız bu insanlara yardım ediniz, şeklinde tavsiyelerde bulunmuş ve onları iyilik ve kötülük etmeleri konusunda serbest bırakmıştır.¹⁸¹ Nitekim, Allah Kur'ân-ı Kerîm'de " Her kim zerre miktarı bir hayır işlerse onu görecek; her kim de zerre miktarı bir şer işlerse onu görecektir."¹⁸² âyet-i kerimesi ile yapılan hiçbir şeyin karşılıksız kalmayacağını bildirmiştir.

¹⁷⁷ Hıristiyanların Kürtlerin bu yardımlarına kötülükle karşılık vermeleri, Kürtlerin İslâm dinini tercih etmeleri gerekçe olarak görülebilir.

¹⁷⁸ Necm Süresi, 39. Ayet.

¹⁷⁹ M. X, "Ji Mezinê Kurdan Ra Ye ", s.20.

¹⁸⁰ M. X, "Ji Mezinê Kurdan Ra Ye ", s.20.

¹⁸¹ Civata Hêvî ya Feqê Kurdan, s.14.

¹⁸² Zilzal Süresi, 7-8. Ayetler.

Dergi, Kürt büyüklerine; “Îdî bese, şiyar bin”¹⁸³ diyerek “her şeyden önce siz birlik ve beraberlik içinde olun. Sonra Kürdistan’ın birliği için çalışın, siz çobansınız, Kürt ise bilgisizdir, yani sürüdür. Eğer siz İslâmiyet’in yayılması ve ilerlemesi için gayret etmezseniz, kıyamet gününde Allah ve Peygambere nasıl cevap vereceksiniz.”¹⁸⁴ Çünkü “Her şivan ji reiyeta(pezê) xwe mes’ul e”¹⁸⁵

Dergi, Kürt büyüklerine bu öğütler verirken ve onları eleştirirken Kürtlere kendi dilleriyle çeşitli şekillerde hizmet eden büyüklere sahip çıkılmasını da önermiştir. Çünkü bazı Kürt büyükleri (Melayê Cizîrî, Qadirê Qoyî, ...) ölünceye kadar milletine olan aşklarını kalplerinden çıkarmamışlardır. Bunların adı kıyamet gününe kadar Kürtler arasında hayırla ve rahmetle anılacaktır.¹⁸⁶ Dergiye göre zayıf duruma düşmüş olan Müslümanlık ve Kürtlüğü güçlendirmenin yolu, geçmişte yapılan yanlışları bir kenara bırakmak ve gelecekte ne yapılabilir ona bakmaktır. Bunun için yapılacak ilk iş uyanmak, birlik-beraberlik içinde olmak ve mektepler açmaktır. Bu okullarda okutulacak Kürtçe kitapları hazırlamak ise her Kürt büyüğü (şeyh, molla, mir ve ağa) üzerine farzdır. Çünkü “Xizmeta dilan bê alîkarî nayê kirin.”¹⁸⁷ sözü, kendi milletine hizmet ve yardımlaşmanın önemini açık bir şekilde ifade etmektedir.¹⁸⁸

Hetaw, amaçlarının Kürtlere hizmet yolunda hiç olmazsa bir adım atmak ve ilerideki çalışmalar için bir zemin hazırlamak olduğunu belirtmiş ve Kürt büyüklerinden dergiye destek olmalarını ve abone bedelini göndermelerini istemiştir.¹⁸⁹

¹⁸³ Yeter artık, uyanın.

¹⁸⁴ M. X, “Ji Mezinê Kurdan Ra Ye”, s.21.

¹⁸⁵ Her çoban kendi sürüsünden sorumludur.

¹⁸⁶ M. X, “Derdê Kurdan”, s.29.

¹⁸⁷ Kalplerin hizmeti yarımsız yapılamaz.

¹⁸⁸ M. X, “Derdê Kurdan”, s.30.

¹⁸⁹ “Umum Kürtlere Hitab”, *Hetawî Kurd*, S.4-5.

4. HETAWÎ KURD DERGİSİNDE KÜRTLERDE SİYASİ DÜŞÜNCE VE ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER

4.1. Kürtler

Hetawî Kurd Dergisinde Kürtlerin yaşam tarzlarına, tarihlerine ve diğer etnik özelliklerine dair bazı bilgiler bulabilmekteyiz. Buna göre Kürtler, yüzyıllarca dağlarda ve çöllerde yaşamışlardır. Bu yaşam koşullarının etkisiyle olacak ki, Kürt kavmi, doğuştan askerliğe ve savaşa yatkın, mert ve kahraman kimselerdir.¹ Kürtlerin geçmişte yaptıkları kahramanlıklar ve cömertlikler herkes tarafından bilinmektedir.² Ayrıca bu yiğitlikleri tarihte hürmetle anılmaktadır.³

Kürtler, aynı duygularla ilim tahsil etme ve sanatta, geniş ekonomik ortamlara ve toplumsal hayatın içinde yer almaya da hevesliydimler. Kürtlerin sanata hayran olduklarını gösteren örneklerden biri de çok değerli âlim ve edebiyatçılardan oluşan toplantı ve meclislerinin çok olmasıdır. Bu sebeple önemli şahsiyetlerin bulunduğu ortamlarda bile en cahil Kürt'e dostluk, sevgi ve muhabbet gösterilir.⁴ Henüz ilk yaşam şekillerinden kurtulamayan Kürtler, çevrelerindeki diğer halklar gibi onların da kendilerine has iktisadî girişimleri olmuştur. Medeniyetin sunmuş olduğu imkânlardan faydalanmak için Avrupa ve Amerika'ya gittikleri ve hâlâ oralarda buldukları bilinmektedir. Kürtlerin o dönemde Avrupa ve Amerika gibi sanayi ve ticarete gelişmiş ülkelere gitmiş olması geçinebilecekleri bir maişet elde etmek için olmuştur.⁵

Kürtlerin bazı davranışları onların doğuştan kavgacı bir halk olduğunu gösterir. Dergide bu durumun şaşılacak bir şey olmadığı, geçici olduğu ve tedavisinin de olabileceği vurgulanmıştır.⁶ Dergi, bir kısım Kürtlerin dik kafalı ve inatçı olduğunu bildirmektedir. Bunlar zamanlarını boş şeylere harcarlar ve dünya

¹ Mes'ud, s.4.

² Cıvata Hêvî ya Feqehê Kurdan, s.11.

³ M. A. Mahmut, s.15.

⁴ Mes'ud, s.4.

⁵ Mes'ud, s.4.

⁶ Mes'ud, s.4.

nimetlerinden yeterince faydalanmazlar. İyi şeylerden bî-haber idiler. Bir kısmı da vakitlerini dünya işleriyle geçirirdi. Bunların durumu iyiydi, yaşamları güzeldi, ama hayatlarında hayır yoktu. İşte hayatı anlamlı kılmak ve güzelleştirmek için dünya tek başına yeterli değildir. Belki ahireti de düşünmek gereklidir.⁷ Gerçek cesaret hem dünya hem de ahiret için çalışmaktır.

Irak Kürdistan'ının geçmiş tarihine bakıldığında oradaki Kürtlerin dinî ilimler ve edebî ilimler ile hem nefislerini temizlediği hem de ekonomik hayatlarına refah ve mutluluk getirdikleri bir siyasî ortam oluşturdukları ifade edilmiştir.⁸ Kürdistan'ın Diyarbakir, Van, Bitlis, Mâmuretü'l-azîz ve Erzurum gibi vilayetlerinde bir araştırma yapılmış, bu temiz topraklarda kurulan tekke, zaviye ve medreselerin olduğu görülmüştür. Buralardan yetişen âlimlerin vermiş oldukları eserler, Kürtlerin din ve edebiyatta ne kadar ilerlemiş olduğunu ve bu alanda büyük bir şöhrete sahip olduğunu gösteriyordu. Çünkü Kürt kavminin kendilerine has, parlak bir edebiyatı ve övünülecek destanları vardı.⁹

Kürtler üstün bir zekâyâ sahip idiler. Onlara Allah tarafından her türlü zekâ ve fitrî meyil verilmiştir.¹⁰ Girmiş oldukları idarî ve askerî okullarda kendilerine yabancı bir dille verilen eğitimi, kısa bir süre zarfında öğrenerek girdikleri imtihanlarda başarılı oldukları ifade edilmiştir.¹¹ Kürtler, dinen, ahlâken, fikren, hak ve hukuku gözeten ve etrafındaki diğer insanlara saygılı olup hiçbir ferdi rencide etmezlerdi. Hiç kimseye haksızlık etmez ve hukuk sahalarını da kimseye çığnetmezlerdi. Ayrıca Kürtler, kanlarının son damlasına kadar Osmanlının yanında olduğunu sadece sözle değil fiilen de ispatlamışlardı.¹² Kürtler, kendilerine merhametli ve gülümseyen yüzünü gösterenlere, samimi ve sıcak kollarını açık bulduranlara her zaman cömertlik göstermeyi ve değer vermeyi asla ihmal etmemişlerdir.¹³

⁷ Mûhammed Nurî el- Mardînî, s.29.

⁸ Mes'ud, s.4.

⁹ Mes'ud, s.5.

¹⁰ Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti Beyannamesidir", s.1.

¹¹ Mes'ud, s.5.

¹² Mes'ud, s.5.

¹³ *Hetawî Kurd*, S.3, s.1.

Devletin önemli mevkilerinde görev yapan Kürt idarecileri, yönettikleri yerlerde adil, iffetli ve insafli davranıyorlardı. Bunun için daima hayırla yâd ediliyorlardı. Örneğin; Ahmed ve Abdeh Paşalar Yemen’de, Erzurum’da, Van’da, Halep’te, Adana’da Mâmuretü’l-azîz’de ve Basra’da valilik yaparak iffet, sadakat ve adaletli davrandıkları için o vilayetlerin halkı onları rahmetle yâd etmekteydiler. Bu Kürtler için büyük bir bahtiyarlıktı ve övünülecek bir meziyetti.¹⁴ Dergide, Mihemmed Nûrî el-Mardînî Kürtlere bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlar:

- 1-Kürtler, tembellikten, talandan ve birbirlerini öldürmekten vazgeçmeli,
- 2-Kürtler, millî hissi kalbinde taşınmalı, taşımayanlar ise Allah’tan korkmalı,
- 3-Kürtler, birlik ve beraberlik içinde olmalı, nifak ve düşmanlığı ortadan kaldırmalı,
- 4-Kürtler, şeref ve haysiyetleri için her türlü meşakkate ve zahmete katlanmalı,
- 5-Kürtler, köyleri ve arazileri için çalışmalı,
- 6-Kürtler, okullara çok önem vermeli,
- 7-Kürtler, çocukları okumaya vermeli, cahil bırakmamalı, zekâları heba etmemeli,
- 8-Kürtler, âlim ve büyüklerine başvurmalı, onlardan nasihat almalı,
- 9-Kürtler, kendileri için faydalı buldukları şeylerle muamele etmeli, zararlı şeylerden uzak durmalıdır.¹⁵

Kürtlerin şu dünyada var olmak için bilmeleri gereken en önemli şey, İslâmiyet’in, medeniyetin, akıl ve hikmetin her zaman yüksek ses ile tavsiye ettiği yola ve amellere bağlı kalmalarıdır. Bu üstün değerlere bağlı kalmak için Kürtlerin gerekirse geceyi gündüze katıp çalışmaları gerekmektedir. Aksi takdirde ne dünyada amaçlarına ulaşırlar ne de ahirette cennete girme muradına ereceklerdir.¹⁶

4.2. Kürtlük

Kürt aydınlarının, Kürt okumuşları ve öğrencilerinin sahip oldukları, “yurtseverlik ve ulusçuluk fikri” yani Kürtlük düşüncesi, Hetawî Kurd Dergisinde önemli bir yer tutmuştur. Dergide yayınlanmış tüm yazı ve şiirlerde bu düşünce açık

¹⁴ Mes’ud, s.6.

¹⁵ Mûhammed Nurî el- Mardînî, s.31.

¹⁶ Mes’ud, s.7.

ve belirgin bir şekilde görünmektedir. Amaç Kürt halkının özgürlüğü ve Kürdistan'ın ilerlemesi ve kurtuluşuydu. Bu amaca ulaşmak için de Kürtlüğün önemi Hetawî Kurd Dergisinin birçok sayısında açıklanıp duyurulmuş, bu yolda çalışmalar yapılmış ve yapılması istenmiştir.

Hetawî Kurd Dergisi, Kürtlüğün kimsesiz ve çaresiz olduğunu, unutulduğunu, hakarete uğradığını, haysiyet ve şerefının büyük tehlikede olduğunu, yüzyıllardır kendi kaderine terk edildiğini ve tekrar uyanışını şu cümlelerle ifade etmiştir: *“Zavallı Kürtlüğüm, sen ne kadar talihsiz ne kadar unutulmuş ve ne kadar hakarete uğramışsın!.. Sen bütün mutluluğunu, yüceliğini, şerefini kaybetmiş; yüzyıllardır akan kederine terk etmiş ve uzaktan bir seyirci kalmışsın!..”*¹⁷

Dergi, Kürdistan topraklarının çok verimli ve insanları büyüyecek kadar bir güzelliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Fakat bu toprakların işlenmediğini ve bu güzelliklerle birlikte bu topraklardan kan, ölüm, gözyaşı, fakirlik ve cehaletin eksik olmadığını şu şekilde belirtilmiştir.

“Üzerinde parlayan, bekâret güzelliğiyle âlemi mecnun eden geceleri ki; gecelerinin o doğan büyüleyici yıldızlarına çaldırılmışım. Güzel; güzelliği kadar yoksul ve ağlayan topraklarının üzerinde biraz et, biraz kan ve bir ceket... Bir hareket bir histen ibaret kalmışsın... Yüksek ve kızıl dağlardan esen rüzgârlar, sakın ve harap ovaların üstünde çılgın ve süzen bir ölüm havası, günahların temizliğinden gümüşe benzer. Lâkin hüznü bir şekilde titreyerek akan nehirlerin bir rüya gibi gevşek şehir ışıkları ile karışmış.”¹⁸

Dergide, Kürtlüğün üstünden seneler, asırlar geçmesine rağmen hâlâ gözyaşı döktüğüne hâlâ mutlu olmadığını ve herhangi bir mutluluk eseri görülmediğini belirtilmiştir.¹⁹ Hetawî Kurd, Kürtlüğün artık uykudan uyanma vakti geldiği, gençlerin kalbindeki “Kürtlük Ateşi”nin alevlendiği ve Kürt atalarının Kürtlüğün içinde bulunduğu duruma artık ağlamaması gerektiği açıkça ifade etmiştir.²⁰ Dergi, Kürtlüğü ve Kürdistan'ı unutan, tanımayan ve umursamayan genç nesillere sitem etmektedir. Bunları Kürtlüğe ve Kürdistan'a olan ilgisizliklerinden dolayı yermektedir.²¹

¹⁷ Diyarbekirli M.N., “1 Uyan”, *Hetawî Kurd*, S.4, İstanbul 1914, s.14.

¹⁸ Diyarbekirli M.N., s.14.

¹⁹ Diyarbekirli M.N., s.14.

²⁰ Diyarbekirli M.N., s.14.

²¹ Diyarbekirli M.N., s.14.

Dergi, uyanmanın özgürlük getireceğini, Kürtlerin Kürtlüğün uyanması için kendilerinden başka dostlarının olmadığı ve bizzat başlarının çaresine bakmaları gerektiğini vurgulamıştır. Dergi, uyanmanın ve ilerlemenin yolunun kılıç olamayacağını, bunun ancak batının bilim ve teknolojiyle olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir:

Uyan zavallı Kürtlüğüm uyan... Uyan ki, kendi kaygı ve eziyetimizi yine kendi kara bahtımızla yaralım. Mutluluğumuzu geçmişin övünülecek yiğitlerin keskin kılıçlarıyla değil. Şikâyet eden beyinlerin kaybını, incelik ve merhametle bulalım. Konaklarımızın gelişmesini doğunun kervanlarıyla değil, batının treniyle, uçağıyla geliştirelim.²²

Dergi, Kürtlerin kendilerini tam yetiştirmeden uyanmanın yolunu bulduk diye bir ümide kapılmaları gerektiğini dile getirmiştir.²³ Kürtler azim ve himmetle çalışırlarsa kısa bir zaman içinde, diğer milletler gibi ilerlemiş olurlar. Çünkü çalışmayan, gayret etmeyen bir millet ilerleyemez ve hiçbir yere varamaz. Çalışan milletler ise tüm güzelliklere adaydır.²⁴ Hetawî Kurd, Kürtlüğün gençlerin kalbinde nasıl doğduğunu şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Gençlerimin en nazik ve kıymetli bir organı olan kalplerinin en derin köşelerine birer “Millî Güneş Neşesi” şeklinde bir çılgık haberi ile tüm varlığımla nurlandım, vücut buldum. Ziya çöllerinin sınırsız gökyüzüne, ateşli organlarına neşe ile teselli bağışladım. Artık Kürdistan’ın temiz, el değmemiş çevresi, kalbimde ümidini beslediğim yasak bir muhabbet ki: “Uyanan Gençler” in amaçlarının mükâfatı peşinde koştum.”²⁵

Hetawî Kurd, Kürtlüğe merhametli ve gülümseyen yüzünü gösterenlere, samimi ve hararetli kollarını açık bulunduranlara her zaman cömertliğini ve kadirşinaslığını gösterdiğini belirtmektedir. Fakat kendisinin de zorla ve istemeyerek yakalanmış olduğu acılara karşı gelemediği, doğanın merhametsiz darbelerine uğradığını ve büyük kayıplar verdiğini bildirmektedir.²⁶ Dergi, Osmanlının ve Kürtlüğün birbirlerine sağlam bir halatla bağlı olduğunu, Osmanlılık dara düşerse Kürtlüğün başsız kalacağını, Kürtlüğe Allah tarafından bir belâ gelirse Kürtlük, namsız ve şöhretsiz kalırsa Osmanlılığın zayıf ve perişan olacağını vurgulamıştır.²⁷

²² Diyarbekirli M.N., s.15.

²³ Diyarbekirli M.N., s.15.

²⁴ “Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti Beyannamesidir”, s.3.

²⁵ Bitlisi Şahab Malwer, s.17.

²⁶ *Hetawî Kurd*, S.3, İstanbul 1913, s.1.

²⁷ Baban-zâde İsmail Hakkı, s.4.

Dergide, uzun asırlardan beri cehalet altında ezilmekte olan Kürtlüğün tasalı ve kederli yüzünde ateş kıvılcımlarının parlamaya başladığını, sevinç ve gülümseme alametleri görüldüğünü, gözlerinde yiğitlik ve sağlamlığın parladığını bildirmektedir. Kısacası Kürtlük uykudan uyanmaktadır. Bunun sebebi de Kürtlükte meydana gelen ümit vadeden gelişmelerdir.²⁸ Doktor Abdullah Cevdet, Kürtlere ve Kürtlüğe hizmet için yazı yazmanın, bu yolda ter dökmenin çok önemli bir vazife olduğunu dile getirmiştir.²⁹

Hetawî Kurd, Kürtlüğe hizmet etmek, İslâm âlemine ve insaniyete hizmet etmek olduğunun altını çizmiştir.³⁰ Dergi, Kürtlüğün kurtuluşunu ancak birlik, beraberlik ve Müslümanlıkla olacağına inanmaktadır. Çünkü Müslümanlıkta Müslüman olan herkes kardeştir.³¹ Hetawî Kurd Dergisinin sorumluları, yazarları ve genel olarak Kürt yurtsever aydın ve gençleri, yurtseverlik ve ulusçuluk ideolojisini, Kürtlük düşüncesini ırkçılık ve şövenizm üzerine kabul etmemişlerdir. Onların fikir ve ideolojilerinin temeli, Kürt halkının hak ve yararlarının savunulması ve Kürtlerin diğer halklar gibi ilerlemesini sağlamaktır. Onlar, halklar arasında dostluk ve arkadaşlığın ancak özgürlük, eşitlik ve İslâm kardeşliği temeli üzerine kurulabileceğine inanmışlardır.

4.2.1. Kürt Milliyetçiliği

1789 yılında Fransız Devrimi ile birlikte Avrupa halkları arasında yaygınlaşan milliyetçilik ve yurtseverlik fikri, 19. Yüzyılın sonlarında Osmanlı topraklarına da ulaşmıştı. Osmanlı topraklarında yaşayan değişik halkların aydınları arasında bu fikir yayılmaya başlanmıştı. Arap, Arnavut, Yunan ve Bulgar aydınları, giderek ulusal kimliklerinin farkına varıyorlardı. Ulusal kimliklerini elde edip onu korumak için çareler arıyorlardı. Diğer taraftan Türk aydınlarının kendileri de milliyetçilik ve yurtseverlik fikrinin etkisi altına girmişlerdi. Onlar da Türklere özgü bir devlet kurmak ve dünyadaki tüm Türkleri o devletin sınırları içinde toplamak istiyorlardı ve buna yönelik faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bütün bunlar yaşanırken Kürt aydınları ve

²⁸ Baban Abdülazîz, s.10.

²⁹ Abdullah Cevdet, s.2.

³⁰ Kerküklü Necmeddîn, “Kürd Ulemasına”, s.13.

³¹ Civata Hêvî ya Feqeê Kurdan, s.11.

gençleri de bu fikirden paylarını almışlardı. Onlar da Kürdistan'ın ve Kürt ulusunun durumu üzerine düşünmüşler çalışmaya ve yazmaya başlamışlardı.

Kürtler de diğer doğu halkları gibi geri kalmış ve cehaletle yüz yüze gelmişlerdi. Ancak, ahlâk, karakter, fedakârlık, zihin açıklığı, anlama ve zekâ gibi konularda çok üstün olan bu millet, yaşadıkları ve gittikleri her yerde iz bırakacak ve büyük şeyler meydana getirecek kadar kabiliyetli idi. Bütün bu güzel hasletlere sahip olan Kürtler son derece acı veren bir beceriksizlik ve tembellik içinde kıvranıyorlardı.³² Onların çaresizlik içinde kalmalarının sebepleri, birbirlerini tanımamak, birlikte hareket etmemek, kendi dilleriyle okuyup yazmamak ve atalarının durumunu bilmemekten meydana gelmektedir.³³ Hâlbuki kendi kavminin tarihini korkusuz ve emin adımlarla araştıran herkes, milletlerinin var olması ve ilerlemesinin ilk aşamasında kabaran millî duygularını gizlemiş ve kontrol etmiştir. Daha sonra bu duygunun etkisiyle varlıklarını ortaya koymuşlardır.³⁴

İnsanlar yeryüzünde ihtiyaç endişesi ve menfaat ilişkileri nedeniyle bir arada yaşama gereği duymuşlardır. Bu birlikte yaşama ortak bir his ve vicdanın doğmasına neden olmuştur. Bu hissin etkileme derecesi ve büyümesi ile milletler meydana gelmiştir. Bu iki karakterin nefis ile birleşmesiyle millî gurur oluşmaktadır.³⁵ Milli duygu, yurtseverlik kavramıyla ilgili bütün duyguların ve düşüncelerin toplamından oluşur. Kürt vatanına karşı duyulan sevgi, Kürdistan ülkesinin toprak bütünlüğüne olan bağlılık, Kürt Diline ve Kürt kültürüne bağlılık, millî duyguyu oluşturan önemli hususlardır. Fakat Kürtlerin içinden çıkan düşünürler, kuvvetli ve iktidarlı kişiler ve hatta büyük devlet adamları Kürtlüğe hakkıyla sarılmamış, herhangi bir endişeye kapılmamış ve zihnini yormamıştır. Her millette olduğu gibi Kürtler arasında da kendileriyle iftihar edilecek, büyük fatihler, büyük kumandanlar, âlim ve şâirler ortaya çıkmıştır. Fakat yazık ki, bunlardan Kürtlüklerini bilenlerin sayısı çok azdır. Var olanlar da insanlar tarafından bilinmemektedir.³⁶

³² Zehavi-zâde Y.Z., "Kürdlerde Hissi Milli", *Hetawî Kurd*, S.4, İstanbul 1914, s.7.

³³ Civata Hêvî ya Feqeê Kurdan, s.11.

³⁴ Zehavi-zâde Y.Z., s.7.

³⁵ Zehavi-zâde Y.Z., s.8.

³⁶ Zehavi-zâde Y.Z., s.8.

Kürtler arasında ortaya çıkan dahi beyinler başka coğrafyalarda kendini göstermiş ve Kürtlerden başkasına mal olmuştur. Dergi bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Ve bütün bunlar bizim milliyet duygusuna karşı olan alakasız, kayıtsız oluşumuza acı birer manevî cezadır ki, hepimiz çekiyoruz. Hiç olmazsa bu acı gerçeklerden biraz ders alsak yine kârdır. Zannedirim, şimdiye kadar takip ettiğimiz yolun bizi nerelere sürüklediği malumdur. Gözümüzü açıp etrafımızı görelim. Ve bir an olsun Kürt olduğumuzu ve Kürtlüğün bugünkü hüznü, dertli ve kederli halini düşünelim. İşte o vakit bu millet kurtuluş ile şereflenir.”³⁷

Hetawî Kurd Dergisinde Kürt milliyetçiliğinin ve yurtseverliğin amacının, Kürdistan’ın Osmanlı Devletinden kurtarılması yada Kürtlerin toprakları üzerinde bağımsız bir devlet kurulması olmadığını, asıl amaç Kürt milletinin Osmanlı Devleti sınırları içinde özgürlüğüne sahip olması, kendi toprağı ve suyu üzerinde özgür olarak yaşamasıydı. Buna göre Osmanlı Devleti, tüm Müslümanların devleti olarak kabul edilmiş ve onun varlığı savunulmuştur.

4.2.2. Millî Bilinç ve Kalkınma İçin Yapılan Tavsiyeler

Hetawî Kurd, Kürtlerde millî bilincin gelişmesi için millî birlik ve beraberlik üzerinde durmuş ve Kürt büyüklerinden birliğin sağlanması için mücadele etmelerini arzu etmiştir. Dergi, Kürtlere seslenerek; *“Tefrikayı teşkil eden bir fikri, şeriat men ettiği gibi biz de reddederiz. Böyle bir fikre girenlere Kürt gençleri engel olacaktır.”*³⁸ sözleriyle bölünmenin İslâm dinine göre yasak olduğunu ve bu fikirde olanlara engel olunması gerektiği ifade etmiştir. Çünkü dağılmak düşmanlar için fırsattır. Onlar, bütün kötü amellerini insanların dağıldığı ve cahil olduğu dönemlerde kullanırlar.³⁹ Hetawî Kurd, bazı bildirimlerinde Kürt âlimlerine, şeyhlerine, beylerine ve büyüklerine seslenirken Kürtlük için çalışmanın ve bu yolda çalışma yapanlara yardımcı olmanın kutsal bir görev olduğunu açık bir şekilde dile getirmiştir:

“Cenâb-ı Hak, herkesin günahını kendisinden soracaktır. Herkes kendisine düşen dinî ve millî vazifesini yapmalıdır. Milletinize hizmet etmenizi, sizden evvel başkalarının ifa etmelerine imkân vermeyiniz. (Şayet imkân verilirse) Bunun manası, apaçık millete hizmet etmek istememektir. Bir kere düşünmeli ki, bugünkü refah ve mutluluğunuz, bugün hizmetinden çekindiğiniz millet sayesinde. Bugün Kürtlük için çalışmak ve

³⁷ Zehavi-zâde Y.Z., s.8.

³⁸ Kerküklü Necmeddîn; “Kürd Ulemasına”, s.12.

³⁹ Mihemmed Zekî bin Mela Celî, s.31.

çalışanlara yardımcı ve teşvik edici olmak sizler gibi yüce ve uygun mevkilerde bulunanların mesuliyet sınırına giren kutsal vazifelerdendir.”⁴⁰

Dergi, “ Bir toplumun efendisi ona hizmet edendir.” sözünden yola çıkarak Kürt büyüklerinin Kürt milletine hizmet etmesi gerektiğini her fırsatta vurgulamıştır.⁴¹ Dergide millî esaslarının herkese gösterilmesi gerektiği, din ve milletine hizmet etmeyenlerin bedbaht ve atıl oldukları belirtilmiştir. Dinini bilen, peygamberin emirlerinden haberdar olup itaat eden, insanıyeti anlayan her Kürt, kavminin yükselişi uğrunda maddî-manevî hiçbir fedakârlık göstermekten çekinmemelidir.⁴² Ayrıca Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti, Beyannamesinde Farsça bir ifade ile “*Güsferd ez berayê çuban neyset / Belkê çuban berayê xidmetê ü’st*” yani “Koyunlar çoban için yaratılmamıştır / Asıl çoban koyunlar için vardır.” dizesiyle büyüklerin hizmetten kaçmamaları gerektiğini ifade etmiştir.⁴³

Hetawî Kurd, Kürt âlimlerinden Kürt milletinin ihtiyacı olan sosyal hayatla ilgili ayet ve hadisleri Kürtçe tefsir etmelerini ve Kürt milletine millî bilinç fikrini vermekle refah içinde bir dönem ve mutluluğu sağlayacak şeyler tavsiye etmelerini önermiştir.⁴⁴ Hetawî Kurd’de Kürt halkına nasıl hizmet edileceği konusunda değişik öneriler sunulmuştur. Bu konudaki önerileri Doktor Abdullah Cevdet’in yazdıklarında görmek mümkündür. Abdullah Cevdet yazısında Kürt aydınlarına Kürtlerle ilgili konularda önemli sorular sormaktadır. Öncelikli hedefin bu sorulara cevap aranması gerektiğidir. Abdullah Cevdet önerilerini şöyle sıralamıştır:

“Şüphesiz Kürtlere ve Kürtlüğe hizmet için ter ve mürekkep akıtıyorsunuz. Fakat gazeteyi okur-yazar milletler için çıkarırlar. Kürtlerde okur-yazarlar, ben ne yazık ki, eminim ki, parmakla gösterilir. Şüphesiz Kürtleri uygarlaşmış, aydınlanmış ve değişmiş bir kavim (olarak) görmek isterseniz ve hiç kuşku yoktur ki, Osmanlı hamiyeti yani Osmanlı İmparatorluğu’nun kuvvet ve kıvamını arzu eden her unsurun bireyi, mensup olduğu unsurun meydana çıkma (itibar kazanma) ve aydınlanmasını istemelidir.

Fakat bu istemekten ne çıkar? İstemeyi yapmak takip etmelidir. Milleti için yüreğinde kuvvetli bir şefkat ve şefkatli bir kuvvet hisseden gencin hamiyet ve faaliyetinin besmesi Anadolu’ya koşmak olmalıdır. Burada, İstanbul’da çene ve kalem çalmaktan kesinlikle bir şey çıkmayacaktır.

⁴⁰“Kurd Talebe Hêvî Cemiyeti Beyannamesidir”, s.4.

⁴¹ “Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti Beyannamesidir”, s.4.

⁴² Süleyman Asaf, s.9.

⁴³ “Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti Beyannamesidir”, s.4.

⁴⁴ Kerküklü Necmeddîn, “Kürd Ulemasına”, s.12.

Köylere! Köylere! Darı ekmeği yemek, keçi sütü içmek ve köylere nur ile uygarlık nimeti ile beslemek, eksiksiz (bir) yiğitlik ve azim ile istenmelidir”.⁴⁵

Doktor Abdullah Cevdet’in gençlerden cevabını beklediği diğer bir soru ise Kürtlerin yeryüzündeki durumları ile ilgilidir:

Dünyada ne kadar Kürt var, nerelerde yerleşmişler? Sanatları nedir? Ticaretleri nedir? Genel ekonomik durumları nasıl? Erkek nüfusu mu çoktur, kadın nüfus mu? Okur-yazarları yüzde kaç orandadır? Sanayi adına Kürt kavminde neler vardır? Arazi sahibi olmak konusunda diğer Osmanlı unsurları ile oranları nedir? Amerika’ya göç edenlerin sayısı ne kadar? Oradaki Ermenilerle ilişkileri nasıl? (...) Kürtler ırklarına, adetlerine ne kadar sahip çıkıyorlar, Kürtler kendi yardım ve takdirleriyle ne kadar ve nerelerde ilkokul yapmışlardır?

(...) Kürtler artıyorlar mı? Azalıyorlar mı? Doğum ve ölüm oranları nasıl, ölümlerin nedenleri nedir? Evlilik ne kadardır? Boşanma ne kadardır? Boşanmanın sebepleri nelerdir? Evlenmeyi kolaylaştıran ve çok çocuk yapmayı teşvik eden unsurlar nelerdir?

(...) Anadolu yaşama gereklerinin (nedenlerinin) en önemlisinden yoksundur: Bilmek, bilmek uygar yaşam için hava demektir. Her şeyden önce hava götürelim.

Bir Kürt köyünde bir ilkokul kurucusu ve öğretmeni olmayı, rasgele bir yere kaymakam veya müdür olmaya tercih edeceğiniz zaman, ey Kürt gençleri, ancak o zaman düşülmesi gereken yola düşmüş olacaksınız.”⁴⁶

Bütün bu sorular, aslında ortada önemli sorunların olduğunu göstermektedir. Ülkenin içinde bulunduğu durum itibarı ile memlekette yoksulluk, sefalet, savaş, hastalık ve en önemlisi cehalet her tarafa yayılmıştır. Adeta Anadolu zehir ve ölüm ile dolmuştur. Asıl dertlerin büyüğü bunlardır. Bu dertler masa başında çözülemeyecek kadar önemli dertlerdir. Bu sorunları çözmek için hükümetin herhangi bir çaba sarf etmediği görülmektedir.⁴⁷ Ona göre Kürt halkına hizmet etmek isteyen aydın ve gençlerin bütün bu soruların cevaplarını mutlaka bulmaları gerekmektedir. Dergide Mevlânâ-zâde Rıfat’ın Kürt halkına önerileri biraz daha farklıdır. Ona göre:

“Bütün kavimleri görüyoruz, hepsi bir ulusal daire çizmişler, ilerlemeye ve yükselmeye koyulmuşlar. Ulusunu bilmeyen, ulusal ideal arkasında koşmayan uluslar, insan kitlesi içinde pek geride, ruhsuz olarak kalmışlardır. Bir kavmin ruhsuz olmasını tasavvur ediniz, ne kadar elimdir. Uygur toplum içinde ölmekle yutulmaya mahkûm olmak ne kadar acıdır.

(...) Şimdi biz Kürtlere düşen görev, başımızın çaresine bizzat bakmaktır. Elbette hiçbir Kürt, ırkının ölmesini, insanlık içinde sönmelerini, ırktaşı tarafında yutulmasını istemez. Bundan dolayı da “Başımızın çaresine bizzat bakalım.” cümlesine her Kürt’ün katılması gerekir.

⁴⁵ Abdullah Cevdet, s.2.

⁴⁶ Abdullah Cevdet, s.2-3.

⁴⁷ Abdullah Cevdet, s.3.

Kürtleri uyandırmak, onlara varlıklarını, yaşam haklarını tanıtmak, ilerleme yoluna koymak neye bağlıdır? Ben Sayın Doktor Abdullah Cevdet Bey'le aynı düşüncede değilim. Ortada bellibaşlı bir gaye olmadan Kürt gençlerini Anadolu'ya yaymak gereksiz, verimsiz, boş olur. Bu tavsiye pek erkendir.

Evvela Kürtleri uyandırmak, onlara varlıklarını, hayat haklarını tanıttırmak, ilerleme yoluna koymak için dil gereklidir. Dili iyileştirmek, dili genelleştirmek, amaca hizmet edici kılmak da yazmakla olur. Kürt Dilini hakkı ile yazmak ve kolayca bellemek, belletmek için de eski harflerimizin, yani Urdu harflerinin diriltilmesi ve iyileştirilmesi gereklidir. Bugün kullanmakta olduğumuz harfler ile dilimizi yazıya geçiremeyiz. Bundan dolayı gayemizin izlenmesi güçtür, verimsizdir.

Eski harflerimizi diriltebilir ve düzeltebilirsek ve bu harfler ile ilkel durumda bulunan kavmimize yeni yönetime uygun olarak okuma ve dilbilgisi kitapları ile sözlük armağan edebilirsek gayemize varma yolu açılmış olur. Bu esasları sağlamak sanıldığı kadar da zor olmasa gerekir. Hamdolsun bugün Kürtler arasında birçok bilgin, erdemli kişi, dil bilenlerimiz vardır. Bunlar bir araya toplanmalı, bir bilim kurulu kurulmalı. İş herhalde sözden daha kuvvetlidir. Ümit ederim ki, bu ulusal görevi sayın Hetawî Kurd girişimcileri gaye edinirler. Bu bilim kurulunun İstanbul'da kurulması daha yararlı ve akla uygundur. Bu konuda Ermenî ırktaşlarımızı örnek olarak gösterebilirim. Onlar ulusal ve toplumsal bir devrime gerek duyduklarında aydın gençlerini köylere, Anadolu'ya yaymadılar. Evvela Avrupa'nın bir şehrinde bilginleri toplandı. Yapacakları şeyleri düşündü ve karar verdiler. Ve sonra kararlaştırılan gayelerini etrafa yaymak için yöremize koşuştular. Biz de böyle yapalım. Evvela gayelerimizi toplatarak sağlam bir biçimde hazırlayalım. Hazırlayalım da sonra Kürdistan'a gidelim.”⁴⁸

Tüm milletler zamanında uyanmış ve kavminin ihtiyaçlarını görmüşlerdir. Bu ihtiyaçları gidermek için ellerinden geleni yapmışlardır. Kürtler ise hâlâ derin bir uykudadır. İçinde buldukları durumun farkında bile değildirler. İlerleme gibi bir dertleri yokmuş gibi duruyorlar.⁴⁹ Hetawî Kurd'e göre Kürtlerin bu durumdan kurtulmaları için büyük-küçük, zengin-fakir her Kürt, din ve milletine olan borcunu anlayarak yerine getirmek için birlikte koşmalıdır. Çünkü ayrı ayrı çalışmak Kürtlere hiçbir fayda vermez. İlerlemenin en iyi ve faydalı yolu birleşerek çalışmaktır.⁵⁰

Dergi, Kürtlerin 20. Asrın imkânlarından lâıyk derecede istifade etmedikleri takdirde ve bu asrın gerektirdiği ilim silahı ile donatılmazlarsa kurtuluşa ermelerinin imkânsız olacağı bildirmektedir. Ayrıca, bölünmüş bir milletin, bir kavmin, bir hükümetin varlığı yalnız maddî kuvvetlerle muhafaza edilemeyeceği konusuna değinmiştir. Çünkü bir milletin varlığını muhafaza etmek ancak parlak fikirler, yiğit, büyümüş ve gelişmiş beyinler sayesinde olacaktır. Dergi, Kürtlerin varlığını

⁴⁸ Mevlânâ-zâde Rifat, s.2-3.

⁴⁹ M. X. ,“Derdê Kurdan”, s.25-26.

⁵⁰ “Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti Beyannamesidir”, s.2.

koruması için çok çalışmaları ve büyük fedakârlıklarda bulunmaları gerektiğini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Zenginler keselerini boşaltsın, mütefekkirler kalemlerini ellerine alsın, fakirler kendi kuvvet derecesine göre çalışsın. Fakat öyle bir çalışmak olsun ki, o çalışmak fakirleri zengin, mütefekkirleri âlim yapsın. Bütün mahkemelerin üstünde bir büyük mahkeme ve bütün adillerin üstünde de bir ilâhî adalet mevcuttur. Burası unutulmasın.”⁵¹

Dergi, millî birlik ve beraberlik için sadece Kürtlere değil, İstanbul’da yaşayan diğer halklara da birlik çağrısı yapmıştır:

“Ey şehir halkı insaf ediniz, Kürtlere acımıyor ve onları acımaya lâayık bulmuyorsanız bari memleketinize acıyınız. Yoksa Rumeli faciası size tesir etmemiş midir? Geliniz birleşelim memleketimizin kültürel ilerlemesine ve halkın uyanmasına çalışalım. Evlat ve ahfadımızı hakarettten, kendimizi lanetten kurtaralım.”⁵²

4.3. Kürt-Osmanlı İlişkileri

Hetawî Kurd Dergisi yönetimi ve yazarları Osmanlı devletine ve bu devlet içinde yaşayan farklı etnik gruplara karşı herhangi bir olumsuz düşünce içine girmemişlerdir. Dergide yayınlanan yazılarda Kürtlerin ayrı bir millet olma isteğinin yanında Osmanlı Devletine bağlılıklarını da bildirmektedirler.

Kürtlerin Osmanlı Devletinin hâkimiyetine girmesi, Yavuz Sultan Selim döneminde Safevîlere karşı yapılan seferler sonrasında olmuştur. Yavuz Sultan Selim’in Safevîlere yönelik seferleri, Osmanlı Devleti ve Kürtler arasında bir ittifak oluşmasını ve ardından bölgenin Osmanlı Devletinin hâkimiyetine girmesini sağlamıştır. Bu ittifakta ünlü Kürt tarihçi ve âlim İdris-i Bitlisî’nin önemli rolü olmuştur. Bu ittifak ile Kürtler Osmanlı Devletinin önemli bir unsuru haline gelmişlerdir. Osmanlı Devleti İslâmiyet’in en parlak devirlerinden birini oluşturmuştu. Kürtler de İslâm dinini kabul etmiş, Osmanlının en sağlam ve en dayanıklı kalesini oluşturmuşlardı. Kürtler, ayrıca ümmetlerin yaşama sebebi olan ve insanların mutluluğuna sebep olan meşrutiyet dairesinde saf ve hilesiz, samimi bir şekilde Osmanlıya tabi olmuşlardı. Daha sonra ise Kürtlüklerine sahip çıkmışlardır. Bu durum Kürtlerin Kürtlükten önce İslâm dinine ve Osmanlıya olan sadakatinin ne kadar güçlü olduğunu gösteriyor. Dergi bunu şu şekilde ifade etmektedir:

⁵¹ Dersimli A.C. Rıza, “Kardeşim Asaf’a”, *Hetawî Kurd*, S.4, İstanbul 1914, s.12-13.

⁵² Babê Naco; “Fe’ Tebiru Ya Uli’l Esbar”, s.10.

“Kürt, İslâm’ın dairesine dâhil olduğu zamandan, yani dinimizden önceki devirlerden, İslâm’ın başlangıcından beri hiçbir zaman bu mukaddes dine karşı isyan etmemiş, etmez ve etmeyecektir. Kürtler kendi istekleriyle ve bedelsiz olarak Osmaniyenin içine dâhil oldukları günden beri hiçbir zaman Osmanlığa karşı bir ihanet eseri göstermemiş, göstermez ve göstermeyecektir. Kürt hâlâ Kürt’tür. Milliyetini, dış görünüşünü, maddî hakikatlerini ve maneviyatını zerre kadar değiştirmemiştir. Bununla beraber Osmanlığa da sağlam bir iple, birlik ruhuyla bağlı kalmıştır. Osmanlılık ve Kürtlük birbirlerine sağlam bir halatla bağlanmıştır. Osmanlılık mahvolursa Kürtlük işaretsiz kalır. Kürtlük Allah tarafından perişan, namsız ve şöhrersiz olursa Osmanlılık zaif ve perişan olur.”⁵³

Ayrıca, Kürtlerin arasında Müslümanlık ve Osmanlı Devleti için kanını dökmeyecek ve canını vermeyecek hiçbir şahsın olmadığı açıkça dile getirilmiştir. Bu onlar için atalarından kalan bir şereftir.⁵⁴ Kürtlerin Osmanlı devletine sadakatini ve bağlılığını gösteren önemli bir olay da İran hükümdarı olan Kürt asıllı Şah Abdülkerim Han Zend döneminde olmuştur. Hetawî Kurd’de anlatıldığına göre Abdülkerim Han, birtakım İranlı hainin tuzağına düşerek Sadık Han kumandasında yirmi bin askerle Basra’yı muhasara etmişti. Basra Valisi Ömer Paşa karşı dursa da başarılı olamamıştı. Sadık Paşa, Kerkük civarında bulunan Hurmatu nahiyesine kadar gelmişse de halifelerinin sözüne sadık kalan Kerküklüler; Kürtlüğe yakışacak bir şekilde karşı bir direniş göstermişlerdi ve direnişlerinde amaçlarına ulaşmışlardı.⁵⁵

Osmanlı Hükümeti idaresinde bulunan Kürtler, kendilerinden ayrılan grupları dikkate almayarak öz halifelerine sadık kalıp Abdülkerim Han Zend’e meyletmemişlerdir. Bu Kürtler için iftihar edilecek bir durumdur. Çünkü Kürtlerin ilerleme hedeflerinin başında İslâmiyet’in yükselişi geliyordu. Hetaw’a göre bu durum geçmişte halifelerine sadık olan Kürtlerin, bundan sonrada sadakatle davranacaklarının teminatıydı.⁵⁶ Paris’te yapılan bir konferansta Ermenî asıllı “Arşak Çobanyan”ın Osmanlı’da ıslahatlara başladığında Ermenîlerin ilk isteyecekleri şey Kürtler için mektepler tesis edilmesi, tarzındaki düşüncelerinden dolayı Kürtler “Arşak Çobanyan”’a önce teşekkür etmişlerdir. Daha sonra da tepki göstererek “*Yeniliklerde biz onlardan daha istekliyiz. Ve hak sahibiyiz. Biz istemesek*

⁵³ Baban-zâde İsmail Hakkı, s.4.

⁵⁴ Civata Hêvî ya Feqeê Kurdan, s.12.

⁵⁵ Kerküklü Necmeddîn, “Puşide-i Tarih”, *Hetawî Kurd*, S.1, İstanbul 1913, s.17.

⁵⁶ Kerküklü Necmeddîn, “Puşide-i Tarih”, S.1, s.17.

*bile hükümetimiz o hizmeti dikkate alacaktır.*⁵⁷ sözleriyle Osmanlı'nın asli unsuru olduklarını ve Osmanlıya olan güvenlerini ortaya koymuşlardır.

Hetawî Kurd'e göre Osmanlı Devletine bağlılık ve sadakatlerini ispatlayan Kürtler, bazı dönemlerin baskıcı hükümetleri tarafından ezilmişlerdir. Diğer unsurlara göre daha fazla hırpalanmışlardır. Dergide “Devr-i Sâbık” olarak adlandırılan dönem II. Abdülhamit dönemidir. Anlaşıldığına göre dönemin baskıcı hükümetinin başında bulunanlar, genel olarak fikirlere düşman iken Kürt kavmi hakkında hem fikirlere hem de dile düşman olmuşlardır. Diğer milletlerin yalnız kafasını kesmeye çabalar iken Kürtlerin önce dilini baskı altında tutmuşlardır. Hetawî Kurd, *“Yalnız bir milletin diline mani olursan bu o milleti hem dilsiz hem de sersem eder.”* ilkesi ile Kürtlerin haklarını savunmuştur. Bu zulmün en acısıydı, tamir edilmesi zor olan yıkımlara sebep olmuştur.⁵⁸

Bu dönemde dil ve fikirler üzerindeki baskılar karşısında Kürtler, sadece komitelerini değil, din ve mezheplerini bile kaybetmek üzere idiler. Cehalet yüzünden birçok yerde insanlar büyük günahlara giriyordu. Birçok Kürt, yaptıkları yanlışlarla adeta insanlıktan çıkmış idi. Kürtler yalnız varlıklarını değil, varlıklarından daha yüksek tuttıkları şeref ve haysiyetlerinin, millî duygularının, namuslarının kirlenmesi tehlikesine maruz kalmışlar idi. İdarenin başında bulunanlar, yağmacılığı teşvik, kavgayı tahrik ediyorlardı. Sonra da sebep olduğu bütün bu zulümleri, Kürtlerin vahşetine, Kürtlerin taassubuna, Kürtlerin zalimliğine, Kürtlerin cimriliğine bağlıyorlardı. Dünyadaki gazete ve kitaplar ise hükümet ile mazlum milleti, eşkıya çeteleri ile soyup soğana çevirenleri karıştırarak Osmanlı Hükümetinden bahsederken “Türkler” Kürdistan vilayetinden bahsederken “Kürtler” diyerek her iki tarafı kışkırtıyordu. Bunlar masum insanlara iftiralar atardı. Hükümet ise işine geldiği için olup bitenler karşısında susardı.⁵⁹ Dünyadaki gazete ve kitaplarda yapılan bu propaganda ve çirkin iftiralar en çok Kürtlere zarar veriyordu.

1908 yılında Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle bütün ülkede özgürlük havası esmeye başlamıştı. Sözde hürriyet, Osmanlı Devleti egemenliği altındaki tüm

⁵⁷ Babê Naco, “Fe’ Tebiru Ya Uli’l Esbar”, s.4-5.

⁵⁸ Baban-zâde İsmail Hakkı, s.5.

⁵⁹ Baban-zâde İsmail Hakkı, s.5.

unsurlar için millî hâkimiyeti oluşturacaktı. Yani her millet kendi namusunu koruyacak ve kimsenin saldırısına maruz kalmayacaktı. Hetawî Kurd'de anlatıldığına göre bu “hürriyet dönemi” diye adlandırılan dönemde bile Kürtler saldırılara hedef olmuştur.⁶⁰

4.4. Kürt-Ermeni İlişkileri

Hetawî Kurd Dergisinde yer yer Kürt-Ermenî ilişkilerine dair bilgiler bulmaktayız. Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında birlikte yaşayan Kürtler ve Ermenîler arasındaki sosyal ve siyasal ilişkiler, güzel bir birliktelik arz ediyordu. Bu ilişkiden rahatsız olanlar, Kürtler ve Ermenîleri birbirine düşürmek için bazı gazetelerde “Kürdistan'da Kürtler ve Ermenîler arasında anlaşmazlık var” şeklinde asılsız haberler yayınlamaktaydı.⁶¹ Bu asılsız haberlere ne Kürtler ne de Ermenîler itibar etmekteydi. Hetawî Kurd, dünya gazeteleri ve kitaplarının ortaya attığı bu asılsız haberlerin doğru olmadığını, Kürtler ve Ermenîler arasında herhangi bir adavetin bulunmadığını açık bir şekilde ifade etmiştir:

“İnsanlık tarihi üzerinden tekrar geçmek mümkün olsaydı, hiçbir kavmin komşusu, daima yoldaşı olan diğer bir kavim ile o derece iyi geçindiği görülemez. Bir önceki devir hükümeti meydana gelinceye kadar Kürtlere karşı Ermenîlerden ne zaman bir şikâyet geldi. Diğer Osmanlılar gibi Kürtler gayrimüslim vatandaşlarının, can mal ve ırzına riayetkârdırlar. Bunları bir yana bırakalım. Bu utanç verici iftiralar üzerine bir sünger geçirelim ve istikbale bakalım.”⁶²

Hetawî Kurd Dergisi, Kürtler ve Ermenîlerin aynı soydan geldiğini ortak bir edebiyata, ortak bir kültüre ve dile sahip olduğunu ve sonradan nasıl ayrıştıklarını şu şekilde ifade etmektedir:

“Biliniyor ki, Kürtler ve Ermenîler aynı kavmin Urdu/Urartu kavminin soyundandırlar. Bizim ve onların tarihsel ilişkilerinin başlangıcını Filistin dağlarından başlayıp Rewanduz dağlarına kadar uzanan Urdu kavmi teşkil eder, biz ve Ermenîler bu Urdu kavminin evlatlarıyız. Harflerimiz, edebiyat ve dilimiz, ırksal geleneklerimiz bir iken sonradan Ermenîler Hıristiyanlığı kabul ettiler, bizden ayrı bir varlık aradılar. Son zamanlarda ilerlediler, meçhul bir gaye arkasından koşmaya koyuldular.”⁶³

Ermenîler din olarak Hıristiyanlığı tercih ettikleri için kendi topraklarında Kürtlerin aracılığıyla Osmanlı devletine tabi olmuşlardır. Bu durumdan rahatsız olan Ermenîler Osmanlı Devleti içinde yeni bir varlık arama çabası içine girmişlerdi. Bu

⁶⁰ Mihemmed Zekî bin Mela Celî, s.31.

⁶¹ Cindo, “Kurdistan Mektupları-Siverek”, s.5

⁶² Baban-zâde İsmail Hakkı, s.5-6.

⁶³ Mevlânâ-zâde Rifat, s. 2.

arayışlar bazı sorunlar doğurmuş ve Kürtler ile Ermenîler arasında bir ayrışmaya sebep olmuştu. Asıl arzulanan şey bu iki ırkdaş halkın (Kürt ve Ermenî) el ele vermesi, aynı gaye arkasında çalışması ve birlikte esaslı bir hayata talip olmalarıydı. Kürtlerin diğer halklara göre biraz geri kalması ve Ermenîlerin Kürtlere göre ilerlemiş olması, iki halkın birlikte hareket etmesi için bir engel gibi görünüyordu. Fakat Kürtler bu engeli aşıp bir araya gelme umudunu hiç kaybetmemişlerdi.⁶⁴ Kürtlere düşen en önemli görev, başlarının çaresine bizzat bakmaları şeklindeydi. Çünkü hiçbir Kürt, ırkının ölmesini, insanlık içinde sönmesini, ırktaşı tarafında yutulmasını istemezdi. Bundan dolayı da “Başının çaresine bizzat bakmak” önemle vurgulanmış ve üzerinde ciddiyetle durulmuştur. Onun için her Kürtün bu düşünceye katılması ve bunu iyi idrak etmesi gerekmektedir.⁶⁵

Paris’te yapılan bir konferansta Ermenî asıllı “Arşak Çobanyan”ın Osmanlı’da İslahat yapılmaya başlandığı anda Ermenîlerin ilk isteyecekleri şey Kürtler için mektepler tahsis edilmesi şeklindeki düşünceleri Ermenîlerin Kürtleri önemseydiğine dair bir girişimdir.⁶⁶ Kürtler “Arşak Abovyan” efendinin bu temennisine teşekkür etmişler ve bu isteğin dikkate değer olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bu temenni karşısında Kürtler arasında bazı konuşmaların çıkmasına neden olmuştur. Hetawî Kurd bu konuşmaların, “*Yapılacak olan ıslahatlar Ermenîlere ait midir ki, hakkımızda benzeri olmamış merhamette bulunuyorlar. Yoksa ıslahat çalışmaları Kürtler için bir hak tanımıyor mu?*” şeklinde izah etmiştir. Bu rahatsız edici konuşmalar karşısında, Kürtler, kendilerinin yeniliklere Ermenîlerden daha çok istekli ve hak sahibi olduklarını, Osmanlı Devletinin bunu kendiliğinden düşüneceğini ve yapacağını belirterek “Gölge etme, başka ihsan istemem.” sözüyle Ermenîlerin işlerine karışmamasını istemişlerdir.⁶⁷

Kürtler Kürdistan’ın her tarafında olduğu gibi Ermenîlerle Kürtlerin birlikte yaşadıkları köylerde de medreseler yaptıkları görülmektedir. Örneğin, Muş’un

⁶⁴ Mevlânâ-zâde Rifat, s. 2

⁶⁵ Mevlânâ-zâde Rifat; s. 2

⁶⁶ Babê Naco, “Fe’ Tebiru Ya Uli’l Esbar”, s.4.

⁶⁷ Babê Naco, “Fe’ Tebiru Ya Uli’l Esbar”, s.5.

Bulanık ilçesine bağlı Mollakent, Abri Şeyhin, Söğütlü ve daha birçok köyde medreseler vardı.⁶⁸

Hetawî Kurd Dergisi Kürtlerin ilerlemesi için Ermenîleri örnek almalarını öneriyordu. Ermenîler ulusal ve toplumsal konularda bir karar vermeden önce bilginlerini bir araya topluyorlardı. Yapacakları şeyleri düşünür ve ona göre karar verirlerdi.⁶⁹ Çünkü onlar gece gündüz fikirlerini millettaşlarının ilerlemesi yoluna harcarlardı.⁷⁰ Kürtlerin onlardan ibret alıp böyle bir yönteme başvurmaları ilerleme yolundaki işlerini daha da kolaylaştıracaktı.

Hetawî Kurd Dergisinden anlaşıldığına göre Ermenîler Amerika'nın da yardımıyla Kürdistan'ın bazı bölgelerinde (Harput-Mezre) Kürtlerden arazi satın almışlardır.⁷¹ Dergi, o dönemdeki Ermenilerin nüfusu hakkında da bilgiler vermektedir. Bu bilgiler bize, Osmanlı'da, Rusya'da ve İran'da Ermeni nüfusunun bir milyona yaklaştığını gösteriyordu. Ayrıca bu dönemde Abdülhamit'in açtığı okullarda 82.000 Ermeni talebenin eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Bu dönem içinde Ermeni nüfusunun önceki dönemlere göre sekiz kat arttığı görülmüştür. Bu nüfus artışına rağmen bin yıldan beri var olan ve eğitime önem veren Ermeniler arasında okuyan talebe sayısında bir artış görülmemektedir. Bunun en önemli sebebi bu dönemdeki Ermeni büyüklerinin şahsi işlerine daha çok önem vermeleriydi.⁷²

4.5. Önemli Kürt Şahsiyetler

Kürt tarihine bakıldığı zaman asırlardan beri bu coğrafyada yaşayan, ama devamlılık göstermeyen bir durum ile karşılaşılır. Kürtler genellikle yaşadıkları coğrafyaya egemen olan devletlerin himayesinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kürt toplumu içerisinde dönem dönem bazı isimler ön plana çıkarak yaptıkları çalışmalarla tarihe mal olmuşlardır. Hetawî Kurd Dergisinde Kürtlere ve Kürtlüğe yaptıkları hizmetlerle Kürt tarihine adlarını altın harflerle yazdıran önemli Kürt şahsiyetleri hakkında bilgilere bulmak mümkündür.

⁶⁸ Babê Naco, "Fe' Tebiru Ya Uli'l Esbar", s.6.

⁶⁹ Mevlânâ-zâde Rıfat, s. 2

⁷⁰ Baban-zâde Ahmet Ref'et, s.19.

⁷¹ "Kürdistan Mektupları 3-Harput-Mezre ", s.15-16.

⁷² Qazi-zade Mistefa Şewqî, "Mekteb Çiye", *Hetawî Kurd*, S.3, İstanbul 1913, s.30.

Kürtleri uyandırmak ve onlara bilinç vermek isteyenler, vatanın yetiştirdiği önemli şahsiyetleri Kürtlere tanıtmaya yoluna gitmişlerdir. Fakat bu önemli şahsiyetlerin hal ve hayatlarını anlatmakla yetinmemişlerdir. Daha ilköğretimde okuyan çocuklara zaman ayırarak milletini, vatanını seven ve onlar için büyük mücadeleler veren Kürdistan'ın yetiştirdiği şahısların hayatlarını, millî fikirlerini anlatmak ve onlara örnek olmalarını sağlamak istemişlerdir. Vatanı vücutları ile şerefletirmiş olan düşünürlerini, eserlerinde millî hisleri ortaya koyan yazarlarını, eser sahiplerini ve sanatkârlarını tanıtmak, adet ve ahlâka uymayı öğretmek için bu hususta başlıca girişimler olmuştur. Onlara göre yalnız okuyup yazmakla yetinmek olmaz, bazı şahısların bütün varlıklarını vatan ve hizmet yolunda sarf etmeleri gerekli görülmüştür.⁷³

Vatanın yetiştirdiği önemli şahsiyetlerin hayatlarını genç nesillere aktarmak insanlarda iyi duyguların oluşmasına sebep olacaktır. Millî ahlâk, ancak bu iyi hisler sayesinde temizlenir. Avrupalıların vatan ve millete olan bağlılığı bu sayede olmuştur. Avrupalılar vatanlarına hizmet eden şahısların meydana getirdikleri eserleri incelemeye, araştırmaya lâyık buluyorlardı. Bu gibi şeyleri araştırmak için hiçbir masraftan kaçmazlardı. Bu konuda hiçbir çabadan geri kalmazlar, maddî ve manevî cihette gayret sarf ederlerdi. Onlar böylece ruhlarının temizlemiş olduğuna inanıyorlardı.⁷⁴ Dergide şu önemli Kürt şahsiyetler örnek olarak verilmiştir:

4.5.1. Şah Abdülkerim Han Zend

Şah Abdülkerim Han Zend, İran'da bulunan temiz ve soylu bir Kürt kabilesine mensuptur. Nadir Şah Devletinde mevki sahibi biriydi. Abdülkerim Han, Nadir Şah'ın emrinde bulunduğu zamanlar Kürtler hakkında araştırmalarda bulunmuş, araştırmaları sonucunda kendisinin İran'ın kadim yerlisi bir Kürt olduğuna dair kanaat getirmişti.⁷⁵

Şah Abdülkerim Han Zend, asırlarca kavminin hükümdarlığında bulunan bir ülkenin hükümdarlığı hayaline kapılmıştı. Fakat böyle önemli bir meseleye hemen

⁷³ Kerküklü Necmeddîn, "Puşide-i Tarih", S.1, s.16.

⁷⁴ Kerküklü Necmeddîn, "Puşide-i Tarih", S.1, s.16.

⁷⁵ Kerküklü Necmeddîn, "Puşide-i Tarih", *Hetawî Kurd*, S.2, İstanbul 1913, s.15-16.

teşebbüs etmesinin doğru olmayacağını düşünerek uygun bir zamanın gelmesini beklemişti. Hükümdarlık için çalışmalara başlamış, toplumun genel fikirlerini kendi lehine çekmek için maddî ve manevî kudretini kullanmıştı.⁷⁶

Nadir Şah'ın ölümüyle İran'da düzen bozulmuş, asayiş kalmamıştı. Hükümdarlık fikrine sahip olan Abdülkerim Zend, kabilesine gelerek bu konuda yardım talebinde bulundu. Kabilesi her şeyiyle yanında olduklarına dair teminat vermişlerdi. İranlıların bir kısmı da görünürde kendisini kabul ediyorlardı. Kabilesinden bir grup askeri de yanına alarak İran'ın Fars tarafında, gösterdiği adaletle şöhret bulan Şah Abdülkerim Han, İran memleketinin diğer kısmında da şöhret bulmuştu. Hicri 1173/1759 senesinde büyük bir istekle yüce devletin hükümdarı oldu. Hükümdarlığı sırasında ilim, sanat ve ticaretten uzak durmadı. İran'da idare edemeyeceği bölgeleri bazı şartlarla büyük ailelere mensup şahıslara vererek bu şekilde nüfuzunu biraz daha artırdı. Medenî bir zat olan Zend Han, Şia'ya karşı olmayıp tam tersi saygı gösterir, usul ve mezhep adetlerinden kendilerini men etmezdi. Abdülkerim Han, dinî ihtilaflar üzerine temeli atılmış anlayış ve kanaatlere önem vermezdi. Daha çok dinin temel esaslarını dikkate alırdı. Teferruatlara dalıp gitmez ve onlara göre üstünlük göstermezdi. Dinin esası yani *Kelime-i Tevhid* yolunda can ve malını feda etmekten çekinmezdi.⁷⁷

Müslümanları sefalete sevk eden en önemli sebep, kendi mezheplerini diğer mezheplerden üstün görmeleri olmuştur. İslâm'da mezhep taassubu yoktur. Bu fikir siyasi sebeplerle ortaya atılmıştır. Ve git gide arzulara alet olarak bir dinî hakikat haline gelmiştir. Bu fikir o kadar büyümüştür ki, adeta sözden harekete dönüşmüştür. Yüz binlerce Müslüman'ın kanının dökülmesine sebep olmuştur. Abdülkerim Han, içtihadî meseleleri içine alan konularda ortaya çıkan suçlarla ilgili olarak hiç kimseyi cezalandırmazdı. Kendi mezhebinden farklı diğer mezheplere karşı herhangi bir öfke göstermezdi. Kendisi *Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat* (Şafîî, Hanefî, Hanbelî, Malikî) mezheplerine tabiydi.⁷⁸

⁷⁶ Kerküklü Necmeddîn, "Puşide-i Tarih", S.2, s.15-16

⁷⁷ Kerküklü Necmeddîn, "Puşide-i Tarih", S.2, s.15-16.

⁷⁸ Kerküklü Necmeddîn, "Puşide-i Tarih", S.2, s.16.

Abdülkerim Han devletin idaresi ile iyi geçinirdi. Dostluğa dayalı mektuplaşmalar olurdu. Zend hükümetinin son zamanlarında istenmeyen bir olay meydana gelmişti.⁷⁹ Olay şu idi:

Abdülkerim Han, birtakım İranlı hainin tuzağına düşerek kardeşi Sadık Han kumandasında yirmi bin askerle Basra'yı muhasara etmişti. Basra Valisi Ömer Paşa, buna karşı durduysa da başarılı olamamıştı. Sadık Paşa, Kerkük civarında bulunan Hurmatu nahiyesine kadar gelmiş ve halifelerinin sözüne sadık kalan Kerküklüler; Kürtlüğe yakışacak bir şekilde karşı bir direniş göstermişlerdi. Direnişlerinde amacına ulaşmışlardı. Osmanlı Hükümeti idaresinde bulunan Kürtler, kendilerinden ayrılan Kürtleri dikkate almayarak öz halifeye sadık kalmışlar, Abdülkerim Han Zend'e meyletmemişlerdi. Bu Kürtler için iftihar edilecek bir durumdu. Kürtlerin ilerleme hedeflerinin başında İslâmiyet'in yükselişi geliyordu. Bu durum Kürtlerin, bundan sonra da sadakatle davranacaklarının bir göstergesiydi.⁸⁰

4.5.2. İsmail Hakkı Bey

İsmail Hakkı Bey, Kürtler arasında asalet ve temiz soyluluğuyla tanınmıştır. Kürt hanedanları arasında öne çıkmış olan Baban hanedanına mensuptur. 1292/1875 tarihinde Bağdat'ta doğmuştur. İlk tahsilini Bağdat'ta gördükten sonra İstanbul'a gelerek mekteb-i idadî ve sultaniyede okumuş, 311 senesinde mekteb-i idadîyi tamamlamış, ardından da mülkiye okuluna girmiştir. İsmail Hakkı Bey, daha gençliğinden beri özgür düşüncüyü savunduğu için, mülkiye mektebinin baskı ortamına dayanamayarak okulu terk etmiştir.⁸¹

Özgür bir düşünce ve yaşamı savunan herkes gibi o da ilim tahsil etmeye âşık ve tutkun idi. Fakat içinde bulunduğu baskı ortamından dolayı mücadele azmi kırılmıştı. Bir taraftan istifade etmek için Fransızca bir eser üzerine araştırma ile meşgulken diğer taraftan da hukuk okuluna devam etmiş ve 1318 senesinde yüksek dereceyle tahsilini bitirmiştir.⁸²

⁷⁹ Kerküklü Necmeddîn, "Puşide-i Tarih", S.2, s.16.

⁸⁰ Kerküklü Necmeddîn, "Puşide-i Tarih", S.2, s.17.

⁸¹ "Terceme-i Hal", *Hetawî Kurd*, S.3, İstanbul 1913, s.6.

⁸² "Terceme-i Hal", s.6.

Baban-zâde İsmail Hakkı Bey, İkdâm Gazetesinde yazmaya başlayarak yazarlık hayatına adım atmış ve uzun zaman gazetenin yayıncılık hizmetinde bulunmuştur. Bununla birlikte kaleminin incelik ve faziletini koruduğu gibi sağlam bir ahlâk göstermiş, memlekette parlak fikirli ve hürriyetperverleriyle tanınan gençler arasında kendini göstermişti.⁸³ Çalışma arkadaşı Ali Reşat Bey ile Bismark'ın hayatı ve siyaseti hakkında birlikte yazdıkları eser, kısa zamanda büyük rağbet görmüş ve değişik camialarda okunmaya başlanmıştır.⁸⁴

Meşrutiyetin ilanından sonra kendini tamamıyla yazı yazma hizmetine vermiş ve daha sonra İkdam Gazetesinden ayrılarak yazdıklarıyla Tanin'i şerefletirmiştir. Gazetede yayınlanan iç ve dış siyasetle ilgili makaleleriyle her tarafta dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır.⁸⁵

İsmail Hakkı Bey, iki defa milletvekili seçilmiş ve genellikle Bağdat ve Divaniye milletvekilliklerini yapmıştır. Meclis-i Mebusân'da yaptığı sakin ve etkili konuşmalarla güçlü ve kıymetli bir hatip olduğunu göstermiştir.⁸⁶ Baban-zâde İsmail Hakkı Bey, milletvekillikten Eğitim Bakanlığına geçmiş, iki ay içinde büyük işler ve başarılar göstermiştir. Fakat siyasî oyun ve entrikalara dayanamayarak istifa etmiş ve tekrar Tanin'de yayıncılık hizmetine devam etmeyi tercih etmiştir. Aynı zamanda mülkiye okulunda "Hukuk Esasları" dersleriyle de meşgul olarak gençlerin aydınlanması fikrine hizmet etmiştir. Genç, çalışkan ve fedakâr olan İsmail Hakkı Bey'in Kürt kültür ve tarihine büyük katkısı olmuştur.⁸⁷

4.5.3. Baban-zâde Asım Bey

Baban-zâde Asım Bey, Hicaz eski Valisi Mustafa Zihnî Paşa'nın oğludur. Bağdat'ta doğmuş ve ilkokulu burada okuyarak ailece Dersaadet'e (İstanbul) göç etmişler ve Asım tahsilini burada tamamlamıştır. 316 senesinde mülkiyeden mezun olmuş ve bir süre ilk görev yeri olan Medfeni civarında yani Sivas vilayeti içinde kaymakamlık görevinde bulunmuştur. Sonra -Meşrutiyetin başlangıcından önce-

⁸³ "Terceme-i Hal", s.6-7.

⁸⁴ "Terceme-i Hal", s.7.

⁸⁵ "Terceme-i Hal", s.7.

⁸⁶ "Terceme-i Hal", s.7.

⁸⁷ "Terceme-i Hal", s.7.

Benkur'da daha sonra Mükri köy kaymakamlıklarında Balkan savaşına kadar görev yapmıştır. Savaşın başlangıcında Kosova ilinin Köprülü ilçesinde, düşman şehrin içine girinceye kadar vazifesinin başında durmuştur. Son anda İstanbul'a gitmiştir. Son hizmet yeri Şarkî-Karahisar idare amirliğine tayin edilmiştir. Vefatına kadar orada kalarak kardeşi Hakkı Bey gibi aynı başarıyla görev başında, aileden uzak, namuslu, güçlü, aktif ve seçkin bir memur olarak yaşamış ve bu şekilde ölmüştür.⁸⁸

4.5.4. Sait Paşa

Sait Paşa, hakiki ve ciddi bir âlim olduğu gibi bir o kadar da büyük bir siyaset adamıdır. Tahran Maslahat-güzârı (elçi vekili) Sa'be-zâde merhum Namık Efendi'nin oğludur. 1254 yılında Erzurum'da doğmuştur. İlk eğitimini Erzurum'da sonra İstanbul'da Ayasofya Camiinde tamamlamış ve daha sonra diller ve modern ilimlere dair dersler almıştır. 250 kuruşla yazı işleri kaleminde stajyerlik yaparak işe başlamış, bütün aşamaları geçerek baş vezirlik rütbesine ulaşmıştır. Buradan da ayan meclisi reisliğine geçmiş, bu görevdeyken vefat etmiştir. Sait Paşa, Osmanlıda ve Kürtler arasında önemli bir şahsiyettir.⁸⁹

⁸⁸ "Muzaaf Teessüflü Bir İrtihal", *Hetawî Kurd*, S.4, İstanbul 1914, s.1-2.

⁸⁹ "Yine Bir Ziya-ı Elim", *Hetawî Kurd*, S.4, İstanbul 1914, s.3.

SONUÇ

Osmanlı Devleti için bir modernleşme hareketi olarak bilinen II. Meşrutiyetle birlikte yeni düşünce akımları ve özgürlük hareketleri ortaya çıkmıştır. Bununla beraber Osmanlı toplumu içinde farklı düşüncelere sahip topluluklar gerek basın, gerekse diğer alanlarda serbestçe yeni örgütlenmelere gitmiş ve çeşitli şekillerde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Osmanlı Devletinin önemli bir unsuru olan Kürtler de bu dönemde çıkardıkları gazete ve dergilerle kurdukları örgütlerle Kürt kültürünü, eğitimini ve dilini geliştirmek için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu faaliyetlerden bir tanesi de Kürt Talebe Hêvî Cemiyetinin kurulmasıdır Hêvî Cemiyeti'nin çıkartmış olduğu Hetawî Kürt (Kürt Güneşi) dergisi de bu dönemde önemli bir yayın organı olmuştur.

Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti ilk yasal Kürt öğrenci derneğidir. Bu dernek gerek Osmanlı Devletinde gerekse Osmanlı Devleti sınırları dışında şubesi olan ilk dernek olması açısından önemlidir. Dernek çalışmalarına baktığımızda dönemin yasaları dışına çıkılmamasına rağmen zaman zaman baskılara maruz kalmıştır. Bu baskılar derneğin kapatılmasına kadar gitmiştir. Dernek üzerindeki bu baskılar derneğin çalışmalarına adeta ivme kazandırmıştır.

Hêvî Cemiyeti'nin çalışmalarına ve yayın organlarına baktığımızda hepsinin ortak vurgusu Kürt halkının aydınlanması, kalkınması ve en önemlisi de Kürt ulusal bilincinin geliştirilmesi olduğu görülmektedir. Hêvî Cemiyeti'nin yaptığı çalışmalar ve Cemiyetin üyeleri, hem içinde buldukları dönemde hem de daha sonraki Kürt ulusal ve siyasal hareketlerinde önemli rol oynadıkları da görülmektedir. Bu nedenle Hêvî Cemiyeti Kürt aydınlanması açısından tarihte önemli bir yere sahiptir. Cemiyetin attığı adımlar ulusal bilinç adına öncü adımlardır.

Hetawi Kurd dergisinde Kürtlere hizmet gayesiyle yazılar yazılmış, Kürt gençlerinin ulusal bilinçlerinin yükselmesine katkı sağlanması hedeflenmiştir. Kürt dilinin, Kürt tarihinin ve edebiyatının kaybolmaması için gençlere tavsiyelerde bulunmuş ve bunların önemi vurgulanmıştır. Bunların yanında dergide sosyal, siyasal ve kültürel alanda ihtiyaç duyulan konular da ele alınmıştır.

Dergide Kürtlerin mert, cesur ve askerliğe yatkın oldukları ifade edilmiştir. Bununla birlikte ilim tahsil etmede, sanatta, geniş ekonomik ortamlara ve toplumsal hayatın içinde yer almaya da istekli oldukları görülmüştür. Kürtlerin dinen, ahlaken, fikren kendilerini geliştirmeye çalışan, etraftakilere saygılı olup hiç kimseye haksızlık etmeyen ve kendi hukuk sahalarını kimseye çiğnetmeyen, kimseyi rencide etmeyen bir millet olduğu vurgulanmıştır.

O dönemde Kürtler arasında din ve dindarlık duygusunun ön planda olduğu görülmüştür. Bunu için Kürt hareketinin öncüleri özgürlük davasını dinsel açıdan ele almışlar ve Kürtlük fikrini dinsel açıdan da pekiştirme yoluna gitmişlerdir. Bununla ulusalcılık fikrinin dine ters düşmediğini halka anlatmışlardır. Hetawî Kurd dergisinin sorumluları, yazarları ve genel olarak Kürt yurtsever aydın ve gençleri, yurtseverlik ve ulusçuluk ideolojisini, Kürtlük düşüncesini ırkçılığa dönüştürmemişlerdir. Onların fikir ve ideolojilerinin temeli, Kürt halkının hak ve menfaatlerinin korunması, Kürtlerin diğer halklar gibi ilerlemesini sağlamak olmuştur. Onlar halklar arasında dostluk ve kardeşliğin ancak özgürlük, eşitlik ve İslam kardeşliği temeli üzerine kurulabileceğine inanmışlardır.

Kürtler, hem Kürdistan'da hem de İstanbul gibi büyük şehirlerde de yaşamışlardır. Ayrıca Avrupa ve Amerika'ya göç eden Kürtler de olmuştur. İstanbul'da yaşayan Kürtlerin büyük bir bölümü hamallık ve amelelik gibi zor ve ağır işlerde çalışmışlar ve sağlıksız koşullarda hayatlarını sürdürmüşlerdir. Kürdistan'daki Kürtler hayvancılık veya ticaretle uğraşmışlardır. Kürdistan coğrafyasının vahşi, dağlık ve geçilmez oluşu Kürtlerin toplumsal örgütlenmelerine engel olmamıştır. Kürtlerin toplumsal yaşayışları aşiret esasına dayanmıştır. Kürtlerde göçebelik hayatının olmadığı ve hepsinin yerleşik olduğu sonucuna varılmıştır.

Dergi, çeşitli çağrı ve bildirilerle Kürtlerin ulusal bilinçlerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bazı bildiri ve çağrılarında Kürt âlimleri, Kürt şeyhleri, Kürt beyleri ve Kürt büyüklerine seslenirken Kürtler için çalışmanın onlara hizmet etmenin ve bu konuda çalışanlara yardımcı olmanın mukaddes bir vazife olduğu açık bir şekilde ifade edildiği görülmüştür. Dergide bu hizmet bilinci "Koyun çoban için değildir, hatta çoban onun hizmeti içindir." sözüyle ifade edilmiştir. Kürtlerde diğer

kavimler gibi kendilerini ileriye götürecek ve kalkındıracak bir yol arayışı içine girmişlerdir. Çünkü ulusunu bilmeyen, ulusal ideal arkasında koşmayan milletler, insanlar içinde çok geride ruhsuz olarak kalmışlardır.

Hetawî Kurd Dergisi, “Peygamber varisleri” olarak bilinen Kürt âlimlerine sitem ederek Kürtlük ve Kürt milleti için gerekli gayreti göstermediklerini dile getirmiştir. Dergiye göre âlimler Allah’ın bir ayetini veya Peygamberin bir hadisini açıklarken Arapça söyleyip böylece sanki Kürt milletiyle istihza etmişlerdir. Kürt milletin ihtiyacı olan sosyal hayatla ilgili ayet ve hadisleri sadece Kürtçe olarak tefsir etmeleri, şeriatın men ettiği tefrikayı engellemeleri, kavimlerin kardeşliği için yapılması gereken çalışmaları yapmaları kendilerinden hararetle istenmiştir. Hetawî Kurd’un Kürt âlimlerinden istediği şey, kendi milletine yardım etmeleri ve Kürtlüğün ilerlemesi için hizmet etmeleridir. Dergi yazarlarına göre “Kürtlere hizmet etmek, İslam âlemine ve insaniyete hizmet etmektir.” 20. asırda kendi milletine milli bilinç fikrini vermekle, onların refah içinde yaşamaları ve mutlu olmalarını sağlayacak şeyler tavsiye etmek âlimlerin en büyük görevi kabul edilmiştir.

Hetawî Kurd’da, Kürtlerin en önemli sorununun ve onların diğer milletlere göre geri kalmasının yegâne nedeninin cehalet olduğu belirtilmiştir. Bunun önüne geçmek için okullar açmak ve küçük yaştaki çocukları eğitmek gerektiği vurgulanmıştır. Bu cehaleti ortadan kaldırmak için en büyük görev Kürt aydınlarına ve Kürt gençlerine düştüğü ifade edilmiştir. Kürt gençlerinden ve aydınlarından bazı fedakârlıklar yaparak kendi halklarının geleceği için mücadele etmeleri istenmiştir.

Hetawî Kurd’un üzerinde durduğu önemli konulardan biride dil konusudur. Ona göre dil bir milletin aynasıdır. Dilsiz bir millet düşünülemez. Dergi, dil konusuna değinirken “Yarım dilli ulus olmaz” yaklaşımıyla Kürt dilinin diğer dillere göre ne kadar geri kaldığının altı çizilmiştir. Bazı dönemlerde Kürt dilinin baskılara maruz kaldığı da görülmüştür. Dergi, Kürdistan’ın farklı coğrafyalarında yaşayan Kürtlerin farklı lehçelerden dolayı bir birlerini anlamakta güçlük çektiğini, bunun için ortak bir dil oluşturulması gerektiğini vurgularken diğer taraftan bu farklılığın aslında aynı kökten geldiğini ve birbirini tamamladığını, yani bir bütünün parçaları olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca derginin dil ile ilgili üzerinde durduğu diğer bir husus ise kullanılan alfabe ile ilgili olmuştur. Bugün kullanılan alfabenin Kürt dili

için yetersiz olduğu daha zengin bir alfabeyle ihtiyaç olduğunu bunun da ancak Kürtlerin eskiden kullandığı Urdu alfabesinin tekrar diriltilmesi ve geliştirilmesi ile gerçekleşebileceği belirtilmiştir. Dergiye göre bir milletin dillini yasaklamanın veya baskı altında tutmanın o milletin hem dilini, hem edebiyatını yok etme anlamına geldiği belirtilmiştir.

Kürtler, Osmanlı Devleti ile iyi ilişki içinde olmuşlardır. Kendilerini Osmanlı Devletinin asli unsuru olarak görmüşlerdir. Kürtler, kendi istekleriyle ve bedelsiz olarak Osmanlı Devletine dâhil olmuşlardır. Bu devlete katıldıkları günden beri hiçbir zaman Osmanlılığa karşı bir ihanet eseri göstermemiş, herhangi yanlış bir teşebbüste bulunmamışlardır. Kürtler, hiçbir değişime uğramamışlar, Kürt olarak kalmışlardır. Milliyetini, dış görünüşünü, maddi hakikatlerini ve maneviyatını zerre kadar değiştirmemişlerdir. Bununla beraber Osmanlılığa da sağlam bir ipele, birlik ruhuyla bağlı kalmışlardır. Osmanlılık ve Kürtlük birbirlerine sağlam bir bağla bağlanmıştır. Kürtler Osmanlının yanında olduğunu sadece sözle değil fiilen de ispatlamışlardır. Bununla beraber Osmanlılar bazı dönemlerde Kürtlerin fikir ve dillerine karşı bazı baskılar uygulamışlardır.

Dergide bazı yazarlar, Kürt-Ermeni ilişkilerinden bahsederken, Kürtler ve Ermenileri aynı kavmin Urdu kavminin soyundan olduklarını söylemişlerdir. Kürtlerin ve Ermenilerin tarihsel başlangıcını Filistin dağlarından Rewandız dağlarına kadar uzanan Urdu kavminin teşkil ettiğini, Kürtlerin ve Ermenilerin bu Urdu kavminin evlatları olduğunu söylemişlerdir. Harfleri, edebiyatları, dilleri ve ırksal geleneklerinin aynı olduğu ortaya konmuştur. Fakat daha sonra Ermeniler Hıristiyanlığı, Kürtler İslamiyeti kabul etmişler.

Dergi, Kürtlüğe ve Kürt milletine önemli hizmetlerde bulunan, devletin çeşitli kademelerinde yüksek mevkilere gelen ve yönetici olarak buldukları yerde halka adaletli bir şekilde davranarak onların güvenini kazanan Şah Abdülkerim Han Zend, Babanzade İsmail Hakkı Bey, Babanzade Asım Bey ve Sait Paşa gibi önemli Kürt şahsiyetlerin hayatları, almış oldukları eğitimleri ve Kürt milletine yaptıkları hizmetleri de dile getirmiştir. Dergi Kürtleri anlatırken daha çok kimliği ön plana çıkaran bir söylem olan “Kürtlük” kelimesini sık sık kullanmış ve önemine vurgu

yapmıştır. Netice olarak dergi, Kürtlerin, Osmanlıların son dönemdeki dini, siyasi, kültürel ve sosyal hayatlarına dair geniş ışık tutmuştur.

KAYNAKÇA

ESERLER

Akyol, Hüseyin; *Kürt Medyasında Yirmi Yıl*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2010.

Anter, Musa; *Kürtçe-Türkçe Sözlük*, Yeni Matbaa, İstanbul 1967.

Bajalan, Djene Rhys; *Jön Kürtler (Birinci Dünya Savaşı'ndan Önce Kürt Hareketi 1898-1914)*, Çev. Burcu Yalçinkaya, Avesta Yayınları, İstanbul 2010.

Bruinessen, Martin Van; *Ağa, Şeyh, Devlet*, Çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Burkay, Kemal; *Neolitik 1. Dünya Savaşı'na Kürtler ve Kürdistan*, Deng Yayınları, İstanbul 2011.

Celil, Celîlê, M. S. Lazarev, O. İ. Jagalina, M. A. Gasaratyan, Şakire X. Mihoyan; *Yeni ve Yakın Çağda Kürt Siyaset Tarihi*, Çev. M. Aras, Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri enstitüsü ile Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimleri Enstitüsü Kürt Komisyonu, Pêrî Yayınları, İstanbul 1998.

Celil, Celîlê; *Kürt Aydınlanması*, Avesta Yayınları, İstanbul 2000.

Cemil Paşa, Ekrem; *Muhtasar Hayatım*, Beybun Yayınları, Ankara 1992.

Develioğlu, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe (Ansiklopedik Lügat)*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 1998.

Hassanpour, Amir; *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil*, Avesta Yayınları, İstanbul 2005.

Hassanpour, Amir; "Kürt Medya Kültürünün Yaratılması", *Kürt Kimliği ve Kültürü* (Philip Kreyenbroek, Christine Allison), Çev. Ümit Aydoğmuş, Avesta Yayınları, İstanbul 2003.

İnuğur, Nuri; *Basın Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 1993.

Jwaideh, Wadie; *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi (Kökenleri ve Gelişimi)*, Çev. İsmail Çekem-Alper Duman, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

Kahraman, Ahmet; *Kürt İsyanları Tedip ve Tenkil*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2004.

Kutlay, Naci; *21. Yüzyıla Girerken Kürtler*, Pêrî Yayınları, İstanbul 2011.

_____ ; *Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci*, Dipnot Yayınları, Ankara 2012.

_____ ; *Osmanlı'dan Günümüze Kürtler (Kürdoloji Notları)*, Dipnot Yayınları, Ankara 2014.

Malmîsanij & Mahmud Lewendî; *Li Kurdistana Bakur û Li Tirkîye Rojnamegeriya Kurdi, (1908-1981)*, Jîna Nu Yayınları, Uppsala 1989.

Malîsanij; *Yirminci Yüzyılın Başında Diyarbekir'de Kürt Ulusçuluğu (1900-1920)*, Vate Yayınevi, İstanbul 2010.

_____ ; *Türkiye ve Suriye'de Kürtçe Kitap Yayıncılığının Dünü ve Bugünü*, Vate Yayınevi, İstanbul 2006.

_____ ; *Bitlisli Kemal Fevzi ve Kürt Örgütleri İçindeki Yeri*, Fırat Yayınları, İstanbul 1993.

_____ ; *Cızira Botanlı Bedirhaniler*, Avesta Yayınevi, İstanbul 2009.

_____ ; *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti-İlk Legal Kürt Öğrenci Derneği*, Avesta Yayınları, İstanbul 2002.

_____ ; *Yüzyılımızın Başlarında Kürt Milliyetçiliği ve Dr. Abdullah Cevdet*, Jina Nû Yayınları, Uppsala 1986.

Minorsky, V. , TH. Bois, D.N. Mac Kenzie; *Kürtler ve Kurdistan*, Çev. Kamuran Fıratlı, Doz Yayınları, İstanbul 2004.

Nikitine, Basil; *Kürtler*, Çev. E.Karahan-H.Akkuş-N.Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2010.

Özoğlu, Hakan; *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, Çev. Nilay Özok- Gündoğan, Azat Zana Gündoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.

Sasuni, Garo; *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15.Yy'dan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri*, Çev. Bedroz Zartaryan, Memo Yetkin, Med Yayınevi, İstanbul 1992.

Silopi, Zinnar; *Doza Kurdistan (Kürdistan Davası)*, Avesta Yayınları, İstanbul 2014.

Tan, Altan; *Kürt Sorunu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.

Uşak, Hasan; *Kürdistan'da Aşiretçilik ve Milliyetçilik*, Aram Yayıncılık, İstanbul 2005.

Yazır, Elmalılı Hamdi; *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Sad. Mustafa Kasadar, Ravza Yayınları, İstanbul 2008.

Yusuf Ziyaeddin Paşa; *Kürtçe-Türkçe Sözlük*, Çev. Mehmet Emin Bozarıslan, Çıra Yayınları, İstanbul 1978.

Yücel, Müslüm; *Kürt Basın Tarihi*, Aram Yayınları, İstanbul 1998.

MAKALE/SÖYLEŞİ/TEZ/RAPOR

“Beyanname Civata Feqîhê Hêvî Kurdan”, *Jîn*, (Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder Türkçe-Kürtçe Mecmuadır 1918-1919), İstanbul, S.21, s. 15-16. Yeniden basım: *Jîn* (Türkçe-Kürtçe dergi), Arap harflerinden latin harflerine çeviren ve sadeleştiren M. Emin Bozarıslan, Deng Yayınevi, Uppsala 1985, C. 5, (S. 21-25), s. 905-906.

“Bir tarih-Bir Tes'id”, *Jîn*, ((Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder Türkçe-Kürtçe Mecmuadır 1918-1919), İstanbul, S. 24, s. 8-10. , Yeniden basım: *Jîn* (Türkçe-Kürtçe dergi), Arap harflerinden latin harflerine çeviren ve sadeleştiren M. Emin Bozarıslan, Deng Yayınevi, Uppsala 1985, C. 5, (S. 21-25), s. 1000-1002.

“Jîn Dergisi Üzerine Genel Bilgiler”, *Jîn*, (Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder Türkçe-Kürtçe Mecmuadır 1918-1919), İstanbul, S.1, s. 3-11., Yeniden basım: *Jîn* (Türkçe-Kürtçe dergi), Arap harflerinden latin harflerine çeviren ve sadeleştiren M. Emin Bozarıslan, Deng Yayınevi, Uppsala 1985, C. 1, (S.1-5), s. 95-103.

“Jîn'in Siyasal Yönü”, *Jîn*, ((Din, edebiyat, ictimaiyat ve iktisadiyattan bahseder Türkçe-Kürtçe Mecmuadır 1918-1919), İstanbul, S. 3, s. 20-39. , Yeniden basım: **Jîn** (Türkçe-Kürtçe dergi), Arap harflerinden latin harflerine çeviren ve sadeleştiren M. Emin Bozarıslan, Deng Yayınevi, Uppsala 1985, C. 1, (S.1-5), s. 112-131.

“Mikdad Midhat Bedirhan ve İlk Kürd Gazetesi”, *Kurdistan Gazetesi-1898-1902* (Arap Harflerinden Latin Harflerine Çev. M.Emin Bozarıslan), Deng Yayınevi, C.1, Uppsala-Sweden 1991, s. 59-60. (3-4)

Bozkurt, Serhat; “Bir II. Meşrutiyet Gazetesi olarak Şark ve Kurdistan”, *Kürt Tarihi Dergisi*, S.8, Ağustos-Eylül, İstanbul 2013, s. 51-55.

Hawar, Bahadîn ve Kaymak, Suat; “Xelîl Xeyalî ve Elîfbayê Kurmancî”, *Kürt Tarihi Dergisi*, S. 5, Şubat-Mart, İstanbul 2013, s.30-33.

Issı, Murat; “Kürt Basını ve Kürdistan Gazetesi (1898-1902)”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, S. IX, Nisan, 2013, s. 127-147.

Karaman, Emine Rezzan; “Kürtlüğü İnşa Etmek: Yüzyıl Dönümünde Dergiler ve Aydınlar”, *Kürt Tarihi Dergisi*, S. 1, Haziran-Temmuz, İstanbul 2012, s. 41-45.

Kaya, Fethullah, *Osmanlı Döneminde Kürt Basını*, Marmara Üniversitesi, SBE, (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), İstanbul 2008.

Kaya, İlhan, Yalçın, Enver ve Savaş Çakmakçı, Gülşah; *Osmanlı Dönemi Kürt Basın Tarihi*, Ukam Yayınları (Yayın No: 11, Rapor No: 5), İstanbul Nisan 2015.

Kerküklü Necmeddin; “Kürt Talebe Cemiyeti ve Kürtlerin Makam-ı Hilafete Hizmetleri”, *Rojî Kurd*, Hêvî Cemiyeti Dergisi”, War Yayınları, İstanbul 2002, S.1, s. 18-19.

Koç, Yener; “Kurdistan Gazetesi Üzerine Birkaç Not”, *Kürt Tarihi Dergisi*, S.8, Ağustos-Eylül, İstanbul 2013, s. 38-43.

Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi, 1908-1909, Kürtçe-Türkçe Dergi, (Arap Harflerinden Latin Harflerine Çev. M.Emin Bozarslan), Deng Yayınevi, Uppsala-Sweden 1998, s. 19-22 (1-4).

Meretowar, A., Amedi, C. ve Aslan, S. Azad; “ Amaç, Meslek”, *Rojî Kurd*, Hêvî Cemiyeti Dergisi, War Yayınları, İstanbul 2002, S.1, s. 16.

Sediyani, İbrahim; “Kürt Basın Tarihi”, <http://www.ufkumuz.com/kurt-basin-tarihi-6144yy.htm> (Erişim Tarih: 06.08.2014)

Serfiraz, Mesûd; “Osmanlı Dönemi Kürt Basın Tarihine Genel Bir Bakış” *Kürt Tarihi Dergisi*, S.8, Ağustos-Eylül, İstanbul 2013, s. 30-37.

Yeğen, Mesut ve Serfiraz, Mesûd ; “Malmîsanij ile Osmanlı Dönemi Kürt Basını ve Aydınlar Üzerine ”, *Kürt Tarihi Dergisi*, S. 8, Ağustos-Eylül, İstanbul 2013, s. 22-27.

Yıldırım, Tamer; “ Matbuat Âleminde Mevlânzâde Rıfat’la Bir Gezinti”, *History Studies*, Volume, 5, Issue, 3, Mayıs, 2013, s. 269-278.

HETAWÎ KURD

Hetawî Kurd, (Şimdilik Ayda Bir Neşr Olunur), S.1, Resimli Kitap Matbaası, İstanbul, 11 Teşrin-i Evvel 1329/23 Zilkade 1331 (1913)

Hetawî Kurd, (Şimdilik Ayda Bir Neşr Olunur), S.2, Resimli Kitap Matbaası, İstanbul, 21 Teşrin-i Sani 1329/3 Muharrem 1332 (1913)

Hetawî Kurd, (Şimdilik Ayda Bir Neşr Olunur), S.3, İstanbul, 29 Kanuni Evvel 1329/13 Safer 1332 (1914)

Hetawî Kurd, (Şimdilik Ayda Bir Neşr Olunur), S. 4, Hikmet Matbaası, İstanbul, 19 Mart 1330/5 Cemaziye’l Evvel 1332 (1914)

Hetawî Kurd, (Şimdilik On Beş Günde Bir Neşr Olunur), S. 4-5, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 10 Mayıs 1330/27 Cemaziye’l Ahir 1332 (1914)

Hetawî Kurd, (Şimdilik On Beş Günde Bir Neşr Olunur), S.10, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 20 Haziran 1330/9 Şubat 1332 (1914)

EKLER
(Transkripsiyon)

İÇİNDEKİLER/NAVEROK

SAYI 1 / HEJMAR 1

(Hetawî Kurd) Gazetesi Muharrirlerine/Doktor Abdullah Cevdet	110
Dersa'âdetde (Hetawî Kurd)Cerîde-i Ğarrâsı Müdiriyyet-i Aliyyesine/Mes'ud	111
Kürd Gençlerimizden Bir Temenni/T... ..	117
Kürd Ulemâsına/Kerküklü Necmeddin... ..	119
Kürdistan Mektupları/	122
Puşide-i Târîh/Kerküklü Necmeddin.	124
Zemanê Hişyariye/Silêmanî Zîwer	125
Ji Mezinê Kurdan Ra Ye/M...X	126
Paranewe Le Hemiyetmendanî Kurdan/Hetawî Kurd.....	131
Here Dûr Were Axoş/Mûhammed Nurî el-Mardînî.....	131

SAYI 2 / HEJMAR 2

Muhterem "Hetawî Kurd" Gazetesi Müessislerine/Mevlanazade Rıfat	139
Fe' tebirû Ya Uli'l Esbar/Babê Naco	141
Kürd Ulemâsına 2/Kerküklü Necmeddin	148
Kürdistan Mektupları-Fırat Sahili	151
Büyüklerimizde Teenni/ Harputlu H.B	152
Puşide-i Târîh/ Kerküklü Necmeddin	153
Kürdlük 1/Bitlîsî Şehab Malwer	156
Hetawî Kurd -Şems-i Tulû'da-, Bitlîsî Şehab Malwer	157
Derdê Kurdan/M.X.	158
"Kitêba Kurmanca" Ser Çîroka û Bajariya Kurmanca Du Sê Gotin/Zeko 'El	164

SAYI 3 / HEJMAR 3

Zavallı Kürdlük ve Bir Ufûl/ Hetawî Kurd	167
Kürdler ve Kürdistan/Babanzade İsmail Hakkı.	168
Tercüme-i Hâli	171
Bedbaht Kürdler!/ Kerküklü Necmeddin	172

Acı Bir Felâket Daha/ Süleymaniyeli Ahmed.....	174
Mersiye/Kerküklü Rasih	175
Hissî Hâdiseler ve Aklî Hâdiseler/Doktor Abdullah Cevdet	176
Büyüklerimiz/Lawê Aybo.....	178
Kürdistan Mektupları 3 -Harpût-Mezre	180
Şerâit-i Sıhhiye I/ Harputlu H. B	182
Kürd Gençlerine/Babanzade Ahmed Ref'et.....	184
Ji Qesîdeyê Hecî Rehmetî Têne Zanîn Go/ M. X.	185
Eûzu Billahî Mineşşeytanirrecîm/ D..zade Mihemed Mîhrî	187
Hilo Rabin Gelî Mu'mîn/ İbrahim Heralûş.....	190
Mekteb Çi ye/ Qadîzade Mistefa Şewqî	190

SAYI 4 / HEJMAR 4

Muzâ'af Te'essüflü Bir İrtihâl	194
Yine Bir Zıyâ'-ı Elim	195
Feci' Bir Hâdis	195
Erbâb-ı Hamiyet ve Himmete/ Babê Naco -M. X	196
Kürdlerde Hiss-i Milli/ Zehawîzade Y. Z	200
İnneme'l-Mu'minûne İhvetun/ Abdulmecid.....	201
Ey Hetawî Kurd Hey'et-i Muhteremesi/Abdulmecîd	202
Kürdlükte Seyyâle-i Hayât/ Baban Abdulazîz	203
Kardeşim Âsaf'a/ Dersimli A. C. Riza	205
1- Uyan/ Diyarbekirî M. N.....	207
Hetawî Kurd Gazetesinin Muhterem Sâhibine, M. A. Mahmud.....	209
Hetawî Kurde Takdîm/ El-hac Hasan Tahsîn Sîwerekî	210
Bo Kurekan Kurd/ Suleymanîyelî Zîwer	210
Qesîdeyî Rehmetî Hacî Qadirî Qoyî	211
Kurdistan'a Xitâb/ El-hac Hasan Tahsîn Sîwerekî	213
Bismillahirrehmanirrehîm/Mihamed Şefîq.....	214
Ji Bo Hetawî Kurd/ Hemze	217
Bismillahirrehmanirrehîm/Mihemed Zekî bin Mela Celî	218

SAYI 4-5 / HEJMAR 4-5

(Kürd Talebe Hêvî Cem'iyeti)nin Beyannamesidir	225
Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti Lozan Şubesi	229
Şerâit-i Sıhhiye II/ Harputlu H. B	232
Kürdlük İçin/Süleyman Asaf... ..	234
Beyana "Civata Hêvî" Feqeê Kurdan/ Civata Hêvî ya Feqeê Kurdan	236
Beyan namey Cemiyetî Talebey Hêwî Kurd	241

SAYI 10 / HEJMAR 10

Hêvî ve Gençlik/ Hetawî Kurd.....	249
Kürdistan Mektupları -Siverek-, Cindo	251
Hetawî Kurd Risâlesîne/ Mağnisada Kürd Kızı Kevser	255
Nehcu'l-Enamu'l-Kurdî	258
Mela Ehmedê Cizîrî bona Pêxemberê Axirzeman Gotiye	260
Mersiye/Şêx Hemze Himmetullah	262
Ey Şa'irê Şêrîn Ziman Rûmî Tahiru'l- Mowî Ya Mewlewî/Babê Naco M. X.....	263
Diyarî Hetawî Kurd (Le Kerkûkewe)/Tahir Fuad	264
Dilmayîn/ Fikrî Necdet	265

Sâhib-i İmtiyâz
Ve Müdîr-i Mes'ûl

Bâbân Abdülazîz

Âsâr-ı Ne Nevseri
Naderituh

Adet: 1

HETAWÎ

KURD

Târîh-i Te'sîsi

Ğurre-i Zilka'de

1331

Derc Olunmayan Âsâr

Îade Olunmaz

Jimar: 1

23 Zilka'de Sene 1331 Şimdilik Ayda Bir Neşrolunur 11 Teşrîn-i Evvel Sene 1329

Bâbân Ümerâsından Abdurrahman Paşa

Osmânlı Teshîl-i Mesâlih İdârehânesi

Müntesibîn-i hukûkdan Bâbânzâde Abdülazîz Bey tarafından umûm vatandaşların ve bilhâssa mensûbiyetiyle müftehir olduğu Kürd kavm-i necîbinin kaffe-i umûrını hemân mesârif-i zarûriyye bahâsına denilecek sûretde cüz'î bir ücret kabûl etmek üzere bu kere “*Osmânlı Teshîl-i Mesâlih İdârehânesi*” nâmıyla bir idârehâne te'sisîne muvaffak olunmuştur. Ale'l-umûm da'va- yı şer'iyye ve hukûkiyye ve ceza'iyye deruhde etmekle beraber bi'l-cümle deva'ir-i resmiyyede mesalihi ta'kip ve layiha ve istid'a tahrir olunacak rehn ile ikraz ve istikraz-ı inşa'at ve emlak bey' ve şirâsı için nâmuskârâne bir sûretde delalet edilecek. Velhasıl umûm vatandaşların cümle mesâlihi az bir zamânda müstekimâne bir sûretde delalet edilecek, erbâb-ı mesâliha nâmını bâlâda zikr ettiğimiz bu nâmûskâr gencin idârehânesini tavsiye etmeyi vazîfemiz addederiz.

Merkez idaresi: Bâb-ı Âlî caddesinde 46 numeroda Resimli Kitâp İdârehânesi fevkindeki dairedir.

İlân

Le müntesibini hukuk Bâbânzâde Ebdulazîz Beg bi navê “*Osmânlı Teshîl-i Mesâlih*” idarexane yekî Kird wetewe. Her çend îş we de'va bî bizzor herran dibîni. Necmeddîn Efendî ger ku kêşî li gula ye. Hemmû kurdekan lâzîme îşyan bidîne em Kurdê necîb e.

(Hetawî Kurd) Gazetesi Muharrirlerine

Şüphesiz, Kürdlere ve Kürdlüğe hizmet etmek için arak u mürekkep revan ediyorsunuz. Fakat gazeteyi okur-yazar milletler için çıkarırlar. Kürdlerde okur-yazarlar, ben ma'a't-teessüf, emînim ki parmakla gösterilir. Şüphesiz Kürdleri mütemeddin mütenevvir, mütehavvil bir kavim görmek isterseniz ve hiç şüphe yoktur ki hamiyet-i Osmâniye, ya'nî Osmânlı imparatorluğunun kuvvet ve kıvâmını arzû eden her unsur efrâdı mensûb olduğu unsurun ta'yin, tenevvür etmesini istemelidir.

Fakat bu istemekden ne çıkar. İstemeyi, yapmak ta'kip etmek lâzımdır. Kavmi için yüreğinde kuvvetli bir şefkat ve şefkatli bir kuvvet hisseden gencin besmele-i hamiyet ve faâliyeti Anadolu'ya koşmak olmalıdır. Burada, İstânbûl'da çene ve kalem çalmaktan kat'iyen bir şey çıkmayacaktır.

Köylere! Köylere! Darı ekmeği yemek, keçi südi içmek ve köylülere nur ile ni'am-ı medeniyye ile it'am etmek kemâl-ı besâlet ve azm ile istetilmelidir.

Sorarım sizlere, ben bilmiyorum bana öğretiniz. Dünyada ne kadar Kürd var nerede mütemekkindirler? San'atları nedir? Ticâretleri nedir? Al'el-umûm hayât-ı iktisâdiyeleri ne merkezdedir? Nüfûs-ı zükûrı mı çoktur, nüfûs-ı ünsa mı? Okur-yazarları yüzde kaç nispetindedir? Sanâyi nâmına Kürd kavminde neler vardır? Arâzî sâhibi olmak hususunda diğer Anâsır-ı Osmâniye ile nisbetleri nedir? Kürdlerden Amerika'ya muhaceret başladığı ma'lûmdur, bu muhaceretin mikdârı ve ehemmiyeti nedir? Hayvânât-ı ehliye sâhibi olmakta mutecavir anâsır ile teşebbüsleri nedir? Bunları ne derece mevki-i istifâde ve ticârette koyuyorlar? Kürd ırk ve âdâtının derece-i mahfûziyeti nedir? Kürdler kendi himmet ve takdirleriyle ne kadar ve nerelerde mekâtib-i iptidâ'iyeye yapmışlardır?

Arâzîye sâhib Kürdlerle gayrı sâhib Kürdlerin nisbeti nedir? Kürdler artıyorlar mı? Azalıyorlar mı? Tevellüdat ve vefâyât nisbeti nedir: Sebep veya esbâb-ı vefâyât nedir, izdivâc ne kadardır? Talâk ne kadardır, talâk nelerden tekevvün ediyor. İzdivaç-ı tehzil ve kesret-ı evlâdı teşçî' etmek ne sûretlerle mümkündür? (İla âhir, ilâ-âhir)

Bu su'âllerin cevâblarını hamiyetli Kürd kardeşlerimden isterim.

Ben zannediyorum ki bu mes'eleler masa üzerinde hall ü tedkîk olunacak mes'eleler değildir. Ve çok teessüf ederim ki hükûmet-i seniyez dahi bu

mes'eleleri bu cân ve vicdân, hicrân mes'eleleri olan bu mes'eleleri henüz lâyük oldukları i'tinâ ile meşmul-ı nazar etmiyor ve belki de henüz zamân bulmamıştır.

Anadolu zehr-u memât ile doludur:

Acı bir darbe ile evliyâ-yı umûrun sîne-i veza'ifine vurmak istiyorum. O sîne benim sînemdir. Gücenmeksizin bir darbeye tahammül edilmelidir.

Bu sene, daha bu sene Adana'nın bir karyesinde ahz-ı asker muâyenesinde 744 kişiden yalnız 12 kişi frengi hastalığından sâlim bulunmuştur.

İşte derdin büyüğü budur. Dertlerin külli kalbi, beyni hep budur. Çürük bir vücudda sağlam iz'an; sağlam vicdân bulunmaz.

Vaktiyle ma'mûre olan yerler şimdi mezâristân olmuş, vaktiyle rab'-ı meskune zahire veren bereketli arâzîmiz üzerinde hükümrân olan açlık ve fakîrliktir. Bu faci'aların mes'ûliyeti bizim ve bizlerin kafalarımıza ve düşünen kafaların üzerine düşecektir.

Anadolu esbâb-ı hayâtın en mühiminden mahrûmdur: Bilmek. Bilmek hayât-ı medeni için hava-yı nesîmî demektir. Her şeyden evvel havâ-yı nesîmî götürelim.

Bir Kürd köyünde bir mekteb-i iptidâ'iyeye müessis ve muallim olmayı laale't- ta'yin bir yerde kaymakâm ve müdür olmaya tercih edeceğiniz zamân, ey Kürd gençleri ve ancak o zamân düşülmesi lâzım gelen yola düşmüş olacaksınız.

Teşrin-i Evvel 1913

Doktor Abdullah Cevdet

Dersa'âdetde (Hetawî Kurd) Cerîde-i Garrâsı Müdîriyet-i Aliyyesîne

Asırlardan beri surah-ı na-şâdîde mahkûm-ı nalanî olduğu için tâb u tüvanı kesilmiş olan (Kürd) kavm-ı necîbini nefha-i fazîletle îkâz ve irşâd vazîfe-i mübeccelesini îta etmek üzere bir nefha-i hamâsedmendî ile şebân-ı Ekrâd tarafından sâha-i intişara vaz' edilecek (Hetawî Kurd) cerîde-i muhteremesi vâsıl-ı sem'i ibtihacım olmuştur.

Bu cerîde-i ğarrânun meftûn-ı fazîlet her Kürd için şu'le-i istikbâl olduğunu kana'atini bahş-ettiğine mutma'in olmamak mümkün değildir.

Târîh-i İslâm'ın mâzîye doğru sâha'ıf-i-zerrin ikbâline ircâ'-ı nigâh tahassür edildiği takdirde (Kürd) kavmi necîbinün i'tilâ-yı şân-ı İslâmiyet ve te'yid-i mebnayı

'ilm ü ma'rifet yolunda samîm-i kalbimden ibrâz-ı hidemât-ı mebrure ettiği tezâhür eder.

Kendilerini he'yet-i ictimâ'iyenin bir cüz'-ü gayr-ı münfekki 'uzv-ı tâbdârı bilen Kürdlere karşı dest-i mu'âvenetin uzatılması min külli'l vücuh, vacibat-ı akliyyeden iken ğaya-yı cehâletin ka'r-ı âteşînde guta-havar-ı fenai olduklarına nigeran olmak kadar hüzn- âlûd bir manzara tasavvur olunamaz.

Birkaç asırdan beri hâl-ı bedâvetde dem-güzar olan Kürd kavmi fitraten cündîliğe ne kadar meyyal ise aynı his ile de iktisâb-ı 'ilm ve ma'rifete, meyâdîn-i iktisâdîyat ve ictima'iyatta tusezan olmaya ötesinde hahiş-gerdir. Fakat ba'zı avâmil ve mü'essîrat emel-i şikenana kendilerini cidalgah-ı hayâtta güşe-gir i'tizal ettirdiği de inkâr olunamaz. Kürdlerin meftûn-ı ma'rifet olduklarını gösteren delâ'ilden birisi de imkân-ı ahsâdan hâriç denilecek derecede ulemâ ve üdebâsının nâm-ı ba-ihtiramı ebediyyen zib-efza-yi mecalis-i fuzelâ olmasıdır. Ve en câhil Kürd'ün erbâb-ı kemâlâta pür-perestîş-karane hürmet ve meveddet göstermesidir.

Henüz hal-i ibtida'iyeden kurtulamayan Kürdler muhîtlere göre iktisâdîyatla alâkâdâr oldukları bu babda tetebbu'at-ı bi-tarafanede bulunanlarca ma'lûm ve medeniyetin hazain-i servetinden mütemett' olmak için binlerce Kürdün el-yevm Avrupa'da ve Amerika'da buldukları emr-i meczumdur. Kürdlerin ahde vefâ, şîme-i merdânınun bütün levazımını istîfâ emrindeki hissiyat-ı mütehalikaneleri durub-ı emsâlden add olunmağa sezadır diyebilirim.

Evet! Kürdlerin göze çaracak ba'zı harekât-ı levendâneleri de meşhud ise de fitraten mâ'il-i şer olduklarından mütevellid bir halet-i garibe olmayıp belki mahrûm-ı irfân edildiklerinden inbi'as etmiş arızı bir sebep zeval- pezirdir ki, tedavisi gayr-ı mümkün da-i uzal değildir. İkiye, birde Kürdlere senin ta'riz mi eden bulunuyor! Fakat (Meni'l-lezi ma sa'e kattu ve men lehu'l-husna fakat)¹ hakikat-ı ârifânesinden teğâfûl olduğu için bir iki sebk-i mağzun sevk-i cehâletle şeh-râh-ı i'tidâlden inhirâfı umûm Kürdlere izafe edilemez.

Vazîfe-i mübeccel-i irşâda bedel inanhame-i fazîlet-i tezyif veya tenkid vadisîne doğru icra etmek doğru bir fikir sayılamaz.

¹ O kimse ki hiç kötülük etmedi onda sadece iyilik vardır.

Medeniyet-i beşeriyenin culuhgahı azimeti olan hatt-ı Irakiyenin Kürdistan kısmının târîhi mâzîsi tetebbu' edilecek olur ise Kürdlerin ulum-u diniye, ulum-u edebiye ki birer müzekki-i nüfûstur ve sâhayı iktisâdîyat ki saadet bahşayı beşerdir ve penhayı vas'î-i siyasiyat ki menakib-i hemasetin culuhgahıdır. Bu vadilerde büyük hizmetlerde buldukları bila ihtiyar teslim olunur.

Kürdistan'ın Diyarbekt'ini, Van, Bitlis, Ma'muretü'l-aziz, Erzurum'unu da tedkîk edecek olur isek bu hak pakın birçok fuzala yetiştirmiş olduğu; tekaya, zevaya ve medarisin bugünkü bakiye-i asar muhalidesiyle istişhad olunabilir. Kendilerine has bir şeyi revnakdarı ile Kürd kavminin edebiyatı ve destan-ı mefâhiri vardır. Az ve çok sanâyi-i milliyeden de behredar iken cehli mürekkeb timsali zi hayât olduklarını velev ki zımnen olsun, îham etmekte vicdânsızlıktan başka bir şeye mahlûl olamaz! Kürdler nef-i nas ile hayr-ı nas olmak idrakinden mahrûm olacak kadar mahkûm-u belahat oldukları hiçbir zamân iddia edilemez. Çünkü büsbütün mahrûmu medeniyet ve ma'rifet değillerdir.

Kürdlerin fart-ı zekâsını, istidat-ı fezail-i civiyanesini ispat için mülki ve askeri herhangi mektebe dâhil olmuşlar ise kendilerine yabancı olan lisan tadrise az bir müddet zarfında peydayı istinâs ederek imtihanlarda ibrâz-ı liyakat ettikleri kemâl-ı iftiharla temhid olunabilir.

Kürdlerin dinen, ahlaken, fikren, ruyeten hukukcar ve civariyete müfekarikane riayetkâr olup hiçbir ferdi rencide hatır etmemeye mütemayil oldukları gibi sâha-i hukuklarının da kimseye paymal ettirmezler. Ve zir-i livayı saadet ihtivayı Osmâniyede kemâl-ı sukun ile demgüzar olan her ziruhun zâhir ve nesiri olarak şevket, safvet ve haşmet-i Osmâniyeyi kanlarının son damlasıyla muhafazakâr olduklarını yalnız kalan değil fiilen dahi ispat etmişlerdir.

Bir kere Bâbân ailesinin (1080) senesinden 1255 sene-i hicriyesîne kadar Süleymaniye'de, Sana de, Savuçbulak'ta Pişder'de Koy ve Harir'de Şehr-i Pazar'da velhasıl o havalinin her noktasında işgal ettikleri mevki-i 'ilm ve siyasiyenin ehemiyetine bugünkü sönük lemeatı bile birer şahit olabilir.

Bir zamân Bâbân ailesinin her ferdi diba-i zerifet-i kemâlat ve fezail-i ahlakiye ile düş-ü mevcudiyetlerini tezyin ettikten başka cuyibar-ı fazîletin bütün mezar'î-i Kürdistan'ı reyan etmesi yolunda gösterdiği mâhirane ameliyat-ı iskaiye 'ilm ve ma'rifetin bakiye-i asarı el-yevm dahi göz önünde teceli etmektedir.

Ya hele kölemenlerin Bağdat Behişt-abad'ı bir bahîre-i hûnin-i ihtirasata ifrağ ettikleri bir zamânda ve on ikinci asr-ı hicride idi ki. Bâbân-ı Azim ricalinden merhum Abdurrahman Paşa bezevi hamaset ve mülamat umûrda müşavir-i ali himmet, dadar-ı muhteremi Osman Paşa gibi fitratın nadiren yetiştirdiği bir kahraman Celadet-i Bağdadı metbu'u müfhamına gerdandade-i inkiyat etmesi yolunda feda eylemesi gibi hazm ve dirayet-i dindarane ve hükûmet-i siyasiye ile memzuç bir fikr-i ittihad ve itaat-ı küsteraneyi temsil edecek bir harika idi.

Abdurrahman Paşânın tasvirine im'an-ı nazar edildiği takdirde pişâni-i dırahşâni fetanet ve kiyasetin bir ayine-i tâbdârı ve kudret-i fatıranın dest-i ebdakarisiyle pezireyı vücud olmuş nev-i şahsına münhasır bir merd nird-u azma olduğunu ira'ye kâfidir.

Abdurrahman Paşa, şöhretinden de anlaşılacağı vech ile ced-i a'lası (fakih Ahmed) nâmında ulemâdan bir zatın oğlu olup o târîhlerde orduyu hümayun ile meydan-ı gazaya gitmiş cengâver Süleyman Beyin ahfadından ve hadd-ı zatından sâhibus-seyf vel kalam unvanını bi hakkın ihraz etmiş azamdan ma'duttur.

Abdurrahman Paşa fitraten zeki, fatin, avakıp bin bir dimağ âteşine malik ve tarik hakkında istikametnemayı sebat olarak levmü'l-emden gayrı muhteriz müteşerriin zümresinden ve muazzamat-ı umûru bazice hükmünde tutan gazanferan mekanetten olmakla beraber ilzam-ı hasım emrinde kendisîne has azubet ve halâvetle menzuç baliğayı Ekrâd'dan idi.

Ulemâya, üdebâyâ, salihaya velhasıl her sâhibi fazîlete karşı fitraten hürmetkâr olup bulunduğu beldeyi mecmu'ul arifa şekline ifrağ etmiş ve erbâb-ı kemâlî sehayı hatim peşindanesiyle tekallubat-ı dehrden istiğnayab eylemiş idi.

Evlâd ve ahfadında buldukları asrın ihtiyacatına göre şukufe cibin nebahat olacak bir sûretde terbiyelerini temin ederek nâm-ı baihtiramı elsîne-i sitayiş ve takdirde dairdir. Ez cümle ahfadından Ahmed ve Abdeh paşalar Yemen'de, Erzurum'da, Van'da, Halep'te, Adana'da Memuretü'l Aziz'de, Basra'da valilikle bulunarak iffet ve sadakat ve hak perestlikle insaf ettikleri için bugüne kadar o, vilayetler ahalisinin muhabet-i kavliyesini isticlab ile nâmlarını rahmetle yâd

ettirmektedirler ki bundan büyük bahtiyarlık olamaz. (Nâm niko nemiret hergoz merde ansıt kenamış be nekone nirend)²

Hatta merhum Ahmed Paşa zamânın feyzi huruşânından istifâdeye şıtab için bir müdet Fransa'da kalmış ve hükûmet-i Franseviyenin mazhar-ı ihtiramı bile olmuş idi. Bu zatın mahdumu Halil Halid Bey merhum çetine ve Tahran seferlerinde Beyrut ve Kastamonu valiliklerinde ibrâz-ı hidemât-ı meşkureye muvafak olduğu halde zevil büyüti eshab-ı fazîleti, nevadır zamândan madudu rical-ı siyaseti imha ile zekiyab olan bir cabbar müstebidin kahrına, tedmirine uğrayarak menfiyen, menkuben Kayseri'de ikmal-ı enfaz-ı ma'dude etti. Aleyhi rahmetü'l-bari

Bâbân ailesinin ciltleri dolduracak menakib-i aliyesini cem' ve tedvin ile inzar-ı ihlafa vaz' etmek gibi bir yadigâr-ı ömür ihda edilmemesi emrindeki musamaha bugün o ailenin mastaba-i riyasetinde merba'nişin olanlara aittir! Ve eshabı kiramın şecaatından, kavmi necîb-i arabın dehatından olan.

Sad bin Ebi Vakas radiyullahu anh hazretlerinin öz evlâdına (Taalemu mekarime abaikum)³ hitab-ı ulviyesinden gafletleri af olunmaz bir hatadır.

Kürdler (zamân olur ki hayali cihan değer) mazmununca mevki-i yolunda mâzîlerinin iade ve medeniyyetin mertebe-i kasvasına vâsıl olmuş olan akvam-ı mütemedineden iktisâb-ı ma'rifet esbâbını izhar ve idame edebilmeleri ise; o, münderis darul arifanları hali hazırın ihtiyacatına ilcaatına göre ihya ederek ve şurutu müsait babalar derseedette, Mısır'a, Avrupa'nın payitahtlarına genç, dinç, dimağı cevval oğullarını göndererek ticâret, ziraat, sanâat, vel hâsıl şu'ubat-ı 'ilm ve fazîletten damen dolusu istifâdeye şıtab etmeleri ve (es sına'atu fil keffi emanun minel fakr)⁴ mazmun hikmet-i numunenden gaflet eylememeleri farz-ı ayndır. Çünkü bu ihtiyacat-ı beşeriyeyi temin ile ancak muhafaza-i mevcudiyet olunabilir. Kürdler bunu pek ra'na bilmelidirler ki şu cedelgah-ı hestide geceyi gündüze katarak İslâmiyet'in, medeniyyetin, akıl ve hikmetin her lahza avaz-ı bılind ile tavsiye ettiği tarik-i şe'i ve amele salık olmadıkça ne dünyada ne âhirette kat'iyen nail-i na'im olamazlar. Bu emniye-i mukaddesenin mukeddematını acilen sâha-i vucuda getirmek ise, kavimce sosyalistlik mesleğinin ya'nî teavun ve tenasırın her manasını mirsad-ı

² Sa'd (Mutlu olan insanın nâm ve iyilikleri ölmez, asıl ölen iyilikle anılmamış insandır.)

³ Babalarınızın güzel ahlaklarını öğreniniz.

⁴ San'at bilmek fakirliğe karşı bir güvencedir.

em'an ile idrak ederek velev ki onar para olsun şehri bir iane-i milliye istîfâsıyla bundan vücuda gelecek akçenin killetine, kesretine bakılmaksızın evvela tenmiye ettirmek tedabirine bit-tevessül mahrûmu ma'rifet, mecrur-u sanat darbıdır yetim çocukları yetiştirmek ve (Terkiyi servet) nâmıyla beynel Ekrâd şimdilik bir şirket-i iktisâdiye tesis ve mekâtib-i iptidâ'iyyenin Kürdistan'ın her kariyesinde peyzayra-i husul olması için teşebbüsât-ı mevani bir endazanede bulunmak ve gelişen muhîtle birer (ziraat) mektebi küşat ettirmek, halıcılık, iplikçilik, dokumacılık, sütçülük gibi başlangıcı mühim bir servet ve kafete? mütevakkıf olmayan sanâyi beynel Ekrâd ta'mim ve temerküze teşmir-i saat gayret edilmek velhasıl Kürdistan'ın cibal, tilal, evdiyesinde metfun veya mekşuf hazain-i tabiattan istifâdeyi temine kefil bir azm-u futur-u napezir ile teşebbüsât-ı mütemadiyeden rugerdan olmamak üzere (Te'avvun-u Ekrâd) nâmıyla bir cemiyet-i Hayriye teşkiline vabestedir.

Bu cemiyet dindar, nâmuskâr, kalbi hub-u vatan ve te'ali ile meşbu' avakıb bin, dana kamil zevattan terkib ettirilerek gerek bu he'yetin ve gerek (Hetawî Kurd) gazetesinin ve gerek sâhib-i iz'an her cemiyetmend Kürdün bir lisan-ı sıdka-yi safvet ve müddetle bu emr-i ğayrın tevsi' ve te'yid-i daire-i feyza feyz ve tahkimi mebani-i menafi' için la yetezelzel bir gayret ve mekanet-i ulviyye ile irşâdatta bulunması hizmetlerinden kaçmaması lâzımdır. Dini, dünyevi, içtimai, iktisâdî fevaid-i ebediyeyi ihtiva eden ayat, ehadis-i şerifenin mezamin-i nura nurunu Kürdlerin menakib-ı fecr-i âlûdunun herkesin anlayabileceği bir tarz-ı selis ve renginde dimağ-ı iz'âna yerleştirmek için mücahedenin usanmamalı ve levmi laimden hazr etmemeli. İrşadat, inzaratın derhal semeredar olmadığını görüpte yeis ve futurun zebunu olmamak için islaf azamın azm-ı numun eser-i pakına iktiza-i zimete müterettip bir vazîfe ve hatta bir dini vacibul îfâ bilmelidir ki hakiki hadi ve mürşid-i unvan müfeğiretine? kesb-i istihkak edilsin. Ve illa (El kabu mefheretun fi ğayri mevdi'ha kelhirri yehki intifahen sulete'l esedi)⁵ tekriatına ma sadık olunmağa kesb-i istihkak etmiş olunuz. Allahümehdi kavmi ila teriki'l felah.⁶

Fi 17 Eylül Sene 329

Mes'ud

⁵ Yeri dışında kullanılan lakaplar kükremesi boş bir aslan misalidir.

⁶ Allahım kavmimi kurtuluş yoluna ilet

Kürd Gençlerimizden Bir Temenni

Kürdistan'da idim İstânbûl'daki Kürd gençleri gayret etmiş Rojî Kürd gazetesiyle Kürdlüğe bir hizmet teşebüsünde bulunmuş, ilk nushayı da bana göndermişlerdi. Kürd bulunduğum için Kürd gençlerinin gayreti pek hoşuma gitti. Kürdistan'ın en ziyade gazeteye ve irşâdata muhtaç bir muhîtinde bulunduğum için gazete daha ziyade beni memnun etti, gazeteyi okudum muhtelif mutenevvi' Kürdçelere vakıfım binaenaleyh okumakta güçlük çekmedim. Fakat yanımdaki Kürdlere Türkçesi Kürdçeye, Kürdçelerini de Kürdçeye tercüme mecbur kaldım. Çünkü Türkçesi lisan-ı edebin en muhteşem ve muğlakul fazile yazılmış. Henüz bi nesib diyar-ı Ekrâdda alışılmayan ğarb kelimat ve ahengiyle ğarb üdebâsının parçalarıyla yazılmıştır. Kürdçeleri dahi Bâbân ve Diyarbekir'in karışık ve mürettiblerin okumasını bilmedikleri münasebetiyle başını yardıkları gözünü noktasız bıraktıkları eksik kelimelerle tertib-i kabil hale geldi. Gazetenin geldiğini duyanlar olsaydı uzak yerlerden adam gönderip alıyorlardı. Maatteessüf okuyamıyorlardı. Nalin'in kıymetdar şiirleri mesture gibi kalıyorlardı, mademki sizi ciddi bir teşebbüsle gayretten gayrete sarılmış görüyorum, halisane arz etmeğe mecburum ki edebi gazetelerle Kürdistana ve her şeyden mahrûm kalan Kürdlere şu halet-i iptidâ'iyede bir hizmette bulunamayacağız fikri aydınlanmış kısmı gazete irşâdatına muhtaç değildir. Onlar nefislerini Kürdistan'ın tari etmekle sedd-i ramaktan kurtulamamışlar. Yüce dağlarda nâhircılık, sarp ve yalçın kayalıkta katırcılık mahkûmiyet-i edebiyesinden sıvışmışlar, asıl muhtacı tedbir orada kalanlardır. Orada yaşayanlar yırtık, kirli, yamalı şal u şepik giyiyorlar. Elfaz-ı muhteşmeden ikili edebiyat onlara yaramaz. Onlar anlayacakları bir lisanla maddi bir tedbir-i ğalas isterler, onlar dertlerini anlamak ihtiyacındadırlar, onlar bilmiyorlar ki Kürd hangi kavm ve sülaleden gelmiş bütün akvamın mutlaka bir devre-i ulviyesi olacağına nazaran bunlar öyle bir devr-i terakki görmüşler mi? Görmüşlerse kendilerini bu inhitat ve inkırazı düşüren illet ne imiş ve bu sersemlik hangi illetin öyle ebedi denilecek raddede devam eden tesiridir. Acaba Babil kalesi tek Kürdlerin muhîtinde mi yıkıldı ki birbirinin dilini bile bilmiyorlar? Kürdlerin hangi akilasına sordumsa Kürdlüğün menşei ve târîhi değil bugün mahdud bir muhîtte kaç kabile veya taife Kürd var, bilemiyor. Hatta tuhaf ki bende bilmiyorum evet bilmek ne ile

olur okumakla okumakla lisanla! Bugün bizim lisanımız yok Irak kıtasının hesap ve sâhibi ile on beş nev'i Kürd lisanını bildiğim halde Hakkâri ve Botan taraflarında sıkıntısız bir muhasebede bulunamadım. Birde en ziyade bunları yekdiğerinden habersiz, ma'lûmatsız, temassız, mahcur bırakan yolsuzluktur zaten. O kıt'a mütemadiyen altı ay yolları karla kaplıdır, diğher altı ayda (Ararat) hat-ı hududundaki Kürdler bütün işlerini bırakıp (Bi-sutun) cihetindeki Kürdleri mahsusen anlamaya giderlerse de yolu yok. O kadar müşkülât ki onlar oraya varıncaya kadar yolları karla kapanır. Dönemeyecekler zaten birbirlerinin dilini bilmedikleri için daima yekdiğerine temas etseler bile bigâne kalırlar. Ben daima bir Kürd gazetesinin neşri taraftarıyım. Fakat o gazetenin bir zamân menfaati olur ki bu teşettüt lisana bir çare bulunsun ve o itikattayım ki sade tenkit hiçbir işi ıslah edemez. Tenkitle beraber fikir ve iktidar nisbetinde tedabirde bulunmalı. İşte o noktay-ı nazardan düşündüğümü yazıyorum:

Mükriyan, Loristan Filistin; Kelhur, Zehab, Eski Şehrizur, Caf, Avraman, Merivan, Sene, Sakız, Bane, Serdeşt, Lahican, Köysancak, Selahiye ve nihayet Savuşbulak kıtasını teşkil eden Irak-ı Arap ve Acemdeki bu Kürdlerin dilleri nev'uma birbirlerine meram anlatacak derecede yakındır. Ve kıtanın hatt-ı müntehası Savuşbulak'tan itibaren Dıhok, Zaho, Diyarbekir, Bitlis, Erzurum cihetinde Ararat silsile-i cibalıni ta'kîben Van, Hakkâri, Tayene Savuşbulağa kadar şu büyük kıtada aynı sûretle birbirlerine meram anlatabilecek derecede lisanca yaklaşabilirler. Şu halde her iki büyük kıtanın her iki cihet lügatlarına vakıf zevat burada numune-i gayret olarak teşkil eden lisan cemiyetine iltihak etmeli. Fikren, kalemen rehberlik edip her iki tarafca müsta'mel ve aynı zamân her iki halkın anlayabilecekleri lügatten numune olarak küçük bir risale çıkartmalı, bu risalenin her bir satırı için açık beyan sahife rabt etmeli, dağıtmalı. Herkes fikir intitadını oraya yazsın. Netice tetkik ve intikatta bir lisan-ı umûmi kabûl edilsin. O zamân o lisanla milletimizi menşeimizi târîhleri de aramalıyız menşeimizi ve edvar-ı evveliyemizi bulduktan sonra oradan başlayarak bugüne müteselsil ve bugün için ne kadar dizalarda Kürdler var nüfûsları halet-i içtimaiyeleri zapt olunduktan sonra tekamüle çalışmalıyız.

Bunlar tabi'i ati için vakit ve himmete muhtaç tedabirdir. Bugün ise Kürdistan öyle şeylere maruzdur ki bu halde bir iaşe bu tedabir ve neşetin netaiyicine kadar yaşamayacaktır. Cidden temin ederim ki hükûmet bunu bilmiş ve her güne

tedabir ve belki icraatta tevsil etmiştir. Fakat icraat başka, irşâdat başkadır. Asıl irşâdat-ı Kürdlerin daima iftihar etmiş ve etmekte bulunmuş oldukları büyüklerinden ehemmiyetle mir olabilir bugün büyüklerimiz toplanmalı fikr-i sâlim her güne sevaikten azade sırf vatan hissi ile mütehasıs birkaç kişiyi intihab buyursunlar, göndersinler emin olunuz çok pek tesir eder. Çünkü Kürdler Ve ümid ederim ki bu işe lâyük mütefennin ve mütefekir zevat bu hizmeti deruhte ederler. Çünkü daima ihtiyacat-ı medeniyede size rehberlik etmiş olan Ermenî gençlerin Avrupa'da mükemmel tahsil gördükten sonra hükûmetçe veyahut bankalarca kendilerine ne kadar yüksek maaşla bir hizmet teklif olsa evella o hizmete gitmiyorlar. İki üç sene memleketlerinin terakkiyat-ı medeniyesi hizmetinde ayda üçyüz kuruş kadar cüz'î bir para ile iki üç sene Anadolu'yu dolaşır. Vatan ve millete olan manevi borçlarını eda ettikten sonra kendi hesaplarına hizmete girerler. İşte bunu genç Kürdleri gayrete sevk etmek için yazıyorum. Fiiliyatta da daima ve daima ve sa' ve iskan dairesinde maddi ve manevi çalışmayı deruhte eylerim. Büyüklerimizden himmet himmet ki himmet zamânıdır. Gecikmeyelim telafi edemiyoruz.

T.....

Kürd Ulemâsına

Ulemâ üzerine lâzım olan murad-ı ilahi ve peygamberiyi kâmilten avvam-nasa anlatmaktır. Şayet cümlesinin îfâdesi mümkün değil ise (takdim'ul ehem ale'l mühim)⁷ düsturu hakımanesîne riayet ederek; murad-ı ilahiye daha evfak ve cemiyet-i beşeriyenin terakki ve saadetine kafil olacak kavanin-i müstehsîneyi avam-ı nasın kabûl etmesîne iktidarını sarf etmektedir. Ulemânın vezaif-i diniye ve vicdâniyesi; baladaki maruzattan başka bir şey olmadığı cay-ı şek değildir. Hakikat-ı hal böyle iken; ey ulemâ-i Ekrâd! Şimdi sizin Kürdistan'daki tebligatınıza dair; sizden bir Kürd sıfatıyla soruyorum! Bize yarayacak ve bizi he'yet-i içtimaiye halinde yaşattırarak bir ayet-i ilahiye ve bir hadis-i nebeviye tilavet buyurup tefsir ettiniz mi? Haşa! : diyebilirim; bizi kaa'r- 1 tedennide bırakacak hurufat-ı alut, Arapça ibareleri okuyup manasını söylediniz. Millet-i Hıristiyanıyeyi zirveyi terakkide yaşatan ve he'yet-i içtimaiyeyi bugünkü zirveyi tekâmüle vardiyan, muhabbet-i kavmiye hakkında ayat

⁷ Daha önemli olanı öne almak.

ve ehadisın mean-i hakikiyesini söylediniz mi? Peygamber efendimiz muharebede mübarek cesetleri mecruh; sevgili amcası şehid; eshabının ba'zısı şehid bakiyesini firara mecbur cânına, dinine, ashab ve ekaribine; kasteden düşman biemanına [Allahüme ihdi kevmi fe'innehum la ye'lemun]⁸ diyerek kavmiyet hissiyle ukubatta esbâb-ı muhafifeden addedilen adem-i ilmin serdiyle bunların efali, cehlden naşidir diye beyan-ı mazeret buyurmadı mı; kavminin işkencesiyle şehid olan (Habib-i Neccar)'ın cennet nimetine kavuşur kavuşmaz [Kale ya leyte kevmi ye'lemun]⁹ deyip kavminin de aynı nimete nail olmalarını arzû etmedi mi? Cenab-ı hak Habib-i Neccar'ın ali cenab bir zat olduğuna delil ve bizimde böyle şerhah-ı saadete ya'nî milletimizin eza ve cefasıyla övülsek bile, yine onların hayrrah-ı olup terakki ve tekamüllerine sa'yımızın diriğ etmemesinin lüzumunu bu hadise-i târîhiyenin beyanıyla ima etmiyor mu? Bir insan umûm akvamın saadetine sa'y edemez. Zira akvamın terakkisîne sa'y-ı mevki-i coğrafyalarına, temayüllerine tebayi'ne, mu'tekadatına bihak vakıf olmaklığa vebistedir. Bu kadar vasi' ma'lûmattan maatteessüf şimdiye kadar kimseye nasib olmamıştır! Ve olmak ihtimali de hemen yok gibidir. Bir memleketin ihtiyacatını tamamıyla bilmeyen bir zat o memlekette lâzım geldiği vechle ifâyı hizmet edemez.

İngiltere'nin en buhranlı bir zamânında (Napolyon)'a karşı koyabilmek için İngilizler yirmi iki yaşında (William Pitt) maliye nazırı ve yirmi beş yaşında başvekil yapmışlardı. William Pitt genç idi; fakat İngilizleri tanır idi. William Pitt, zekayı harikuladesi ve İngilizlerin tanımıyla memleketine gayet büyük hizmetler ifa eyledi.

İngilizler gibi hemen hemhal denilecek bir halde olan kavmi tanımak, herhalde umûm akvamı tanımak kadar güç olmasa gerekdir. Binaenaleyh bir insan bütün akvamın terakkisîne, bütün akvamın ihtiyaçlarının tesviyesîne çalışmak abesle meşgul olmaktan başka bir şey değildir. Terakisîne sa'yın memur olamayacağına mühema imkân delâ'iliyle beraber beyan ettik. Akvam-ı İslâmiyenin tekâmülüne, sa'yın semeredar olup olamayacağına bahsîne gelelim. Zira akvam-ı insaniye de tatbik edecek olursak aynı neticeye destres olacağımız şüphesizdir. Bağdat'taki bir Müslüman Buhara'daki müminlerin haline biraz zorca vakıf olabilir. Binaenaleyh böyle yanlış tariklere sapmaktansa delâ'ili nakliye ve akliyenin bize irae ettiği öz

⁸ Allahım kavmime hidayet ver! Çünkü onlar bilmiyorlar.

⁹ Keşke kavmim bilseydi dedi. Yasin Süresi, 26. Ayet.

milletin saadetine uğraşmak tarik-ı müstakimine sülük etmek daha evlâdır. İşte Kürd gençleri, Kürd münaverleri buna azm edip azimlerini de asar ile ihsas ediyorlar. Şeriatteki milliyet fikrini memnuiyet-i münafere, husumet ve adavete badi olacak milliyet fikrinin Akvam-ı İslâmiye meyanındaki uhuvveti iz'âne edip tefrikayı tesis eden fikr-i habisanesidir, yoksa anâsır-ı İslâmiyenin terakkisîne ve dolayısıyla İslâmiyet'in satvetine müsebiblik vazîfesini îfâ eden bir milliyet fikrini memnuiyetine dair şeriatte serahat yoktur; bilakis tedkîkat-ı şeriyede bulunacak olursak milliyet fikrinin vucubuna ait olmak üzere kat'ilde lale nususa dest-res olacağımızı bila perva söyleriz. Tefrikayı teşkil eden bir fikri şeriat men ettiği gibi bizde red ederiz, böyle bir fikri ta'kîb edene Kürd gençleri umûmen lanet-i havandarlar, siz ki ulemâ-i ehli-sünnet ve cemaattensiniz; evvela kendiniz peygamber efendimize ittiba' - ve ittiba' ettirmeye var kuvvetinizi sarf etmelisiniz. Millet-i Kürdiyenin muhtaç olduğu içtimaiyete dair ayat ve ehadis-i şerifeyi sade Kürdçe olmak üzere – tefsir etmelisiniz! Milletinize milliyet-i meşrua fikri vermekle devre-i refah ve saadet mukaddimesini vaz' ediniz! Bugün yirminci asır medeniyyettir.

Kurun-u kedime fikri mahv oldu, gömüldü. O fikirde olanlar asr-ı medeniyyette yaşayamazlar. O kimseler varsın diyar-ı âdeme gitsinler; orada kurun-u kadime adamlarıyla uzlaşsınlar. Siz ki milletinize fırka-i naciye nâmını verip kendinizi de [Veresetül Enbiya]¹⁰ addederek müncilik vazîfesini îfâ etmek istiyorsunuz. Münciliğin zamânı tebliğ ve tebliğin tam asrıdır. Vazîfenizde tekâsül göstermeyiniz! Yoksa milletiniz münkariz, siz de perişân olursunuz. Milletiniz millet haline gelmeden gidecek henüz tıfil iken mahv ve nabut olacaktır. İndellah sizde mesul olursunuz. Bu mes'ûliyyet üzerinizde rafîa şimdiden heveskâr olunuz. Taki ahrette dücar-ı ikab olmayasınız. Kürdistan'da tam manasıyla muhabet-i kavmiye tesis edilseydi oradaki cidallerin hiçbirisi husul bulunmazdı. Kürdlerin iktisaden, ilmen başka akvam-ı İslâmiyeden pest olması teavün ve tenasurun fıkdanından neşet etmiş bir hal olsa gerektir. Bunların admı uhuvvet-i kavmiyenin bulunmamasındandır.

¹⁰ Peygamber varisleri

Uhuvvet-i kavmiyenin bulunduğu yerlerde teavün zaruret haline gelir. Uhuvvet-i kavmiyenin icra ettiği tesirleri görmek isteyenler; Avrupa'nın asarına baksınlar! Taki müessire istidlal etsinler! Müessirin nasıl bir rabıta-i hakikiye olduğunu anlasınlar. Garptaki asar-ı medeniyetin cümlesi: Uhuvvet fikrinin mahsulüdür. Mu'âvenet-i milliye olmasaydı, bu günkü ulum ve funun vücuda gelmez idi.

Ey ulemâ-i kiram! Uhuvvet-i milliye hissini vermekle beraber Osmânlılığı hiçbir vakit zihinden çıkarmamalısınız. Maazallah!.. tefrikaya kalkışacak olursanız, mahvımız muhakkaktır! Kürd, Arap ve Lazdan müteşekkil olan bir hükûmet-i İslâmiye hal-i perişânda olursa toptan, tüfengten, fenden, san'attan mahrûm yalnız zavallı Kürd milleti ne gibi hallere maruz kalacaktır. İslâm kardeşlerimizle şimdiye kadar birlikte yaşadığımız gibi min ba'dde yaşamaya, azm ve sebata çalışalım ve sebatımızı mütemadi bir sûrette asar ile gösterelim.

Ey ulemâ-i kiram sizin düş-ü hamiyetinize düşen vazîfeleri îfâ ediniz! Sakın vazîfenizi su-i istimal etmeyiniz!

Vazîfenizi hüsn-ü istimal edecek olursanız âlem-i İslâmiyet ve insaniyette nasıl bir hizmet bi-hemta etmiş olacağınızı gelecek makalemde mufassilen beyan edeceğim.

Kerküklü Necmeddin

Kürdistan Mektupları

Malatya

Kürdistan'ı Anadolu ile fasleden hududun kısm-ı cenubisini Malatya sancağı teşkil eder. Daha şimali "Sarı Çiçek" dağları olup bu hududun üzerinde en mühim yaylaları muhtevidir. Sarı Çiçek aşairi iken, Pötürge, Arapgir kazalarıyla temastadırlar. Yayla üzerindeki hayvânât-ı ehliye aşairin en mühim menabi-i servetidir.

"Hasan Çelebi" nahiyesiyle Malatya sancağına gireceğiz. Daha yek nazarda bir muhît-i faâliyetin açıldığı görülür. Bu sene mezruat her tarafta bereketlidir. Yalnız vesait-i nakliyenin mefkudiyetinden köylülerin keseleri üzerinde büyük bir

fark göstermez. Fazla ekinler depolarda çürümeye mahkûmdur. Henüz vilayetlerimiz müntezim şoselerle birbirlerine merbut değil.

Hasan Çelebi, Hasan Badrik ahalişi şiiy'ulmezhep olup milliyet ve kavmiyetleri bu mezhep içinde kaybolmuştur. Kıyafet, adet, bünyeleri tamamıyla Kürd olup lisanları ise Kürd Türkçesidir. Etraf-ı Akçadağ eşairi Türkçe az bilirler.

Bu sahifelerde Kürdlükle pek ziyade alâkâdâr olan Şiilik ve mezheb-i Şafii hakkında esaslı mütalaat ve tetebbu'ata erbâb-ı ihtisasından intizar etmekte haklıyız.

Hasan Badrik ile Malatya; sekiz saatlik, gayrı mezru' adeta çöl halinde bir ovanın ikişer nokta intihasıdır.

Ovanın ortasından Toğma nehri geçer, fakat nehrin ta'kîb ettiği mecra-yı tabiinin haricinde hiçbir esere tesadüf edilmez. O cihette yakın mecrası kurbunda yalnız bir iki aşiret vardır. Bu manzara-i esefengizi seyrederken tesadüf ettiğin yolcuların ekseriyesi İstânbul'a hamallıkla, Amerika'ya amelelikle koşânlardan Malatya şehri ağaçlar bağlar içerisinde adeta kaybolmuştur. Şehre daha birkaç saat kalarak Malatya'nın faâliyet-i hayâtiyesi görülür. Malatya'da: Şeftali, kaysı ağaçlarının birkaç senede bir yeni fidanları yetiştirilir, en güzel aşu ameliyeleri yapılır. "Eski Malatya" yenisinden bir iki saat beri taraftadır. Eski şehrin yol kenarında sur harabeleri gözüktür. Sur yıgılmış birkaç sütun üzerinde hala metanetini muhafaza eder.

"Seyyit Battal" nâmıyla acem kitaplarında pek uzun hikâyeleri havi olan bu eski mekân hakkında fazla tedkîkatta bulunmak isterdim; fakat bunun için oldukça bir müddet kalmak iktiza ederdi. Şehir ahalişi kıyafet-i milliyesini muhafaza edip lisan itibariyle de ticâret ve sanâyide Kürdçe lisanı isti'mal edip hükûmet ve maarif ile olan irtibatları Türkçe lisanını öğrenmek mecburiyetini tevliid etmiştir. Dört yüz seneden beri hükûmet ve maarifin lisan üzerine olan tesirâtı mahdut kalmıştır. He'yet-i umûmiyesi itibariyle Malatya sancağının yüzde seksen beşi Kürdçe ya'nî lisan-ı milliyeleriyle konuşup diğer yüzde on beşi Türkçe lisanıyla mütekellimdirler. Bu nisbet ticârette nazara çarptığı gibi hükûmetle temasta bulunan ahali üzerinde de takdir edilir.

Malatya maarifçe pek geridedir. Birkaç iptidâ'i mektebiyle birer rüşdi ve birde beş senelik idadiye maliktirler. Memleketin ticâret ve ziraat hususundaki

kabiliyeti ve bu husustaki tekâmülü nazara çarparak sanâyi, ziraat mektepleri küşadına merc-i ehemmiyet atf etse.

Bir iki eczacıdan başka ticâret, sanâyi bilcümle husussatta Kürd unsuru Ermenîceye mütefeviktir.

12–15 binlik haneye malik olan Malatya’da ancak bin hane Ermenî vardır. Kazalarda ise bu nisbetide muhafaza edemez. Şehir dâhilinde ahval-ı sıhhiyeye taalluk edecek en mühim mesele şu meseledir. Malatya, medeni bir şehre lâzım olan suya maliktir. Maatteessüf suların üzeri açık “Arık”lardan cereyan ettiğinden tifo, kolera ve sair emraz-ı mestuliyenin suhuletle intişarına sebebiyet veriyor. Şehir halkı bu cihettin temini için lâzım gelen teşebbüsatta bulduklarını meal memnuniye işittim.

Puşide-i Târîh

Bu cümleyi ser levha ittihaz ederek; Rojî Kürd risalesîne bir makale-i târîhiye yazmış, risalenin müdürü Kerküklüzade Abdülkerim Bey’e teslim etmiş idim. Eser zuhul-u neticesi olarak Rojî Kürd’ün kapanması üzerine müdürü muhteremi nezdindeki makale-i acizanem öylece kaldı.

Bu defa Kürdlerin en guyur ve çalışkan ve Kürdlükle müftehir ve Kürdlüğün tealisi için şahsını vakf eden Bâbânzâde Abdulazîz Bey’in zir-i iradesinde “Hetawî Kürd” nâmıyla bir risale sâha-i intişara vaz’ edileceği vâsıl-ı sem’i naçiz-i oldu.

Böyle müktedir bir zat-ı guyurun taht-ı idaresinde neşr olunacak risale Kürdler için faide bahş olacağı gibi Kürdlüğü, parlak bir devreye isal edeceğine ümit var olabiliriz. Zaten güneş manasına “Hetaw” lafzından da balada arzettiğim maksat anlaşılır. Bâbânların hidematı yalnız içinde bulunduğumuz asra mahsus değildir. Bu aile-i muhteremenin asar-ı sabıkada Kürdlerin faâliyet-i bedeniye, dimağîye, manevilerinin tevsiine nüfuz maddi ve manevilerini deriğ etmediklerine dair nakabil-i ta’dat-ı asar-ı hayriyeleriyle istidlal edebiliriz.

İşte bu aile-i muhteremenin yadigâr-ı azizi Bâbânzâde Abdulazîz Bey Kürdlerin ‘ilm ve irfânına hadim bir risale neşrine başladı. Acizleri bu emniye ile Kürd dehatı hakkında ettiğim tahkikatı yazacağım. Kürdleri uyandırmak isteyen, vatanın yetiştirdiği zevatı Kürdlere bildirmesi gerektir.

Bendeniz isterim ki, yalnız yetişen zevatın tercüme-i hallerini yazmakla iktifa etmese idik.

Mekâtib-i ibtidaiyede bulunan çocuklarımızın -ders olmak üzere- laakıl günde bir iki Saatlerini buna hasretseydik, tercüme-i haller, milliyet fikrini, millettaşlık ruhuna sokar, milletini, vatanını ve vatanın yetiştirdiği zevatın sevmesini öğretir. Vatani vücudlarıyla şerefdar etmiş olan mütefekkirini, eserlerinde hissiyat-ı milliyeyi beyan eden, muharririn ve müellifin ile san'atkarını tanıtır. Âdât ve ahlaka, mâzînin umûr ve hususatına riayeti talim eyler. Ma'lûmdur ki, yalnız okuyup yazmakla iş bitmez. İnsan tahsil-i maarif etmekle beraber şahsını vatanına vakfedecek hissiyatla mütehasıs olması lâzımdır.

Hissiyat-ı haseneyi veren vatanın yetiştirdiği dehatın tercüme-i halleri olacaktır. Ahlak-ı milliye ancak bu sayede temizleşir. Avrupalıları vatan ve milletlerine rapteden bu usul olmuştur. Ananat-ı milliye böyle muhafaza olunacaktır. Başka nev'i ile olmaz. Avrupalılar, vatanlarına hizmet etmiş eşhas hakkında vücuda getirdikleri asar hakîkaten şayan-ı tedkîktir. İktisaden şöhret şiar olan Avrupalılar bu gibi şeyler hakkında iktisat göstermezler. Var yoklarını sarftan çekinmezler. Maişet-i yevmiyelerinden artırmaya çalışırlar; gıda-i maddiyelerinin daima tenkisîne, maneviyelerinin tezyidine sarf-ı gayret ederler. Ruhlarının böylece telzizine hadimdirler.

İşte Rojî Kürd risalesîne yazdığım makale-i târîhiye bu tarzda idi ve ilk defa olmak üzere Şah Abdulkerim Han Zend'in tercüme-yi halini îfâde etmek istemişim.

(Rojî Kurd)'ın kapanması üzerine tehir ettiyse de bu tehirin çok sürmeyeceği tabiidir. (Hetawî Kurd)'ın gelecek nüshasında inşallah derc edeceğiz ve bundan böyle Kürdlerin kadim ailelerinin ahvalini bildirmek isteriz. Bu hususta bir şahsın ma'lûmatı kâfi gelemeyeceği cümlece ma'lûmdur. Binaen aleyh Kürdlere yararlık göstermiş handanlar hakkında vesaika malik bulunanlar varsa, Hetawî Kürd idaresîne göndermelerini hamiyetlerinden istirham eylerim.

Kerküklü Necmeddin

Zemanê Hişyariyê

Xûwab xerkûşî hetakî we'deî bîdarî ye;

Dijmin xût û minalit; ejdehaî bîkariye.

Wa biçî mawî le xîl, na kîte kîstan mirad;

Kirde sadî! Xîret û xîret ne dîndarîye.

Çaw lemû çaw Tirkan e mebre daîm ey zelum!

Ma ye dinya û dînet, kesb û sen'etkariyê.

Sed xiramû fin fîdayî hû hewî cûwî tarî bike,

Çîqe şahîbe nipçe xidmet cûtyariye.

Tu, ke Îslamî şerî'et emir eka tembêl mebe!

Det kesrî ew ilet e, zor iletêkî sarî ye.

Leysel însanî îlema sa'e bê xwînewa;

Se'î û xîret emir meşrû'e kelam barîye.

Pîyawî tenbêl dişminî xwî û 'dûwî herkes e.

Qewlil kasib hebîbûllah lehû alem dîyarî ye

Bi siye şorba xwardin û naw tek yekan û xonqa!

Rûle derka tûwekkal bê sebeb bê'arî ye.

Munker sêx û terîqet nîm heqîqet pît elîm;

Çawit ew sahînde nustî we'de hişyarî ye!

Mexrîbî, barî kîyande menzîl emr û eman;

Toş lew niyo qirde çeqoyî; 'îş û noşit zarîye.

Sofî cergim bo te xwîn, few tawe dinya û dînmen,

Çend hizaran pîyaw û jinman bûne 'ebd carîye!

Slêmanî!

Zîwer.

Ji Mezinê Kurdan Ra Ye

Gelî şêx û mela û axayê di kurdan!

Her çîqa heddê me biçûkan rehbinan, birehşan nîne ku ji we ra şîretan bikin û rêya qenc û xirabî nîşanê we bidin.

Lê belê (lakin) ew tiştê ku em her roj di rojnaman da, di kitêban da dibînin, dixwînin, li me dikevî, xûna me dikelijînî, estêrê me dirîşênî, hewar û fîzar ji me dertênî.

Eger we jî ewan tiştan bidiya we bixwenda, xeyreta musulmanî û kurdîtî jîna dunyayê dê li we biherimanda.

Gelî şêx û mela û axayê di kurdan!

(Îngilîz) di Şîraz da, (Moskof) di Azerbaycan da be, hidudê me û Moskof jî Erzirom û Bazîd be, feleketên Rumêlî jî li ber çavê me be em dê çawan fîraz nekin, em dê çawan we aciz nekin.

Ma qey hun Kurdistan û welatê kurdan nizanin, eger we Şîraz û Azerbaycan û Erzirom û Bayazîdê bizanîba hûn weha bê hîs nedisekinî û nav nivînan da xewa şîrîn bi çawê we nediket.

Gelî şêx û mela û axayê di Kurdan!

Çend meh berê mezin û dewlemendê Rumêlî jî wekî we bi malê xwe, bi milkê xwe, bi perê xwe dinaziyan û tu tiştêk bîra xwe nedaniyan, li halê belangazan nedinêriyan û mal û milkê ku ji canê xwe ezîztir dizaniyan îro li dest neyaran e.

Eger ew mezin û dewlemend wî malê xwe di rêya tifaqa Musulmaniyê da xerc bikiran, Xwedê dizanî belku ev feleket di ser wan da nedihat, eger bihata jî bi namûsa xwe dê biqiliyan û dê di tarîxan da navek bihiştan. Ne Xweda Teâla di Quran'a Kerîm da ne ku te go "Men lem yerhemi nase, lem yerhemhû'llah"¹¹ Ev gotin ne ayeta Qur'an'ê ye, belku hedîsa pêxember e. Ewê ku ji cismê xwe ra rehmê neke û gunehê wî bi kesek neyê, Xweda Teâlâ li wî jî rehmê nake. (Ji vî îbret bigrin.)

Gelî şêx û mela û axayê di kurdan!

Eger neyarê me Îngilîz û Moskof bitenê bûya dîsa qenc bû, feqet çend dijminî neyarê me yê dî hene ku wekî kurmê darê nava me dixwe, roj bi roj me nêzîkê mirinê dike, wer çara felat ji wan tune.

¹¹ Ê ku li însanan merhemetê neke, Xweda jî lê merhemetê nake.

Yek nezanî û bê îtifaqiya me ye, ê duyî jî neheqiya filan e.

Nezaniya me:

Belê dilê me nemînî, em nav dinyayê da nezan
mane, ji dinyayê dij halê dinyayê tu tişteke nizanin û tu car zanîn jî bîra xwe naynin.

Eger me bîra xwe bianiya miheqqeq ji şêx û mela û mîr û axayê me di me yek
radibû ji bona me tarîxek çêdikir û li en'ênata bab û kalê me digeriya.

Her qewm ji bo xwe tarîxek çêkiriye, em bê tarîx man e.

Sêsed sal berê “rehmeta Xweda lê bî” Şerefxan ji bo me kurdan tarîxek
nivisiye, ew tarîx tercumeyê bi zimanê îngiliz û alman û fransiz bûye, hê jî bi zimanê
kurdan tercume nebûye.

Xelkê Awrûpayê û cînarê me, tarîxa me bi temamî dizanin, hal ew e ku em
cinsê xwe tu tişteke nizanin, ji xala me, em ji erdê şubhe bûne, ew qewmê ku tarîxa wî
tune ye û zarokên wî en'ênata bab û kalê xwe nizane çi dibî hûn bêjin.

Ji nezaniya me yeka dî jî; ew e ku em welatê xwe û ciyê xwe û mîqdarê
nifûsa xwe nizanin.

Bi zimanê xwe naxwînin, pêş bi zimanê xwe nakin, zimanê me di çavê me da
bê fayde ye.

Zimanê me, serf û nehwa me xelkê (elman) terceme kirin, hêja em ji bona
zimanê xwe di şubhê da ne.

Ya dî neheqiya (Filan) e:

Ew “File” ku ji hezar û pêncê sal zêdetire ku kurd wan ji destê neyarê wan
xelas kiriye, malê wan û irz û namûsê wan weku malê xwe û irzê xwe xwedanî lê
kiriye, ji her xirabiyê hîmayeta wan kiriye û gelek qewimî be ku ji bona wan xwe
daye kuştin.

Di miqabilê vê qenciya ha da, bi şev û bi roj li xerabiyaya me digerin, der heqê
me da ha li vir û ha li Awrûpayê da tiştên wûsan dinivîsin û dibêjin ku mirov têda
heyirî dimînî.

Nêzîkê bîst û sê sal e ku li her alî mekteban vekirine, zaroyê xwe dane
xwendin û şareza dîkin.

Li goşeyek Kurdistanê da nîhayet çar heb File heye ji bona wî ji Kurdistanê ra
Filistan dibêjin. Çavê wan li wê ye ku Kurdistan ji dest me bigrin, navê me ji dinê

wenda bikin. Mêrikan ji bona wê nasekinin, dixebitin, yek dil û yek ziman û yek xeyret in.

Em wan dibînin û îbret nagrin. Çima em mekteban venakin, çima em wek wan naxebitin û bi hev nakin, yek dil û yek dest nabin. Her kî bixebitê û mirov bigihînê ew serdest dibe. Ne Xwedê Teâlâ gotiye leysel insane (îla mase'î)¹²

Gelî şêx û mela û axayê di Kurdan!

Her tişt lazime ku ewil da mirov fikra wî bike, gava ku qewimî û xerab bû, çêkirina wî zahmet e. Ji bo wî qasî bi hukmê emrê Xwedê Teala amel bikin, neyarî û dijminiya pîs ku di paşî da dê bibe sebebê tunebûna musulmanî û kurdîti ji nav xwe hilînin, wekî birak bin û berê xwe bidin neyarê xwe, ew çawan dixebitin hûn jî wûsan bixebitin.

1-Wela tebaxedû wela tehasedû wela tedaderû we kûnû îbadellah îxwanen
(Ayet)

(Tercume)

“Nefaniya hev mekin, ji hev mehesidin, ji hev rûyê xwe mezivirînin. Ey evdê Xwedê hemû bibine bira.”

2-Leyse mîna men lem yerhemû sexîrena we ye'refû şerefe kebîrîna (Hedis)

(Tercume)

“Ewê ku rehmê li biçûkê me neke û qedir û hurmeta mezinê me negre ji me nîne.”

3-Wela tebxesû nasa eşya ehûm wela te'sûfil erdî mûfsidîn (Ayet)

“Heqê kesek kêmedin û li rûyê erdê da xirabî û fesadî mekin.”

Ew seyyîd û şêx û mezinê kurdan ku li qernê ewel (bi ewel lazime ku hûn tifaq bikin, paşê li tifaqa Kurdistanê bixebitin, hun şivan û kurd jî nezan û pez in. Eger hûn ev xizmeta ha ku xayeta wê pêşdeçûn û zêdekirina qeweta îslamiyetê nekin, roja heşerê da cewaba Xwedê û nebî hûn dê bidin,

Kulî ra' mes'ûl 'en re'yete¹³

Şairê meşhûr ê kurdan rehmetî Hacî Qadirê Koyî bîst û pênc sal berê ji kezebek şewitî beytek gotiye û ew jî bixwînin ji lewme û gazina tarîxan bitirsin:

¹² Ji însana ra ancax tiştê ku cehd dike heye”.

¹³ Her şivan ji reiyeta(pezê) xwe mes'ul e.

Qesîde

Wa diyare resm û qanûnîkî dewran dadînî
Kurdîme girdîşê germîn û Kuyistan dadînî
 Ey emîrê kurdekan bû êwe eybe û şûre î
 Hîzekî wekdadinî
Bo kî ye namûs û ar, bo çî ye îman û dîn
Xaç û Încîlî le cî tefsîr û Quran dadînî
 Her kî tacî naye textê le Kurdistan dadînî
 Xerc û pêta kî le ser Goran û Soran dadînî
Medrese dekate cî Qissîs û Ruhban û Keşîş
Bange nabûsê le tekyeş pîrê Metran dadînî
 Bo îhanet kamî sahib îzzete ezlê deka
 Bo rezîlî cotiyar xûyê û Kawa dadînî
Hem le cî begzedegan û cî fulan û îbnî fulan
Bo riyaset ser be ser elqab û dadînî
 Her le paş çend salîtir tesxîrê Bexdadîş deka
 Şarezorî qîşle ye debo le banê dadînî
Bax û rexê bulbule dekate cî û zax û zexan
Gurg û mamrewî le pêşew lanê şêran dadînî
 Xanetan wêran deka, qesr û qasûrê lê deka
 Bo emî neçne ecem êlçî le Taran dadînî
Bo kurê çak û keçê şêrînî ray kêşî bezor
Gulê şar û dih gede casusê punhan dadînî
 Ta bizanî kî nuwêj kerd û rojî girtewe
 Bo siyaset kurdînî penca nîgehban dadînî
Ta wuha bê ittîfaq û serkeşî bê şîwetan
Tacê kîbr û nexwet û xeyret le sertan dadînî
 Şarezayî ehwal mane beganenî
 Daxî sedsalî heye emro le kurdan dadînî
Xizme bisyetê biken her ba ye qewlê ...
Şahê Îran radeka Sultanê Turan dadînî
 Êste me'lûm bû

Zahîra her kamiyan taet dekanan dadînî
 Rêgîr û hîz û dize, jin hilkir û malan bire
 Fayde ê çî nîwaî û kî ne, ê xoy musulman dadin
 Wa dezanî qewmê xoy wek daye ber şûr û tifeng
 Qesrê dîn awa deka, bunyadê îman dadînî
 Eqlekî xwa daweye ger pîrê jin serfê deka
 Destê Rustem badea Turan le Îran dadînî
 Êste kî eyyameke her milletî hîmme beka
 Mûrê bêmaye le ser textê Suleyman dadînî
 Beytê Hacî çûn kî efsaneê turkbazî niye
 Zor werîne ba wucûdê dûrr û mercan dadînî
 Saîlekî mekkeê dît û be mektup dero
 Heşmîtek peyda deka malê firawan dadînî
 Kure dêxwînî tuwe hem biçke diny û sîtewe
 Beytekanî men le goşê taqê nîsan dadînî
 Bîst û sê beyte qesîdem her kesî goy lê beka
 Be pî le ser taq me û eywanê keywan dadînî.

M...X

Paranewe Le Hemiyetmendanî Kurdan!..

Şa'îr kure Kurdan Hacî Qadîr, nav hemû şa'îr Kirdanî lem qesîdeya, derîç kirdûwe. Ê meyîş benaw xeda swîn edeynke; asar em zatani beley herkesêkewe hîye bê nîret bo man tawe kû; Kurdî bikinyewe. Ê hemû Kurdekîş lêî îstîfade bike û Kurdîş bemsoyewa şî'r û şa'îrî xway binasêt!

-Hetaw Kurd-

Here Dûr Were Axoş

Her ferdekî ji efradê aqla di cemî'ê ûmûrê xwe çav vekirî mûtebessirê cîhatî bi be ew meriv hem li dunya hem li axretê ezîzê ê xwediyê nî'metê mezin di be. Ew di gel wê tê jimartin ji qismê cewamêran. Lewra merivê ku ewaqîbê meslehatê xwe, tedebbir û tefekkur bi ke, wextekî ji ew qat'an pîşman naba. Ji bona wê xeberê mîrx û mîrxas gelek caran ji bona sa'adet û rehetaya xwe pir meşîqet û qesawet û

zahmet dikeşîne. Lakîn paşî wê hingû dingê elbet û elbet rahet bûn û qenc bûn û her tiştê baş û xoş hasil dibe û eger merivekî li bona sa'adeta dunyayê û ûxûwetê sa'yî neke haltembelî û hewaiyê nefis îhtiyar bike. Ew meriv tim û tim pîşmana û muhaqera û zelîla. Hîç ji bona tîşteki bi kêr nayê merivekî wexta ku bixwaza here gundekî, we ya ciyekî dûrrêwî, heya digê dûr lakin ê xweş û selametî ew ê di gê nêzîk kevê rê wê pir semta wê xerab jî dizani têja (dibêja) eceb kîjan rê ixtiyar bika. Elbet ew meriv eger ê xedîtê eql û tedbîrê ba riya dûr ku aqîbeta wê axoş û selameta ixtiyar dike. Ew bi wî sebebî wasil û murad û mexseda xwe dibe û eger ew mirov dinok û fikrê wî tevlî hev ba riya nêzîk ku aqîbeta paiya wê hirak û mirina ixtiyar dika. Ew bi wê sebebê na gihêjina mûrada xwe. Belkî ya bê kuştin û ya mi'îna wî seqet biba. We ya bê tazîkirin ji bona wê qeysê ahlê berê gotina bi qesta nesîhetê here dûr wera axoş. Ew cezê ewha cezakî kevna û maqûla ku hîç keskî têda şek û şibha naka. Lakin meqseda ahlê berê ne ewiya teneya. Belkî ew nesîhat di heqê ehwalê maddî û ehwalê manewiya hatiya gotin. Mesela ji bona heyat û maîşeta du rê heya. Rê kî nêzîk ku riya tembelî, cehalet, qesawet, malê hevdû talankirin, bê bextin talaqreşî, hevdû kuştin, hîlebazî nankorî û her tiştê kotî ya ev rê nêzîka. Lewra mûafikê hewayê nefis û şeytani û merivê ku salikê vê rêya hanê biba waqî'en bi heseb zahir sax maya, û maîşeta xwe derecekî te'mîn kiriba faqat bi heseb heqîqet ew nîhayeta wî mirina, xizanî bûna, nûsûbetiya, rezaletiya û qal û qîla welhasil mirinekî ebedî mezmûma. Lewra mirina ku cenabê xwedê teqdîr kiriya. Ji xwedîya emelê salih ra rehetiya. Lakin mirina ku ji col û ahwalê fadahaî hasil biba, ew mirin mirineka mezmûma, mirinaka ebediya, rê dûra ku bi sebebê giran bû nawê li ser nefis û mûxalefetiya wê li weylatu, wesawesê, şeytaniye pir sa'b xuyanî dika. Ew jî riya sa'yû û emela, riya cehd û ictîhada, riya ilm û fedîleta û marîfeta û hunera, riya istiqamet û ittîhad û islah û teqwaya, riya tebessur û tedebbur û tefekkur û izû û şerefa, ew merivê ku salikê vê riya hanê biba. Bê heseb? zahir û batin saxa. Maîşeta xwe li ser wechekî qenc te'mîn kiriya. Nîhayet û aqîbeta wî ji rehet a ebediya, sa'adeta sermediya, hayata merdiyeya hakan bizanin. Gelî Kurdan sûwarê ki'êlan, xwe danê şûr û mertalan, her gotiya silah û rîman ev şeca'at û mêrxasî û cewamêrî ya we bê ilm û huner û fazîlet biba. Hêlaye yekpareya ew heyatiya we hayata cûmûd û xizaniyêya. Lewra ev zaman zamanê ilm û marîfet û hûnera, ne zamanê hing û ding û şeytaniyê ye. Îro zekayi ya we ya fitrî, muslim hemû alemê bi cewamêr bûn û

sexawet û îkrama mêvan bûnaniya we, malûm û mûhaqak û bahira. Fakat çî fayda, ku ev ewsafê we yê mehmûde bi sebeb cehalet û ataletiya we hûnda bûya (mihmen) ku bi mana mêvana ji (meh) we ji (man) mûrekeba mana meh mezina û mana man xaniya mecmua wê mezin xanî derdikeve. Heçî Kurd ku bi sebeb kevna wan xayrî eraban ji wan ra ecem tê gotin ji misafira re mêvan dibêjin yanî mezinê xanî kana wexta ku misafirêkî here cem wan bi sebeb îkram û i'zazê wan ew misafir mezinê xaniyê wan dibe. Ji bona wê xeberê bi wê beytê hatine medî' kirin.

Ma simmeti'l ecemu ila (mihmanen) mihmana

Îla li iclala deyf kane men kana

Fal (meh) ekberu hum ve ila (man) menzile hu

Ve dey fu seyidehum ma lazima elmana

Lakin heyf û hezar car heyf ku ef xîsalê memdûha heya. Neha mevcud û ji terafekî din (fi hukmil edemi) lewra bê ilm û fadîlet û sa'î û marifet û huner çû qeys şeca'at û mêrxasî û cewamêrî we heya bê semere dimîne. Eger wê xeberê hanê li cem we malû û mûhaqeq be ji wê xefleta xwe mutenebeh bibin. Ji wê tembel bûnê dev jê berdin. Heya kengî esirê adate seyîe bibin heya kengî hal halê mirinê li ser nefsa xwe qebûl bikin. Heya kengî zelîl û heqîl bimînin. Ne heyfa ku niha çû qeys ataletî heya isnadê we diba. Bi heqê xwedê qesem dikim ku eger islahâ nefs û ahlaqîya xwe nekin hûn hunda bibin, pîşman û nadim bibin. Li wî zamanê hemû millet çavê xwe vekirine. Alaqederil imkân salikê riya selamet û se'yê bûna, ila miletê Kurdan bi sebebê temadiyû xefletiya wan heya. Neha ne se'ya wan heya ne rabûniya wan ji raketina kesel û ataletê heya. Ê xwe danê efkarê salima eshabê hamiyet û ilû wê himeta daîmen ji bona teraqiyû tealiya miletê xwe bi şev bi roj cehd û ictihadê dikin. Heta cemiyetekî teşkîl kirina, di her mehekî meqalatê bi tirkî û bi kurmancî tab' û neşr dikin. Ev ahwalê hanê ku li Rojî Kurd dibînin. Hemû li bona wê ya gelî eşaîr û qebaîlê Kurdan hûn ji se'ya e wan camêr û hemiyet mendan hûnda mekin. Hûn jê mûtais û mûtenessih bibin. Ji cîhet se'yû xîretê xafil mebin. Îro ji bona teraqî û teaniya we ruknekî rekîn û resîn heya. Eger ji neha û pêva li halê tekasul û temahul û girtîbuna xwe bimînin bi ziyada mustahaqê zem û ta'nû îtab bibin. Wexta ku îş û maslahat li vê radê ba, hal û emniyet û selametiya we mûteveqîfa li ser tenebbih û himeta we ya weha tenebih û himet ku bê texîr îcra biba. Ewelen ihtiyaciya we ji bona mekatibikî bêne vekirin li gundê xwe. Ew ha ihtiyaciyekî naçarî

û mibrema ku hîç ferdekî ji efradê xwedanê aql tê da şuphe naka. Ne heyfa zekayê zarûyê we herhewa û beyhûde dere. Îro eger li gundiyê we mektebak hebana wûn negihêştin vî halî. Saniyen Îhtiyaca we ji bona ziraat û cot û tewsî'a imarat û avakirin û aradiyû ardê xwe ew ha ihtiyaceyekî mûhaqeq a ku ne delîl û ne bûrhan dixaza. Salîsen avêtina inadû taasûb û nîfaq û hûcum û xaret û tazîkirina serî avana hemiyar durust bûniyê ahlaq û adeta. Îro çuqeyis qebîlakî û ya aşîretêkî ji eşîretê Kurdan heba. Hemû aqrabayê hevdûna qewmekî ku merivê hevdû bin nabeyna wan dijminetî, adawet hasil biba. Ew hal alametê dîn bûniyêya delîla cihl û teassubêya hemû Îslam birayê hevdûne dibêjin. Lakin ev gotin eserê tina. Eserê we hebana em nedihatî wê felaketê em dikşandin wê mûsîbetê. Qismek ji kurdan heye ku ew qisim sebep ser hişkî û inadiya xwe hem ji şerefa dinyayê mehrûm a û hem ji amelê salîha bê xebera. Qismek heya wextê xwe bi nehbû betalan û bi kuştinê hûnda dika û bi wî sebebî hal û wextê wî xoş û başa ama bê xêra. Lewra dinya bi tenê bi kêr nayê belkî digel dinya axret hem lazima.

Ew jî bi şixlê pir bi sa'ya daîmî helal diba. Lewra xwedê teala bi vî efalî hîç ridaya wî tina. Lakin bi se'yû ictihada helalî emir kiriya. Qismekî heya li dawayê softiyê diba û xwe ji ahlê terîqetê dilmêra her tiştêkî ji destê xwe tavêja ev Qisim waqî'a eger softî safî biba mistefîd û xediyê sewabê diba. Lakin ji terefê din ji îbadet se'yê mehrûm bûya. Ji vî cehetî ê xediyê wan ehwala jî kêmin û naqisin. Lewra mêranî eva ku hem ji bona dinyaya xwe hem ji bona axreta xwe se'î kirina. Ê eger ew qismê softî xeyrî safî ba belkî ji bona sextekarî û hîlebaziya xwe softî kiriye. Ew merivan hem ji dinya hem ji axret mahrûm bû çû. Ê heyfe. Welhasil merivê mêrxas mislimanê aqil û mudebir hem ji bona dinya û hem ji bona axret sa'yê dika. Dinyayê ew ha pir biba ku kanî ew meriv hîç namiri. Ji xwe mervê ku nemire pir ihtiyaca wî ji bona zexîretê heya. Sa'ya axretê jî we bibe ku kanî sibê wefat biba. Yanî tobe û istixfarê derengî neke. Hemen ew se'et tovbe û istixfar lazime. Ne layiqa ku bêja sibê tobe bikim. Ya heya çend rojekî çu keys ahlaqê seyîa hebe terk dikim. Lewra li ser wî halî wefat biba ew kes neûzû billâh selametiya wî zora. Pir zora malûma wê ku li zemanê berê qûvvet û setvet û mehabeta Îslamî hebû. Bi wî sebebî hemî ahlê Îslamê mûtesewif ew û di se'ya hindik de bana evqas zarar tine bu. Hal ew hali Cenabê Xwedê teala daîma ferman dika. Ku ey ahlê îmanê we Îslamê hûn ji bona dijminê weyê kafiran qûwetê hazir bikin. Ew qûvvet şamilê top û tiving û gemî û her tişt

zemanê berê sîleh û qeys û nişab û rim û şûr û mertal û xencer bû. Ev tiştê hanê li cem îslamê pir bûn. Lakin pişt ra ev tişt ne derket roj bi roj terikî ku heta ku hate vî halî ku em dibînin. Wexta ku bi wî qasî mûtereqî ne bû carek din mehabetâ îslamê hebû. Ê çî qeys gavir li dinyayê hebana ji ahlê îslamê ditirsiyan û bi nazariya me wahşî û haqîr bûn lakîn aneşa hûn dibînin ku hîç ew setwet û ew mehabet nemaya. Wê çikeys ahlê îslamê hebi bi nezara gawira wahşina. Yanî li cem wan kuştina me lazima ma miqroba. Yanî ji qismê heywanatê mûdira dijmêrin. Heta ji bona wê xeberêya wexta ku nav beynama û Bûlzar û Yûnan û Sîrp û Karadax mûharebe çêbû. Bûlzar ji nê mislimanan fileh kirin û birin li cem xwe. Ji bona ku bixin li ger xaniyê wan ewqas zaro û merivê ixtiyar jî kuştin. Ku hîç hed û hîsabê wan tine. Ê xwediyê qezeta û cerîda û li Îstenbolê di dekinin ev ehwalê hanê yek bi yek li teb'ê xistin û îlan kirin. Ê xeberê hanê hemû wan şandin li Êwrûpa. Bi zana ku mezinê gawiran ku li wê derêna. Bi muxtedayê insaniyetê rehmet û şefketê wan biba. Hal ew hale hîç guhdarî nekirin. Ê ebet ji Bûlzar û ji xeyrê wan re tişteke negotin. Ji viya tê fêmkirin tişteki ji xeyrê dişmintiyê kevn heya. Ku ew jî kewna ma bi nezeriya wana wahşî vûcuda ma li dinyayê mûdira. Lakin nav beyna wan çikeys edavet hasil biba. Ji hevdu ra bi nezara wahşî mêze nakin. Hata wexta ku Bûlzar mûselit bû ji ser qismekî ji rom û fileyê Rumelî wan kuşt. Mezinê Ewrûpa hatin xezebê û ji Bûlzar nefret kirin. Heta ku nev'ekî perîşan kirin. Piştra carek din gawirê Ewrûpa ne di xwestin em herin Edirne. Wexta ku em çûna li wêderê hez nekirin sekna me li Edirne. Lakin ditin ku sê sed hezar mûselleh û muelim û bahadir û şeci' eskerê me heya. Sukût kirin. Ê elhamdûlîlah îro Edirne û qismekî ji cîwarê wê li destê meya. We însaalâh îlel ebed li destê me bimîne. Zahir bû ku îro li qarşî gawiran sirf sofî bûn adem sa'ya mirina mirinekî sora. Eger hal ew haba çawa ku xwedê teala û teqedesa bi hadirkirinê li qarşî gawiran ferman kiriya. Lazima ferda li serma ku em gemiyê herbê bistînin. Sîlah û mûhîmat bistînin. Ew mûhîmatê hanê bi hezar hezar kîs nayêne sitendin. Eger li wî halê xwe bisekinin em nikarin tişteki ji wana bistînin. Lakin eger ahwalê atalet û tembelî ji destê me berdin qûvvet û fikrê xwe û li tahsîlê ilm û fedîletê û hinerê serf bikin. Elbet û elbet bi ewnê xwedê emê xwe ji wê mirina sor xelas bikin. Sabit bû ku ihtiyaca ma li se'yû imaret û terk û avêtina dijminîtiyê ku li nav beynawa ihtiyacekî zarûriyi. Heçî tahsinî ahlak û temessûka bi tiştê qenc hem pir dexla wê li wî cehefî heya. Ê hem dexla wê li fikirindina şeref û heysiyeta bav û kalanê we heye. Hûn zan

mekin ku bav û kalê we bi wî halî bûn. Haşa. Belkî ewan xwedanê ewha ilim û fadîlet û hiner û şeref û haysiyetê bûn. Ku eger li wî maqamî beyan bikim bahsa ma pir dirêj gelek mûcibê melaliyê biba. Lakin cerîdeyê (Roj Kurd) bixwînin a wan ahwalê mezinê kurdanê xwedanê hemiyet û mêrxasî we cewamêran bibîn. A neha pir eyb a û gelek şerma kû hûn ewladê ew şêran bibin. Lakin hîç ne hisê millewî heba û ne îttîfaq û mûhebet nav beyna we heba. Wallahî ev ehwalê ewha nûsîbeta ew ha fedahata ebeden kesekî li xwe qebûl nake. Şerma şerma bes e ev tembelî bese ev talan û hevdu kuştin merivê ku hîç hissiya wî neba ji xwedê bi tirs. Gelî Kurdan muteffiq bibin sa'iyê bikin. Nifaq û dijminîti ji ortê hilînin. Ji bona fikrandina şeref û haysiyeta xwe li meşqet û li zahmetê bixin. Ji bona avekirina gund û erdê xwe bişixulin. Ji bona mekteba pir himmet bikin. Zarûyê xwe bidina xwendin. Cahil mehêlin. Guneha zekayawatiya fitrî hûnda mekin. Ji ûlema û mezinê xwe muracaat bikin. Ji wan nesi'ata bi'elimin. Tiştê ku faida we tê da heya bi wê temessuk bikin. Tiştê ku hûn zanin mûdira gotiya dev jê berdin. Ji bona ku hûn qismê merivan bêtina jimartin. We illah ne ji bona xwe nef'a we heya. We ji bona ahlê îslamê nef'a we diba. Ahvalê ûmurê xwe tefekkur bikin. Ê ha hemc û ettehiyato çewa lê hato mebên ev gotin yanî çewa le hato bav û kalê we negotina. Eger mervê ku aql û fikir û derayeta wî hebe ev gotin ji bona wî kifayet dike. Na xayir? eger ewha neba hîç tişteki bowî te'sîr nake. Belkî ew daîma wê here nêzik û nayê xoş. Îtba'a nefis û şeytanê zora lakin umîda min ji Xwedê teala heya û ji nehav pêva çav vekirî bibin. Mûtebessir bibin. Vesselam

Mûhammed Nurî el- Mardînî

Sâhib-i İmtiyâz
Ve Müdîr-i Mes'ûl
Bâbân Abdülazîz
Âsâr-ı Ne Nevseri
Naderituh
Adet: 2

HETAWÎ

KURD

Târîh-i Te'sîsi
Ğurre-i Zilka'de
1331
Derc Olunmayan Âsâr
İâde Olunmaz
Jimar: 2

3Muharremu'l-Haram Sene 1332 Şimdilik Ayda Bir Neşrolunur 21 Teşrin-i Sani Sene1329

Şam'da Milliyetini Muhafaza Eden Kürdlerden Bir Aile

İstânbûl
Resimli Kitab Matbaası
1329

Osmânlı Teshîl-i Mesâlih İdârehânesi

Müntesîbin-i hukûkdan Bâbânzâde Abdülazîz Bey tarafından umûm vatandaşların ve bilhâssa mensûbiyetiyle müftehir olduğu Kürd kavmi necîbinin kâffe-i umûrunu hemân mesârif-i zarûriyye bahâsına denilecek suretde cüz’i bir ücret kabul etmek üzere bu kere “*Osmânlı Teshîl-i Mesâlih İdârehânesi*” nâmıyla bir idârehâne te’sisîne muvaffak olmuştur. Ale’l umûm da’va-yı şeriyye ve hukûkiyye ve ceza’iyye deruhde etmekle beraber bi’l-cümle dava’ir-i resmiyyede mesâlihi ta’kîb ve layiha ve istid’a tahrir olunacak rehin ile ikraz ve istikraz-ı inşa’at ve emlak bey’ ve şirası için nâmuskârâne bir suretde delalet edilecek. Velhasıl umûm vatandaşların cümle mesâlihi az bir zamânda müstekimâne bir suretde delalet edilecek, erbâb-ı mesaliha nâmını bâlâda zikr ettiğimiz bu nâmûskâr gencin idârehânesini tavsiye etmeyi vazîfemiz addederiz.

Merkez idaresi: Bâb-ı Âlî caddesinde 46 nomrada “*Resimli Kitap İdarehanesi*” fevkindeki dairedir.

İlan

Le muntessibîni hukuk Bâbânzâde Ebdulazîz Beg bi navê “*Osmânlı Teshîl-i Mesâlih*” idarexane yekî Kird wetewe. Her çend îş we de’va bî bizzor her ran dibîni. Necmeddîn Efendî ger ku kêşî li gula ye. Hemmû kurdekan lazime îşyan bidîne em Kurdê necîb e.

İçtimâî!

Muhterem “Hetawî Kurd” Gazetesi Müessislerine

Kürdlerin teali ve terakkisi için, mevcudiyet-i içtimaiyyelerini temin için “Hetawî Kurd”ün mesaisi tebci ve takdire lâyıktır. Bittabii bu muhterem risale mesaisini tanzim ve ta’kîb edince Kürd milletini “ihya” edecek ve maksat ve gayesinde isabet etmiş olacaktır.

Bütün kavimleri görüyoruz hepsi bir daire-i milliye çizmişler, terakki ve tealiye koyulmuşlar... Milletini bilmeyen, milli ideal arkasından koşmayan milletler kitle-i beşer içinde pek geride, ruhsuz olarak kalmışlardır. Bir kavmin ruhsuz olmasını tasvir ediniz ne kadar elimdir. Cemiyet-i medeniyye içinde ölmeye, bel’ olmaya mahkûm olmak ne kadar acıdır. Hetawî Kurd gayet âli bir vazîfe, gayet mukaddes bir gaye îfâsına çalışıyor. Zavallı Kürdleri bu altı yedi milyonluk asi kitleyi nisyana karıştırmaktan muhafazaya gayret ediyor. Bundan dolayı müteşebbislerine Kürdlük nâmına tebliği vecibe bilirim.

Vilayat-i şarkiyyenin bu aralık emr-i ıslahı hakkında teşebbüsler, ciddi faâliyetler his olunuyor. İrkdaşımız olan Ermenîler mevcudiyet arıyor. Bu ırkdaşlarımızı bilmemiz, tam manasıyla ta’kîb etmemiz lâzımdır.

Ma’lûmdır ki Kürdler ve Ermenîler aynı bir kavmin - Urdu - Urardu - kavminin ahfadındandırlar. Bizim ve onların mebdâ-i târîhi; Filistin dağlarından Rewanduz dağlarına kadar mümted olan “Urdu” kavmi teşkil eder, biz ve Ermenîler bu “Urdu” kavminin evlâdıyız. Hurufatımız, edebiyat ve lisanımız ananat-ı ırkiyemiz bir iken bil-ahire Ermenîler Hıristiyanlığı kabul ettiler. Bizden ayrı bir mevcudiyet aradılar. Son zamânlarda terakki ettiler, meçhul bir gaye arkasından koşmaya koyuldular. İşte bu nev’i hareketlerdir ki bugün Ermenîleri biz Kürdlerden ayrı bir yolda bulunduruyor.

Ben ister idim ki bu iki ırkdaş, Kürd Ermenî el ele versinler, aynı bir gaye arkasında çalışarak esaslı bir “Aheng-i Hayât” tesis etsinler. Evet, Kürdler bir parça geride... Ermenîler biraz müterakki... Hiçbir zamân bu temennimize yanaşmazlar zan olunmasın... Biz Kürdler kendimizi bir gösterelim şüphesiz zamân onları ve bizi birleştirir.

Şimdi biz Kürdlere düşen vazîfe; başımızın çaresîne bizzat bakmaktır. Bit-tabii hiçbir Kürd ırkının ölmesini, beşeriyet içinde sönmesini, ırkdaşı tarafından bel’ olunmasını istemez. Binaenaleyh bu “ Başımızın çaresîne bizzat bakalım” cümlesîne her Kürd’ün iştirak etmesi lâzımdır.

Kürdleri uyandırmak, onlara varlıklarını hak-ı hayâtlarını tanımak, terakki yoluna koymak neye mütevakkıftır? Muhterem Doktor Abdullah Cevdet Beyle ben hemfikir değilim: Ortada belli başlı bir gaye olmadan Kürd gençlerini Anadolu’ya yaymak lüzumsuz, semeresiz boş olur. Bu tavsiye pek erkendir. Evvela Kürdleri uyandırmak onlara varlıklarını, hak-ı hayâtlarını tanıttırmak, terakki yoluna koymak için lisan lâzımdır. Lisanı ıslah, lisanı ta’min, maksada hadim kılmak dahi kitabetle olur. Kürd lisanını bi-hakkın tahrir ve kolayca bellemek, belletmek için de hurufat-ı kadimemizin ya’nî Urdu hurufatının ihya ve ıslahı lâzım... Bugün isti’mal etmekte olduğumuz huruf ile lisanımızı zapt edemeyiz. Binaenaleyh gayemizin ta’kîbi müşküldür. Semeresizdir. Hurufat-ı kadimemizi ihya ve ıslah edebilirsek ve bu hurufat ile hal-ı iptidâ’iyye de bulunan kavmimize usul-ı cedid dairesinde kıraat ve kava’id kitapları ile bir kamus ihda edebilir isek gayemize vusul yolu açılmış olur. Bu esasları temin zan bulunduğu kadar da güç olmasa gerektir. Lehu’l hamd bugün Kürdler arasında birçok ulemâ, fudala, lisan-ı eşnalarımız vardır. Bunlar bir araya toplanmalı bir encümen ilmi teşkil etmeli... Fiil herhalde kavlden daha kuvvetlidir. Ümit ederim ki bu vazîfe-i milliyeyi muhterem “Hetawî Kurd” mütesebbitleri gaye edinirler... Bu encümen-i ilmiyenin İstânbul’da akdi daha nafi’ ve makbuldür. Bu bab da Ermenî ırktaşlarımızı misal olarak gösterebilirim. Onlar inkılab-ı milli ve içtimai lüzumunu hissedince münevver gençlerini köylere Anadolu’ya yaymadılar. Evvela Avrupa’nın bir şehrinde ulemâsı toplandı. Yapacakları şeyleri düşündü ve karar verdiler. Ve sonra tekerrür eden gayelerini etrafa yaymak için muhîtimize koşuştular... Biz de böyle yapalım. Evvela gayelerimizi toplatarak metin bir surette ihzar edelim. Edelim de sonra Kürdistan’a gidelim.

Mevlana-zade

Rıfat

Fe' tebirû Ya Uli'l Esbar¹

İkdam Gazetesi sâhib-i imtiyazı Ahmet Cevdet Beyefendi'nin İsviçre'den maarif nezaretine hitaben yazmış olduğu makalenin Kürdlere tealliki olan aksamını nakl ve Kürd müneverlerine karşı beslediği hissiyat-ı insaniyyeden dolayı arz-ı teşekküran eylerim.

Mir müşarun ileyh makalesinde diyor ki: Ermenî ashab-ı kaleminden Arşak Çobanyan Efendi, haziranın ikinci günü Paris'te vermiş olduğu konferansı ahiren risale şeklinde neşr eylemiştir.

Ermenî milletinin mâzîsi ve istikbâli ve terbiye-i ictimâ'îyyesi nâmını ihtiva eden bu risalenin elli dokuzuncu sahifesindeki satırlar benim geçenlerde Kürdlerin Münevver gençlerine bir iki satır içinde ettiğim serzenişin ne kadar haklı olduğunu gösterdiği için onları buraya nakil ve tercüme eyliyorum.

(Çobanyan) Efendi diyor ki:

“İslahat icrasına başlandığı anda Ermenîlerin ilk isteyecekleri şey Kürdler için mektepler tesis edilmesi

Hıristiyanlar hakkında kin ve istihkarı talim eden taassup ocağı o mekteplerin hakiki daru'l maariflere kalb olunmasıdır.

(Ksenofon)un gördüğü gibi kalmış olan (Kürdlerin) bir mektebe bile malik olmamaları işitilmiş şey değildir. (!).

Türlere gelince: Anadolu-i şarki (Diyarbakir, Harput, Bitlis, Van, Erzurum) vilayetlerinde topu topu (150) mektepleri vardır ki (17000) talebeyi havidir.

Ermenîlerin o vilayetlerde (700) ü mütecaviz mektepleri vardır. Talebesi hemen kâmilen Ermenî olan Katolik ve Protestan ecnebi misyoner he'yetlerinin açtıkları mektepler nazar-ı mütalaaya alınacak olur ise bunların mikdârı (785) ve içlerindeki talebe de (82000)e balığ olur.

Türkler ise sâhib ve hâkimdirler, hükûmet onların elindedir. Altı asırdan beri memleketin bütün menabii onların eli altındadır. Ermenî mektepleri yalnız halkın iane-i umûmiyyesiyle tesis edilmiştir.

İşte bu istatistik gösterir ki, neden berikiler (Ermenîler) yağma ediliyorlar.”

¹ İbret alın ey akıl sahipleri. Haşr Süresi, 2. Ayet.

Türk mekteplerine talim-i taassup nakisesini isnad eden Çobanyan efendiye verilecek cevâbım vardır. Bence bundan ziyade mühim olan madde seksen iki bin Ermenî çocuğun talim ettiği (785) mektebe mukabil (17000) i havi (150) Türk mektebi mevcut olmasıdır. (Maarif nezaretinin nazar-ı dikkatini bu madde üzerine celb ederim). (Çobanyan) Efendinin Kürdlere mektep açılması hakkındaki temenniyatını da takdir eylerim.

Fil vaki asıl mesele-i ictimâ'îye mektepte mündemcidir. İşte bunun için idi ki İstânbûl'da bulunan bir takım Kürd gençlerinin hamiyetlerini tahrik istemiş idim.

O yazdığım sözlerin ne kadar tesiri olduğunu bilemem ancak Kürd gençleri için müteessir ve mütehasıs olup mensup oldukları kavmin yardımına koşacak zamân gelmiş geçmiştir.

Sair milletlerin sınıf-ı münevverinde çıkan fedekaran bizde neden çıkmasın?

Ermenî edebiyat-ı cedidesinin müesses-i hakikisi (Haçatur Abovyan) nâm zatın Ermenî milletini tenvir için ettiği fedakârlığa Kürd gençleri mütalaa olurlarsa Ermenî milletinin uyanıklığındaki müessirlerin ne hamiyetli kimseler olduklarını anlarlar diyor.

Bizde deriz ki: Ahmed Cevdet Bey, bir selamet fikri ve safiyet-i vicdân ile münevver Kürd gençlerine ettiği ve edeceği ihtarat ve müehhezat her suretle hüsn-ü telakki olunacağına emin olabilirler.

Fakat Çobanyan Efendinin dediği gibi ıslahat esnasında Ermenîler Kürdler için mektep tesisini isteyecek olurlarsa bu pek garip ve garabeti nisbetinde pek çok şayan-ı dikkat olur. (Çünkü aklın, mantığın kabul edemeyeceği bir şeydir.)

İcra kılınacak ıslahat sırf Ermenîlere mi münhasırdır ki emsâli namesbuk bir atafet hakkımızda ibrâz buyruluyor.

Yoksa ıslahat-ı mütesavvirede Kürdler için bir hak ve alaka mı tanımıyor ki bu yolda idare-i kelim olunuyor.

Vatandaşlarımız bilmeli ve anlamalıdır ki ıslahata biz onlardan ziyade hâhişkeriz. Ve sâhib-i hakız. Hakkımızı müdafaa ederiz. Biz istemesek bile hükûmetimiz o ciheti nazar-ı dikkate alacaktır. Ve buna her Kürd bir istirahat-ı vicdânla mutma'indir. O halde vatandaşlarımızın ihtiyar-ı zahmetine hacet yoktur. "Gölge etme başka ihsan istemem" meselini irad ile iktifa eyleriz.

Hıristiyanlar hakkında kin ve istihkar talimi bahsîne gelince olanca kuvvetimizle red ile deriz ki salık olduğumuz din-i mubin buna müsait değildir. Müsait olsaydı ve insaniyetin icab ettirdiği mezaya bir tarafa bırakılsaydı bugün Çobanyan Efendi “Paris’te” Ermenîlerin kabiliyetini ve anâsır-ı sairenin adem-ı istidadını ima ve kemâl-ı iftiharla söylediği (785) mekteple içerisindeki (82000) talebeden eser görülemezdi. Ve bunu Ermenîler yağma olunuyor, anâsır-ı saire yağma ediyor. İsnadat-ı şeniasına vesile itihaz eylemez idi.

Kürdlerin “Ksenofon”ın gördüğü gibi kaldığı ve bir mektebe bile malik olmadığı sözü pek açık bir iftiradır. Tekzibine bile değmez.

Bundan “2313” sene Kürdistan’a gelen ve uğradığı hezimet ilcasıyla avdet eden (Ksenofon)un yazdığı “Onbinlerin Ric’atı” nâm seyahatnamesinde Kürd ile vatandaşları ne suretle tasvir eylediği erbâbınca ma’lûmdur. Kürd ırkından Hıristiyanlığı kabul eden biçarelerin bugün hangi ırka mal edilmek istenildiğini de zamân ta’yin edecek.

İslâmiyet’i kabul eden Ekrâd ise bütün amal ve mesaisini ilay-ı kelimetullah ile hasr eylediğinden milletini ve ananat-ı târîhiyyesini aramamış ve yalnız mensûb olduğu hakkimiyet-i İslâmiyyeyi tanımış ve açtığı medariste lisan-ı arabi tedris etmiş ve terakkiyatta hadim olan lisanını asla aramamış olduğu için bugün her şeyden mahrûm ve herkesin ta’an ve teşniine ve daha doğrusu adem-ı istidad ve kabiliyetle ithama maruz kalmıştır. Çünkü yaptığı şeylerin cümlesi başkalarına mal olarak kendisi haib ve hasir bulunmuştur. Kürdlerin secayayı ırkıyyesi su-i ahlaktan mahfûz bulunduğu cihetle az müddet zarfında terakki edeceklerine şüphe yoktur. Ekrattan neler yetiştiği ve neler vücuda getirdikleri tettebbu’atla anlaşılacaktır. Bugüne kadar Kürd edebiyatı ve ulum ve fununa ettikleri hizmet herkesçe meçhuldür. Bu meçhuliyet devam ettikçe ve erbâb-ı kalemi ihtiyar-ı sukutla çalışmayı iltizam ve ulemâ ve fuzalayı Kürdçe neşr-i maarife ibrâz-ı mesai etmedikçe Çobanyan Efendi gibi zevatın taaruzatına maruz kalacakları bi-iştibahtır. Kürdistan muhîti ekseriyetle bu isnadatı istemiyor. Çünkü lisanı üzere matbuatı yoktur.

Çobanyan Efendi Paris halkını iğfal ediyor. Kürdistan’ın her tarafında vücuda getirilen medaris ve içinde bulunulan binlerce talebeyi unutuyor veyahut bilmiyor. Değil Kürdistan’ın iç tarafında hatta Ermenîlerle beraber buldukları köylerde vaktiyle vücuda getirilmiş birçok medaris gösterebiliyoruz. (Muş’un Bulanık

kazasına merbut Mollakend, Abri Şeyhin, Sögütlü ve daha birçok köylerin de) olan medaris müde'amızı ispat eder. Şehir ve kasabat haricinde kalan Kürdlerin başlıca felaketi şehir dâhilinde bulunanların ve oldukça tenevvür edenlerin kendilerine rehberlik etmemesi ve aralarındaki irtibat-ı maneviyeye başka bir nazarla bakmalarından ileri geliyor. Bu fikr-i batıl hükümferma olmasaydı Kürdistan'ı maarif hususunda başka şekilde görecektik.

Diyarbakir, Ma'mûretu'l Aziz, Bitlis, Van, Erzurum merkez vilayetleri zümre-i mütefekirinini bir ittihad-ı tam ile çalışmaya davet ve rica ediyorum. Buradaki münevver genç Kürdlere iltihak ve lâzıme-i vatanperveriyi îfâ buyursunlar. Sözle geçirilecek vaktimiz yoktur. Vatan cümlelerinden mu'âvenet bekliyor.

Ahmed Cevdet Bey'in gayret ve fedakârlığını numune ittihaz edilmesini balada tevcih ettiği (Haçatur Apovyan) Rusya'da (Eçimipazin'de Tiflis'te kain Hağpat manastırında sonra Nırsiyan mektebinde pek mükemmel olarak ikmal-ı tahsil ettikten sonra Korland'da Dorpat Daru'l-Fünununda mertebe-i tahsilin nihayetine vardı. Bu tahsil medidi ve birçok büyükler ile konuşması sayesinde zamânın ulemâsı arasına girdi. Hem âlim idi hem edip idi. Bütün eyyam-ı tahsilinde mensup olduğu milletin yükselmesini düşündü. Tiflis'e vakt-ı zamânın icabeti veyahut Ermenî papazları onu çekemedi. Sefalet içinde kaldı. Maahaza Ermenî mektep-i iptidâ'ilerine muallim yetiştirmek için bir daru'l-muallimin açmaya çalıştı. Muvaffak olmadı.

Ahmiyazında bir muallimlik almak istedi açık yer varken yine kimse yüzüne bakmadı.

Bütün ümitsizlik ve sefalet esnasında Kafkas Ermenîcesinin yeni edebiyatına esas olan meşhur bir eserini köylü ve şehirli şivesiyle yazdı.

O zamâna kadar Ermenîler klasik lisanları olan Krapar lisanında kitap yazarlardı. Fakat Durpat Daru'l Fünunun o me'zun âlimi milletinde bir terbiye-i amme husulüne vakf-ı emel etmiş idi. Terbiye-i ammeye Krapar lisanı kafil olamaz idi. O bir lisan-ı ulemâ ve ruhaniyet idi.

Avam halk ondan birşey anlayamazdı. O adeta " Sanskrit" lisanı gibi müstesna bir zümrenin dili idi.

"Abovyan"ın derdi ise avam halkı idi. O hemşehrilerinin "Cehâlet" içinde kalmalarına ihmal ile bakamıyordu.

Avrupa'da intişar-ı ulum ve fünun müessirleri onu gereği gibi uyandırmıştı.

(Abovyan) bittabii çok itirazata teşniata uğradı. Nihayet mekâtib-i umûmiyede tedris hizmetini etmek üzere bir alet kitabı daha yazdı. Fakat reis-i ruhaniler tarafından bunun neşri men edildi. Çünkü kitap mektep kitabı idi.

Ruhanilerin (Papazların) zannınca avam lisanında yazılamaz idi. Üdebâ lisanı olan Krapar lisanında yazılmak lâzım gelirdi.

Adamcağız yine ümitsizliğe düşmedi. Halk için birkaç eser daha yazdı ki (İşsiz zamânların eğlenceleri) unvanlı eseri bunlardan biridir. (Abovyan) Tiflis'te de durmadı.

(Erivan) a gitti. Bir mektebe müdür muavini oldu. Bir pansiyon açıp oraya Ogina'dan yirmi otuz Ermenî çocuğu aldı. Bunları tedrise başladı. Onlara Fransızca, Almanca öğretti. Biçare adamı orada rahat bırakmadılar. Nihayet hayâtına hatime çekildi.

Fakat Rus Ermenîlerinde de lisan-ı avvam edebiyatını tesis etti. O öldü, o sefalet çekti, o hiçbir saadet yüzü görmedi. Fakat milletini terbiye hususunda sarf ettiği himmet-i azime-i fedakarane ile milleti nezdinde kendini daima diri bir vucut vermiş oldu.

Büyük adamlar böyle olur. Onlar aylık peşinde resmi memuriyetler arkasında yüksek mevkiler karşısında mevcudiyet-i maneviyelerini esarete sokmazlar.

Boş, fani emellere kendilerini vermezler. Mensup oldukları milletin kalbinde hakiki bir mevki-i ihtiram kazanmak isterler.

(Duparat) dan avdet eden (Haçatur Abovyan) zamânındaki Ermenî ulemây-ı cismaniyesininin şüphe yok ki en büyüğü mütekazi idi.

Öyleyken bir mektep müdür muavinliğini bile kendisi için mucib-i istihkar bir hizmet addetmedi. Çünkü kavminin evlâdını o sayede terbiye ediyor idi.

Ermenî çocuklarına Azerbaycan Türkçesini bile mükemmelen tahsil ettiriyor idi. İşte şimdi Kürd gençlerine dönüp söylüyorum:

Siz “Abovyan”ın yüzde biri kadar bile faide-i dünyeviye temin edecek tahsile elbette malik değilsiniz. Binaenaleyh bizarure onun kadar bir iddiay-ı dünyeviye ye sâhib olamamaklığınız lâzım gelir.

Yine siz “Abovyan”ın çektiklerinden yüzde birini bile çekmediniz. Onun düştüğü sefalete düşmediniz.

(Abovyan)ın zamânındaki rüesayı ruhaniye kadar kapalı fikirli rüesanın zebun kahrı değilsiniz. Elhamdulillah.

Neden şu İstânbûl sokaklarını bırakıp da mensup olduğunuz zavallı kavmin evlâdından hiç olmazsa bir kaç yüzünü terbiye etmek vazîfe-i mükaddessesini îfâ etmiyorsunuz. Bu yüzden istihsal edeceğiniz şeref-i dünyevi ve uhreviyeye payan-ı tasavvur olunabilir mi (Hey hat)

“Abovyan” ın eseri, gayreti, yarım kalmış iken yine yirmi sene sonra şayan-ı hayret neticeler bahşetti.

Siz ise mesayiniz için vasi’ bir meydan bulacaksınız. Size mani olacak kimse yoktur. Bir taraftan hükûmetten müzaheret göreceksiniz. Bir taraftan ezgiyay-ı âlemden hüsnü kabul - mikdârı milyonlara varan Kürd kavminin terakki ve tefyizine rehber olmak gibi bir vazîfe-i mukaddeseye neden koşmuyorsunuz.

Kat’iyen eminim hayât-ı hazıralarından usanarak bir terakki-i medeniyye ezcan u dil arzû eden ve esasen fevkalade zeki olan Kürd kavminin ileri gelenleri de size yardım edeceklerdir. (Ve nerede o alicenab)

İşte görüyorsunuz, işte işitiyorsunuz Ermenî milletini kim okutuyor. Onları okutan maarif nezareti değil o milletin efrâdı içinden çıkan erbâb-ı gayret. Siz onlar kadar yapmayın da onların onda biri kadar yapın oda mucib-i şükran olur.

Maarif nezareti de Çobanyan Efendinin söylediklerinden ibret almalıdır. O yedi yüz bu kadar mektep vakıa bir kaç senelik iş değil fakat hiç olmazsa bizde birkaç senelik bir iş görelim.

Hüsnü niyetimizi sa’yimiz görürlerde bizim hakkımızda yine iyi söylerler. O bir kaç sene zarfında milyondan bir kaç bin kişiyi cehâletten kurtarsak o da bizim için bir beşaret-i uzmadır.

Fransızlara verilecek olan imtiyazat mucibince bir hat (Samsun, Sivas, Harput, Ergani, Diyarbekir, Van) a değin hatta (Trabzon, Erzurum, Erzincan, Sivas) a müntehi olacak.

Bu hatlarda nihayet on senede bitecek Bağdat hattı Diyarbekir’e kol uzatacak fakat şimdiden Kürd ahaliyi bu yollardan istifâde edebilecek bir hale getirmek onlara teşebbüsat-ı iktisâdiye yüzünden gelecek menfaati anlatmak, onların gözlerini açmak lâzım gelir.

Saye-i maarifte kuvve-i maarifle Kürdler ile anâsır-ı saireyi birbirine takrib edip müttehiden çalışmayı, müttehiden istifâde etmeyi, müttehiden nail-i refah ve saadet olmayı onlara talim etmelidirler. Bu emniyeyi mekteb-i iptidâ'i bahusus o mekteb-i iptidâ'inin cânı olan muallim husule getirecek.

Çobanyan Efendi bir tane bile Kürd mektebi yok diyor. Ben bundan Kürdlerin mekâtib-i iptidâ'iyeye devam etmediklerini anlıyorum. Eğer öyleyse istikbâlde o adamlar ne yapabilirler.

Mekâtib-i iptidâ'iyeyi tensik eden Türkçe tedrisattan fayda olmazsa Kürdçe, Kürdçe okumak imkânı varsa Kürdçeyle beraber Türkçe tedrisatta bulunun. Herhalde o mekteplerde tadrise elverişli kitaplar telif ettirilmeli. O memleketleri her vech ile hazırlamalıdır. Bu şimendifer Fransızlar tarafından inşa edilecek Kafkas, Rus şimendiferleriyle de birleştirilecek bu imtiyazlar öyle mühim şeylerdir ki onların geçecekleri yerlerdeki halk maarif ile tenmiye edilmeyecek olur ise elde edeceğimiz fayda bir hayal olup kalır.”

Ahmed Cevdet Bey'in ikinci kısım irşâdatına ez dıl u cânla arz-ı şükran eylerim. Nasıl medyun-u şükranı meftûn-u fezaili olmayayım ki Kürdistan'ın ve Ekrâdın ahval-ı içtimaiyesîne tamamıyla vakıf olmadığı halde İsviçre'de Kürd gençlerini irşâda çalışıyor. Vatanının menfaatini Kürdlerin teyakkuz ve intibahında buluyor. Onlara terakki ve teali yolunu irae ediyor.

Kürdistan'ın muhîtini teşkil eyleyen vilayat şehir ve kasabat ahalisi cinsen Kürd oldukları ve Kürd olmasalar bile vatanlarının selameti için bedbaht Kürdlere rehberlik vazîfesini îfâ etmeleri lâzım gelir iken. Eser-i mu'âvenet şöyle dursun adeta bir yabancı nazarıyla bakmakta oldukları nazar-ı teessüfle görülmektedir. Buda bir buçuk seneye karip teessüs eden Kürd talebe cemiyetine intisab eden gençlerin adediyle ve edilen mu'âvenetle sabittir.

İstânbûl'da şehirli Kürdlerden birçok ehli kalem “Olduğu halde” bir eser-i mu'âvenet gösterilemiyor. Köylü Kürdlerden ise Türkçeye vakıf adamlar yetişmemiş. Ve yetişenler de hizmet edebilecek raddede olmadıkları görülüyor.

Ey İstânbûl'da bir mevki-i ikbâl işgal eyleyen Kürd uzması şu makaleden ibret alınız. Ve acınacak bir halde kalan ebnay-ı cinsinize acıyınız. Edilen tariz ve teşniadan bari müteessir olunuz. Kürd üdebâsı içinde Hacı Kadirler gelmiştir ki dem-u episinine? kadar milliyetini düşünmüş ve irşâd için yazı yazmıştır. Eserlerini bir

kere okuyunuz ve onlara peyrev olunuz ki dünyada iyi bir nâm bırakmış olasınız. Milletiniz sizi..... Etmesin rahmet okusun. Ey şehir ahalisi insaf ediniz Kürdlere acımıyor ve onları acımaya lâyük bulmuyor iseniz bari memleketinize acıyınız. Yoksa Rumeli fecaati sizi müteessir mi etmemiştir. Geliniz birleşelim memleketimizin terakki-i maarifine ve îkâz-ı ahalisîne çalışalım. Evlâd ve ahfadımızı hakarettten kendimizi lanetten kurtaralım.

Babê Naco

Kürd Ulemâsına

2

Hetawî Kurd'ün geçen ki nüshasında size hitaben yazdığım makalede Kürdlüğe hizmet edecek olsanız, dolayısıyla alem-i İslâmiyet ve insaniyete hizmet etmiş olacağınızı söylemişim. Bu makalede buna dair tafsilat vermek isterdim. Ta'kîb ettiğiniz hatt-ı hareket hakkında bir kaç makale yazmak istediğimden tafsilatı peyderpey o makalelerde yazacağım. Tetkikat-ı târîhiye de bulunanlarca ma'lûmdur ki ezmine-i târîhiyenin evailinde cemiyet halinde toplanan adamlar he'yet-i içtimaiyeye taaddi eden kimseleri ta'kîb etmişlerse de ta'kîbat tedbirsiz ve yolsuzcasına vuku bulmuştur. Gide gide bu ta'kîbat daire-i intizama girmişse de failini hufre-i cürüm ve fiske sukutundan hazredilmek ve cemiyeti tamamen vikaye ve muhafazaya kifayet edecek bir surette olmamıştır. Roma kanunu gibi o asır ulemâsınca mükemmel görünen kanunların vücuda getirildiğini inkâr etmeyiz. Lakin Roma kanunu da fasıkları fisk ve esaetten men'e kifayet etmediğini söylemekten çekinmeyiz. Bu adem-i kifayet yedinci asır asr-ı miladiye kadar devam ettiğini kemâl-ı esefle söyleriz.

Yedinci asr-ı miladide resulü ekrem he'yet-i ictimâ'iyenin tanzimi için cenab-ı hak tarafından irsal kılındı çünkü insanların bir kısmı tabiaten şîrar ve diğerini katl ve başkasının malını gasp ve sirkate maildir. Bu fasıkları arzûyu sefilânelerinden men'e ve yevm-i kiyamete kadar saadet-i beşeriyeyi temine kifayet edecek bir kanun-u metnin tebliğine (Halik-i teala) peygamberi memur etti. Burasını hatırdan çıkartmayalım ki he'yet-i ictimâ'iyenin asayişini ihlal etmek isteyen nakeslerin edecekleri fücurdan mene yalnız kanun-u dünyevi kifayet etmez. Zira kanunun tatbiki şuhut yahut bir takım vesaikin vücuduna vabestedir. Kanunun men

edemediği bir takım hafi şeyler vardır. Onların ikandan failini sarf-ı nazar ettirecek veya failine havf ve dehşet verecek tedabir-i zahire kifayet edemez. Bir mücrim cürümü takrir ettiği anda neticede kanunun duçar edeceği cürme çarpmamak için ittihaz ettiği tedabir-i ihtiyatîyenin tahlisîne mu'âveneti kabil-i inkâr değildir. Kanun ancak mücrimi aleni ya tesadüf tarikiyle derece-i aleniyyede varan cürüm üzerine failini cezadide edebilir. Yoksa bilinmeyen, bilindiği halde mecrumun ika' ettiği cürüme dair karine-i makna' elde edilemeyen cürmün failine kanun ceza tertip edemez. Binaenaleyh fasıkları fiskden men için ceza-i dünyeviyyenin haricinde uhrevi cezanın tesisinin lüzumu derkardır. Mesela bir şeyi icrayı sirkat ederse dünyada civar-ı hinden kısım-ı mühimini teşkil eyleyen elinin kesilmesi, sirkat ettiği malı mesruk a'na teslim edilmesi şayet şahıs cânı müretteb ceza ile tecziye olunmaz ise yevm-i kiyamete nar-ı cehimle muazzab olacağını natık bir kanun cami'in vücuduna beşerin, ihtiyacı olduğuna erbâb-ı akıl tereddüt gösteremez. Burasnda arz edeyim ki he'yet-i ictimâ'îyyenin tanzimine kanun-i ceza kafi değildir. Çünkü insanlar maddeten, manen mütefavit oldukları cihetle biri diğerinin mu'âvenetine muhtaçtır. Bu ihtiyaca kanun-i ceza müdahale edemez. Kanun-i ceza bu gibi vezaif-i necîbeyi kanun-i ahlaka terk etmiştir. İnsanlar hilkatın menfaat-i şahsiyelerini gütmeye arzûkeş olduklarından vezaif-i insaniyeyi îfâda kasırdırlar. Binaenaleyh kavilerin zayıflara mu'âvenet-i hayriyelerini deriğ etmemek için mükâfat-ı uhreviye ile efrâd-ı insaniyenin tatayyub olunacağına insanların iman ettiği cenab-ı hak tarafından addedilmesi lâzımdır. İşte ihtiyacat-ı insaniyeyi bihakkın izale edecek ve saadet-i dünyeviye ve uhreviye temin edeceğine şüphemiz olmayan (Hazreti Nebi) Kur'an-ı Kerim gibi bir kanun-i cami'in tebliğine memur kılındı. Mamafih insanların esirgedikleri mu'âveneti kanun tabiatını muktezası nazar-ı itibardan dur tutulmadı.

Şöyle ki zekat, kefare, sadaka-i fıtr daha bunlar gibi hayrat ve hasenat edilmesîne şari' tarafından emredildi. Bu mu'âvenet-i mutlak olmayıp bir zatın edeceği mu'âvenet akrabası var ise akrabasına olmadığı takdirde komşusuna, olmadığı takdirde memleketlisîne, böylece bir silsile-i tabiiye ta'kîb edilmesiyle mukit idi. Zira balada söylediğim gibi insan tabiaten haris-i cah u mal olduğundan pek kolayca kendi malını diğerine veremez. Lakin tabiaten hakkında muhabbeti mahsusa beslediği bir insanı malından hissemend etmesi bir zengine o kadar gıran gelemez. Bahusus birde mükâfat-ı uhreviye piş-i teemmüle alırsa şüphesizdir ki

mu'âvenetini deriğ etmeyecektir. Ey ulemâ-i kiram zahiren adeta perestiş ettiğiniz şer-i şerif; insan evvela kendi akrabasına mu'âveneti tasrih etmişken milletinizin menfaatine dair (Allah?) olarak niçin bir kelime sarf etmediniz. Burasını da unutmayınız mu'âvenet yalnız para ile olmaz. Fikren de pek güzel mu'âvenet olabilir. Hoca efendiler evvela kendiniz Kürdsünüz saniyen tahsiliniz Kürdistan'da olmuştur. Hizmetiniz Kürdlere Kürdistan'a Kürd lisanına olmuş mudur? Sualine karşı, hayır! demekliğinizden başka çareniz yoktur. En iyiniz ikmal-ı tahsil ettikten sonra İstânbul'a gelmiş, İstânbul sokaklarını cübbesiyle süpürerek beş on kuruş maaş peşinde koşturmuş.

Hazreti Nebi Müslümanlığı bu yolda mı söyledi? Ashab Müslümanlığı öylece mi telakki etti? Hâşâ! Ashab; maaşı hatıra bile getirmezdi. Evet! Ashab ve tabiin memuriyet ederdi. Burası müsellemler; lakin memuriyeti sizin anladığınız gibi para için değil hizmet için idi. Ey ulemâ-i kiram! Zannederseniz sizin de biruz cezaya inanınız vardır. İşte o roz cezada insanın ufak zannettiği ameller bile mevzubahis olur. (Ve men ye'mel miskale zerretin ğayren yerah ve men ye'mel miskale zerretin şerran yerah)² ayet-i kerimesi her amelin görüleceğine şahid-i muken' olabilir. (Yevme izin yesdurunnasi eştaten li yurav e'malehum)³ ihtar-ı ilahiye okuyunca bilmiyorum, siz bedbahtlar o günde ne yapacaksınız. Milletiniz hakkında etmek lâzım gelen şeyleri terk ettiğinizden hâsıl olan günahları önünde göreceksiniz. Eminim ki o vakit nedamet edersiniz. Maatteessüf nedametiniz bir netice-i müfideye müncer olmayacaktır. Kendinizi yevm-i kıyamette dücar-ı azab etmemek için şimdiden Kürdlere hizmet etmeye teşebbüs ediniz. Hem de geceli gündüzlü çalışmak şartıyla hadimliğe arzûkeş olunuz. Ta ki telafi-i mafate edesiniz. (seyyidu'l-kevmi hadimuhum)⁴ kaziye-i muhakemesinden müfad olan kavm-i Kürdün büyüğü olasınız. Büyüklük laf ile, büyüklük manasına olan hocalık; sarık, cübbeyle olmaz. İlim ile ulemânın oynadığı rollerin istimaliyle büyüklük, hocalık olur. Ey ulemâ-i kiram, dinimiz evvela kendi akrabasına hizmeti tavsiye etmişken niçin hizmetinizi milletinizden deriğ ediyorsunuz. Milletinize karşı lakaydane kalmakla diyanetiniz kesb-i metanet edemez. Dine tabiyet; dini kitapların yüksek mevkinde işgal eden kendi

² Her kim zerre miktârı bir hayır işlerse onu görecektir, her kimde zerre miktârı bir şer işlerse onu görecektir. (Zilzal Süresi 7-8 Ayetleri)

³ O gün insanlar amellerini görmek için bölük bölük gelirler. (Zilzal Süresi 6. Ayet)

⁴ Toplumun efendisi onlara hizmet edendir.

milletinize edeceğiniz hizmetlerle makbule geçer. Kürdler, sizin kavminiz, sizin milletiniz, sizin akrabanız değil mi? Hakikat-i hal böyleyken niçin haklarında bu kadar ihmalkarane davranıyorsunuz. Ey ulemâ-i kiram geçen makalede yazdığım gibi terakki-i İslâmiye ve Osmâniyeyi muhafaza etmek şartıyla Kürdlerin terakkilerine çalışınız. Bu gayeyi ta'kîb etmeyecek olursanız. O vakit terakkilerine değil, bilakis tedennilerine, daha doğrusu mahv ve helaklarına sebep olursunuz. Arnavutları görüp ibret almalıyız. (Sultan Mehmed) yerine (Kral Veyd) kaim oldu. (Vela Tette'u minhuma ismen evkefura)⁵ ayet-i kerimesi Müslüman'dan başkasına itaatin caiz olmadığını natık iken diyanet fikriyle mütefekkir ve hissiyat-ı necîbeden hissedar olmayan beş on hainin fikr-i hainanesîne uyararak cenab-ı hakkın nehyini nazar-ı ehemmiyete almadılar. Siz onların düştüğü uçurumdan tavakki ediniz. (Fa' tebiru ya ulilebsar)⁶ ihtar-ı hakimanesini tahatur edip ona göre hareket etmeniz ricasıyla makalemi bitiriyorum.

Kerküklü
Necmeddin

Kürdistan Mektupları

Fırat Sahili

Beyazıt'tan menbaini alarak cereyan eden Fırat'ın kenarında pek çok Kürdler yaşıyor. Hâlihazırda da bu nehrin mecrasında yaşayanlar hisse-i temeddünden hiç nasibi olmayanlardır. Samsun-Bağdat Caddesi üzerinde ve nehrin iki sahili boyunda iskân ve İzoli denilen büyük bir nahiyede müşahede ettiğimi anlatayım:

Cenab-ı hakkın bu köylere bahşettiği eltaf ve mehasini pek az yerlerde gördüm. Nehrin iki kıyısına bakarken Boğaz içini tahattur etmemek mümkün değildir. Bu güzel köyler caddeden yarım saat kadar daha aşağıda olan kısmındadır.

Ahalisi umûmiyetle zurra' olup kadın ve erkek çalışırlar. 13-15 yaşındaki kızların siretlerinde taşıdıkları ot saman yığınları beş altı batmandan dûn değildir. Hiçbir köyde mektep yoktur. Köylüler çocuklarını okutmaya hava hiştirler. Fakat böyle İzoliye tenzil edip "Kürd içine" hangi muallim gelecek esasen bütün nahiyedeki halk Türkçe bilmediklerinden açılacak mekâtib de ne derece

⁵ Onlardan günahkâr ve kâfirlere itaat etme. (İnsan Suresi 24. Ayet)

⁶ Ey basiret sâhibleri ibret alınız. (Haşr Suresi 2. Ayet)

muvaffakiyet temin edebilecek herhalde bu gibi mülâhazata istinaden vilayetten muallim gelmiyor. Köylüler ağaların daire-i nüfuzlarına taksim olmuşlardır.

Hiç bu hususta müstakil hareket edemezler. A'sar-ı adideden beri tesis eden bu fena anane pek lüzumsuz cidalleri mevcuttur.

Zannedersen, bu cidalden gerek hükam ve gerek (Ağa, köylü) artık bıkmıştır. Acaba felaket-i ahirimizde âlem-i İslâmda bir intibah tevlid etmeyecektir.(Etmeyecek midir?)

Sıtma, göz hastalıkları bu köylüleri bitiriyor. Buralarda tabib yüzü görmek muhaldir. Sıtmanın tevlit ettiği kansızlık çocukları daha cılız ve zaif bırakıyor. Sülfato Kinini kimse bilmiyor. Amerika ve İstânbûl'a bu köylerden giden pek azdır. Mamafih sıtma hastalığı tenakız-ı nüfûsa badi olacak bir derecede umûmi vahimdir.

Şurada genç arkadaşlarıma hitab ediyorum: Ve diyorum ki, arkadaşlar yeşil masa başında Kürdü düşünmek sefalet ve cehâlete çare aramak mümkün değildir. Mektebi bitiren genç burada Muallimlikle iki üç yüz kuruşluk köylünün ianesiyle ta'yin edecek fedakârlığı ihtiyar etmelidir.

Mamafih "Hêvî" muallim-i muhterem İsmail Hakkı Bey'in "Yehud Cemaati" teşkilatına muvafık bir maarif teşkilatını biran evvel yapmalıdır.

Bu "*Suciêtê İsrail*" ve daha bunun gibi milel-i saire için müteşekkil-i encümen-i ilmiyeler hakkında "Hetawî Kurd" sahifelerinde tetkikat ve mütalaata ihtiyacımız vardır.

10-Eylül Sene 329

Büyüklerimizde Teenni

Kürdlerin külliye medeniyet-i hazıra ve fûnun-u garbiyeden, diğer anâsır-ı İslâmiye gibi ve hatta daha fazla bir mikyasta, uzak kalmaları ne kadar elim felaketleri mucib olacağı şimdiden tezâhür ediyor.

Hiç şüphesiz meşrutiyeti Osmâniye bu mülkte bir teceddüd, bütün manasıyla bir teceddüd-i içtimai üzerine ibtina etmezse ondan beklediğimiz saadete nail olamayacağız. İşte Kürd gençlerinde görülen hareket-i fikriyeyi bu yenilik ve bu tekamül tevlit etmiştir. Esasen gençler bu kanun-i tabiiye istinad ederek tedrici bir tarzda vazîfe-i vataniyelerini îfâ etmek azmindedirler. Bu aynı teceddüddür ki: Bir taraftan Türk ve Arap genç kardeşlerimizde de ve aynı vecihle efkâr-ı milliye ve vataniyenin husulüne sebep olmuştur. İslâmiyet ve Osmânlılığın müstakbeliyle pek

alâkâdâr olan bu üç unsur ve azv-1 müşterekin hususi efkâr-1 milliyeleri din ve milliyet-i müşterekelerine zarar i'raz edecek bir tarzda cereyan edemez. Bilakis bu sehpayı imhaya azm olan kuvveye karşı yeni teçhizatla sehparamızı kuvvetlendirmeye yarar. Bu teçhizat-1 cedidenin 'ilm ve ma'rifetten başka bir şey olamayacağını söylemek zaittir. İşte bu kadar vazih bu derece tabii bir tekamülü ta'kîb eden Kürd gençlerine bilhassa kendi büyüklerinin mu'âvenet ve asar teveccüh-ü izhar etmemeleri yine Kürdlere mahsus bir bedbahtidir. Bundan gençlik kat'iyen müteessir olmayacakları kemâl-1 ciddiyet ve metanetle ta'kîb ettikleri meslekten inhiraf etmeyecekleri vareste-i izahtır. Gençler, müellefat-1 diniye ve anane-i milliyeleri muktezası büyüklerine daima izhar-1 hürmet eylemeye borçludurlar. Ve bu akideden kat'iyen tebaud edemezler. Fakat (Kitap ve mektep) : İsteyenlere karşı bu kadar teenni caiz midir?

7 Teşrin-i Sani 329

Harputlu H.B.

Târîhi!

Puşide-i Târîh

Bu makalede on ikinci asr-1 hicri hükümdarlarından ve şarkta ilk binayı medeniyetin tesisine küdretini sarf eden Şah Abdulkerim Han Zend'in ahval ve evza'ından bahsetmek isterim. Şah-1 Müşarün ileyh İran'da bulunan kavm-i necîb Ekrattan Zend kabilesine mensup ve Zend'in büyük bir ailesine nisbet verilmediği halde nisbeten ecnebi addolunan bir millete hükümdar olması nadire-i târîhiye olduğundan tefekküratını, ihsasatını ve icrayı hareketinin tarzını teşrih etmek faideden hali görmüyorum. Abdulkerim Han; Nadir Şah Devleti ricalinden olmakla müşarun ileyh vefâtında tesis ettiği hükûmet-i nadiriyeyi bi hakkın idare ve idame edecek varisleri kalmadığından bütün acem hanları İran tahtını elde etmek sevday-1 hamına düşerek kimisi bizzat şahlığa müstehak olması, bir kısmı da Safeviyeden bir şehzadeyi İran tahtına iclasını idaa ederek taraf-1 taraftan fitne ve ihtilalleri nümayan oldu. Abdulkerim Han Nadir Şah'ın maiyetinde bulunduğu zamânlar Kürdler hakkında tetkikatta bulunmuş, netice-i tetkikatında İran'ın kadim yerlisi Kürd olduğuna dair kanâ'at hâsıl etmiş idi. Asırlarca kavminin taht-1 hükümranisinde bulunan bir ülkenin hükümdarlığını hayaline değiştirmişti. Lakin böyle mühim meseleye defaeten teşebbüsün nabeca olacağını anlayarak tesadüfat-1 zamânenin

muvafakatine taalluk etmiştir. Vakt-i mev'udunu intizar etmekle beraber fikrini terviç için İran Kürdleri arasına propagandacı irsalinden gafil değildi. Efkâr-ı umûmiyelerinin kendi lehine celb için iktidar-ı maddi ve maneviyesini sarf ediyordu. Nadir Şah'ın vefâtıyla İran hanlarının çıkardıkları ihtilallardan hasıl olan herc u merci görerek hükûmet-i zendiye'nin teşkilinin zamânı geldiğine dair tereddüt göstermedi. Evvelce efkâr-ı hazırlanmış olan Zend kabilesîne gelerek mu'âvenetlerini talep etti. Kabile-i zendiye fikrine muhalefet asla göstermeyerek ellerinden geleni deriğ etmeyeceklerine kendisini temin ettiler. Diğer taraftan seha ve adl ile İranlıların birçoğunu kendisîne zahir-i ittihaz etti. İranlıların ihtilaldan bıkmış bir anda Zend kabilesinden bir fırka-i askeriye alıp İran'ın fars cihetini elde ederek tevzii adaletle şöhret alan bu zat İran memalikinin diğer aksamını istilaya muvaffak oldu. Bin yüz yetmiş üç sene-i hicriyesinde devlet-i âliye; hükümdarlığını kemâl-ı havahişle tasdik etti. Hatta Abdülhamit han'ı evvel hazretleri hin-i culuslarında kendisîne nâme-i ras irsaliyle cûlus-u hümayun beşaretini havi nâme-i hümayun göndermişti. Baladaki târîhte erbâb-ı 'ilm ve hüneri yanına celb ederek payitaht ittihaz ettiği (Şirazı) maddeten ve manen tezyin ve tevsî' etti. Abbasi hükûmetinin en büyük müessesatından addolunan ve Daru'l Fünun cihannamesi olan (Medrese-i Nazamiye) gibi medreseler tesis etmekle beraber sanâyi ve ticâreti nazar-ı ehemmiyetten dur tutmadı. İran memalikinin bizzat idare edemeyeceği kısımlarını idarede ısrar etmeyip bir takım şurut dairesinde büyük handanlara mensup zevata vererek bu vasıta ile umûm efrâdı kendisîne zahir ittihaz ederek nüfuzunu bir kat daha ziyadeleştirdi. Hilkaten medeni olan bu zat rah ve resm-i şiaya buğz etmeyip bilakis mezheplerine hürmet eder, usul ve âdât-ı mezhebiyeden kendilerini men etmez. Kendi mezheplerini bırakıp matbularının kabul ettiği mezhebe dahil olmaları için tekalif-i lâzımede kat'iyen bulunmazdı. Abdülkerim Han teferruat-ı diniye üzerine müesses icthadata o kadar ehemmiyet vermezdi. Nazar-ı ihtimama aldığı şeyin yalnız din, dinin esası idi. Teferruatta taassub göstermez, asıl din, ya'nî (Kelime-i Tevhid) yolunda cân ve malını fedadan çekilmezdi. Züht ve takva ile meşur olanlar ilay-ı kelimetullah için deriğ ettikleri şeyleri Abdülkerim Han esirgemezdi. Gönül ister ki umûm Müslümanlar bu hisle mütehasıs olmalı. Müslümanlar bu fikirle mütefekkir olsaydılar, bu hale tenezzül olunmazdı.

Müslümanlığı bu felakete sevk eden yegâne saik taassub-u mezhebi olmuştur. İslâm'da taassub-u mezhebi yoktur. Bu fikrin tezâhürü maksad-ı siyasiye mebni idi. Gide gide siyasetten hakîkate daha doğrusu ihtirasa alet olagelmekteyken bir hakîkat-ı diniye haline geldi. Bu fikir o kadar ileri gitmiş ki adeta kavilden fiile aks etmiştir. Taraf-ı taraftan kalınca sarılarak yüz binlerce İslâm kanı dökülmesîne sebep olmuştur. Abdülkerim Han mesaili icthadiye yahut mesaili içtihadîyenin muhtevi bulunduğu ahkama tabiiyette bir şahsı tecziye etmezdi. Nasıl ki kanâ'atine tevafuk eden Ehl-i sünnet ve'l cemaat mezhebinin ihata ettiği Şafii, Hanefi, Maliki, Hanbeli mezheplerinin biri diğerine birçok mesail-i şeriyede ilmi bir surette muhalefet etmişlerse de bu muhalefeti gayri meşru gören içlerinde bir fert bulunmamışsa öylece Abdülkerim Han adeta ağyarı addettiğimiz diğer cemaat-ı İslâmiyenin mezhebine muhalif içtihadatın adem-ı cevazına kail olmamıştır. Zulmet-i cehâletle puyan olduğumuz zamânlarda anlaşılamazlık yüzünden husule gelen fenalıkları derk etmişti. Efkâr-ı safilenin âmâlına hizmet eden iftirak politikasını ayaklar altında çiğnemek istiyordu.

Abdülkerim Han devlet-i aliye ile iyi geçinmeye pek heveskar idi. Ve bir müddet arzûsunu icra ederek dostane olarak aralarında nâmeler teati olunurdu. Kemâl-ı teessüfle söyleriz ki hükûmet-i zendiyenin son zamânlarında müellim bir vaka zuhur etti. Şöyle ki:

Abdülkerim bir takım İranlı hainlerin dam-ı iğfaline kapılarak biraderi Sadık Han'ın taht-ı kumandasında yirmi bin kadar askerle Basra'yı muhasara etti. Basra valisi Ömer Paşa Osmânlı asakirinin şecaatine istinat ederek mukavemet-i deliranedede bulunmuşsa da askerinin killet, silahların intizamsızlığı bu mukavemeti abesle neticelendirmiştir. Sadık Han ordusunu ilerleterek Kerkük civarında bulunan (Hurmatu) nâm nahiyesine kadar gelmişse de halifelerine istedikleri biatte sadık kalan Kerküklüler; Kürdlüğe yakışacak bir surette mukavemetde bulunmuşlar. Ve mukavemetlerinde de muvaffak olmuşlardır. Makam-ı iftiharda bunu ilave ederiz ki Osmânlı hükûmeti idaresinde bulunan Kürdler unsurlarını nazar-ı itibare almayarak öz halifelerine sadık kalıp Abdülkerim Han Zend'e meyletmemişlerdir. Kürdlerin hedef-i terakkileri yalnız İslâmiyet, İslâmlık yalnız o cevher-i muallânın terakkisidir. Şimdiye kadar halifelerine sadık kalan Kürdler min ba'dde de sadakatte sebat edeceklerini kemâl-ı emniyetle söyleyebiliriz.

Kerküklü Necmeddin

Edebi!

“Kürdlük”

-1-

Kürd Münevver Gençlerine

Ey şübban-ı Ekrâd! Ey benim ruhumun parlak sönmez yıldızları, hayalimin ebedi ışıklar saçan güneşleri! Göz ucuyla gördüğüm ziyade bakmaktan içtinab ettiğim bir levhanın hayalimde mürtesim olan tesiru'l menakinden bahsetmek istiyorum: Asırlar geçti, mâzî ile aramızda ebedi fırtınalarla cenkleşen ebhar-ı muazzama çağladı, kubbe-i saf laciverdisi tahtında misafir olduğumuz semayı mukevkeb sera perdeyi cehâletiyle afakını bürüdü... Bahr-ı huruşânın heybetli dalgaları sevhilime yürüdü... Bulutlar, sisler, dumanlar muhâtatımı sardı. Şu hal-ı pür melalimi gören: Ayağımızın altındaki hayâtbahş topraklar, başımızın üstündeki ulu ağaçlar zangır zangır titredi... Rehgüzarımızı ta'attir eden çiçekler, yeşil çayırılar, altın güneşler, gümüş kamerler, güller, bülbüller, laleler, sümbüller ağladı. Her şey... Her şey ağladı... Fakat yine ben şiir-i mahile-i haylimin namütenahiyetle kucaklaşân ve dünyayı düzletmeye memur olan meleklerin müştak-ı müştak-ı nakdisi mekile-i hayalatı eteklerine serin buseler gömdüm, iltica ettim, danışım, yükseldim; O körpe-i izmihlalden, sâha perde-i cehâletten yükseldim; inzarımın daire-i ittisa'ı, ruhumun hararet-i ğariziyesi, hayâtımın adad-ı ihtizazı, hayaletimin ebat-ı pervazını, fitratımın kuvve-i saikasıyla kanatlandım: Süleymaniye ve refik-i mümasili afakzende karanesinden Kürdistan'ın mücevher zümrüdîn şevahik hayalinden tulu' ettim. Ruhumun parlak yıldızlarına:

Gençlerimin vücudunun en nazik ve kıymetdar bir uzvu olan kalplerinin en derin köşelerinde birer “Şems-i milli-i neşat” şeklinde sayha-i işar tabiatımla nurlandım, vücut buldum. ziya çöllerin hudutsuz semalarında mağmum uzuvlarıma birer neşe-i teselliyet bahş ettim. Tasvirlerin huzur-u ilhamı bekleyen ruhumun serseri olgun dakikalarını yaktım. - Artık Kürdistan'ın saf, bakir muhîtti kalbimde emellerini beslediğim firarı bir muhabbettin ki: “İntibah-ı şebab”ın gaye-i mükâfatı peşinde koştum. Fakat koştukça uzaklaştığımı gördüm her gün bir ufk-u nevpeyda da görünerek o heyulayı şebabı tutmak onun visal-ı muhayelinde, aguş sarayında yorgun terlerimi kurutmak istedikçe: Remide-i? visal bir hande-i firarın

mugfil kahkahalarını ki: Yıldızlarımın “seyyar-ı sabit” oldukları terane-i alamını işittim ve gördüm. “Kisve-i şuaat-ı milliyet” envarıyla nurlanmış olan seyyarlar; “Kisve-i zulumatı bi-milliyet” fikr-i zehabıyla mülevven fakat Kürdlük süsüyle müzeyyen olan bir takım hain-i dini sabitler olduğunu hissettim. Ah...Ah!..

İşte o zamânlar: “Pa-mal-ı cennet olan ümitler menhus haberlerini döndürmek bu sehar-ı gölgeyi ta’kîbten vazgeçirmek ister... Avdet için sevahak-ı cibal üzerinden her an birer şua’ davet-i visal gönderen o nedime-i hayâtın simayı cazibini defn edecek bir yer aradım, taradım...

Onun dahme-i ebedi: Yine giryan kalbim, yine gönlümde ebedi nuşin-i sahr oldu!!”...

11- 8 - 329

Bitlîsî

Şahab Malwer

“Hetawî Kurd”

-Şemsim Tulu’ da-

-Menhus Cehâlete-

Ey asuman-ı delal muhille-i hayal;
Sâhay-i mahzımı burdun,? kavradık bunca zamân,
Semay-ı satvetim, engişt bir duhan-ı zümrütleri,
Ki: On beş asırlık anane-i hayâtım şekufeleri;
Lahus, zülmani hazanlarınla sönüyor ey hayal!
Rubab-ı şiirim lâyemut külleri...
İhtisat-ı kalbimin müterennim bülbülleri...
Cehennem zilamınla, suluyor ey hayal!
Ahenin kahrınla, susuyor bunca zamân,
Bi-ziya dehnaların bihudut semalarında:
Habide uzuvlarıma, yok mu “Zerre-i intibah”?!
Kabusî günlerin bipayan çöllerinde:
Havasını sarmış zülmetlere... Bir kahrengah!..
Alihe-i cemalim, şahika-i fevk-i sukufunda:
Çırpınan “Hema”ları dinle veylleri

Kubbe-i saf laciverdisi, tarmında:
Öten “Bum”ları dinle sururları!
Sen, ey semay-ı ruhumu bürümüş hayal
Afak-ı mefkûre mi kaplamış zülâl
Sen, bak! Gör! Bu ne zillet?
Yok mu mürüvvet, yetmez mi şu zulmet?
Bak! Artık çekil sera perde-i sırrı eserimden,
Zira: vuhuşki pırlıngım, azim ve hücumda?
Çekil afak-ı zinde sâharanemden,
Feday-ı uzvum göğeriyo... Artık hücu’da
Çekil... çekil puşide-i cihatımdan,
Şebb-i yelda ki “Cidal”: Şemsim tulu’da!!!...

Bitlîsî

Şehab Malwer

Derdê Kurdan

Nizanim ji çiya Paşvemane û roj bi roj paş ve diçin
Dinyayê de çîqa millet heya hemî pêşve çûne û roj bi roj pêşve diçin. Ji qan
kurdê reben belengazîfînî ba vûcudê mêranî û cewamêrî û xiret.

Ji xalamin we ya ku her millet di wextê xwede şiyar bûye muhtaciya qewmê
xwe dîtiya. Zû bi zû li çara wê geriyayi her çî ji destê wî hatiya çêkiriya û çêdiki.

Kurd di xevik wisan de maye ku, û ticar şiyar bûn û pêştçûn di bîra xwe
neayîna.

Eger şiyarî û pêş çûnî bîra xwe bi ayîna heya niha weke milletê di li zimanê
xwe xedî dibû. Ewel bi ewel bi zimanê xwe kitêban çê dikir. Ê bi zimanê xwe
xwendin û nivîsandin dikir.

Temamê dinyayê dizanî ku qevmê bê ziman wekî mirovê ker û lali. Tu tişteki
nikari bibêji. Eger û mela û feqiyê kurdan ew xîret û heta ku li zimanê xeriban kirina
û dikin ji sedan yekî wê derheqî zimanê kurdî dan bikiran îro di nav xelkêda bê
ziman û bê mearif nediman. Ê herkes ta’nan li me ne dida.

Kurd ji bê ziman û xwendinî, û nivîsandinî wisa nizan maya. Ku milletê xwe
bav û kalê xwe, cinsê xwe, welatê xwe nizan î. Meleya wan şîreta li wan naka.
Daîma li xerabiya hev digerin. Çavê wan dinya û halê dinyayê nabîni.

Nizan ji xwe nezani. Zaneyê wan jî ji zimanê xwe bê xeberi. Ji xala wî we ya ku zimanê temamê milletê alemê ji ezmanan hatiye. Ya me tenê ji erdê derketiye.

Hal ev e ku zimanê me ji giştî zimanê alemê çêtire. Û bi rehetî tê nivîsandin û xwendin. Edebiyata me heya. Faqat ji nezaniya me bê rewaç maya. Ji bo ispata xebera xwe çend beytekî Melayê Cizîrî dinivîsim.

Îro ji nû perîşan in dîsa ji remza dîlberê
Mecrûhê qewsê pir weşim. Tîrdana nîva cegerê
Tîrdana qewsê esweda, şehzadeya şîrin qeda
Girtîni wek min deh seda, wê padîşah û beglerê
Wê beglerê pir kuştina, en geşt bi xunî reştina
Ma ahlê diqet hiştina, sohtine mislê mecmerê
Lê ez tenê ser ta qedam, yek ser disojim dem bi dem
Wesfê di işqê ez çî dem, nayên hîsabûn defterê
Wesfên evîn û işqehê husnû, cemala wê şehê
Naêne şerh û me di hê, ehsen ji nexşê beşerê
Husnê ji husna dêm dirê, şîrîn û keft û serê
Sed zahid ê xistin ji rê, wê nazik û leb şekerê
Şeker di nêv lêva wê, reyhan li dû sêvan wê
Meş'el di nêv şîvan wê tînîne ji rengê fenerê
Verîna nûra heqa, husnû cemala mûtlaqa
Berqa pêra şeveqa, zehra û şemsa xawerê
Zehra û meha mûşterî, min dî li dêmê enverê
Zulfa mûselsel emberê sedayi hewda kevserê

Ve lehu eyden

Dîlberê, îra sehar avêti cergê min di dox
Yek li sîna, yek li dilda ku ji min bêtin ax û ox
Ax û oxê min ji dil tîn ji ber tîrê qezil tîn
Yan ji kovanên di kul tîn jê dirit her xûn û zox
Xûn ji dil cû cû tê wek aqîqê arxewan tê
Lê ji destê silwa cewan tê ew şepala şeng û şox
Ew şepala şox û şenga kafira roma firanga
Da me ber cuhtek xedenga zalimê kuştin bi dox

Zalimê kuştim şepalê nazikê qencê delalê
 Bûn hîcaba zulfû xalê eydek û ala û tox
 Netrûk û tabin bi rêşî êdî zêrîn pê feweyşî
 Min dû fêhriz dîn di pêşî mirwet û insaf yox
 Ku heriftin ez ji meylê şuphe siblî û suheylê
 Muhbet û işqa delîlê ez kirim yek ser pilox
 Dest nehêlim ez ji dînê şuphê vir de ha dû Şîrînê
 Dê ji ber işq û evînê min di rê çît ev kilox
 Sohbeta çerxû sematê wek mela sed muptela tê
 Zem zem û ava heyatê muşterî sed şêx û şûx.

Melaya Cizîrî ku meşûra xûdan naba. Dîvanek wî mezin heya ji Dîvana hafizê Şîrazî çêtira. Faqat çi fayda ku “Kurd” korin, nabînin, daîma çavê wan li malê xelkêya derheqî vî zatê Şerîf Hacî Qadirê Koyî waha gotiye.

Li Cizîrê yekê yeka şêx Ahmed	Sahibê naw û mûrşîdî erşed
Ewî camî gotiyetî ê meya	Ew kelamê gotîfî ê meya
Pîrêmerdî ba di da em ji Cizîra	Nîma merdî bi dîde em zi Herîrî
Ehmedî Xanî sahibê Men û Zîn	Şahbazê fedayê ‘illiyên
Sîm dane çîn xermînan	Li Cizîrê pêy dellên Feqiyê Teyran
Şa’îrî êre gerçî zor mawin	Em dû sêyen ke wa le ber çavan

Evê beytê daha pak bixwînin û carekî li fesaheta wê binêrin. Li gel zimanê xelkê qiyasî bikin. Eger tê da kêmasiyek heya nîşana me bidin. Paşî çi dixwazin bibêjin. Naxe ev bê xîretiya ha bişemirînin. Li zimanê xwe li beytê di xwe li şa’îr û melayê xwe xeyî bibin. Xwe di nav xelkêda ji bêxîretiyê xelaskin. Ziman tercûman û cewhera milletani. Bê zimanî tiştek nabe. Evê mûhaqeq bizanin. Mekteb û medrese ê ku li Kurdistanê bite vekirin. Bê zimanê kurdîfî pêşwa û ji wê nizaniyê zarûyê me na filitê. Di riya xwedê da ji xîreta mislimaniyê îro pêva bi zimanê xwe bixwînin binivîsînin “civata hêvî” i li vê meqsedê textê lûxet çê dika. Serf û nehva Kurdî jê çêkirina. Çiqeys xîret û himeta Kurdanin. Ji helqê bûrî ibret bigrin. Di dunyayê da navekî qenc bihêlin. Çarekî guhê xwe bidin Hecî Qadirê Qoyî (Kudise sirrehul ali)

Xusrew û Keykubat û Eskender	We ku Kîsra û Kas û Qeyser
Hemû têk çûn we pakî fewtawe	Ne sîlah û ne sikkeyan mawe
Vaqî'en wa ye wek beyanim Kird	Her kesê za ba na'îlacî mird
Merg û jîn mislê sêbir û taw e	Evî baqî bimênê her naw e
Çunke her çî le darî dunya ye	Evilî eva axirî baya
Sed sehensah û padîşah mirdin	Seyrîke Kurdî ême her kurd in
Milletê baqî ma beqa fanî	Her le çafî hata be goranî
Hesretim her em e le dinya da	Hacî demirê be dewriyan naka
Ger be derwranyan bi geyiya ye	Hemû hallî de bûn çî derya ye
Çi be mensûr û gewherê kurdî	Çi be nezm û kînayeta wirdî
Sed Herîrî di kata neska xorî	Be nîzamî dilê çî kasa dûrî
Da'dî eyyamî xoy nebû nanî	Wekî min bû gerrok û bê xanî
Îşte xellqî le hesretî dimirîn	Beytekanî le zêrr û zîw degerin
Axîrê rojekîş deyê wa'dî	Xefetim bo bixon we ku Sa'dî
Qadiyê nesr û miftiyê nazîm	Tê degen ta muderris û 'alîm
Bo tesîhey zubanê kurdane	Şî'rekanim delil û bûrhane
Lê rebim nukteyê dîn laqî	Merdû bi mirî dirêj di bê laqî
Ya'nî ta mawa şa'îrî xerra	Arif û 'amî daxî bona xwe
Lakin ew se'etey be rahmet çû	Qurr depêwin dellên çî hîkmet bû

Pêşme Hacî vere we ku caran

Bi nûva ser hikayetê kurdan

Şêx bizinî qise ê wek û çafe	Xwe keramet niye emîş laf e
Ew we ku ême nin bi îdrak in	Sahibê nisxêy gelî çak in
We ku Behram û Xusre û Şîrin	Leyl û Mecnûn çendû wa rengîn
Hemûyan remz û kaniy û irfan in	Fêrî bin çunka xizmê xoman in
Men û Zîn û Dîvana Şêxê Cizîrê	Gelî çak in bi sehlî bênine gîr
Ew dîwana imiyetiya tercûmayan	Zora heta li neyû ferrengîstan
Li hemû dewletan kêmi maya	Ke nizanin Cizîr li kem laya
Be nezar bahrê xete ê îma	Sed Cizîr Cizîrekî dîma
Kecê her Şehrazorî meşûra	Çunku vêranê bûya me'mûra
Fadla hîç kesî bi ser kesa nadim	Gerdun em simêl ew badim

Li meda pêşma xizm û peygana	Bû rewac cemî' ê Kurdana
Wayê bixwînin li wêca muhtacî	Û bizanin bi xuyetî hacî
Hemî rewacê bidin li her lawa	Tê nekin merdûm bilîn mawa
Qet tesewir mekin terefdarî	Xeyrî xîretkêşî û xem xewarî
Min kesekim xerîb şaran im	Dûr li dar û diyar û yaran im
Li geran û bezîn û şeçî sem	Sek pê sotî ku dixû li genim
Bê kesîkim zimanê wî nakes	Dayî beryêwem li qewm û qebîle û kes
Hem benim êste warisê îs	Bê jîn û mal û bê kur û mawa

Gelî Kurdan carek li mezinê di Kurdan binêrin. He ya mirinê evîniya milletê xwe ji dilê xwe dernexistine. Heya heşrê navê wan di navê kurdan de dimîne. Û herkes li wan rehmet tîne. Eger e wan jî wekî melayê xûndayê dî bi zimanê xelkê dî şa'ran bi gota, kesek wan ne di zaniya. We ti car bîra xwe ne tayîna ev nîşanê me di de ku xizmata ji bo qewm û milletê ba tucar ji bîr dernakevi. "Xeyrun nasi men yenfe'ul nas"⁷ Derheqê wan de tê gotin, melayê dema kitêbê dîn û dinyayê tercûme bikiran. Û ji bo xelaskirina nezanan bixebitiyan îro kurd nezan, tazî, birçî, şerpeza ne diman. Û ji bo mislimaniyê zêde jî xizmet dikirin.

Ji zemanê borî bahs nekin, zemanê ku te ji bo wê bixebitin. Mislimanî gelek za'if bûya qûwetdan lazima. Ew jî bi çî di be. Bi şiyar bûnê, bi yek bûnê, bi mektep vekirinê. Hacet gotin nîna şîreta Hecî Qadîr ji bo we ya.

Xozêranin selale ê ekrad	Lê da yera wa bi girta dikate qeba
Hemû şêx û mela û mîr in	Zîrek û jîr û ahlê tedbîr in
Ecem û kurd û ereb û turka	Eslê milletê evan ter do ma
Wek û erkanê beytê xasî û awam	Çaryar û mezahibê îslam
Ger dilê panî pazdeh roj rê ya	Pir li reşmal û xanî û dî ya
Bi dirêjî li wan ke raberden	Ta bi Şîraz û Îsfahan kurden
Şehsuwarin piyadeyan azan	Berdênîşan we kolek meydan
Dan û bexşîn li la bava	Xeyyê meydaniyan lakîn ewa
Bi şec'at hemû wek û Rustam	Bi sexawet hemû weke Hatem
Li wefa'a Smaîl û Îsmaîl	Ahd û peymanîyan çiyayê Qendîl

⁷ Qencê însana evi ku feyda bida însana.

Kurd şehnama pakiyana kurda	Kaf emsafa û kaf ew derda
Yanî fariz bi dil dikin li zeban	Kaf ereb bi kafekî xuyan
Ahmeqî û şibhê cahiliyan li dil derka	Kurd eger hilgirtî bu we derka
Bi sexa û seca'at û himmet	Bi wefa û îbadet û xîret
Hemû ewladê pak eshab in	Ger emanen eger li wan mabin
Li ser panzdeh def'a fomawaCewab dawa
Muxlisê çaryar in û bê seb	Eş'arî Tevr û Şafî yê mezheb
Eceb bo çi xase lew çara	Kurd bê çara boniya ewara

Ya îlahî bi ayetê mûnzil	Bi cewarê yarê Ehmedê Mursel
Bi sehaba û tabî'înê girîn	Rediye'lahû 'nhûm amîn
Bi sewaba melikê Kurdistan	Her le kawanî ta di kata şawan
Li xwe cehlû mestê xaflet	Bi xeber bin bi ne'me ê rehmet
Pakî derçin li karîna bi mehîl	Bêne ser kar û bar û bi bî bîna...

Besiya miskînî besiya nizanî

Mislê xerat û neyê domî

Ji bo temamkirina lugat û serfê kurdî û ji bo çêkirina kitêbê di mekteban (mûtlak lazima) li ser her mela û şêx û mîra ferza û vaciba. Ku alî civata hêvî bika û cewhera xwe nîşan bida. Her kî eserê kurdî pê de bika û ji wan re bi şihîni jî minetîkî mezin dihilêne. Xizmeta dilan bê alîkarî nayê kirin. Çi ma ku gelek zahmeta û eger ev (civat) ji kurdan û cewamêrê xas wana bibînin pir xizmet dê bikin. Faqat heya niha ji kurdan hifqa alîkarînek ne dîtina. Lê belê hêviya xwe na birin. Çi ra ku mêranî û cewamêriya cinsê xwe di zanin. Ê daîma li ewelena? we her kî alî bika li rojname ê dê navê wî binêvîsinin. Bi wê alîkirinê ji kîtaban çêkin. Ê li çapê bidin. Niyeta wan ev e ku temamê kitêbê kurdan çap bikin. Zarokê kurdan û melayê di kurdan zahmeta nivisandinê xelas bikin. Ê dî ji cewamêran û ji xwedan xîretan himmet, ji wan feqeyê reben ji xizmet. (Înnullahe la yudî'u ecrel muhsinin)⁸

25 Teşrîna Ewel 329 M..X

⁸ Xwedê xêra qencîkera hûnda naki.

“Kitêba Kurmanca”

Ser Çîroka û Bajariya Kurmanca

-Du Sê Gotin-

Ez niha wisa di ponijim û bawer dikim ku tim kurmanca ber wan pirsasê disekin. Ê her gav û diheyirin; kêmansî kurmancî û kurmancehiya? Ew na çina û çiqasin?... Kurmanca çinin? Kurmanca karin bajariyê kî çêkin? Bajariya ê wan heya neha bûya, ya qet nebûya?.. Paşî wextê da kurmancî çewa bû, niha çi tewda ya. Ê belkî da çewa ba? Kurmanciyekî çiqas kare bi mijûle? Ber kurmanciyê çend rê heye...?? Paşî bûna Kurmancî, azad û bilindbûna Kurmancî kîjan rê daya? Kurmancî heya niha kurmancî xwe qezenc kirina... Na tiştê hûnda kirina? Kurmancî nav meriva û mêranî daçkî çewa girtiya? Bawerî ê Kurmanca rind a... ya ne rind a? Kurmanciya me birîndar e... ya na? Birîna ê wê kîjan a û kê lê xistiya? Dermana birîna ê wê kî kari pêdeke û lê da?

Em gişka dibêjin? Kurmancî êma şûnda û paşê de maya. Belê rasta! Em çerkin, çewa bixebitin ku kurmancî xwe ne cilfîn û bîn a ber? Ka zanayê kurmanca mezinê kurmanca û sakulê kurmanca?.. Nav kurmancîyê da heya niha merivê zana û giran derketiya... ya na? Kurmancî di çar mezinayî û xurt bûnê? Ya diçar ji aliyê mirinayî? Kurmancî çewa di xebitin? Ê neyarê kurmancîyê çewa di şixulin û çî dikin û heya niha çî çê kirini? Em kurmancî çewa naxebitin. Ku navê milletê me û dinyaya me - weka paş wextiyê da û babê û bapîrê me kiriya - bilind bikin...??

Ez ji xwe çiqas ji destê mi de tê, ne cewabê bidim wan pirsasê - hûn jî dizanin ku ez li wir çend heb êwî jimartim. Meriv carek bîponija û pirsasê huqas pira ku nayê jimartinê - û hemû ber kurmanca dînim.

Kurmanckî wana ne cûtiya, Kurmanciya xwe baş sihka. Xestina min li cî tê. Dilê min fire dîba. Ez merivê ewsa bibînim hemû ê min jê ronî dimîna. Wekîdin tiştê naponijim, wekîdin tiştê naxwazim,

Eger ji mezinê kurmanca re, ji zanayê kurmanca re tiştê nebêjim ez ê biteqim.

Mezin û zanayê kurmanca li serî heya binî paşbûna kurmancî ra dişixulin. Belê raste. Heyfe ku rêya xebatê nizanin. Şixlandiniya wan ji kurmancîyê dûr a. Em karin bibêjin tu çî zanî? We ya ez tenê nabêjim. Wana di ber me dane. Ê kê em carek

biponijin, karin sehkin. Ew gotina min raste... yan ne raste? Ji we dipirsim, geli mezinê kurmanca! Milletekî qet weke me heya ku zana û maziye wî, li ser mirinê û baş bûna milletê xwe de nivîsandin kî giranê û zanaî yê bîr bikin. Ser navekî çel sal şer bikin. Paşî, merivekî nasa kolekî qels rabe, û qelem bigre, wan şixlên giran bistîne ser milê xwe. Ew jî bê xiyebin... - Ji xwe serê wî nikare ewqes şixlê giran bibe ser- Ne tişteki nîşan bide, ne tişteki nû bêje, teşqekekî çêke. Ser û pa bihejîna û bimire here.

We ew kurmancîtiyê re wiya çiqas şerm a!...

Carekî biponijin. gotinê min rasta... ya na? Ez nikarin ji wera wekîdin tişteki bêjim. Wûn her gavê ji min zêdetir zanin.

Nivîsandin wisa kîtab û kirina wisa pirsane ne şixlê we. Ez wêya pir baş zanim û bawer dikim. Ku em wisa herin, rastî; em bona xelasê nedin kurmancîtiya xwe û nexistina mirinê ji hêla me da ye?

Nav dilê me da agirê başbûna kurmancîtiyê ewqas di şewita ku jî li mewiya? ê wî dikeva ser mejî ya min, ew jî dişewtêna, û hestê min ji min distêna, ez bêhiş dimînim.

Zeko 'El

Çardehê heyva duduyê payîzê 1329

Sâhib-i İmtiyâz
Ve Müdîr-i Mes'ûl

Bâbân Abdülazîz

Âsâr-ı Ne Nevseri

Naderituh

Adet: 3

HETAWÎ

KURD

Târîh-i Te'sîsi

Ğurre-i Zilka'de

1331

Derc Olunmayan Âsâr

Îade Olunmaz

Jimar: 3

13 Safer'ul Hayr Sene 1332 Şimdilik Ayda Bir Neşrolunur 29 Kanuni Evvel Sene 1329

Merhum Bâbânzâde İsmâil Hakkı Bey

Zavallı Kürdlük ve Bir Ufûl

Evet, zavallı ve bedbaht kavmimiz! Sîneyı hayât-ı medeniyete, şahrah-ı terakkiye isal edecek, bulunduğum hadid sefaletten selam i'tilaya esat edecek, daimasının hal-ı edbarına bütün samîmiyetiyle dilhun olarak çare-i necatını 'ilm ve ma'rifet nuruyla, aydınlığıyla, hazik bir tabib tavrıyla ilacını arayan, arayarak bulup da tatbik için icab eden esbâba tevessül etmeye, ettirmeye bütün kuvvetini, gayretini bezl eden pazuların, amillerin en kuvvetlisini, ciddisini kaybettik. Ne talihsizliktir ki senin için bütün takatini, faâliyetini en son demlerinde sarf etmeye cehd eden şefik ve halim, lakin i'tilak uğrunda merhametsiz ve gaddar olan evlâdından birini kaptırdık. Bu suretle hakiki ve insafsız bokesliğine birisi daha manzum oldu, yetimliğine bir dehası ilave olundu.

Zalim ve gaddar açlık, senin uğrunda hayâtını vakfeden, meydan-ı cidalde laik bulunduğum mevkiyi elde edip sana teslim edecek, yirminci asrın medeniyeti salonunda işgal edeceğin kürsiyi takdim edecek kitlenin demir pençesi aradığını hangi kerametle bildik de bîperva teslim ettik?

İstedik de doymak bilmez, gözü aç ve ekül kara toprağın cevfi vâsi'ine nadide bir vücut gömdürdük. Ne dersiniz bu vefâsız halin? Ey avare Kürdlük! Senin yolunda livay-ı cehd ve gayret-i küşad edip sâha-i tenvirinde cevelan eden oğullarını cevelanlarını itmam ettirmekten kendinden ayırıyorsun. Ne garip vaziyet! Evlâdından azm ettikleri sebatla çalışmak güzerkarhında kat'i merahil ettirmekten hutuvat-ı mühime ettirmekten müfarakat ediyorsun. Yoksa sahte, gürültülü, feraketini ihzar edecek nümayüşlü çocuklar gibi el uzatacaksın? Onların kolları arasında mı itmam-ı infaz eyleyeceksin? Sakin bir surette hiç olmazsa hal-i ihtizarını – hal-i afiyetin bertaraf – hal-i tefahete tebdil için uğraşânlara abus ve ğadub çehre göstermekle mi hayâtgüzar olacaksın? Gayrı öyle değil ey me'temzadehame! Yanlış zehablara ucacılı yollara saptık Kürdlük daima kendisine müşfik ve mütebessim suretini gösterenlere, samîmi ve hararetili kollarını küşad bulunduranlara her vakit âlicenabını, kaderdanlığını esirgememiştir. Lakin ne yapmalı ki kendisinin de duçar olduğu bu elemlere cebren ve kerhen mukavemet ve karşı gelemediği tabiatın merhamet bilmez darbesine uğradıkça uğruyor, zayıat verdikçe veriyor işte şimdide birbirini veli eden ta'kîb eden arasına askeri tertibi üzere gelen felaket-i sicillatına bir yenisini daha

kaydedecek: Aziz ve bahtsız Kürdlüğün yine aziz ve bahtsız evlâdı Bababzade Hakkı Beyin vefâtı.

Evet, Hakkı Bey uful etti, Kürdlüğünden ayrıldı, cüzi fakat ciddi yadigarlar terk ederek ifrak etti, bir cenahını sakat bıraktı, omzuna taşıdığı ‘ilm ve irfân hamulesiyle edeceği hizmetlerden ziyadesiyle mutehassız bulunduğu Kürdlüğünü mahrûm kaldı. Daima mütehassırı olduğu kavminin terakkisini görmedi.

Yine bununla beraber kıymetdar ve lâyemut bir miras terk etti: Sükûn içinde azimkârane bir sa’yi Bâbânzâde uful etti, ama ihlafa ilelebed hedef ittihaz edecekleri payidar bir destur-i hareket hediye etti. Halifelerin Kürdlüğe icra edecekleri hidemât bu daire dahilinde olursa Hakkı Beyin ufulu ile hasıl olan boşluğu doldurmazsa da büsbütün açıkta bırakmaz. Ümit olunur ki geri kalanlar bu gayeyi ta’kîb ederler ve bu suretle hiç olmazsa hem zavallı Kürdlüğü tassallut hem merhumun kavmine karşı hasretli olan ruhunu şad etmiş olurlar merhumun son bir hatırası ve kavmiyetiyle derece-i tahsisîne mizan olmak üzere Kürdlüğe dair ilk makalesini aynen derc ile tezyin-i sütun eyliyoruz. Cenab-ı hak kendilerini ğarik-i ğufrân eyledikçe kavmimize esbâb-ı ittıla’ ve terakkiyi bahş buyurması duasını raf’ eyleriz.

Hetawî Kurd

Kürdler ve Kürdistan

Mensûbiyetiyle müftehir olduğum Kürd kavmi de bugün bir eser-i teceddüd ve hayât göstermeye başladı. O da şems-i tabnâk hürriyyetin te’sir-i feyza-feyziyle ve şecere-i pak-ı Osmâninin gusn-i mühim-i sayedârı sıfatiyle neşv u nemaya, te’mîn-i mevcudiyete azmetdi. Nehr-i cûşân ve bereketnişân-ı İslâmiyyetin en abdâr ve en câvidânî bir ayağını kütle-i muazzama-i Osmâniyye’nin en müstahkem ve en rasin bir burç ve istihkâmını teşkil eden bu kavmi-i pak ve nezih her şeyden evvel İslâm’dır. Ondan sonra sebep-i hayât-ı ümem ve badi-yi sâadet-i alem olan usul-ı meşrûtiyyet dairesinde halis ve bi-ğill ve ğışş bir Osmânlıdır. Ve derece-i salisede Kürdtür. Ve binâenaleyh şu aile-i muhteşeme ve mükaddese-i İslâmiyye ve şu hey’et-i mehîbe-i Osmâniyyenin en mühim bir rüknü, en müfid ve semeredâr bir unsuru, en muti’ ve münkad bir ferdi olmak, şu umûmiyyetden zerre kadar infikak etmemek üzere kendi gaye-i emel-i milliyesini, kendi sâadet-i zâtiyyesini sûret-i hususiyede istihsâle cahid ve sa’idir. Kürd, daire-i necat İslâm’a dahil olduğu

zamândan, ya'ni edvar-ı evveliyye-i dinimizden, sadr-ı İslâm'dan beri hiçbir zamân bu din-i mukaddese karşı isyan etmemiş etmez ve etmeyecektir. Kürd bit'-tav' ve rıza bilâ istilâ' şevket ve satvet-i Osmâniyyeye şerefyab-ı duhûl olduğu günden beri hiçbir zaman Osmânlığa karşı eser-i ihânet göstermemiş, göstermez ve göstermeyecektir. Kürd hala Kürdtür. Milliyetini teşkil ve manzara-i hariciyyesini, hüviyyet-i maddiyye ve ma'neviyyesini zerre kadar değiştirmemiştir. Bununla beraber Osmânlılığa da bir habl-ı metin-i ittihâd ile mürtabit kalmıştır. Dünyâda hiçbir kuvvet tasavvur edilemez ki Kürdlük ile Osmânlılık arasındaki bu imtizâc-ı kadimi, bu habl-i kavimi izâleye muvaffak olsun Osmânlılık Kürdlük ve Kürdlükde bilmukabele Osmânlılığı cem' etmiş, bu iki kelimenin medlûlü birbirine bir hulûl-u mütaallik ile hulûl etmiştir. Osmânlılık mâaz-allah mahv olursa Kürdlük bi-nişân kalır. Kürdlük hündankerde muzmahill ve gümnam olursa Osmânlık zaif ve perişân olur.

Bununla beraber artık mâzînin mahûf zalâmına bir daha akmak istemediğimiz sâha-yı nisyanına atılması vâcib olan devr-i sâbık-ı istibdâd! Osmânlılığın en mühim bir direğini teşkil eden bu unsur-ı kuvveti de ezmiş, diğer anâsıra nazaran daha elim bir surette hırpalamış idi. Hükûmet-i sâbıkâ ale'l-ıtlak aduvv-i fikir iken Kürd kavmi hakkında hem aduvv-i fikir, hem aduvv-i lisân olmuş idi. Akvam-ı sâirenin yalnız kafasını kesmeye çabalar iken Kürdlerin evvela lisânı. Bir tazyik-i daimi kafayı vakıaa serserem kılar fakat kat'ı lisaân bir milleti hem ebkem, hem serserem eder. İşte bizce zülmün en acısı, en ta'mir kabul etmez tahribat icrâ' eden budur.

Kürdler bu lisansızlık ile yalnız kavmiyyetlerini değil mezheblerini bile kaybetmek üzere idiler. Birçok yerleri bir cehâlet-i fahişe kaplamış, birçok Kürdler adeta insanlıktan çıkmış idi. Vahşet, cehâlet, mebad-i mezhebiyye ve i'tikadiyyeden bi-nasib bulunmak gibi esbabın te'siri ile, zavâllı Kürdlerin yalnız mevcudiyetleri değil mevcudiyetlerinden bile muazzez tanıdıkları şeref ve haysiyetleri, namus-ı millileri bile jengdâr olmak tehlikesine maruz kalmış idi. Zira hükûmet-i sâbıkâ enva'-ı ta'addiyat ve i'tisafat icrâ' eder, memleketi harâb, mamûreleri biyab eder. Yağmakarlığa teşvik, kitle tahrik eyler. Sonra da işin içinden gûyâ saf ve nezih sıyrılmak isteyerek bütün cinayetleri Kürdlerin vahşetine, Kürdlerin taasubuna, Kürdlerin hûnharlığına, Kürdlerin hasaset-i tabi'ine atfeder idi. Matbu'at-ı cihan ise hükûmet ile milleti, eşkıya çetesi ile soyulup soğana çevrilen zavallı mazlûmini

karıştırarak hükûmet-i Osmâniyyeden bahsederken “Türkler”; Kürdistan vilayetinden bahsederken “Kürdler” diyerek feryat ve şikayati ayuka çıkardı, efrâd-ı ma’sume-i milleti tûfan-ı müftereyat altında boğar idi. Hükûmet ise susar, susmak işine gelir idi. Susar çûbanı kurt olan bir raiyyenin encâm-ı karı zaten başka ne olabilir?

Kürdlere atılan galiz bühtanların biri Ermenîlere gûya mine’l-kadim adâveti bulunması, gûya Ermenîlerin öteden beri düşman-ı canileri olmasıdır. Devr-i sâbık târîh-i beşerden tayy etmek mümkün olsa, hiçbir kavmin komşusu, daima refiki olan diğer bir kavim ile o derece hüsn-ı imtizâc ettiği görülemez. Ne hacet? Devr-i sâbık meydana gelinceye kadar Kürdlere karşı Ermenîlerden ne vakit bir şikâyet sadır oldu. Kürdler hakîkaten Ermenîleri cânına kast etmiş olsalar, daha evvel Berlin Muâhedenamesi’nin 61’inci maddesi meşîme-i tefekkürden doğmamış iken, kendilerine isnâd olunan bu hasletleri icrâ’ etmezler, düşmüş diye diye düşman etmelerine ramak bıraktıkları Ermenîleri çokdan beri bi-eser bırakmazlar mı idi? Sair Osmânlılar gibi Kürdler de gayrimüslim vatandaşlarının mezhebine, cân ve mal ve ırzına riâyetkardır. Müslümân hem pek halis Müslümân olmak hasebiyle, “lehum ma lena ve aleyhim ma aleyna”¹ kavli celil-i nebeviyyesini belki herkesden ziyade hüsn-ı takdir etmişlerdir. El-an etmektedirler.

Maamâfih şimdi artık bu elim hatıratı bırakalım. Hükûmet-i sâbika için bade-i hicâb ve hacâlet olan hatiât üzerinden bir sünger geçirelim ve artık istikbâl bizindir diyerek dört el ile dâmen-i sa’y ve gayrete sarıyalım.

Evet çalışmak, geceli gündüzlü çalışmak arâmsız, râhatsız, fâsılasız çalışmak, biz şarklıların ve şarklılar içinde hâssaten geri kalmış olan Kürdlerin birinci ve sonuncu yapacakları şey budur.

Çalışmaya nereden başlamak icâb edeceği bahsîne gelince, evvela mâarif. Sonra yine mâarif. Daha sonra?... Daha sonra yine mâarif yine mâarif, yine mâarif! Cenab-ı Hak bu uğurda çalışân erbâb-ı himmetimizi muvaffak-ı bi’l-hayr eylesin.

Bâbânzâde
İsmail Hakkı

¹ Lehimize olan onların da lehinedir, aleyhimize olan onların da aleyhinedir.

Tercüme-i Hâli

İsmail Hakkı Bey Kürdler arasında asalet ve necabetiyle temeyyüz etmiş Bâbân hanedanına mensuptur. 1292 târîhinde Bağdat'ta tevellüd etmiştir. Tahsil-i iptidâ'iyi Bağdat'ta gördükten sonra İstânbûl'a gelerek mekteb-i idadiye de ve Sultaniyede bulunmuş, 311 senesinde tahsil-i idadiyi ikmal ederek bi'l-musabaka mekteb-i mülkiyeye girmiştir.

İsmail Hakkı Bey daha gençliğinden beri efkâr-ı ahrarane ile meşbu' olduğu cihetle mekteb-i mülkiyenin havayı tazyiki içinde imtizaç edememiş ve meslek ve efkârı dai-i şüphe hilaf-ı marzi-i ali görülerek mektepten kaydı terkin olunmuştu.

Hakiki hürriyet taraftarlarının kâffesi gibi tahsil-i ilme meftûn ve meclub olan İsmail Hakkı bu muameleden naumid olmayarak bir taraftan Fransızcadaki vukufundan bil'istifâde suret-i hususiyede tedkîk-i asar ile meşgul olduğu gibi diğer taraftan mekteb-i hukuka devam etmiş ve 1318 senesinde ale'l-a'la derecede tahsilini ikmal eylemiştir.

Bâbânzâde İsmail Hakkı Bey İkdâm gazetesi muharrirliğiyle alem-i tahrir dahil olmuş ve uzun müddet mezkur gazetede hidemat-ı neşriyede bulunmakla beraber kaleminin nezahet ve fazîletini muhafazaya muvaffak olmak gibi bir metanet-i ahlakiye göstermiş ve memlekette efkar-ı münevvere ve temayulat-ı hürriyetperveranesiyle tanınan gençler arasında temeyyüz eylemiştir.

Refik-i mesaisini Ali Reşat Bey ile birlikte Bismark'ın hayât ve siyaseti hakkında yazdıkları eser az vakit zarfında mevcudu tükenmek derecesinde bir rağbet gördü.

Meşrutiyetin ilanından sonra İsmail Hakkı Bey hidemât-ı kalemiyeye kendisini bütün bütün vermiş ve devam etmekte olduğu matbuat-ı hariciye kaleminden istifâ eylemiştir. Biraz sonra İkdâm gazetesinden infikak ile Tanini mu'âveneti kalemiyesiyle şerefyab etmiştir. İsmail Hakkı Bey siyaset-i hariciye, dâhiliye hakkında gazetemiz ile neşr ettiği makalatı her tarafta nazar-ı dikkat ve takdiri celb eylemiş ve kıymetini cihana tanıttırıştır.

İsmail Hakkı Bey birinci ve ikinci defa mebus intihabında ihraz-ı ekseriyet ile Bağdat ve Divaniye mebusluklarını îfâ etmiş ve meclis-i mebusanda cevval ve âteşîn değil ise de muktedir ve kıymetdar bir hatib sıfatıyla temeyyüz eylemiştir.

Bâbânzâde İsmail Hakkı Bey mebusluktan maarif nezaretine geçmiş ve maarif nezaretinde bulunduğu bir iki ay zarfında büyük bir iktidar ve kabiliyet göstermişse de siyasi entrikaların tesiriyle istifâsını vererek yine Tanin’de hidemat-ı neşriyede devamı tercih etmiştir.

Aynı zamânda mekteb-i mülkiyede hukuk-u esasiye tedrisatıyla da meşgul olarak gençlerin tenvir fikrine hizmet ediyordu.

Genç, faal ve fedakâr idi. Ölüm kendisini böyle bir istikbâl için pürvaad ve gayret olduğu bir anda bizden ayırdı. Allah bin rahmet etsin.

Bedbaht Kürdler!

Evet, hakîkaten bedbahttır Kürdler; bir kavmin, bir milletin bedbahtlığı o kavmin, o milletin münevverin kısmının ademiyle, yahut vücuttan diyar-ı adema hicretleriyle vucud bulur. Milletlerin yetiştirdiği pek çok zevata karşı, Kürdler bir tane, lakin mantikiyle ile muhakemesiyle, orduları mağlub eden Bâbânzâde İsmail Hakkı Bey gibi bir vücudu yetiştirmişlerdi. İsmail Hakkı Bey, alem-i siyasette vasi’ ma’lûmata malik, hamiyetli, mütedeyyin, milletperver ve cesaret-i medeniyye sâhibi idi. Hakkı Bey, ma’lûmatını milletine ve dolayısıyla dininin tealisîne sarf etmek isterdi. Hakkı Bey dinini o kadar severdi ki, ruhu kabz olduğu zamân bile kelime-i şahadet getirerek iman-ı tamlı halıkına kavuşmak istiyordu. Hakkı, halıkının emrine o kadar muti’ idi ki “(İrci’i... Rabbine dön)” emri celiline çarçabuk irat etti ve itaatinde asla tereddüt göstermedi. Evet, Hakkı Bey vefât etti, vefâtıyla halıkının emrini yerine getirdi. Lakin kemâl-ı tahassurle söyleriz ki, Hakkı irci’i emrinin îfâsıyla milletin cenin vücudundan farkı olmayan o masum vücudunda gay-ri kabil iltiyam bir ceriha açtı. Milleti, milletin tahsil görmüş kısmı, Hakkı’nın ‘ilm ve irfânını takdir etmişler Kürdlüğe dair edeceği hizmeti derk ve keşfetmişlerdi. Maatteessüf beklenen hizmeti etmeden gitti! ... Milletini yetim bırakarak, kara toprağın içine gömüldü. “Kurs-ı Hurşid dersiyahı ref: Yunus ender dehan mahi refet”² Artık Kürglüğün ziyası kalmadı; mahv oldu. Kürdlük bikes, bi-neva kaldı. Hakkı Bey gibi Kürdler de ma’lûmat-ı müfideye malik birkaç kimseler bulunsaydı, biz o kadar müteessir olmazdık. Lakin ma’lûmat, hamiyet, milletperverlik

² Güneşin yuvarlaklığı(güneşin kendisi) siyaha döndü Yunus Balina’nın ağzına girdi.

hususlarında Hakkı'yı yalnız görür, yalnız bilirdik; hakîkaten de yalnız idi. Hakkı Kürdlüğe edeceği hizmette kendisine bir faide tasavvur etmezdi; zira Hakkı'nın bulunduğu mevki, Kürdlerin mu'âvenetiyle değil, 'ilm ve ma'rifeti, fazl ve kemâliyle idi. Hakkı Bey Kürdlere hizmet etmek istemesi kendisi Kürd ve Kürdler, milletdaşı olduğu için idi. (Küllü nefsin zaiketu'l mevt)³ İhbar-ı ilahisine imanımız vardır. Hakkı Bey bir nefis olduğundan ölümü tadacak, o da başka nefisler gibi ölüm pençesine teslim-i nefis edeceği muhakkak idi. Ama bu kadar nagihanı, vakitsiz Kürdlüğü hal-ı sefaletten kurtarmadan milletdaşlarından cüda olacağını hatıra bile getirmezdik. Keşke bu gayrı mütesavvur kazanın muarızı bir, ihtikan demek mazharı benim dimağım olsaydı! Vâ esefa öyle olmadı!.. Kazay-ı nagehanının hedefi, ihtikan demek mazharı, Kürdleri, Kürdlüğü şehrah-ı seadete ilerlemelerine, hadilik, mürşidlik vazîfesini îfâ etmek isteyen ve îfâyâ muktedir olan bir vucud-i bihemta, bir dimağ-ı biemsâl oldu. Hakkı Bey'in vefâtını bana Bab-ı Ali caddesinde bir dostum haber verdi. Vefâtını söylemeden atideki cümleleri tekrar etti: "Bugün sen bir kazaya maruz kaldın, tahammül etmelisin, mamafih kaza yalnız sana mahsus değil, umûm Kürdlere, belki umûm Müslümanlara aittir". Kazanın ne olduğunu sordum, Bâbânzâde İsmail Hakkı Bey'in vefâtını haber verdi. Bu kara habere hiç inanmak istemiyordum ve inanamıyordum.

Zira Kürdler muhtac-ı hizmet oldukları bir hengamede, Kürdleri zirve-i terakkiye isale azm etmiş ve bihakin Kürdlüğe vakf-ı vucud eden bir zatı Cenab-ı Hak teslim-i ruha mecbur ettireceğini zannetmezdim. Maalesef bu haber, zannımda hata etmiş olduğumu anlattı. Hakkı Bey'in vefâtı mensûbiyetiyle müftehir olduğunu vird-u zeban eden Kürd kavminden bir tesir-i umûmi ve daimi hasıl etmiştir. Cenab-ı Hak Kürdlere bu teessüre tahammül edecek bir sabır, peder ve biraderlerine teselliyet, Hakkı Bey'i de ğarik-i rahmet eylesin.

Kerküklü Necmeddin

.....

³ Her canlı ölümü tadacaktır.

Acı Bir Felaket Daha

Birkaç seneden beri zavallı İslâmiyetin uğradığı musibetlerin telafisini düşünür. Ahz-ı intikam için top ve tüfengle beraber ‘ilm ve ma’rifetle mücehhez ordunun elzem olduğuna herkes kani olmuş iken millet... Zavallı millet bir hazine-i alimini daha kaybetti. Bâbânzâde İsmail Hakkı Bey gaddar ölümün peçe-i kahriyle uful etti.

Vatanın uğradığı hücum-u biemandan sînesinde açılan yaraların ancak münevver dimağlarla iltiyampezir olacağı kanâ’atini bir sebab-i teselli bulan ümid-i istikbâl evlâd-ı vatanın kenzülmaarif denmeye lâyük zekavet kiyaset-i dirayet ve efkar-ı aliyesiyle herkesin kalbinde muhabbet duygusunu uyandıran ma’lûm muhterem Bâbânzâdenin irtihal olmanın gazete sütunlarında okurken ye’sin bütün şiddetiyle ağlayıp titrediklerine şüphe yoktur. Bâbânzâdenin sahne-i siyasette matbuat-ı ecnebiyeye karşı vatan aşkıyla meşbu’ mücadelatı ile Tanin’in sütunlarını tezyin eden makalatı hayât-ı siyasiyeden ne kıymetli bir vucud, ne büyük bir şem’e-i ümid olduğunu ispata kâfidir.

Milletimizin erbâb-ı ârifâne ziyadesiyle muhtaç olduğu bir hengamede Bâbânzâdenin ziya-ı ebedisi ile matemzede olmamak ancak hiss-i vatanperveriden mahrûm kimselere nasib olabilir.

Zavallı millet hayâtında ne azim felaketler mukadder imiş. Ne bedbaht ne zavallı hem pek zavallı bir milletsin! Ümitvar olduğun hazine-i istikbâlın bir rûkn-ü mühimini daha kaybettik. Şimdi mevcudiyetinle matemzedesin.

Cenab-ı erhamürrahimin hazretleri cümlemize ve bilhassa merhumun necîb ve handan efrâd-ı ailesîne sabr-ı cemil ihsan buyursun.

Süleymaniyeli Ahmed

Mersiye

Ey kanlı gözüm ab-ı zelalim mı, nesin sen?

Ey ah hazin! Bad-ı şimalim mi, nesin sen?

Ey baht-ı siye! Selb-i mehalimi, nesin sen?

Söyle! Hedef te bir hayalim mi, nesin sen?

Bilmem a felek! Müfsid-i halim mi, nesin sen?

Derdimi, azabımı, zavallım mı, nesin sen?

Bin dağdağa bir günde verip kalb-i hazine

Rahm etmediniz eylediğim ihvanına

Cevrinle bir ateşgedeye döndü bu sîne

Çıkmak ne nerevan gibi bir acize gine

Bilmem a felek! Müfsid-i halim mi, nesin sen?

Derdimi, azabımı, zavallım mı, nesin sen?

Cünd-ü gamı tahşit ile tertip-i saf ettik

Âmâlının arzûsunu bozduk, telef ettik

Top-u temedde cismi nizarım hedef ettik

Bu zülme ne bir tövbe, nede bir esef ettik

Bilmem a felek! Müfsid-i halim mi, nesin sen?

Derdimi, azabımı, zavallım mı, nesin sen?

Bir çuş-i peri meşrebe rağbet neden olsun?

Bundan geçelim kalbime hayret neden olsun?

Olsun da bana ders-i muhabbet neden olsun?

Bir kere düşün ateş-i firkat neden olsun?

Bilmem a felek! Müfsid-i halim mi, nesin sen?

Derdimi, azabımı, zavallım mı, nesin sen?

Rasiğ bu felek Kürdşi bir bahr misali

Biz bahirde Kürdün bu gibi kabh faali

Eşrafı dini, tuttu ferumayeyi ali

Çıkmış yüze ğaruğasi inip ka'ral'eli?

Bilmem a felek! Müfsid-i halim mi, nesin sen?

Derdimi, azabımı, zavallım mı, nesin sen?

Kerküklü Rasih

Hissî Hadiseler ve Aklî Hadiseler

Hissiyat varlığın esasıdır. İhlâsın, merhametin, muhabbetin ve bizi idare eden hülyaların soğuk akliyat ile ikame olduğu gün faâliyetin bütün zembekleri hard u haş olmuş bulunacaktır.

*

Seyyaremizin târîhinde aklın rolü pek geç zuhur etti. Devirlerin yığınları arasında mahlûklar onsuz yaşamışlar ve istihale etmişlerdir.

*

Hissiyatın tekâmülü iradda merbud değildir. Hiçbir kimse kendi hahişiyle sövmeye yahut nefret etmeye muktedir değildir.

*

En kuvvetli adam, anâsır-ı hissiyesinin hayâtı üzerine tamamen bi'hüküm kalır ve ancak hissiyatının tezâhüratını ilcam edebilir.

*

Hissiyat her ne kadar mütehavvil ise de ekseriya mevzuunu

tebdil eder. Hissiyatın istihale ettiğine inandıran işte bu keyfiyettir.

*

Hissiyatın emrinde tevhim (illusion) serian yekini yaratır. Ca'li hisler ba'zı kere nihayet emirde mahsus hisler halini alır.

Hissi bidahetlerin kuvveti akli bidahetlerin hesaba katmamaktadır.

*

Mantığın sırrı (mystique) hissi ve akli muhtelif şekilleri müşterek bir ölçüye malik olmadıklarından bunlar birbiri üzerine vazolunabilir, fakat yekdiğeriyle uzlaşamazlar.

*

Hissiyat, hissiyat ile yahut hissiyatın suver-i zihniyesiyle cenk edebilir. Fakat muhakemat-ı akliye (raisons) ile hiçbir zamân kavga edemez.

*

Gurur ile yapılan, vazîfeden îfâ olunana faikdir.

*

Hissi ve sırrı ilcalar, insanların sireti üzerine bütün delâ'il ve iknaatı akliyeden daha ziyade icrayı tesir eder.

*

Hissi yahut sırrı istinattan mahrûm bir fikir, hiçbir tesir icra etmez. Böyle bir fikir icazsız, devamsız ve fevtsiz bir senbutdur.

*

Hissi, sırrı ve maşeri tesirler târîhin büyük nazımlarıdır.

*

Bir şeyin akli olduğunu göstermek o şeyin makul olduğunu her zamân ispat etmez.

*

İnsan kullanıcıların büyümeleri, daima arzû-i halefleri olmuştur. İslahat yapımcılar bir arzûnun yerine diğer bir arzûyu ikame etmekten başka bir şey yapamazlar.

*

Mevhum saadetleri ta'kîb ve elde edilemeyen saadetlere tahassür

etmeğe hasredilmemiş olsaydı hayât, fazla uzun görünürdü.

*

Hakîkaten hakim olan adam, kalbinin bütün ilcaatına hakim olabilirdi. Fakat hakim olmak her zamân, mesut olmak değildir.

*

Felaketin manzarası saadet için sevimsizdir. Mesut adamla bedbaht adam arasında dostluk hemen hemen hiç devam etmez.

*

Cezb-u def', avalimin tekâmülünü idare eder. Cezb-u def'in işgalinde olan muhabbet ve adavet mahlûkatın tekâmülünü idare eder.

*

Hayâtın hakiki müddeti günlerin adedine değil bugünlerde iddihar olunan ihtisasların tenvi'ine muallâktır.

Doktor Abdullah Cevdet

Büyüklerimiz

Uzliyet kadar uzun ve namütenahi senelerin hep kan ve irinleri arasında yarından gayrı emin yalnız bugün yaşadığı için müteşekkir ve mütevekkil her gün biraz daha kanayan ve parçalanan kadid-i uzelatıyla üryan ve sefil muttasıl ve bedenini, mütevehhiş ve rehmarker bir hayâttan sonra Kürdlük, şimdiye kadar zill ve zilletten başkasını görmeyen gözlerini biraz muhîtime çevirmek, kendi tamamen gafil. Yalnız, yalnız günün nafakasını, nanını, pivazını, pivazını, bin dert, elem, bin ah ve figanlar mevcudiyetini de beraberce eriten sukut ve kar ile toplarken ötede olan bitenleri, saniyede fersahlar kat' eden harikaları görmek anlamak ve öğrenmek istiyor.

Mâzî tedkîk olunurken mefahilden ziyade noksanlar, felaketlerdir ki: Asıl milletleri îkâz eder. Ben Kürdlerin şecât-ı fitriyelerinden hasail-i aliyelerinden, mertliklerinden, civanmertliklerinden ziyade târîh-i kadimden beri hutuvvesi çiftleşmeyen biçare Kürdlüğün figanları, uzak ve mensi derelerin ins u cin uğramayan kenarlarında bazen bir kayanın muhavvef delikleri arasında barınmış millettaşlarının kendinden başkası işitmeyen eninlerini ızdıraplarını yazmak ve sonra bu sefil ve biçare adamların ali ve mağrur kalplerinde yaşayan necip ve kudsi hissiyatla nelere, nelere lâyük olduklarını anlatmak isterim.

Hane berduş her gün mesafeler dolaşıp güzel subaşları, geniş ve zümrudin çayırlar şahikasında sâhablar dolaşân yüksek dağlar, elem ve hicrân görmeyen yapılar aramak ve sonra bu cennetler kadar güzel yerlerde kardeşsiz, endişesiz bir hayât-ı müebbet yaşamak ne kadar güzel ve safa efza ise bugünün ihtiyacı ve bugünün derdi ile o kadar zıd ve mübayendir.

Türlü türlü nâmlarla telkib olunan bu muhteris ve aç gözlü asrın katil cereyanlarına mukavemet kolay olduğu kadar da güçtür. Santim sekmeyen kurşunlar; sureti yere gelmeyen kuvvetler bu gün yalnızca bir dimağın hücum-u fikriyesi karşısında lal ve ebkem serfuru ve perde-i inkiyat olmaktan başka bir şey yapamıyor. Şimdi harbler kavga er meydanlarında değil, fikir yuvalarında bir çok fedakar dimağların tevkifsiz hareketleri birkaç avucun saday-ı tınazıyla kazanılıyor. Bu hakikatlerin sarahatine rağmen hala ğaflet ve lakaidimiz tekerrürlerine icbar ediyor.

Her ferdin şahsı nasıl muhterem ise her milletin âdâtı, ananâtı da öylece mübeccel tanınmıştır. Umûmun riayetine mecbur olduğu hukuk-i şahsiye nasıl ashabi tarafından düçar-ı tahdid olursa milletlerin bütün sekene-i arzca tevkir edilen maneviyatları da ancak yine kendileri tarafından hiciv ve ta'rize imha ve ifnaya maruz bırakılır.

Hal böyle ve bu kadar musarrah iken Kürd gençlerinin büyüklerinde gördüğü ihmal ve lakaydi bir suretle tefsir edilemiyor. Anlayamıyorum ki: Bu istinkaf ve istiğnalar milletin târîhinde, sanâyiinde ilminde funununda görülen noksanıyetten mütehassıl bir eser-i tedhiş midir? Başka arzûy-i selvi tervic yolunda kaldırılan ve nihayet henüz kâbus-u feciandan yeni çıktığımız felaketselere sebep olan vakayı'le alâkâdâr neseza bir tevhim mahsulu mudur?

Eğer milliyeti sevdirecek bütün şeylerin fıkdanından mütehassıl ise böylelerini cemiyetsizlikle itham ederim. Eğer fikr-i sani mahsulu ise öylelerine de deriz ki: Helalin bir avuç müdafaları artık kendi kendilerini düçar-ı zaaf edecek kadar budala olmadığı gibi Türk ve Kürd nâmlarında bile bu derece yakınlık olan ve asırlarca cenk meydanlarında beraberce kan, kütüphanelerde yan yana göz nuru dökerek yekdiğerine hulul eden iki unsur aile samîmiyetten başka şey düşünemez.

O halde sâlim bir kanâ'atle, her taraftan mazhar-ı teşvik ve naili teveccüh olmak ümit kaviyesinde bulunan gençler neden umduklarını göremiyorlar? Düşünülen söylenilen lâzım gelirse bu husus vicdân-ı millisinin, gayret ve hamiyetin noksan veya fıkdanında buluyoruz. Deriz. Bin minnet ve ricaya mukabil yazılan bir iki satır hep gençlere sa'y ve gayret tavsiye ediyor. Mühim ve yeknesak bir edayı terennümle tertil edilen vesayaya teşekkür etmekle beraber biz asıl istediğimizin ne olduğunu da söyleyeceğiz.

Bugün hep İslâm kardeşlerimiz gibi daha başka sâhalarda didindiği sıralarda ruhunu ruh-u millisini unutan Kürdlüğün- açıkça söyleyelim- ne mazbut bir târîhi ne de müntezim bir edebiyatı var. Bu gün sâharir-i vesiasında tamim-i fen ve maarif için teşvik edilen gençlerin hafızasında mâzîye ait kaç menkıbe-i fahr vardır. Hangi manzume ile milliyet ve medeniyet ihsas edilecek, gençlerin hareket-i fikriyesi

nâmına intişar eden (Hetaw)'ın şua'-ı zaifi mikdârı milyonlara baliğ olduğunu söylediğimiz milletimizin ihtiyac-ı arifanını temine kâfi mi görülüyor?

Bu gün her şeyden ziyade muhtaç olduğumuz, mütezim, amik ve medid bir tetkik ve tetebbu mahsulü târîhe malikiyetimizdir. Mâzîsiz bir kavim istikbâle intizar edemez. O daima mahkûm-u temsildir.

İşte dertlerimiz. Artık zamânın israfa müsait olmadığını anlayalım. Bu gün bir mebde hareket olsa bütün bu mes'elelerin halli, faslı, yine akl-ı kalil bir rabi' asra muhtaçtır. Her şeyi gençlerden bekleyenler biraz kendileri gayrete gelseler elbette daha büyük hayır işlerler. Himmelerini sabırsızlıkla bekliyoruz.

Lawê Aybo

Kürdistan Mektupları

3

Harpût-Mezre:

İzoli'den sonra (mezre-mezrae') ya giriyoruz. Oldukça uzun bir konak mahalli teşkil eden bugünkü yolumuzun her iki tarafını ormancıklar, çağlayanlar, vadiler teşkil ediyor... Sivas'ın kuru tarlaları, sakıt dağları yerine burada sulak, yeşil vadiler taşlar arasında dolaşân keçiler, kuzular müşahede ediliyor. Yolun kenarında bir kulübe gözüktü. Arabanın gürültüsünü alan bir kızcağzın büyük kafası [⁴] kapıdan dışarı çıkıyordu... Bu kız yolculara soğuk ayran, karpuz satmak üzere kulübesini bekliyordu.

Mezre'ya üç saat mesafede bulunan Han köyüne gelmiştik. Buradan itibaren şehre kadar yol müntazım idi. Zaten Anadolu içinde her şehre girerken bir iki saat mücavirinde bulunan yoların yapılmış ve diğerleri metruk bir halde bırakıldığı görülür.

⁴ Kürd kadınlarının başları üzerinde fes ve birçok sarıklarla ve kemâl-ı i'tinâ ile yapılmış büyük bir tevallüt mevcuttur.

Sekiz sene evvel Harput'ta vali bulunan merhum Fehim Paşa'yı bu hususta rahmetle yad etmelidir. Mevcut yolların yapılması o zatın himmet ve gayretiyledir. Bundan başka merhum bir Gureba hastanesi yaptırmış, maatteessüf tahsisat bulamadığından ve kendisi de Diyarbekir'e gönderildiğinden hastane olmak üzere yapılan bina da mektebe tahvil edilmiştir.

Han köyünden büyük mektebi ova ortasında zemerдин ağaçlar arasında beyaz beyaz parıldayan mezrayı; daha yukarıda sarp taşların tepesinde târîhi, eski bir şehri, Harput'u görüyoruz. Şu manzara hakîkten dikkati averdir. Eski şehrimiz kurun-u vustada teşkil eden derebeylerinin tecavüzüne mukavemet etmek için burçların kalelerin arkasına saklanmış sönük bir hayâtı yeni şehrimiz ise ovanın ortasında her tarafa mahyayı tesvi' açık bir sâhayı, zarif beyaz evleriyle müterakki ciddi bir hayâtı temsil ediyor.

Buradan itibaren şehre kadar yaklaştıkça yol arkadaşlarımız fazlalaşıyordu; bunlar içinde odun yüklenmiş merkeblerin arkasında yürüyen kadınlar bilhassa calibi dikkattir. Şehir hanımlarının (Türkleşen hanımlardan) bu köylü kadınlarını tefrik edecek birçok hasail mevcuttur. Köylü kadının simasındaki ciddiyet ve metanete, faâliyet ve serbestîye daha doğrusu seciyelerine şehirli hanımlarda pek az tesadüf edilir. Köylerden toplanan bu şehir kadınlarındaki inhitat, seciye-i asliye ve ırkiyelerini kaybederek cılız, hastalıklı, sebatsız olmalarına acaba sebep nedir? Bunu taklitçiliğin daha doğrusu milliyetlerini terk ederek ve hakir görerek güya temeddün etmek daiyesinde bulunan ırkın kadınların fikr-i batılından neşet ettiğine hamlediyorum. Hissiyat-ı diniyenin şehir kadınlarını bu suretle ma'dumiyete sevk ettiğini zannetmiyorum. Bilakis şehirde gittikçe hissiyat-ı diniye mütezelzil... Yerine İstânbul'un sefahat ve teraddisi kaim olmakta... Mezre-Memuret'ül Aziz: 50-60 senelik bir şehir olduğu için sokak ve caddeleri açık, geniş... Bahusus mevk-i tabiisi pek müntehab, hep bir tesviyede... Şehrin târîh ve tesisini yazacaklar asil bir Kürd ailesinin nâmını zikredeceklerdir. Bu aile Çöteli ailesidir. Filhakika mezra'nın alt tarafında "Eğini" denilen bir nahiyede ikamet eden bu ailenin devr-i Sultan Aziz'de 20-30 evlik bir köyden ibaret olan mezranın vilayete kadar irtikası için çalışmışlardır. Maatteessüf vilayetle gerek merkez ve gerek etrafında malik oldukları

birçok arâzî ve emlaki ellerinden çıkarıyorlar. Amerika'nın paraları Ermenî yediyle Kürde birçok arâzî kaybettiriyor.

Herhalde ümit varım ki: Artık bir devre-i intibahın ibtidasında bulunuyoruz. Hayâtımızı, refahımızı temin için el ele vermeye bahusus düşünmeye, çalışmaya ihtiyacımızı takdir ediyoruz.

Eylül 329

Şerâit-i Sıhhiye

1

İstânbul'da mevcut bulunan Kürdlerin şerait-i sıhhiye ve ictimâ'iyyesinden bahsetmek istiyorum. Sıhhi ve ictimâ'i mesail mevzu bahis olduğu vakit netayic-i müsbete ve müsmire elde etmek için behemehâl ciddi tedkikat ve tetebbu'atla işe girişmek icab eder.

Maatteessüf ciddi bir tedkikat henüz yapamadım, yalnız böyle mesail-i mühimenin risalemizde bahsi için bir çığır açmak istiyorum.

Bu çığırda rufekay-ı muhteremenin ve bilhassa lonca azayı muhteremesinin inzar-ı dikkatini celb etmek ve fikirlerimizi biraz olsun kavmimizin hayât ve salahayetiyle iştiğal etmek mecburiyet-i vicdâniyesini hissediyorum. İstânbul'da Kürd denildi mi alel umûm herkesin fikrine gelen şey bir hamal ve ameledir. Filhakika İstânbul'da takribi olarak eli bin kadar bir nüfûs teşkil eden Kürdlerin hemen he'yet itibariyle hamal amele bekçidir. Talebe vesair sınıf nisbeten akli kalildir.

Hamal ve bekçilik hadd-ı zatında birer sanat, bahusus alın teriyle namuskarane bir tarz-ı hayâttır. Fakat itiraf etmelidir ki: Pek iptidâ'i, tabaver ve muhil-i sıhhattır. Sabahtan akşama kadar sırt üzerinde taşınan kantarlar, kilolar ekseriya kuvvet-i lâyemut derecesinde geçindirecek ancak bir meblağ temin ediyor. Fazla olarak hayâtı tehlikeye unsurumuzu inkıraza sürüklüyor.

Ekmek ve soğandan ibaret olan Kürd'ün gıdası ekseriya faâliyetiyle gayrı mütenasip gayrı sıhhi bir gıda olduğu gibi gece barınacak iyi bir meskene de malik değildir. İmraz-ı sariyeden birine mesela tifoya yakalanan bir hamalın kahve

bucağında istif olunurcasına yatan diğer arkadaşlarına da sirayet ediyor, bu bar ve mesaibe fazla olarak açlık da inzımam ediyor. Kürd'ün vücudu ne kadar sağlam mukavim olursa olsun, hayâtındaki muvazeneyi temin etmeyi bilmezse, bir ittihad ve intizam dairesinde yaşamazsa hastalanır ve ölür.

İstânbûl'da gıda ve mesken itibariyle bu kadar gayrı müteazim ve gayrı sıhhi olan Kürdlerin meslek ve san'atları da o derece gayrı sıhhidir. Bel kemiğinin her türlü inhina ve kamburlukları ve bunların tevliid ettikleri maluliyet irsen de unsurumuz ve neslimiz için büyük bir felaket ve fena bir akıbettir.

Şurasını da teessür ve teessüfle söylemeye frengi ve bel soğukluğu gibi imraz-ı tenasuliyeye gittikçe mütezayid bir surette Kürdistan'a hediye olarak nakl ediliyor. Din ve milliyetlerinde ifrat derecede müteassıb olan Kürdlerin milel-i saire gibi şimdiye kadar bu gibi şer'an ve fennen mazmun olan ahvale meyletmemişlerdir. Henüz ekseriyet itibariyle sağlam ve kavi olan unsurumuzun bozulmamasını temin etmek çarelerini aramalıdır.

Kürdistan'daki şerait-i sıhhiye ve içtimaiye ne derece iptidâ'i olursa olsun İstânbûl hayâtına kat'iyen kıyas edilemez.

Şir ve Pötürge havalisi gibi arâzîye malik olamayarak gurbete mecbur olanlar memleketlerine avdet ettikleri vakit keselerinde bir şeyler götürürler... Fakat arz ettiğimiz gibi fena hediyelerde bilmeyerek, câhilane götürülüyor... San'at san'at hastalığı Avrupa'da, memalik-i mütemeddinede daha ziyadedir.

Fabrika, maden amelelerinde bir takım *specifique* hususi hastalıklar vardır. Hiç şüphesizdir ki onlar bu gibi ciddi umûrla pek ziyade iştigal ederler ve mümkün mertebe çare-i izalesîne tevsiil ederler.

Şarkta ise hayât ve sıhhatin kıymeti takdir edilmediğinden midir, nedir? Her hususta olduğu gibi sıhhat meselesinde de büyük bir lakaydi icrayı hüküm ediyor.

329-Kanun-i Sani Harputlu

H. B.

Kürd Gençlerine

Kardeşlerim bulunduğumuz muhîttten maada küre-i arzın her tarafı terakkiyat-ı ilmiye ve fenniye vasıtasıyla teali etmiş içinde bulunduğu insanlar cehlin iraz ettiği sefaletten kurtulmuştur. Tabii terakkiyat-ı ilmiye bizim bir senede bir risalecik yazdığımız gibi el yazısı ile kitab yazmakla husul bulmamıştır. Matbaa, matbaanın vucuda getirdiği ilmin suhulet-i intişarından neşet ettiği şüphesizdir. Zira bir kitabı el yazısı ile istinsah etmek için hayli zamân-ı sa'ye vabestedir. Bir târîh-i umûmi yazılması bir insanın üç ay çalışmasına mütevakkıftır. Kitap yazması için vaktini terk eden bir talebe o kitabın münderecatından etmek istediği istifâdeye vakit bulamaz. Avrupa dahi el yazması ile fikrini neşr veya başkasının fikrini yazmak ile uğraşân asırlarda bulunduğumuz mevkiden daha dun bir vaziyette idi. Fenn-i tabaatın mevcut şehri olan “Gutenberg” bu hakîkati derk ederek cümle evkatını matbaa icadına vakf etti. Ve hakîkaten icadına da muvaffak oldu. Âlem-i insaniyete büyük bir hizmet ve terakkiyat-ı insaniyeye misullu nâmesbuk bir fevkaladelik gösterdiğinden her sene Almanya’da “Gutenberg” veladeti icra olunmaktadır. Ve Avrupa’nın büyük şehirlerinin matbaaları etrafta hayli rekzolonmuştur. Avrupa ve Amerika’nın müşahade ettiğimiz sanâyi-i mütenevvi’a ve terakkiyat-ı azmiyelerinin esası sanâat tab olduğu cümlece ma’lûmdur. El yazısıyla iki ayda yazılan bir kitabın tab ile on gün zarfında on binini sâha-i istifâdeye vazolunacağı şüphesizdir.

Ulum ve fûnun-ı hazıranın intişarı fen-i tabaatle olmuştur. Yine fenle olacaktır. Ve ulumun tamimide eşyay-ı müfidenin keşfine ve milel-i akvamın birbirini tanmasına elhasıl insanın insan olmasına ya’nî maarif-i insaniyet levazım-ı medeniyyeyi îfâ ederek kemâl derecesini bulmaya sebep olmuştur. Kurun-u kedime de kesb-i temeddün etmiş olan ba’zı milletler fûnun ve maarifte ilerlemiş iken fen-i tabaat mevcut olmadığından kendilerinin inkırazıyla vücuda getirdikleri ulum ve fûnun dahi “keen lem yekûn”⁵ hükmüne girmiştir. Kadim Yunanlıların, Romalıların ulum ve fûnunda gösterdikleri maharet cidden şayan-ı tahsin idi. Lakin matbaasızlıktan ma’lûmatlarının faidesi kendi zamânlarına münhasır kaldı. Abbasi hükûmeti zamânında yetişmiş alimler icad edilen ‘ilmler tercüme olunan fenler kabil-i inkar derecesinde olmadığı halde maatteessüf pek o kadar devam etmemişti. Biz

⁵ Hiç olmamış gibi.

eğer milletimizin terakkisini istiyorsak İstânbûl kaldırımlarını çiğnemenen vazgeçelim. Kürdistan, Kürdistan'ın en ücra köşelerine gidip matbaalar tesis edelim. Matbuatla edindiğimiz ma'lûmatı milletimizin tealisîne sarf edelim. Şimdiye kadar İstânbûl'da tahsil görmüş millettaşımız Kürdistan'a gidip hemşerilerinin tenvirine uğraşaydılar az zamânda terakkiye doğru ilerlemelerini ihsas ettirirlerdi. Eslafımız bu vazîfey-i mükaddeseyi îfâ etmedikleri gibi maatteessüf biz gençler bu vazîfeyi îfâ etmek fikrinde olmadığımızı milletimize karşı gösterdiğimiz lakaytsızlıktan müsteban oluyor. Asr-ı hazır terakkiyattan mahrûm bir milleti bırakıp ta İstânbûl sokaklarını ölçmede bir mana göremiyorum.

Maksadınız tam tahsilden sonra milletinize hizmet ise milletinizin mazlum istikbâlinin intizarına secayayı ırkiyenize yakıştıramıyorum. Cehl ile puyan bir milletin istikbâline intizar olunamaz. Böyle bir kavmin asr-ı medeniyyette istikbâl değil hâlihazırına bile itibar olamaz.

Gördüğünüz tahsil kavminizin talimine; talim ile tenvirine kâfidir zannındayım. Asr-ı hazırda gazete, lisana, kitaba malik, olmayan bir millet mütasavvur değildir. Yoklukta milletiniz yalnız kalmıştır. Komşunuz Ermenîleri görüp ibret almalısınız. Onlar gece gündüz fikirlerini milletdaşlarının terakkisinin tarikine sarf ederler. Milletinizin terakki etmesini isterseniz umûmunuz el ele verip Kürdistan'a gidiniz. Vilayet, sancak, kazalarda matbaalar tesis hususi mektebler küşat ediniz. Yoksa milletiniz mahv; vatanınız düşman askerinin çizmeleri ile çiğnetilecektir.

Bâbânzâde

Ahmed Ref'et

Ji Qesîdeyê Hecî Rehmetî Têne Zanîn Go

Îro di nav welatê kurdan de bostek erd tine ku têde nûfûza şeyxan nebe.

Çawan di nebê? Kurd kêmaqil ma gava ku çavê wan bi şêxan dikeve xwe bir dikin. Bi şev û roj li pê himeta wan digerin. Ne miletê wan ne welatê wan ne tazîfî we birçîtiya jin û zarûyê wan bîra wan tê.

Himeta şêxan dinya ya wan ev a. Û axreta wan bi dilxaza wan diba. Ebdê tiştêkî di lazimî wan nine.

Ema şêx di xudan himet be, her awayî muhtacin, ji wan re di dunyayê de.

Ewelen tekkiya, paşî kêşka, pez, dewar, hesp, mal, çil lazima bê wan şêxîti nabe.

Kurê wan keçê wan jî bê xwendin û bê marîfet nabî go bimînin.

Ema ji bo Kurdan malê dunyayê lazim nîne. Kur û keçê di wan diçûye xwendin bika, tiştê weya guneya.

Xwedê teala de ezelde ji bo kurdan tazîti û birçîti û nizanî mûqader kiriya. Çara wê tine.

Çira go şêx dizanî go gava zaroyê kurdan xwendin hîn bibin wê ji qenc û xeraba alemê xeberdar bibin. Ew gav kaxizê şêxê wan dikeve avê.

Ji wî qasî tucar şêx ji bo kurdan tacinten.? We daîma dixazin go li ser kurdan xwedî nûfûz bin. Kurd jî xulamiya wan bikin. Eger weha nîna bila bêjin ku wisa nîna.

Ez bi xwe daîma qedrê şêxa digrim. Lê belê şêx dimêji. Bela bêjin û însaf bikin ku heya îro di riya yekbûna kurdan we qenciya wan de çî xizmet kirine we çend medrese vekirine û çend zaroyê kurdan li ber xwendinê danîna û çend eşîrê kurdan bi hev xistine.

Îdî bes e şiyar bin bi şêxîti û sofîti ji ceng û seyaran û dijminan xelas nabê kirin.

Top û tiving her çî mirin dûa himmet venageri. Îro jîna me bi yekbûna meya. Yekbûna me jî quweta mislimaniyê zêde dike. Evê bîr mekin. Yek di jî.

Arî civata hêvî bikin. Û rojnemê ku derdixin bikin û bixînin ku ew jî lewra bi centen? tişt ku ji kurdan re lazimba karin çêkin. Niha hifqa bes e.

3 Kanûna ewel sene 329

M... X

Eûzû Bîllahî Mineşşeytanîrrecîm

We leqed zere'na li cehenneme kesîran mînel cînnî wel însî, lehûm qûlûbûn
la yefkahûne bîha we lehûm a'yûnûn la yûbsîrûne bîha we lehûmazanûn la yesmeûne
bîha, ûlaîke kel en'amî bel hûm edallû, ûlaîke hûmûl xafilûn (xafilûne)⁶

Min kird kirdînî fexr îftixare min e

Emma nûqet firqet tefrîqî kirdine

Turk, Ereb, Ecem, Kurd Berber û cawî

Japonî, Hindî, Çînî, Afaxane

Qafqas, Laz, Misrî, Xerbî, Çerakese

Mecmuû'î şexs wahîde me'mûre mûtene

Sed heyf kiribû ew şexs pir bi we yekser

Cawî ziyayî nîye werem qalbî mezmene

Bîleyf cehle duşek xîflete lehafe ye's

Me'lûm daîma hemû dûlxah xîstîne

Mûşerref bî mûte axîr herfûte zahîren

Çunkî tabîbî med'î hemsaye duşmene

Xasil la ecnebî ye qebrî zel meskene

Hem (Asîya ye) mexsel beldanî textene

Ey ruhê pakî hazretî serdarî kaînat

Ey wasitî heqîqî li her an û ezmane

Rehm kirim bike bi nexweşikî waze'if

Pey aqil pir kir kevirî be kesû une

Dermanî nûş dar û bide ey hekîmî kerîm

Çare nekî îlacî neye weqtê mîrdîne

⁶ Araf Süresi 179. Ayet.

Ta ser bilind bike li meşriq peydanî (Asîye)

Sîber bi xate ser ser mexrib bi tentene

Destî dirêj bike bi cenûb û şîmal û çav

Reş kat bi kehîl îbretî tahmînî em fitne

Li xêşil ku her Qûr'an-î zîwerî sunnet

Çak babe wûşî bazin ku şû'ar kirdine

Be tibka keledîn herkes temayîl kird

Derhatû we le keştî necat keûtûve firtine

Halî bebî sebeb ew merez temamen sîn

Bi sene'etî fesq fecûre ne xwendine

Ba kûşî hûşî be de nalîy fexane kerin

Çûn deyle dest peyweserî maxsûs ladarîne

(Mehrî) koman me bike beyanatê ew hedîs

Bi nezme taze xezal taze memkene

Asîman kone li pirî meyle westanî heye

Aş xeber hate kerdeş kird kirdanî heye

Ba bebînî înkîlab ba bixwînî em xezal

Her kekûş tebkeşînîn hoş seyranî heye

Îstebalûn roj e dûkal asmane la şexak

Kel birîne awexîn xweş cûşe seylanî heye

Hûr kevir ra' dû ba's berqî di dî duşmenî

Tû bî serbî tiving hazir meylî baranî heye

Mentiqî bada li ser romeylî we ber bade badad

Çend serî be mexz çend ecsadî be canî heye

Ta we da taw Turk da beser ew xakeda

Arzûî texrîb hedmî qeser îmanî heye

Her serî serdare kevtê nav xeyî her wek hebab

Saze semtûr enînî ahî afxanî heye

Mescîdî deyr kilîsa'î bankî naqûse lecî

Mûhafî şeyx molla Încîl metranî heye

Her yekî lew nazenînanî esîr bûn bazenî

Fer fer û xal xal zencîe le daman he ye

Her lexwin çavreş qetrî spî fermîsek keş

Rengî kelkûn heye kirdin lexey ciwanî he ye

Her ledûd cergî sûttaawa be bi par û te'eb

Wesme sermî dû ebrû herdû çavan he ye

Wek dilên dû nû' dû sewrî aş mezkûre la cerem

Aş bi nûre aş û waniş meylî kirdane he ye

(Mehrîya) Em kirdeş em încîlabî zor ecib

Meylî derse întîbahî kird kûranî he ye

Doktor Zade Mûhammed Mehrî

Hilo rabin gelî mu'mîn * Bi hevre bin hemî mitqin * Li ser dînê me tîn dijmin * Bese xîret ji imanê te.
 Ji dil ger em îslam in * Xedanê dîn û îmanin * Mûmammed heq nebî zanin * Bese rabin helaketê.
 Hele ka dîn erdê me * Ji destê kafir kesê me * Zilam tê çiraê me * Li ser ilm û cehaletê tê.
 Çiraya dîn rebanî * Tarîqa heq nûranî * Nedin îro bi arzanî * Li dû ma her qiyametê
 Wekî her dem bi iz'anî * Nedin rûh di gel canî * Ji hiba fexrê ednanî * Ji wî çewan şefaate tê.
 We ya qet kes neke lewma * Emin sihtin wekî mûma * Li bo dîn dikin koma * Dibînin boma vahdetê.
 Xalî ji ifsadê emin * Mirqat û is'ad emin * Daîm di seydê di emin * Tokên di şûr di lê te.
 Di bahra xîretê hût in * Ne weka ta arnavudin * Hudûd in qel'a zemrûdîn * Herîn di perda şewketê
 Kesê qibla wî Mekke bê * Teba rewda mûttahir be * Meba damû keder be * Ji wîra mesreta heq tê.
 Eya xelqê li eqtara * Naza rakin hûn gelek caran * Bizanin hal bi çaran * Ji Kurdan ka qebahata tê
 Eger mêrekî mahkumkin*Hewalê mahkema dûrkin*Li ser wî şadeya zorkin * Ji xesma qet şehadetê tê
 Îro li me bûya hewar * Şahid li me xesmû kufar * Gazî dikit her çar kenar * Hêviya me babê şefqetê
 Emin kuştî emin mahkum * Emin mexdûr emin mazlûm * Emin esîr pênc bûm*Daîm bela bi serme tê
 Di şerqa Anatolê da * Eger ekrad nebin tê da * Mûqabil ahlê kufre da * Ew rûmelî di mizgîn tê
 Çi çi evladê ekradan * Ji bo dîn xwe minqadin * Mûtî' sulûk reşadin * Ji evrê wî seadet tê

Wan 'da Medreset's Zehra Reşadiye talebesînden

Îbrahîm Heralûş

Mekteb Çi ye

Li roznama Îqdamê de li bahs terqî mîllet Ermenî de çend sitrêk nûsra bû.
 Mûlahezew xwendine wey ew sitrane waqî'e li bo êmi bi dereceyeke kedilman 'izq
 xwûn dika. Li mecmû' wîlayet belkî ke Ermen tê da meskûnin. We nûfûsî şîyan le
 mecmû' Îran û Osmanî û Rûs. Eger bigeta milyonekî zora. Bi wasita Hemîd xûyan.

We bei'ane ahalî hû tesid mektebyan pêdekir dûwew. De naw ew mekteban
 de heştê dû hezar telebe Ermenî mewcûde.

Ewe hal Ermenîyan êmiş ew ro ke Kurdin û we heşt hinde Ermenîyan
 nûfûsman ziyade dekul teasif heştê hezar sala ewan man talebe niye... Bo çi çunkî bê
 kesî melekan û gorekan man li ber teme' şexsî xûyan kesîb ma' arîf yan pê heramî:

Dû taîr munasib cenahî der alem

Bekî bawic şahan çapkî benîran dad.

Ey reîs û enemayê Kurdan merhamet û mezmûn kuyûllîl eger re'yet êwe cahîl bi çi lazima ke le beyanîyewe taşew. Cûtî rabiken tanyîwa kadikew û yasîk biro kew, deşt yekda ke menfe'tî xweyta tembelî neka. Elbette di nizanin ke tembelî ew cûtîyadeyî le bir nezanîn menfe'et xwîne, eger li mindalîwe kesîk menfe'et û faîde ew kasibîbî bîle ew cûtîre dizanîke.

Hûtî bi qazanç xwî dikew dizanî ke bû exaniye.

Eger wa bû dekil şîwirdî xwey mihabetî kî dibê necit dekilî.

Dew suretî minal cûtîyarî lazima ke kemîk bi xwobin. Ê eger bê yû bi ziban xwayî mektebî bi qitabxane bibî, wûke salikî bixwînî û hîç fêr nebi. Be şîşmankan di ziman xwo bida. De bête mirzayekî tewaw.

Le nîwî nam mekteb ke gotim sil mebin çunke mekteb digil qutupxaneyekî ke lazima qedîme wehî tenawûnî nîye.

Emîn delêm misla li şar Sablaxî du sed kirî dewlemendan heye. Ke digel ewîş se salan li qutupxanî, kirî derwêş be kî dexwunin Farisî fêr nabî. Aya enkûway dewlemendine pê xirabe her li qutupxane girî derwêşî bi kî de salane Farisî û Kurdî û Tirkî hesab û tîcaret û zîra'et û ilm û dîn û coxrafya û tarixî fêr bibî? (!) Albita eger bir pek mûhabetî xweş biket kirî. Xwûtan hebî le bo ew kadî memnûn dibin.. Eger delîn çonî de bê kemindal emê bo se salani ew hemî fêr bibî?

Emim delêm le bo Hemît e bû we hîç zahmet niye. Çunke eger ango ew du sed kesa her yekî salî du tumen bida salî debite du hezar tumen bezerîfî mumkun dibe. Ke xanûyekî xwoş durust bikirîyew. Mûalîm çakîş bo mendalî ew pê da bibe.

Eger ewa li qutupxane yekî ke pire li bê terbiyetîyew hemû xerapêye salî li de tumanî ziyad pir pûl bû mamostayî de baw lê de derîyew aqil ma'îşet fêr nabe.

Eger bê tû ango we kû gotim mucelliyekî denyû xwûtan da binen û ew pûley gird bi kenewe hem minal xwotan di bete pîyaw û hem di bête tezdîqe, çunke çend minalî feqîranî be xorayî dew mektebî ya'nî dew qutupxane da dixwînin. Bo xoy de god. Bûnî da aqlî kesbî kêş pêda dika.

Tiştik dika şû'irş dikim:

Sibeynî encumen û hemû çarekî çend kes de bêw meclîsî îttîxab bikriye. Aya ango eger beyn û temaşa biken ke encumen bo menfe'etî mîllete we bo beyake bî ganan zûlman lê neken. Li bo me'lûman nabe ke bo ew meclîsa kesek dibe. Ke agaîl ehwal ecnebiyan bibe. Ta kû bi gûwerî wan li mîlletî xwe li watanî xwe se'î bike.

Înşalla bo terbiyeyî mendal xwûtan hemtî yek diken we debanîkîne pîyaw ka “ Hemit el rical teqle' el cîbal”.

Qadîzade Mistefa Şewqî

Sâhib-i İmtiyâz
Ve Müdîr-i Mes'ûl
Bâbân Abdülazîz
Âsâr-ı Ne Nevseri
Naderituh
Adet: 4

HETAWÎ

KURD

Târîh-i Te'sîsi
Ğurre-i Zilka'de
1331
Derc Olunmayan Âsâr
Îade Olunmaz
Jimar: 4

5 Cemâzîyel Evvel 1332 Şimdilik Ayda Bir Neşrolunur 19 Mart 1330

Karahisar-ı Şarkî Mütasarrıfı Merhum Bâbânzâde Asım Beg

Muzâ'af Te'ssüflü Bir İrtihâl

Kürdlüğün mühim bir uzvu merhum Bâbânzâde İsmail Hakkı Bey'in ziyaiyle kalplerdeki hüznün ve keder zail olmadan ve bu hüznün ve kederin tesiriyle Hetawî Kurd sahifelerindeki acıklı yazıların mürekkebi kurumadan Kürdlüğün bir rükn-ü rasini olan müşarun ileyh Hakkı Bey'in biraderleri Bâbânzâde Asım Bey mutasarrıf bulunduğu Karahisar-ı şarki sancağında vazîfe-i teftiş dolayısıyla müzdarib olduğu tifodan 24 Kanun-i Sani cuma günü irtihal-ı dar-ı naim eylemiştir.

Azîmkâr ve Kürdlükleriyle müftehir iki zat hemen hemen birbirinin ferdasında ve hayâtlarının son lahzasında bile vazîfe uğrunda - ki biri tedrisi diğeri teftiş esnalarında - kaybettiğinden Kürdlüğe beyan-ı ta'ziyet etmek daha ziyade doğrudur. Bu ahval-ı elemiye ve faci'adan kalem lal ve ebkem olduğu için bu kadarla iktifa ediyoruz. Tercüme-i hali bervechi ati inzar-ı karine arz ederiz. Rahimehumallahu Teâlâ:

Muma ileyh Hicaz vali-i sabıkı Mustafa Zihni Paşa hazretlerini mahdumları olup merhum Bağdat'ta tevelit ve tahsil-i iptidâ'iyi tedris ederek Dersaadete maa-aile gelmişler. Ve derecat-ı tahsili burada ikmal ettiler. 316 senesinde mektep-i mülkiyeden çıkarak bir müddet mebde-i hidmeti olan Medfeni civarlarında ya'nî Sivas vilayeti dâhilinde kaymakâmlıklarda bulunmuş bilahire bidayet-i meşrutiyette evvela Benkurda bilahire Mükri köy kaymakâmlarında Balkan harbine kadar kalmışlar ve harb bidayetinde Kosova vilayetinde Köprülü kazasında düşmanın duhulüne kadar mukavemet ederek vazîfesi başında kemâl-ı metanetle devam etmiş. Son dakikada İstânbul'a geldiler. Ba'de son mahall-i hizmeti olan Karahisar-ı şarki mutasarrıflığına ta'yin edildi. Vefâtlarına kadar orada kalarak kardeşleri Hakkı Bey gibi aynı muzafferiyetle vazîfe başında aile cüda, namuslu, muktedir ve faal ve mümtaz bir memur ölümüyle irtihal etti. Gerek Kürdlük gerek Bâbân ailesinin pek kısa bir zamân zarfında uğradığı şu iki büyük ve nakabul-u telafi ziya' hakîkaten ve cidden tahammülsüzdür.

Cenab-ı hak ğarik-i rahmet ve ğufrân eylesin.

Yine Bir Ziyâ'-ı Elim

Arzû ve temenni ederdik ki sahifelerimizde hep Kürd edebiyatına târîhine, iktisâdîyatına velhasıl hayâtın bütün safhatına dair arz-ı ma'lûmat edelim. Lakin ne yapmalı ki gaddar ve bîaman-ı dest-i ecel müsaade etmiyor. Mutlaka sahifelerimizi hüüzün aver kara haberlerle doldurmaya mecbur ediyor. İşte bunlardan birisi de sadr-ı esbak meclis-i ayan reisi devletlû Sait Paşa Hazretlerinin vefâtıdır. Dağdağa-i siyasiyatla pek yorulmuş olan müşarun ileyh son zamânlarda küçük bir rahatsızlığa tutuldu. Vehleten pek hafif ve geçici görünen bu hastalık bil ahire nagehamı vahamet-i kesb eyledi. Alelade oklovanza ve bronşitle başlayan rahatsızlık zat-ı erreaya inkılab etmiş ve nihayet kendisini içimizden etmiştir. Müşarun ileyh şubatın on altıncı pazar günü sabahleyin alaturka saat iki de sâhib-i emanete teslim-i ruh etmiştir.

Sait Paşa hakiki ve ciddi bir âlim ve âlim olduğu kadar da dahi bir siyasi idi. Tercüme-i haline gelince esbak Tahran Maslahatgüzarı sa'bezade merhum Namık Efendi'nin mahdumudur. 1254 senesinde Erzurum'da tevellüt etmiştir. Erzurum'da mukeddemat-ı ulumu ba'de tahsil İstânbûl'da Ayasofya camiinde ikmal etmiş ve ba'de elsîne ve ulum-u cedideyi tedris ederek elde etmiştir. 250 kuruşluk tahrirat kaleminde mülâzımlıktan başlayarak bütün merabeti kat' ederek makam-ı sadarete irtika ve rütbe-i vezareti ihraz ettiler. Dokuz defa sadarete suud ve meşrutiyete sadareten meclis-i ayan riyasetine ve ayan riyasetinden sadarete tahvil-i me'miyet ederek bu defa riyasette iken irtihal buyurdular. Müşarun ileyh âlem-i Osmânî ve Kürdlüğün bir rical-i mühimi idi. Zıyâ elim bir hadisedir. Cenab-ı hak kendilerini ğarik-i rahmet buyursunlar.

Feci' Bir Hâdise

İslâm ve Osmânlılık âleminde küşat edilen terakki ve intibah sâhalarından biride tayyareciliktir. Karilerimizin ma'lûmudur ki bundan takriben bir ay evvel Harbiye Nezareti Dersaadet - Kahire seyahat-ı havaiyesini tertib etti. Ve buna iki tayyareci iştirak etti. Biri Fethi ve Sadık beylerin diğeri Nuri ve İsmail Hakkı beylerin idarelerinde idi. Fethi ve Sadık beylerin idaresinde olan tayyare Şam'dan

esnayı seyranında Taberiye gölü civarında her nasılsa sukut ederek tayyare telef ve süvarileri Fethi ve Sadık beyler şehit oldular. Bu kabile-i seyahatin ikinci yolcusu olan Nuri ve İsmail Hakkı Beyler Yafa'dan Kudüs'e doğru teyaranlarında nagehani bir surette denize doğru sukut ederek Nuri Bey mağruken vefât eyledi. Ve Hakkı Bey lehulhamd sâlimen kurtuldu.

Bu İslâm evlâdının böyle feci bir surette mevtleri umûmu dilhun etti. Cenazeleri koca Kürd Salahaddin Eyyubi'nin merkatları civarına defnedildi. Kendilerine rahmet ve gufran niyaz ederiz. Diğer seyyahlara muvaffakiyet dualarını terdifle kardeşleri Fethi ve Sadık ve Nuri beylerin ruhlarını şad etmelerini temenni ederiz.

Bu münasebetle Kürd kavimdaşlarımızı (Selahaddin Eyyubi) nâmıyla bir tayyare iştirâ ve ihdası için teşebbüsât ve ianetta bulunmalarını tavsiye eder ve bu hususta lâzım gelen delalette bulunmaya da hazırız.

Erbâb-ı Hamiyet ve Himmete

Üzerinde doğup büyüdüğümüz ve sînesinde idameyi hayât eylemekte olduğumuz şu memleketin terakki ve tealisinde alâkâdâr olan anâsırdan biri de zavallı ve talihsiz Kürdlerdir. Kürdlerin bu kabul-ü inhilal olmayan rabita ve alakaları pek kadim ve birçok hadisatla meşhundur.

Bu rabita-i kavinin mahsulüdür ki kuvve-i kahiresiyle dünyayı titreten Sultan Selim Han'ı evvele "921" sene-i hicriyesinde müverrih-i meşhur İdris-i Bitlisinin delaletiyle mütabaat eylemiş ve İranileri memleketlerinden çıkarmışlardır.

İşte o târîhten bu güne kadar bu memlekette cereyan eden kaffeten muharebat ve vakayide şehamet-i fitriyelerini ibrâz etmiş ve i'dayı mestuliyeye karşı hun-u hemasetlerini döktürmekten çekinmemişlerdir.

Târîhler müde'ayı vakayın? birer timsal-i zihayâttır.

Kürdlerin muhafaza-i vatan ve te'yîd-i rabita-i İslâmiyet hususundaki mesai-i vakadan her bar mazharı takdirat olduğu da kabul-u inkar değildir.

Kürdlerin mâzîsi ne kadar parlak ve şayanaver ise hal ve istikbâlleri o nisbette mazlum ve her bir sâhib-i vicdân ve insafa kan ağlatacak kadar hazin ve fecidir. Bu sukut-u elimini bu devr-i feciin alel ispatı müteaddid ve metnu' ise de başlıcaları şunlardır.

1: Hâl-i bedâvetden iftirakla muhîtlere dahilinde bulunan şehir ve kasabatta ikamet eden ve hasbel- tali' peyda-i servet ve saman eyleyen Kürdlerin büsbütün milliyetlerini terk ve ihmal eylemeleri ve menafi-i memleket noktayı nazarından olsun medyun oldukları hidemât-ı irşâdiye ve tenviriyeyi îfâ etmemeleri.

2: Mekâtib-i resmîyede yetişenler de memuriyete ta'yin olundukları târîhten itibaren mevlid ve menşelerini kale almamaları ve müsadif oldukları fakir biçare Kürdlere lâzîme-i şefkat veşime-i mürüveti deri' eylemeleri.

3: Birçok mezahin-i ihtiyariyle ulemâ zümresîne dâhil olanların derd-i bieman maişetle kavruarak etraf ve civarında bulunan Ekrâda levazım-ı diniyenin telkin ve iradında her bar tahaddüs ederek sahika-i cehâletle birçok katl-i nüfûs ile neticelenen davalarının fasıl ve irade ki münaferetin izale ve onun yerine muhabbet ve uhuvetin ikamesîne çalışmaması.

4: Turuk-ı aliyeye müntesib olan ve vezaif-i irşâdiyeyi îfâ etmekte bulunan meşayihin bunlara ittihad ve uhuvvetin devamını ve husumetin avakib eylemesini tefhim etmemeleri.

5: Şehir ve kasabat ahalisiyle kurra ahalisi beyninde mahsus olan husumet ve münaferetin izalesîne çalışılmaması.

Şimdi memleketin saadet-i müstakbelesinde en büyük bir mevki işgal eylediklerini saydığımız şu ulemâ ve meşayih ve münevverin ve eğniya safvet-i kalpten başka bir cürm ve cinayetleri olmayan Ekratta şevkat ve merhametlerini isar edecek bir meziyet ve kabiliyet bulmuyorlar ise badi memleketin terakki ve te'adisi için olsun. Muavenat-ı lâzîmeyi îfâ buyursunlar. Bu Kürdlük mevcuttur. Fakat ananat-ı târîhiyesi he'yet-i içtimaiyesi, secayayı ırkıyesi, lisanı, edebiyatı bir setre-i mechuliyetle mesturdur.

Bu sütreyi ref' etmek kimsenin hatır-ı nişânı olmamış ve bunlar hakkında bir fikr-i icmali olsun hasıl edilmemiştir.

Bugün Avrupalılar tarafından bu bedbaht ve cesur ve fedakar kavim hakkında bir çok ma'lûmat edinilmiş bizce ufak bir ma'lûmat istihsaline bile tenezzül gösterilmemiştir.

Kürd târîhi olan "Şerefname" Fransızcaya tercüme olunmuş ve Bâbân Kürdçesi Fransızcaya ve Kürd lisanı Almancaya tercüme olduğu ve Kürdçe bir çok asar Londra Kütüphanesinde mevcut olduğu halde Kürdler ananat-ı milliyelerinden ve ahval-ı kavmiyelerinden bu derece bihaber kalmaları yürekler parçalayacak derecede suzişlidir.

Kürd uzeması, şebânı vicdânları kendilerini müteessir etmiyor mu? Zannetmem ki kendinde ğun-u hamiyet olan bir Kürd bu hale tahammül etsin.

Arap, Türk kardeşlerimizden dahi istiane mecburiyetindeyiz. Onların asalet ve necabeti kardeşlerinin bu halde kalmalarına razı olmayacağı muhakkaktır.

Artık hatalar tamiri zamânı hulul eylemiş olduğundan hayalat ve muhalattan azade bir uhuvvetin tesisi lâzımdır.

Kürdlerin he'yet-i içtimaiyesi hakkındaki ma'lûmat pek nakıstır. Bunun ikmali erbâb-ı gayret ve himmetin mu'âvenet-i insaniyetkaranesîne tevdi' eyleyiz.

"Şerefname'de" Kürdlerin beş şubeye münkasım olduğu mukittir.

1:Kürmanc

2:Goran

3:Kelhuri

4:Lur

5:Zaza yahut Milli

İşte bu beş şube bir asıldan müteferri' olup mekân itibariyle ve ba'zı vukuat dolayısıyla bu nâmı iktisâb eylemişlerdir. Lisanlarındaki mübayenet pek ehemmiyetsizdir. Kürd lisanının Farisi ile müşabeheti var ise de teşkilatı büsbütün

başkadır. Bu babta icab edecek ma'lûmatı bilahire ita edeceğimiz tabii olacağından şimdilik bunlardan sarf-ı nazarla yalnız şu'ubat-ı mebhusenin tebdil esamiyesini yazacağız. Musul'un merkez sancağıyla Van'ın Hakkâri sancağı ve Harput'un Malatya sancağı Diyarbekir, Van, Bitlis, Erzurum, Halep, Suriye, Adana, Konya, Ankara, Sivas vilayetlerindeki Kürdlere Kürmanc

Ve Kerkük sancağında olanlara Soran ve Süleymaniye sancağında olanlara Bâbân denilir.

Kürdistan İrani eyaletiyle Irak-ı Acemde olanlara (Goran) ve İran'ın Derne ve Derteng (Hulvan) havalisinde bulunanlara (Kelur) ve Muristan'la Huzistan'ın ve Faris ve Horasan eyaletlerinde bulunanlara (Lur) denir.

Boristan Ekrâdı Bahtiyari aşairi nâmıyla müştehirdir. Bağdat'ın müneddil-i Hanekin, Horasan ve Samarra kazaları ile Peştguhdegi Feyliler dahi Bahtiyari aşairi şubatındandırlar. Şiraz'daki (Lek) ler ile Havramiler dahi Gorandan ma'dutturlar.

Dersim sancağı, Genç sancağı Palu, Lice ve Siverek ve Mutli'de bulunanlara Zaza deniyor.

Kürdlerin asılları ve lisanları bir olacağı halde mevki ve nüfûslarının tekessürü ve her tarafa yayılmaları ihtilafat-ı esmayı mucib olmuştur.

Lisanlarının tevhide kabul olacağı tetkikatla anlaşılmıştır. Yalnız Zaza lisanının biraz farkı var ise de cihet-i tesrifiyesi diğerlerine müşabe olup bir aslın fer'i olduğu meydana çıkmıştır.

Kürdlerin he'yet-i içtimaiyesîne gelince bunlar iki kısımdır. Ve cümlesi meskûndur. Kürdlerde göçebelik âlemi yoktur. Çünkü muhîtleri böyle göçebelik âlemine müsait değildir. Mesela Erzurum gibi bilad-ı baridde meskûn bulunan Celali, Haydaran, Sipkan ve Lola ve emsâli aşair göçebe halinde yaşayabiliyor mu? Şu halde iki kısmın birine aşiret diğerine köylü deniyor. Aşiret dahi meskûndur. Ve köylüdür. Fakat aşiret nâmını muhafaza etmek bir imtiyaz-ı mahsustur. Bu nâmdan ayrılmak züldür. Ama köylü Ekrâd öyle değildir. Onlarda rabıta-i asabiyet yoktur. Aşiret her halde asabiyete malik ve cümlesi müdafaa-i namusta mümtedir. Köylü bir hassa-i mümtazeye malik değildir.

Aşiretlere göçebelik isnadı garazdan neşet etmiştir. Ve buna sebep yazın hayvânâtını ra'i ettirmek mecburiyetiyle iki üç ay kadar yaylaya çıkmalarıdır. İşte bu tafsilatın tevsii ve hata olanlarının tashihi erbâb-ı himmetin insaniyetine havale ile sözüme hitam veriyorum, kendimizi bilelim.

Babê Naco

M.X.

Kürdlerde Hissi Milli

Şarkın bu muhît-i cehl ve delaletin en tali'siz akvamından biri de hiç şüphesizdir ki Kürdlerdir. Seciye itibariyle manzumu-i beşeriyetin en ali ve zikabiliyet bir aslına rucu ettiği, şecaat, fedakarlık, fetanet ve zeka gibi her yeri şurehgüzar -ı hayât içinde nice asar mahalde ve azime tevlidine müsteid-i ahlak ve fezaili mahsuseye sâhib olan biz Kürdler bugün son derece elim bir sâha-i acz ve meskenet içinde çırpınıp duruyoruz. Târîh-i akvamı layıkıyla nazar-ı em'an ve tetkikattan geçiren herkes milletlerin tekâmül ve terakkiye doğru kat ettikleri merhalelerin ilk kademesinde hub-ı milli duygusunu müşahede eder. Zaten bu hiss-i âlinin ilk tesiriyle değil midir ki birçok efrâdın şiraze-i iştiraki demek olan milletler zuhur etmiştir.

Tenazi'-i bika tabirle îfâde edile gelen şu cidâl gah-ı hayâtın o yek diğerine mübayen ve müthiş safhalarına karşı bin türlü ihtiyacatın zebunu olan insanlar daima toplu olarak yaşamış, tabir-i diğerle şu endişe-i ihtiyaç ve menfaat bizi yek diğerimize takrib ile bir his-i müşterek, bir vicdân-ı umûmi tevlidine hadim olmuş ve bu hiss-in derece-i nüfuz ve tevsî'ne göre de milletler zuhur ve inkışaf etmiş değil mi? Bu hakîkati ispat için pek uzaklara gitmeye hacet yok. Etrafımıza bir göz gezdirmek kâfidir. Zannederim azim ve sebat ile bir kavmin ne harikalar vücuda getirebileceğini layu'ad emsâliyle gözümüz görüyor. Bu iki ali-i seciyenin esası münşe-i itimad-ı alennefs ile gurur-u milli değil midir? Fakat biz Kürdler kendi içimizde zuhur eden mütefekirlerimizin, muktedirlerimizin ve hatta büyük ricalimizin kaçta biri Kürdlüğü layıkıyla ihata etmiş, neredeyiz ve nereye gidiyoruz endişesiyle bir dakikalık olsun zihnini it'ab etmiştir. Her millette olduğu gibi Kürdlerde de mabeliftihar muazzam

fatihler, büyük kumandanlar, âlim ve şairler zuhur etmiştir. Fakat maatteessüf kendi içimizde bunların Kürdlüklerini bilir kaç ferdimiz vardır. Evet, hep bunlar ekserimizin mechulu kalmıştır. Çünkü o dahi dimağların muhît-i inkişafı başka başka yerler olmuş, o dasitan-ı mefahirler Kürdlüğün gayrısına mal olmuştur. Ve bütün bunlar bizim milliyet duygusuna karşı olan bigâneliğimize elim birer cezayı manevidir ki hepimiz çekiyoruz. Hiç olmazsa bu acı hakikatlerden olsun biraz ibret alsak yine kardır. Zannederim, şimdiye kadar ta'kîb ettiğimiz yolun bizi nerelere sürüklediği ma'lûmdur. Bundan böyle gözümüzü açıp etrafımızı görelim. Ve bir lahza olsun Kürd olduğumuzu ve Kürdlüğün bu günkü hal-i pürmelâlini düşünelim. İşte o vakit bu millet mazhar-ı necat olur.

Zehavizade Y.Z

İnnem'el Mü'minune İhvetun

La yezalu vela yetezelzulu olan rabita-i İslâmi'ye ile merbut olan Arap, Türk ve Kürd vesair esnaf-ı müslümin“Eşiddâu alâl kuffâri ruhamâu beynehum”¹ ayeti kerimesi mucibince birbirine muhabbet ve şefkat ve tarik-ı necatı irae etmekle düşmana karşı yek vucud ve müttehit olmak lâzım ve vacib iken ayet-i kerimeyi aks ederek düşmana karşı “Rahimai” ve beyinlerinde “Eşiddai” oluyor.

Kin gibi herkes onlara düşman iken onlarda daima birbirlerini kırıyorlar.

İnsan kendi biraderini terbiye ve hüsn-ü nezaret ve ayıplarını mahfi etmeye şer'an ve adeten mükellef iken bilakis takatlerinden geldiği kadar birbirini gıybet ve tahkir belki lüzum görülürse tekfir ve tahlil ediyorlar.

Bahusus bakıyoruz ki her kim ondan çıkıyor ulemâ ile meşayihden başka kimseye taş atmıyor. Kavga olduğunu biliyorlar fakat hangi evin karşısında olduğundan haberleri yok.

Bence şu zamânlarda meşaih veya ulemâya leke getirmek İslâmiyet'i muhasara ve sekafına çıkan ecanibin ebna-i azimi El-iyaz billâh(Onlardan Allah'a sığınırız) tahzib ve üstümüze düşürmekte olan sa'ilerine iştirak etmektir. Zira

¹ Kâfirlere karşı çok şiddetli, kendi aralarında çok merhametlidirler (Fetih Süresi 29. Ayet)

İslâmiyet'in umudi hükmünde olan ulemâ ve meşaih çürük nimet ise de diğer bir umudi sahih olmadığından ikamesi aynı vacibtir. Evet, şimdiki ulemâ ve meşaihten fena adam bulunur. Lakin bir şahsın fenalığını bir nevi-i aliye tamim yahut bir şehrin veya bir zamânın kabahatini umûm yerlerde ve cümle ezmineye teşmil etmek zannımca aynı hatadır. Teessüf olunur ki Müslümanlara iraeiy tarik ve nesayih-i diniye ve dünyeviye gibi şeyleri terk-i nifak ve şikak ve ihtilafı mucib olan haller ile düşmanları güldürmekten başka bir şey ile emrar-ı vakit olunmuyor. "Seriun ila ibni'l ammi yeltamu vechehu ve leyse ila da'i el neda bi-seriin"² Evet düşmana kuvvetimiz geçmez ise elbette birbirimize sarf edeceğiz. Acayip bir zamândır. Kime bakıyorsak mürşid kime bakıyorsak müctehid kime bakıyorsak siyasi kime bakıyorsak kendini salih gayrını fasık görüyor. Böyle olursa nasıl iş başa gelir. Akvam-ı saire kavliyattan ictinab fiiliyatta hasr-ı vakit ettiklerinden gittikçe zirve-i kemâlata suud etmekte olup biz ise fiiliyata yanaşmayarak "Kiram'el kâtibini" taciz ederek yalnız kavliyatla işimizi başa getirmek istiyoruz. Evet milleti îkâz etmek lâzım fakat mevkuzun hâkim ve müteyakkız olması şarttır. Ta ki tefrika ve nefret çıkmasın.

Van'da medresetu zehra Erreşadiye talebesinden

Abdülmecid

Ey Hetawî Kurd He'yet-i Muhteremesi

Biz umûm Kürdler sizin şu ta'kîb ettiğiniz meslek-i aliyenize arz-ı şükran ederiz. Zira şu kavimde kudretin ektiği isti'dad ve mezaya sizin şu sada siteniz ile neşv u nemaya başlıyor. Cenab-ı hak sizi muvaffak buyursun fakat şahsın vahid hükmünde olan ve bir kavmin ağzı makamında olan şu Hetawî Kurd lisan-ı âlisinden gıybet gibi ihtilafı iras eden şeylerin suduru bizim şu muhîtimizce münasib olmadığından min gayrı had sizi tenbih etmek hususunda şu makaleyi yazdık.

Eddai'

Abdülmecid

² Amcaoğluna gitmede acele eder, onun yüzüne vurur, toplantıya çağırana hızlıca icabet etmez.

Hetawî Kurd

Buna dair olan cevâbımız gelecek nüshada fazl-ı muhterem biraderimiz Kerküklü Necmeddin Efendi tarafından yazılacaktır.

Kürdlükte Seyyâle-i Hayât

Bağdat'ta batn-ı Kürd'ün intişarı münasebetiyle

Asar-ı meddeden beri ğubar-ı cehâlet altında ezilmekte bulunan Kürdlüğün simayı melül ve mahzununda bugün diğer- akvam-ı İslâmiyede revnumun olduğu gibi - şirare-i hayât parlamaya başlıyor. Şirarin ve averdesinde nisbi bir hararet his ediliyor. Ve cihanda gençliğin “azm ettim, her şeye muvaffak olacağım” itikadını eğdirir. Asar-ı surur ve tebessüm gözüktüyor. Gözlerinde celadet ve metanet parıldıyor. El hasıl Kürdlüğün hiç olmazsa nevminden yekzaya geçmesi için bütün avar ve figanlar semeredar oluyor. İşte alaim ve muktetakat!

Merkezde bir talebe cemiyeti ve onda tarz-ı cedid üzere bir medrese, Bağdad'a bir bang-i Kürd, daha sonra yine Van'da bir gazete ve matbaa tesisine teşebbüs bütün bu müessesat Kürd târîh-i terakkisinin re'sme-i iftiharıdır. Daha sahi re's-i târîh olmalıdır. Bunları zikrederken kalplerimiz meşhun-u surur olmakla beraber ümit ve azmimize fazla bir kuvvet, kuvvetimizde fazla bir ümit hâsıl oluyor.

Kalplerimizi fecr ve mübahatla dolduracak daha başka bir sebep te var o da akvam-ı İslâmiyede hâsıl olan intiba ve teyakkuz evvela Osmânlılıktan hâriç olan aksam ve menatıkta husul bulur, oradan Osmânlı aksam ve menatık-ı İslâmiyesine cereyan eder. Türk ve Arap kardeşlerimizde olduğu gibi.

Bununla beraber kemâl-ı mahzuziyet ve memnuniyetle de söyleriz ki Kürdlükteki bu asar-ı hayât Osmânlı Kürdlüğünden nebean etti. Ve edecek ve buradan İran ve Rusya Kürdlerine cereyan edecek ve ümit ederiz ki oralarını kuvvet-i nuruyla feyzab eder. Bununla Osmânlılık ve Kürdlük âlimleri göğüslerini kabartarak iftihar etmelidir.

Bu seyyale-i hayâtın amellerine gelince şüphe yoktur ki gençlik azim ve himmetini taşıyan, gençlik ruhunu kendisine ruh takınan, gençlik itikadıyla mu'tekit

olan kitledir. Bu kitle-i şebaptır ki kemâl-ı sükûn asudegiyle köşelerde sönük ziyalar altında şiddet-i cehd ve ciddiyet-i se'iyete devam edip uzattığı ellerin red edildiğine pervaya etmeyerek fütur ve me'yusiyet getirmeyerek balada arz ettiğimiz teşabbüsatta muvaffak oldu ve olmaktadır. Bu muvaffakiyet neticesinde mağrur ve mest olmayı hatırına bile getirmede ve getirmez.

İstirad kabilinden arz ederiz ki uzemamız? Cânları isterse istedikleri kadar rahat-ı düşkünde gençliğin bu şahrah sa'yinden yüz çevirsinler, yardım etmesinler bu gürültüsüz sadasız mesailere (Kolay Gelsin) bile demesinler. Zaten onlar daima rahat etmeye alışkındırlar. Atide gençliğin ihzar edeceği Kürd maide-i terakkisinde nevaleçin olmaya kendilerinde istihkak görecekler ve iddiayı hakta bulunacaklar. Hayır! Hayır! Öyle değil, kendileri bu sofranın davetlileri değil. Artıkçıları bile olamazlar o zamân nesibe-i hayâtları Kürdlüğün kendilerine vaki olacak bir silsile-i müehizatından başka bir şeyi olmayacaktır. Buna emin ve mutma'in olmalıdırlar.

Nasıl olsunlar ki mensûbları oldukları halde kavimlerinin lisanıyla tekellüm etmeyi ar addederler. Ve efrâd-ı kavimlerinin yevm-i cedid rızk-ı cedidleriyle tufeyli olarak yaşamayı kendilerine san'at ittihaz ederler. Bununla telezüz ederler. Esbâb-ı terakkiye tevessül edenleri zahiren teşvik ve terğib ederler. Ve bıyık altından gülmeyi de hiç unutmazlar.

Bu evza' ve etvar sebebiyle ve şahısları dolayısıyla kavimleri enva-ı ta'n ve teşni'a düçar ve istihzaya hedef oluyor. [Bu husus için Celal Nuri Bey'in târîh-i istikbâlinin mesail-i siyasiyesîne nâm eserine müracaat edilebilir.]

Şu hallerle elbettedir ki bervechi bila maruz olan neticeyi elde ederler. Elde etmeye arzûkeş değillerse henüz zamân müsait iken tebdil-i tavır ve meslek etmelidirler. Ve illa iş işten geçtikten sonra... Yukarıda bu tabakadan bahs ederken (Azam) demiştim, bir sehv-i kalemden ibarettir. Bir he'yet-i içtimaiyede, bir kavimde bir millette eazim, ekâbir, büyük demek o he'yette, o kavimde o millette amil olmayan atıl ve batıl olan zevk ve rahneyle meşgul olan kimseler değildir. Belki bunlar, o he'yetin, o kavmin tabaka-i munhasıdır. Eazim-i ekâbir büyük amil olan asar ve faaliyatı meydanda bulunan kimselerdir. Bu bir hakîkattir. Hakîkat-ı içtimaiye ve felsefîyedir. Bunları yazmaktan maksat acizanemiz - niye

büyüklerimizin - diyelim - takındıkları meslek-i lâubalîyanenin aleyhlerinde netice vereceğini arz etmektir. Biz bu itikattayız ki gençliğin tutmuş olduğu meslekte kemâl-ı mahviyetle devam edecek ve muvaffakiyet-i kat'iyeye nail olacaktır. Lakin geç olacakmış bunda beis yok. Geç olsun da güç olmasın. Mamafih gençlik kendisine uzatılacak dest-i mu'âveneti maal memnuniye kabul eder ve başına kor. Aksi takdirde hiç de ehemmiyet vermez. Az bir zamânda bütün şu cüzi ve külli muvaffakiyet Kürdlük meşimesinin bizlere pek azim ve vasi bir sâha-i terakkiyenin ihda edeceğini hissettiriyor. (İnne me'al usri yusra)³ Evvelce de söylediğimiz gibi kalplerimiz pür ümittir. Ümit varız, aftar-ı terakki ve saadeti afak-ı Ekrâdı nurlandıracak.

Gençlik buna pek kuvvetli bir iman ile itikat etmelidir. Kendisine bir filozofun atideki düsturu daima hedef olmalıdır: İnsan müstehilata olan itikadı azaldıkça azim-i asar ve fiiliyatın amili olur.

İşte saf bir kalb ve temiz bir vicdânla karaladığımız bu satırların hüsn-ü kabul ve tefhim ile telakki edilmesini ve bundan başka bir suretle tefsir ve tevil buyrulmasını ve hulusumuza itikat edilmesini istirham ve rica eyleriz. (İhdina siratal mustakim)⁴

Bâbân

Abdülazîz

Kardeşim Asaf'a 19 Kanuni Sani Sene 329

“Diyorduk ki evet çalışacağız, çalışânlar ve bugünkü dereceyi bulanlardan bizim neyiz noksan... O halde biz de onlara yetişebiliriz. Elverir ki yetişmek için vücudumuzda kâfi kuvvet bulalım. Elbet bir gün gelir ki bizde de bir sabah saadet doğar.”

³ Muhakkak zorlukla beraber kolaylık vardır.(İnşirah Süresi 5.Ayet)

⁴ Hidayet eyle bizi doğru yola(Fatiha Süresi 6. Ayet)

Ah kardeşim; işte bu sözlerin damağımdaki intibaatı elan silinmedi, bu sözler beni ne kadar düşündürdü. Ve vücudumu ne kadar hırpaladı bilsen ?!..

Evet, Asaf, biz de insanlar tabiatın diğer akvamdan birçoklarına bahş etmediği birçok hasail-i mümtazeye malikiz. Yedigâr cediti olarak o kadar mealiyatı kendimizde cem etmişiz ki onunla iftihar edebiliriz. Fakat heyhat bu böyle olduğu gibi o kadar da bedbaht ve o kadar bikezsiz ki !!. Düşünürüm de kendi kendimden soruyorum “Niçin ve ne için böyle olalım”. Ah, Bu! Kenz-i mealiyat daima fenaya mahkûmdur. Onunla iktifa olursa bir gün gelir ki ondan da eser kalmaz. Zaten dünya da ne vardır ki layığına olmasın? Elverir ki bu maaliyatı muhafaza o hazine-i gıranbahi hüsn-ü suretle isti'mal edebilecek dimağlar, kollar fedakârlar yetişsin.

İşte o zamân kardeşim; Kürdistan'ın mazlum dağlarını aydınlık, yanık hemrularınız zemerden ve viran şehirlerini mamur ve abadan göreceksiniz..

Bugün yirminci asr-ı medeniyette bulunuyoruz. Eğer biz de bu asırdan layık derecede istifâde etmeyecek ve bu asrın icab ettirdiği esliha-i maarif ile mücehhez olmayacak olursak emin olalım ki felah ve necat gayr-ı kabildir. Artık anladınız ki yalnız maddi kuvvetler kesir-i ifrad bir milletin, bir kavmin bir hükûmetin mevcudiyetini muhafaza edemez. Cevval fikirler, neşv-u nema bulmuş dimağlar lâzımdır. Bakınız nasıl düşünüyorum, ihtimal ki birçok kimselerin hoşlarına gitmeyecek fakat ne beis var varsın olsun. Endişe-i vatanla çarpan bir kalp neden çekinir... Bugün Kürdlerden şunu istiyorum. Ben değil hâşâ ihtiyac-ı asır, ihtiyac-ı zamân istiyor:

Ağniyalar keselerini boşaltsın, mütefekkirler kalemlerini ellerine alsın, fakirler kendi derece-i iktidarlarına göre çalışsın. Fakat öyle bir çalışmak olsun ki o çalışmak fakirleri zengin, mütefekkirleri âlim yapsın. Bütün muhakimin fevkinde bir mahkeme-i kübra ve bütün adillerin fevkinde de bir adalet-i ilahiye mevcuttur. Burası unutulmasın.

Bakınız kardeşim vatan-ı aslim olan Dersim fetanet ve zekâvette, cesaret ve şecaatte yektadır, bu böyle olduğu gibi diğer kardeşleri, milletdaşları da aynı secaya ile müttasıfdır. Fakat çı-çare şimdiye kadar arz ettiğim gibi yine Kürdlüğü

kurtaramıyor, yine Kürdlük sefalet ve cehâlet içinde puyan... Yine Dersimi ele alalım. Bu ana kadar o Dersim nice fecaya ve nice de mealiye culuhgah olmuştur. Düşünülecek, tetkik edilecek olursa o meali Kürdlüğün seciye-i ırkıyelerine bir numune ve o fecayaada Kürdlüğün düşmekte olduğu hafıza-i intizama bir mukaddimedir. Bunlar ne acı hakikatler, ne beliğ numunelerdir. Fakat heyhat avamımızdan ekâbirimize, fakirlerimizden zenginlerimize kadar hepsi derin bir uykuda, öyle bir uyku ki encamı mevt...

İşte kardeşim ben böyle düşünüyorum ve kendimi böyle düşünmekte haklı bulurum. Ben aciz bir Kürd'üm. Tabi bunları bizlerden iyi düşünecek ve ihtimal ki düşünen daha münevver ve daha cevval dimağlar vardır. Fakat maksadım - muvaffak olabilirsem ne saadet - bu hususta henüz düşünmek ve çalışmak isteyenlere âcizane bir çığır açmaktır.

Azizim! Şimdiye kadar yazdıklarımı telhis ediyorum: Hüsnü niyetle çalışmak, azim ve sebat göstermek, vicdândan maada hiçbir kuvvetle hareket etmemek... İlaahir. Bunlar Kürdlüğü nail-i refah ve saadet kılar, bunlar Kürdistan'ı mamur ve abadan eyler. Bak ihtiramat kardeşim.

Dersimli

A.C. Rıza

Hamiş

Bu yazılar vatandaşlarımdan hiç birisi için bir maksad-ı hafiyeye binaen yazılmış değildir. Su-i niyetime haml olunmasın. Bunu halisane rica ederim. Arzûm daima Osmânlılıkta ahenin-i vifak görmektir.

A.C. Rıza

-1-

-Uyan-

Zavallı Kürdlüğüm, sen ne kadar bedbaht ne kadar mensi ve ne kadar mahkursun!.. Sen bütün saadetini ulviyetini, şerafetini kaybetmiş; süyül-u a'sarın cereyan-ı kahrına terk etmiş ve uzaktan bir seyirci kalmışsın!..

Üzerinde parlayan, bekaret hüsnüyle alemi meftûn eden geceleri ki, gecelerinin o nücüm-i füsunkarına çaldırılmışsın. Güzel; güzelliği kadar sefil ve giryan topraklarının üzerinde biraz et; biraz kan ve bir ceket... Bir hareket-i bihisden ibaret kalmışsın... Yüksek ve altuni dağlardan esen rüzgârlar, sakın ve harab ovaların üstünde çılgın ve süzen bizi mersiyehan, seye-yi letafetinden gümüş-i, fakat hazin ihtizazlarla akan nehirlerin, bir rüya gibi ümran-ı rahvanın eşk-i hun - âlûdu...

Seneler, asırlar gelmiş, geçmiş... ne bu girye-zar sefaletin feryad ve elemine ve cereyanlar sızlamış; ne o semayı nur - Feşânın garam-ı saadet - peyamına birine ki muhabbet atfolunmuş?..

Zamân teakub ettikçe, üzerine çöken dud-u nisyan tekasüf etmiş, turab siyyehindan tulu' eden her necm-i münevver, bir dest-i sarikin itale-i bi pervasiyla; hayır etrafına baktığı zamân yanlış geldiğini zan etmiş, bir nazare-i hakaret bir hande-i nefret fırlattıktan sonra o hamış; yükseklere, senden uzak uzak mesafelere gitmiş !. Senin hane-i zulmet - muhatına ufacık bir şu'le-i şefkat değil? Belki bir latme-i mel'anet bir kahir-i şeytanet olmuş.

Gözünü aç!. Gözünü aç da bir serrenge evvel... O başında gördüğün alem-i nura nurdan bir seyyale-i âteşinle akub giden şihabları gör !.. O şihablar ki Rızaların, Nalilerin, Abdülkadirlerin, Ehmed-i Xanilerin alem-i baladan sizi, sizin halinizi, görüp ağlayan... Uyun-u hun - nisarlarından dökülen girye-i telhifdir.

O sema - karin dağlar üzerinden müthiş çılgınlıklarla derin vadilerde aks - endaz olan gürültüler, seni unutan, seni tanımayan sana nisbetinden hicab eden evlâd-ı bihayâna gönderdikleri musiki-i lügattir.

Uyan zavallı Kürdlüğüm uyan !.. Uyan ki biz de onlarla hem azat olalım, gözlerimizin yaşını silerek, kalbimizin odunu dökerek kendi derdimize kendimiz çare - saz olalım.

Uyan zavallı Kürdlüğüm uyan... Uyan ki rah-ı zülmetimizi yine kendi tali'-i siyahımızla yaralım. Necm-i saadeti mâzînin mefahiri seyf-i sârimin celadeti ile değil. Şukat-ı dimağın ziyayı - rikkat-ı renini ile bulalım. Uyan ki zab-ı pürhabını kazmanın darbe-i veci'i ile değil. Bir tüccarın seyr-i harir-i helezonisi ile uyaralım.

Merhale-i terakkimizi şarkın kervanlarıyla değil; garbın şimendiferleri, tayyareleriyle kat' edelim...

Uyan ki sana nesebten hayâ edenlere, beş vakitte lagt- havan olmadan kible gah ümidine durmayalım.

- 10 - Kanun-i Sani - 1329

Diyarbakirli M.N

Hetawî Kurd Gazetesinin Muhterem Sâhibine: Bağdat

Cemiyet-i Osmâniyeyi teşkil eden akvam-ı muhtelif arasında pek geri kalan Kürd kavmi necîbin i'tilayı fikriyesîne hadım olmak üzere "Hetawî Kurd" cerîde-i ilmiyesini neşr etmeye muvaffakiyetinizi en samîmi hissiyat-ı kalbiyemle tebrik eder ve devam-ı intişarını temenni ederim.

Ulu ahlak, şecaat-ı fitriye gibi mezayay-ı ruhiyeyi haiz olmakla târîhin tebcil eylediği Kürd kavminin elyevm bulunduğu sâhay-ı inhitat şayan-ı teessüf bir hal iktisâb eylemiştir. Adm-ı terakki, fakr-ı maarif bu büyük kavmin hayât-ı içtimayesini mahv edercesîne icrayı nüfuz ediyor. Kürdlerle meskûn olan vilayetler ve yerlerde muntezim olmak şöyle dursun. En adi bir cemaat mektebi bile yoktur.

Şüphesiz bu bir maraz hem de en muhrib bir maraz-ı ictimâ'idir. Böyle muhalin bir maraza müptela olan bu hastayı şimdiye kadar tedavi edecek maatteessüf bir doktor bir çare bulmadı. Bu doktorluğu îfâ etmek bugün size ve sizin gibi genç münevverlere mevdu' bir vecibe-i vicdâniyedir. Bu vazîfeyi görmek için attığınız hatve size ebedi bir nâm bırakacaktır. Teşebbüs-u vakianızdan dolayı sizi tekrar tebrik eder. Ve şunu rica ederim ki her şeyden evvel kavaide tabi olmayan Kürd lisanı için kavaid tanzim ve lisanın ıslahına teşebbüs etmelidir. Bu bir ihtiyaç-ı müste'cel ve katidir. Sonra maarifin sanâyiin terakkisîne sa'y etmeli. İşte en birinci vazîfe-i muttehimeniz bu olmalıdır.

Müntesibin-i Hukuktan

M.A. Mahmud

Hetawî Kurd'e Takdîm

21 Teşrin-i Sani Sene 329 Târîh ve iki numaralı “Hetawî Kurd” gazetesinin nusha-i dilsuzunda ulemâyı Ekrâda hitaben yazılan makale ile Mevlanazade Rıfat Begin müessir mekalesi mutalaagüzar-ı acizanem oldu. Kürd şebânı arasında tenvir etmiş erbâb-ı kalem yok değildir. Bu böyle olmakla beraber bugün Kürdlerin Kürdistan'ın muhtaç olduğu nevafulsun başlıcası maariftir ki bunu teslim edemeyecek Kürdistan'ın hiç bir insanı tasvir edilemez. Kürdler bu babta bir lisanı teşvik etmekten ziyade he'yet-i meşukadan Kürdistan şehirlerinde Kürdistan dağlarında cabeca mektepler küşadına himmet buyrulmasını bekliyorlar. Kürdler zekâvet-i fikriyeleriyle mümtaz İslâm'ın oğulları ahfadları olduklarını takdir etmekte. Ve aynı vakitte vesait-i tahsiliyenin fikdanı dolayısıyla buldukları hal-ı fakr ve perişâniden tahlis-i giryan etmek istemektedirler... Diye biliriz ki Haleb, Şam, Beyrut vilayetlerinde beş bin liralık bir kıymeti iktisâb eden bin dönümlük bir çiftlik maarifin.. servet-i maliyenin hiçliğinden Kürdistan vilayetinde beş yüz lira satılmak istenilse beş senede bir talib zuhur etmez.. İsti'dad fikriyle mahyayı tehvîr olan Avrupa'da barbarlıkla ithama mahkûm bulunan kadim ve koca Kürdistan'ın genç ve dinç evlatları mütehizan ve eğniyayı Ekrâdın Kürdistan için ibzal-ı nukud eylemlerine arz-ı iftikar ediyorlar. Kürdistan'da mekâtibin teksiri ziraat, sanâyi, ticâret usullerinin tatbiki dakika bi dakika beklenen mevaddandır. Ben bir Kürd olmak itibarıyla “Hetawî Kurd” he'yet-i muhteremesinden maruzatım vech üzere teşebbüsâtın icrasını rica ederim.

Fi Kanun-i Evvel Sene 329

Ğitab-ı Nufus Memuru

El-hac Hasan Tahsîn Sîwerekî

(Bo Kurekan Kurd)

Dinya ke meqamêke dibê rûle fenabî

Sa ew kesa zor merda ke meşxûl sixabê

Derheq be benî adem û eday welatî

Wek hatem û wek sitem wek birqe simabî

Îsahîb caw kerem sened we temkîn

Şukrane em nî'mete çawşale gedabî

Îmlake bese, qudre bese, hurmet bese

Ba nobet celeb nezir xaq xudabî

Kew tuye jêr bar belayê cehl û adalet
Sexte hemûyan sexten bênan kitabın
Baqî niye em hişmete bo to li cihanda
Muhtac destê ê weya em qewme feqîra
Xîret ke lebo mîllet dewlet niye xafili
Weqît ser û xîrete î' dale kemîndan

Ba hîmmet ewe bi sebeb def' û belabî
Bab nesirba bi diz îwekbî
Herça kew îhsane kuwa şehrenîbî
Çawten li duwabî le wefabî li sefabî
Nef'î çîye estûn dewarî le semabî
Emro ke hewa safa dû çawit li diwabî

Suleymanîyeli Zîwer

Qesîdeyî Rehmetî Hacî Qadirî Qoyî

Udeba çak e lêm nebin derhem
Îdî' ayî her senayî' êk naken
Pêy dellên hîlebaz û kezzab e
Xaneqa û tekye şeyxeyan yekser
Xeyrî te' lîmî tenbellîkirdin
Def' eyek îmtîhanyan naken
De mehhekî biden eger weku zerr
Şêx awanen de şexîyan lada
Ey xerîkî rimûz û naz û niyaz
Qulleyî Îfilî le eflak e
Kureyî em zemîneyan pêwa
Qiseyê emro deygirin le zuban
Sed û penca luxet zîyad deken
Çînî atesperist in êstakeş

Lem qise û lem hîkayetey deykem
Ta ku neyxwênin, îmtîhanî neken
Sêx Nebî xarîc le em babe
Pê mîllên nef'îyan çî ye axir
Cem'î emlak û xeznedakirdin
Tê de bigen zehr e ya ne tiryak in
Tê degen rêgirin we ya rehber
Hîç kesê rizqî hîç kesê nada
Ewropa fennî geyweta i' caz
Eksî ew gerdişî le jêr xak e
Xatirî to be çûne cewîy sema
Sallê tir bot deken be bê nuqsan
Sallî bo nawî sen' en û bo fen
Gebrî bêdîn û hîndûwî rûeş

Bo çî fermûyetî nebîyî emîn
 Lazime xul bixoy we ku berdaş
 Her çî bêbehre ye le kesbî kemal
 Tenbellî karî hîz û bêxêr e
 Ehlî cennet ne şîwan û gawan e
 Le hedîsa heye hebîbî Xuda
 Mushefî Xuwa ye ‘alimî bîrsî
 Sofî wek tişne bû le zîkrî hetaw
 Şî’î wek tişne bû le sînezeden
 Be qîsey muxbîr û muerrizi kon
 Ser be ser dewlletî hemû Japon
 Ehlî Japon be fenn û sen’etî çak
 Îttîhadî be îttîfaqî enam
 Kurdî ya me nezan û şekût in
 Bê eger destî yektîrî bigrin
 Xwardîn û setrî ‘ewret û sukna
 Halletî wa ye çî le ser xak e
 Em hemû medhî badew û dulber
 Weku xemsey nîzamîy genc e
 Sed yekî paşa Şîrîn û Ferhad
 Êste mîllet debûne sahêbî cah
 Kê dellê kurdekan be îdrak in
 Le qîsey saxî min xelet degirin

“Îtlubu ‘ilmekum welew fî ssîn⁵”
 Gelî qernêk degorrê emrî me’aş
 Dîte derwêş û margir û hemmall
 Destî mandî le ser zigî têr e
 Xuweydarê wê sepan û xermesan e
 Gutî elkasîbu hebîbu lla
 Be du nanî dedat û natîrsî
 Sed niwêjî de dabe kasek aw
 Be dû qetre deda Huseyn û Hesên
 Mîlletî Çîn e Çarsed milyon
 Zor be zehmet degate çil milyon
 Seyrî çon Çînî girt û kirdiye xak
 Super e bo hewadîsî eyyam
 Pêkewe pûş û agir û newt in
 Wek Sikender cîhan hemû degirin
 Ba’îsî jîn e geda û paşa
 Xeyrî Îsa gewa le eflak e
 Nûsrawe le sed hezar defter
 Ke le lay xellgî kîmya û genc e
 Be guta ye dibe ma’aş û mu’ad
 Yane hemtay ewlîya’u llah
 Bes e em neqs e qiwê le min naken
 Wahîmey sêxekan le dill degirin

⁵ İlim Cin’de olsa bile öğreniniz.

Ewê muhtacî nan û pîwaz ê	Ya hetiwbaz e yane mêbaz e
Ew kesey dewllemendekî çak e	Bendena pakî
‘Îşiqbazî û heway derwêşî	Mîlletî xiste feqr û bêîşî
Hemû mirdûy mîyan û simtî xon	Beytî meddahyan be can dekirin
Beytî min çunke kellkîyan degirê	Le xerîbî û bêkesî demirê
Ta le jêr barî romîyan nemirin	Zehmet e qedrê beytî min bigrin
Yane wek ehlî mexrîb êstakî	Çî ye nadit dellê Xirîstakî
Badikim Ehmed bo fîkrîm bê	Xellgê ladê bû, daykî min Fatê
Rojê ewwel le bende û azad	Xidmetî xelq e qîsmetî ekrad
Hacî sa besî ye sedhezâr def’e	Pêm gutî, em qisane bênef’e
Lêy gerrê qewmî to hemû mar in	Dîz û hîz û pîyawkûz û har in
Mirî nawdarî wirçî naw dar e	Rastîyan xwar e, xwarî xunxwar e
Bawke her çonê to dellêy wa ye	Ten dekem em qisane xorra ye
Qurşî kam cê bikem be ser xo ma	Eme lêm bûyte ‘îlletî sewda

Be qsey çake destyan degirim

Terkî nakem be lome ta demirim

Kurdîstan’a Xîtab

Sala çaran a hemû dijmin hane bi ser me da

Welat girtin peya kuştin kesek nema

Talan kirin qîzîk birin namûs nema

Îmdat nehat kâfir pirin bi ser me da

Xelqê rûmê milleta arnawûdan ceza kir

Paşê nehat bi hev Kedek (Kral Weyd) kir

Sêsed sal e Arnavûdan mêranî kir

Nanî ji kan xarin soxîn ceza bigir.

Gelî eşîra hûn hişiyar bin

Şûr û mertalan bigrin rabin

Xweda heya xem tineya

Îmdada me ta xalik û tobeya

Xîret bikin hûn bi yekbûn

Paşê xeraba desta bihev d

Hawar dikin li kurmanca

Roja namûs û roja mêra

Sûltan dibê hûn me tirsin xîreta dîna

Gazî bikin li wî zatî bawê mijin Sûltan Selaheddîne

Antat Nufûs Mamûrî

Elhac Hesên Tahsîn Sîweregî

Bîsmîllahîrrahmanîrrahîm

Saîlen ‘An hûl hîdyeta We raciyan min hûl îcabeta innehû

Qerîbun mûcîb⁶

Ey biraderê meyî dînî we mîllî malûma li nig cenabê we jî ku em meaşîrê mislimanan meqseda meya bîzat sa’adeta ebediye go terîqa mûvvasal bal weba ew şerî’eta îlahiye. Go peyxamber aleyhî selat û we sellam teblîx kiriye. We car bi tebi’ mewqûfûn aleyhî (ittifak ettikleri şey) wê terîq musteqîm xeyrî mûtexeyîri (değişmeyen). Muştemile li deqaîku heqaîqan. Hem mûtebi’a hîdayet we adaleta meht wacib a. Lewra mewqûfûn eleyhî wacibê waciba. Belkî ji xwe ji mera ewceba

⁶ (Yanî wê dîa me qebûl bika) Xweda nêzîka û mûcîba (yanî cewaba me dida)

we elzema. Lewra lizûma mebadî û mûqedîmatan bi hib û xayat we netaîcana. Netîca wan mûqedîmata û esbabê dunyewî ji bo ma xûreta beyda se'adeta ebediye. Ji wan kufira, fûcira. “Kunna fî neşetul ûxra”⁷ Ayîna û le'ba lehwa lezaizê di medeka qelîl danin. Ku li nig xwedanê aqilan naîna 'ed kirin. Bi faîda û menfe'ed. Lewra ji wan re mûqedîmatên ji bo îqaba ebedî go we ya ebhedê bedîhiyatane. Ku her esbab ji mere lazimin. Ji bo wî iletê sabiq. Wê car ey gelê biraderan! Aqil jî dixazita wî qasî ku em misliman sê taîfe bin. Çawan ku wedi' jî wisan hatiye kirin. Du xewas yek awam. Gelê wahidekî ji wan mustexnî ninin ji ya dî. Her çî mesleka taîfe kê ji xewasan ewa ku te'lîma wê şerî'era xerraa. We te'lîm û îrşad û neşra wê bikin. Mesleka taîfa di ewa ku bi satwet û saltanata xwe hifz û wîqayeta wê şerî'etê, hem ya wan memalikê ku ew şerî'et tê de carî dibê bikin. Her çî mesleka awaman zîra'at û ticaret û sen'at te. Ji bo te'îşa wan her sê taîfan.

Wê carê ji ber sistî û rexweta wan her sê taîfan jî di meslekê xwe da da'f û tenezul sifletî bûya behrame. Sebebê wê, ew îxtîlaf û buxd û edawet û derew ketina di nav me de. Êdî herkes eyba xwe di de hewalê xwe, kes dengê kesî seh nake. Wê carê ey gelî biraderê dînî el anda herkes tê gihiyaya ku ev elema me ji adem îttifaq we diyanet we ji cuhla muqedîmat hene. Tedbîr û derman ji def'a wan re lazime. Wê carê awaî aqlê me digihi tê. Lewra her kesek gora aqlê xwe xeber dida. Ku hind mirovê arif û mûtedeyîn bi xîret û hukum, bê xaret û awd mûheya bin, ji terefê hukumeta meya îslamî va. Wî milletî îslamî nesîhet bikin. Ku ey biraderan xwe şaş nekin. Werin wê îxtîlaf û şîqaqa ku ba'sa, buxda û kîn û 'adatiya ku ew adawet û kîn jî muntecî xesb û xaratu sirqet û ef'alê deniyana. Bi terikînin û ji nav xwe bavêjin. Lewra bi muqtedaya wî qasî ku em hemî ji ahlê tewhîd û sirata misteqîm in. Mesleka me îttîhadi we sidqî. Hem em hemî ji bo weqaya we i'la û we neşra wê şerî'ata xûrrain. Belka Xweda Teala wê îxtîlafê ji nav me raka. Ku em dengê hev sehkin. Piştî wê îdî her taîfek di mesleka xwe da cidden se'yê biket. Her çî mûqedîma ku mûhtacî û îleyhiya ji bo mesleka wê taîfê li îlawe biket. Meselen her çî awam in lazime ji wan re talîma wan sene'e ê cedîda di miqabil dijminan da bi lizûmekî eşed. We carê terîqa tahsîla wan fikrana mekatibê sena'anen we talîmdana wane. Ne ku

⁷ Em di jiyaneke cûda dene.

xiybet û zema wan we ya sen'etê wane. Belkî netîca wê zem û xeybeta ji xeyr îcada nefret û adawetê tuneynin. Her çî taîfa xwasan ji ulema ê an lazima ji wan re tahsîla wan ûlemê cedîda, ji bo reda wan kesê wek ku bi wan ûlûman î'tiradê li îslamiyetê dikin. Çawan ustadê me Bedîûzzaman Kurdî alema hibr? we emsalê wan. Lewra hîna ku di zemanê sabîq da lazima istî'mala hind ûlûman ji bo reda wan firqê dalla. Di gel wî qasî navê wan firqa îslamiye bûn. Dê bi çî tarzî di miqabilê wan kesê ku ji zemanê se'adetê heta neha daîmen niqta li ber zihnê wan qel'a esasê îslamiyetê ye. Lazima ne bê? ji bo xewas û xûyûrê ûlemayê îslamê se'ya wan ûlûmê ku mewqûf û eleyhîna. Ji bo qîsa zemanê wan li kin terîq û ew nehûn. Ku mirov wan ûlûman talîma zarokan bida heta ku di tebî'etê wan da qarrar biger ji wan re bibta meleka. Ew jî bibna mûavin ji bo mûaridinana di i'tîrada li ser Îslamiyetê. Hem bibna mihacim li ser ûlemayê ûlûmê deniya techîla wan bikin. Belke emsalê seydayê me (Bedîûzzaman) lazim in ji bo marîfeta wan ûlûman. Ku bi sûyûfê berahîn xeyî aqlê qet'a zimanê wan ji binîve bikin. Ema taîfa şêxan lazima ew jî se'yê bikin di mesleka xwe da tu'ela kirin lazima nehan. We lakîn tesfiye lazima ji wan bidû xûrefat û hîlê ku hindek mûteşeyyîx taqîp dikin. Terîqa wê xeybet û delal û techîlê nehan belkî îslah û nesîhet kirina li wana. Ama ew hemaê we ku sahibê meqalê ku îmdaa wî (M..X) ya di (Hetawî Kurd) da gotiya, di heqê sêxan da ku tamam dani ser hev mûxalîfê heqiyê ya û muleweha bi bal idlal û nîfaqa kesîr ji selahiyê umetê va. We menbeê techîlû himqa qewmê kesîr ji mislimanana. Hem da'wa înkâr û bedahet û mahsûsiya ew da'wa ê weha yek car dengê ittîhadê û mûwedetê di nêw xelqê da hûsusen kurdê hişke têka we dara ixtîlaf û edawetê av dida û roj bi roj zêde dika. Lewra dereca bedahetiyê ya li bal ma ku ew selefê salihîn ji emsalê Şahê Neqşîbend we Xewsê Geylanî û Seyyîd Taha sitûnê dînî bûne. Mesleka wan eynê heqîqetêye. Teesîr û menfe'eta wan ji bo xelqê û hem kerametê wan bi tewatira mislimin. Ema meşayixê zemanê me jî ji xeyrî hindek mûteşeyîxan bê şek û şupha mirovê mutteqî û salih in. Menfe'eta wan jî ji xelqê re heye. Lewra hezaran mirovê qatil û qatî û terîq û sarik û tarîq û selat û meyxwer bi wan îslah bûne. Hem nesi ihê wana jî têkin. Hem gelê cuzê telebe ê ûlûmê dînî xwe î dikin. Eceba eger ûlema û meşayîx nînin ev çî kesin. Memed û mûwasilê vî dînî bal meva ila ku eger ûmûrê dînî bi menfe'et ne ê na 'ed kirin ew meselekî başqeye. Eger em teslîm bikin jî ku ti menfe'eta wan ji bo îslamê

tinîna. Lakin tê çewan medereta îslamê bixwazin ji bo menfe'eta xwe. Gelek mirov di heqê mislimanan de xusûsen qewmê kesîr da sûîzanê neka. Eger em wê jî teslîm bikin. Lakin menfe'eta wan di cehla fikra xelqê da tunina. Belkî emir bi 'eksê ya. Lewra em dibînin heçî şeyxê ku ûlema balê hebin çêtir rexbeta wî heya. Û hem ê mirîdê wî dewlemend bin çêtir menfe'eta wî heye. Heydî em wê jî teslîm bikin. Lakin çara ew nihan ku mirov terzîla wan bike. Eger wisanbit îxtîlaf û nefret ji yekî dibita hezar. Lewra di nêv me kurdan da ji şeyxan û melan zaf hena, her yek ji wan jî hind eqarib û mirov hene. Îmkana qet'a wan ji binîva nabit. Di gel wê qasê çêkirin eziyeta li xerab kirin rehet. Heydî wê ji em teslîm bikin. Ku îmkan dibit welakîn lazima ku piştî qet'a ûmîda ji islahê wan bid, her wekî di şer'ê da hed piştî îstîtabê ye. Heydî em wê jî teslîm bikin. Lakin terzîl û tecehula milletê xwe mirov di xestan da teşrî bike. Ew xayet menafî murwet û xîretê ye. Xulasa sahibê meqalê em teqdîr û se'ya wî nekin. Lewra mirovê se'y'i lazime bête teqdîr kirin. Lê welakin ji ber xetayê wî di vê neşra tewzîlan mu'teqedê ahalê kurdan eger ew mahd îttîhadî bid û hem taleba wî ya heqî xalibê li ser teasûba wî bid tê wê meqala xwe paşwe vegeşîne. Ey birader bera yeqîniya te hebe ku izna şêxê me wana îrade dikim. Welakin zena min weha ya heqa.

El Mûherir Min Talebetî Medresetu'l Zehra

Reşadiye

Mihamed Şefîq

Ji Bo Hetawî Kurd

Esselam ey genc ekrad û sedrû bil ecani şîn. Ger dîta medyûn şikrana we ya her anû hîn. Aqîl û zana ji bo we şakirin her dem û medem. Çunku dersa înaşahî di kewnû xasûem wexta ustad fedlû û întîbahiya wan dikan. Lê çikin heta niho bin berfa hîledar û zîn. Zahire cem wan wekî roj li şûr û qeyda diyar. Roj û tavik ger hebit her dê ji wabit aşîkar wek we ya. Lazim dibînin hûn wekî xeta hedîd. Ser me de daîm bi rêjin ilm û urfanek sedîd. Hecî Qadir M...X. elheq dibînin îletê cara dixwazin bikin derman bikin û nerketê. Lê belê illet wekî sed sala we kuh neba her wekî tîfo qilêr û

midhej cewale ba. Lazima doktor tabib ji mislê Lokman bi î'tîdal danîn derman da we ku neşed nekit did û menal.

Medresetu'l Zehra Talebesinden

Hemze

Bîsmîllahîrrahmanîrrahîm

We Minellahî Tewfîq⁸

Hurriyet roja ku ji meşrûta tulu' kir	Şewq da bi kurdan
Eclas ku kiribû ew li ser text û himeyt	Taca we ji xîret
Ez çûma ser perde û siltanet û şah	Min dîtî ku giriyan
Hizinê û Xudbanek ji feryad û di ger ah	Manend yetîman
Ez çûma hidûrê bi sewal û bi cewaban	Çûbûma ziyaret
Se'ya me ku meşkura bi wê qeydan û kîtaban	Ziyaret bû 'iyadet
Çen sala dirijîne li me her gelek tîran	We cûdan cewab da
Ez feryed û şek wa ku dikin dişmin û cîran	Rana sewab da
Hem ta'ne û hem lewma.....	Xedrek mûtekemel
Çav dane derev û rû reşîya ahlê selînan	Mî nîna tehemul
Peymana me di gel giriya ku bez bime mûdafî'	Ser lewmeta laîm
Der behra cîhada gi sebîlihî bi ma rafe'	Bi aqlî'e ê zalim
Ey roj ger tavê li ser kurda bi talid	Mewsîm tê bahared

⁸ Serkeftin ji xwedê ya.

Havîn bê di soji ger şitabê di bê tebrid	Paîz bê nema nabit
Binivîsa eya babo bira ê me bi qurban	Derdê me feqîran
Bişkîne qûwa dijmin cîrana biki sekban	Ey bab û esîran
Ger dema qûwa musteedin mana bilaqa	Weke lûlû ê mensûr
Heblê ma metîn û hadira hem pir bi şefafa	Derzi neya menzûr
Rûsya ku di gel Rûsiya ye nû civan da	Pir ahlê ‘înada
.....we kî di bifedan da	Meqseda wî îfsada
.....	Manenda qeregoza
.....	Teşbihê sed boza
Şerqî ana tewîl da li kurdan bû ye tefrîq	Lew deng sikan tê
.....	Ahîn ji dilan tê

Guya hurriyet ji umûmê anasirê Osmaniyan re hakimiyeta millî ya daniya. Yanî her millet bû xadimê namûsa xwe ku kesek nikara taarûd lê biket. Yanî li ser wechê ku boriya di nizmê da. Namûsa millî, ji me ra eger padîshahekî manewî ya, hale ew hale îsal çar pênc sal meşrûtiyeta daîma namûsa kurda çewan bûye hedef. Ji bo iffîra û mekaîd û fedan wisa bûya armanc. Lewma mezinê me eger ji hukumetê û eger ji edîbê kurdan heta hemiyar alîkariya hev kirin ezman dani dijminan. Her bi wî tarzî dersa kurdan ji fen û ye’sdanê i’tîqada fitriya wan, emel û xerab kirina qûweta wan e manewî şikenandina maazellah. Nêzîka ku dûr? û xawail û mişkîlatan li dewleta îslamî vekin, hem ezm û himeta kurdan jî şikenandine. Heta ku hinek derva ser çiyana û hinek belabûna welata bi şeqa. Lewra li wan bû ya belafî her çi kes ku xeber dida meqseda wî jî axatiya şexsê wî ya. Yan mûhafaza serweta wî ye. Meqseda kesekî ihyaya millet we qûwet dana dewletê ya nebûya ya jî kêmbûya. Her wekî mesela islahâ hûrufan ji kurdan re dexwace derbend neqş eywa nîst xanê ezbayî bîst

wîranîst dîqat bikin.? Îro çavê ahlê selîban lêye ku heysiyeta dewleta îslamiya lekedar bikin. Heyşt neh milyon kurdan jî def'eten bimirînin.... Ku zû têke fesadîkê bixena watanê îslamê. Merama xwe û mergozê bi wasîte ê belkî terwîc bikin. Mina xeyaleta lîza qeregozî... Elbeta elbeta dijmin firsata xwe di weqta belav biya îttifaqê cahiliyeta mirova da..... bu.. Îro ku mesele hatiya ser namûsa mîllî. Heçî dijmin şanê wane ku dijminaiya xwe bikin. Mûdafa'a wan jî aîd ê dewleta îslamî ye. Û emrê wê ya xaricê ji wezîfa me ne. Ema lewmeta laimînan ez mecbûr im mûwezef im mûkelef im bi sûretê nazdarî bi lîsanekî heq mûdafa'a bikim. Eceben we çend mekteb û medrese we eva çend sala ji kurdan re çê kiriye. We çend pereyê xwe li kurdan li mi'arifê wan serf kiriye. Heta ku kurda ne xwendiya mane cahil. We bi çî zincîrê û bi çî benî kurd şaran kirine mîna anasira. Başqa heta ku hûn gazinandanê bikin bibêjin kurdan zincîra xwe benê xwe qetandin. Malûmê we bit ey ahlê seqeleyan îro ez dûa dikim ku eger di gel wan her çû mercan di dunyayê di hemiyet îta'at xîret iste'da' şeca'et liyaqet diyanet bimînit dîsa di nav kurdan da bimînit. Heta ewê ku derketina ser çiyayê û meşhûr bûna bi eşqiya.... Kes nikare lewme ê li wan biket. Bibêjit riya fedekariyê û weha nîn e kirî. Ewa ku me nîşanî we dabû. Lewra kes rê nîşanî we nedaye. Ew bi xwe ha dizanin. Gelê lewme kiri kurdan mesela wî dimîna mesela wî babê. Ku tu ewladê xwe ne danîna ber xwendinê. Heta hemî mezin bibin rojekê def'eten bibêje werin hemî ûlûman ji me ri bixînin. Wî wextî eger ew xelit bikin bab lêdet. Eger bibêjin me ne xwendiyê em nizanin dîsa lêdit. Ev xasetê terk bikin dermanekî lazim ji iletaya me re pê de bikin me jî bi ceribînin ka îstî'dada me he ye ya na. Gelî bab û biran... Heqîqet zemîn mehayane bi me'arifa hatiye sîqal kirin. Bi medeniyeta îslamê hatiya coledan. Sairê enasirê îslamiya bi alat û renge renga peywe hatine şaran kirin. Ema cihê kurdan eger çî bil fîl we yan bil qûwa muste'idin mîna luluê mensûr. Lê heta neha her kesekî heza menfe'eta nefsa xwe şexsê xwe hebû ya, emrara wextê xwe bi xeberdana bi gazinan dana bi lomana kirina. Kesekî ji bo şaran kirina kurdana bi wî hîblê metîn bi dewleta îslamê we tu derz mûheya ne kiri ya. Ey biraderan.... Îro lazima faaliyetek mûbaşereî ser wehekî heq bi istî'ana ji Xweda. Bi îstîmdada ji rûhaniyeta Pêxember û bi qûweta dewleta îslamê.. Ev in noqta îstînadê ji me re. Ev in sebebê necatê, ev in sebebê felahê. Lewra di mûqabilê dijminan de ittîhadê ûmûmê îslamê lazima. Ne ku îftîraq. Lewra eger bi gotinê tenê

bit..... Em ûmîdlî û mûntazir in ku em jî îstîfadekê ji
mesleka weî musteqîm bikin menafi' bêne ta'mim kirin. Es-salam û aleykum ya
ma'aşeri'l îxwan.

Ji Wanê ji Medresetu'l Zehra

Mihemed Zekî bin Mela Celî

Hîkmet Matbaasî

Sâhib-i İmtiyâz
Ve Müdîr-i Mes'ûl
Bâbân Abdülazîz
Âsâr-ı Ne Nevseri
Naderituh
Adet: 4-5

HETAWÎ

KURD

Târîh-i Te'sîsi
Çurre-i Zilka'de
1331
Derc Olunmayan Âsâr İade
Olunmaz
Jimar: 4-5

27 Cemâzîyel Ahir 1332 Şimdilik On Beş Günde Bir Neşrolunur 10 Mayıs 1330

Münderecat	Teyanuserav
Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti Beynamesi Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti Lozan Şubesi Kürdlerde Sıhhat Kürdlük İçin	Beyana "Ciwata Hêvîyê" Feqeê Kurdan Beyannamey Cem'iyetê Talebey Hêwî Kurd İ'lanat Vesaire

Nûshası 40 paradır

Necm-i İstikbâl Matbaası

Umûm Kürdlere Hitab

Risalemiz üç nüsha sonra birinci sene-i intişariyesini ikmal edecektir. İkinci senesinden itibaren ayda bir yerine on beş günde bir, daha mükemmel surette çıkacak ve Kürdçe, Türkçe olan münderecatı bervechi ati mebahisi ihtiva edecektir.

- 1- Kürd Târîhi
- 2- Kürd Edebiyatı
- 3- Kürd Lisanı Hakkında Tedkîkat
- 4- İctimai ve İlmi Mebahis
- 5- Kürdlüğe Dair Bir Havadis Kısmı

Risalenin senelik bedel iştiraki de otuz kuruşa iblağ olundu.

Maksadımız Kürdlere hizmet yolunda hiç olmazsa bir hatve atmak ve atinin mesaisi için bir zemin hazırlamaktır.

Bu maksat uğrunda elimizden geldiği kadar çalışmayı şimdiye kadar bir borç bildik ve öylece çalıştık. Bundan sonra da daha faâliyetle ve deha müsmir ve müfid bir tarzda çalışacağız.

Fakat bütün mesaimizde muvaffakiyetin, Kürdlerin müzaheretiyile husulpezir olacağı şüphesizdir; binaenaleyh tasvir edemeyiz ki yegâne bir Kürd risalesîne deriğ-i mu'âvenet edilsin.

Zaten risalemizin hidemâtı şimdiye kadar birçok taraflardan ümitlerimizin fevkinde takdirat ve teşvikata mazhar oldu. Aynı zamânda, tabidir ki risale mahzar-ı rağbet ve himaye oldukça daha ziyade tekemmül edebilecektir.

Netice olarak bütün Kürd ulemâ, meşâyih, ekâbir ve münevverinden, ikinci sene-i intişariyeye başlamadan iştirak bedelatını göndermelerini rica eyleriz.

Hetawî Kurd

Enzar-ı Hamiyete

Eshab-ı hayr ve mürüvvetten bir rica:

(Kürd Talebe “Hêvî” Cemiyeti) binâsı dâhilinde tesisîne teşebbüs edilen “Hêvî Kütüphanesi”, bil-cümle eshab-ı telifin asar-ı bergüzidelerine arz-ı iftikar eylediğini ilan eyler.

Bu cümleden olarak Kürdistan’ın târîh, lisan, edebiyat ve âdâtına... Müteallik kitaplara malik bulunan zevatın mezkûr kitapları biran evvel kütüphaneye tevdi’ ve irsal buyurmaları da ayrıca rica olunur.

Ji xayîçiyê û rindî hêvîyek:

Di nav cîwan “Hêvî” de bi nav “Kutupxane-i Hêvî” kutupxane kî çêkirin hatiye ponjandin û dest pê bûyi. Bi naviya gelek hevcîye, ji wan çîrok, ziman, âdâtgera hatiye nivîsandin kitab, li bakê heye, rojek pêşda ji mera şândiniya wan hêvî dikan.

Sâhib-i İmtiyâz
Ve Müdîr-i Mes'ûl
Bâbân Abdülazîz
Âsâr-ı Ne Nevseri
Naderituh
Adet: 4-5

HETAWÎ

KURD

Târîh-i Te'sîsi
Gara-i Zilka'de
1331
Derc Olunmayan Âsâr İade
Olunmaz
Jımar : 4-5

27 Cemâziyel Ahir Şimdilik On Beş Günde Bir Neşrolunur 10 Mayıs 1330

(Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti)'nin Beyannamesidir

Kürdler bir zamânlar müterakkî ve büyük bir millettir. Bugün ise her millet; 'ilmde, san'atta, ticârette, zirâatta son derece ilerlemiş olduğu halde Kürdler geri kalmışlardır. Her milletin yüzlerce mektepleri, medreseleri, o mektep ve medreselerde tahsîl-i ulûm ve fûnûn eden binlerce çocukları; san'atın, ticâretin, zirâatın, hülâsa iyi ve râhat yaşamının yollarını öğreten birçok kitâpları ve cerîdeleri vardır. Biz Kürdlerin bunların hiçbirisinden haberimiz yoktur. Bu sebeptendir ki herkes bize türlü türlü iftira' ve isnâtlarda bulunuyor. Bizler bu hâlden kurtulmak için artık biran evvel böyle şeylerden haberdar olmalı ve hemen çaresîne bakmalıyız. Zaten dîn-i mübînimiz Müslümanlara 'ilm ve sa'nat öğrenmeyi, terakki ve sâadet için çalışmayı emrediyor. Cenâb-ı Hakk Kurân-ı Kerîm'inde bütün Müslümanlara tahsîl-i 'ilm ve ma'rifet etmeği farz-ı ayn kılıyor. Biz Allah'u Teâlâ'nın irâde-i sübhâniyesîne itaat etmek istiyorsak 'ilm için, san'at için, terakki için çalışmaktan başka yol olmadığını iyice anlamalıyız. Cenâb-ı Hak Kürdlere her türlü zekâ ve isti'dadı vermiştir. Biz çalışmakla pek az zamân içinde pek çok terakki ederiz. El verir ki dünyânın halini anlayarak işe başlayalım. Kürdlerin hali hepimizce o kadar ma'lum ve çalışmak lüzumu da o kadar âşikârdır ki uzun uzadıya tafsile hâcet yoktur. Bugün büyük, küçük zengin ve fakir her Kürd dîn ve milletine olan borcunu anlayarak ifâsına koşmalıdır. Aynı ayrı çalışmak hiçbir fâide vermez. En iyi ve

faydalı yol birleşerek çalışmaktır. Yeni uyanmaya başlayan umûm milletler en evvel (Cemiyetler) yaparak işe başladılar, neticede de milletlerini terakki ettirerek muratlarına erdiler... İstânbûl'da medrese ve mekteplerde tahsil-i 'ilm ve ma'rifet için toplanan biz Kürd gençleri milletimize ve dinimize olan vazîfelerimizi îfâ etmek için (Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti) nâmıyla ve ruhsat-ı resmiyye ile bir cemiyet teşkil ettik. İki seneden beri bu cemiyet elinden geldiği kadar çalıştı. Bugün de umûm Kürdlerin huzuruna çıkararak maksatlarını iyice anlatmak istedi. Cemiyetimizin maksadı bervech-i âtidir:

- 1- Kürd talebesini birbirine tanıtarak Kürdler için müştereken ve müttehiden çalıştırmak.
- 2- Kürd lisân ve edebiyâtını meydana çıkarmak.
- 3- Kürdistan'da medreseler ve mektepler açmak, câmiler yapmak.
- 4- Fakir Kürd çocuklarını mekteplerde okutmak, onlara ma'rifet, san'at öğretmek; fakir olanlara yardım etmek.
- 5- Hülâsa Kürdlerin refâh ve sâadetine çalışmak.

İşte meydana getirmeye gece gündüz çalıştığımız bu maksatlarımızın pek büyük ehemmiyeti vardır:

Bir defa her sene İstânbûl'a ve sair yerlere Kürdistan'dan birçok talebe geliyor. Bu talebe gittikleri yerlerde memleketlerindeki rahat ve refâha mazhar olamıyorlar. Bir memlekette birçok Kürd talebesi bulunduğu halde bunlar sırf birbirlerini tanımadıklarından birbirlerine mu'âvenet de edemiyorlar. Bir türlü meşakkatlere, sıkıntılara uğruyorlar. Binâenaleyh iyi tahsil edemiyorlar. Bunlar birbirini tanısalar şüphesiz hiç zahmet çekmezler, iyi de tahsil ederler. İşte cemiyet, talebeyi birbirine tanıtmaya bu sebeplerden dolayı çalışmaktadır.

Sonra her milletin bir lisânı vardır. O lisânla konuştuğu gibi, onunla yazıda yazar, kitaplar da basar. Eskiden Kürdlerin hem okumak ve yazmak, hem de konuşmak için mükemmel bir lisânları ve bu lisânla yazılmış birçok kitapları var iken sonraları gitgide unutulmuş, yalnız şehirlerin hâricinde konuşmak için

kullanılmaya başlamış, böylece Kürdçe de eski ehemmiyetini kaybetmiştir! Hâlbuki yarım lisânlı millet olmaz. Öyle bir millet ne ‘ilm ve ma’rifet öğrenebilir, ne de terakki edebilir; işte Kürd lisânını okumak ve yazmaya yarayacak bir lisân haline getirmek, o lisânda kitaplar yazmak Kürdistan’ın her tarafına dağıtmak, öylece Kürdlere ‘ilm ve ma’rifet öğretmek bu cemiyetin birinci maksatlarındandır.

Kürdlerin bugünkü düşkünlüklerinin sebebi cehâlettir. Bunu izale etmek için küçük yaştaki çocukları şimdiden okutmaya başlatmak lâzımdır. Cemiyetimizin başlıca bir maksadı da bu küçük yaştaki çocuklar için mektepler açmak, onları din ve devletine ve milletine hizmet edebilecek sûrede yetiştirmektir.

Cemiyetimizin hulâsa-i makasidi, Müslümanlığın bir rükn-i rasîni olan Kürdlere ve dolayısıyla dîn ve devletine hizmet etmektir. Yaşamak ve terakki etmek, bi’l-hâssa sefaletten kurtulmak isteyen bir millet her şeyden evvel bu maksatları elde etmeye çalışır. Kürdler azim ve himmetle çalışırlarsa az bir zamân içinde mutlak terakki ederler. Bu işleri yapamayan bir millet hiçbir şey ve yapabilen bir millet ise bütün sâadatlere namzettir. Talebenin meydana çıkarak cemiyet teşkil etmeleri ve umûm Kürdlere hitap eylemeleri bizde ilk defa görülen bir şeydir.

Bizim maksat ve niyetimizin safiyyet ve ciddiyeti hiç şüphe götürmeyecek ve her Kürd’ü muâvenete sevk edecek derecede âşikârdır. Biz bütün milletimizin menfaati nâmına yine milletimizden muhtaç olduğumuz muâveneti istiyoruz.

Ey Kürd ulemâsı, meşâyihî, ümerâsı, eâzamı!

Yukarıdan beri serdettiğimiz şeyleri, şüpheşiz, siz bizlerden pek çok iyi bilir ve anlarsınız. Kürdlüğün ne halde bulunduğunu, ihtiyacatının derecesini bizden iyi idrak ve ta’yin edersiniz. Binâenaleyh size yol göstermek, akıl öğretmek cür’etinde bulunamayız.

Yalnız müsaadenizle, şunu diyeceğiz ki, Kürd ‘âzaminin, Kürdlük için bu ana kadar mazarratını anlayamadıkları bir şey varsa o da aralarındaki nifâk ve şikâktir. Bu dert Kürdlerin saadetine hadim bir şey hazırlatmamıştır. Kürd ulemâ ve ümerâsının bugünkü vazîfeleri kadar ağır, dini ve milli hiçbir vazîfe yoktur. Koca bir unsur-i İslâm’ın mukadderatı sizin elinizdedir. Bunu tenvir etmek herkesten evvel

sizlerin uhdenize müterettib bir vazîfedir. Bir mektep açmak, birkaç fakir ve zeki çocuğa san'at ve ma'rifet tahsil ettirmek, bir kitabın tab'ına delalet eylemek... Millettin vesait-i terakkisi olan bütün bu şeyleri sizden başka kim yapabilir ve kimin vazîfesidir?

Hâlik-ı mükevvenât (Hel yestevi ellezine ye'lemune ve'l-lezine la ye'lemun)¹ buyuruyorlar. Bu hikmet-i ilahiyyeden bizlerin istihraç edeceğimiz ibret şudur ki bilenlerle bilmeyenler müsavi değildir, tabii aynı bir fiilden terettüb edecek mücazatta bilenlerle bilmeyenler için aynı derecede olmaz.

(Seyyid'ül kavmi hadimuhum)² hikmeti, kavmin hakiki reis ve metbu'ları, kavme hizmet edenler olduğunu göstermiyor mu?

Daha sonra

Gusfend ez berayê çûban nist³

Belkê çûban berayê xidmetê ewest

Kelamının mazmununu da kendimize rehber edersek Müslümanlık ve Kürdlüğün esbâb-ı sâadetini ekseriyetle hazırlamış oluruz.

Cenâb-ı Hak herkesin günahını kendisinden soracaktır. Herkes uhdesîne düşen vazîfe-i diniyye ve milliyeyi yapmalıdır. Milletinize hizmet etmenizi sizden evvel başkalarının îfâ etmelerine ta'lik etmeyiniz. Bunun manası, apâşikâr millete hizmet etmek istememektir. Bir kere düşünmeli ki bugünkü refâh ve sâadetiniz bugün hizmetinden istinkâf ettiğiniz millet sayesinde. Bu hizmeti îfâ etmenize mani olan esbâb nedir?

Bugün Kürdlük için çalışmak ve çalışânlara zahir ve müşevvik olmak sizler gibi âli ve müsâid mevkilerde bulunanların uhdesîne müterattib vezaif-i mukaddesedir.

İşte, ey muhterem büyüklerimiz, bu maksatların yüksekliği, bu gençlerin safveti, bu milletin ihtiyacı karşısında hanginiz muâvenetten kaçınacak, hanginiz

¹ Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? (Zümer Süresi 9. Ayet)

² Bir toplumun efendisi onlara hizmet edendir.

³ Koyunlar çoban için yaratılmamıştır, Asıl çoban koyunlar için vardır.

milletinizin dert ve ihtiyacına karşı uzaktan hissiz ve lakayt bakacaksınız? Bunun için son söz olarak diyeceğiz ki:

Sizler Kürdlükte uyanan bir hayâtı, parıldamaya başlayan bir nuru himaye etmek vazîfe ve borcunu ifâ etmek isterseniz, işte karşınızda geniş bir sâha-i hizmet... İşte, (Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti)... Artık Müslümanlığın ve Kürdlüğün halâsı ve selâmeti sizin idrâk-ı dininize, hamîyyet ve muhabbet-i millîyyenize merbût bir şey!..

Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti

Adres: İstânbûl'da Şehzâdebaşı'nda Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti.

Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti Lozan Şubesi

Şeriat-ı ğarrayı Ahmediyemiz (utlub'ul ilme ve lev bi's-sin)⁴ emri celili ile ilmin dar'ul İslâm'ın haricinde bile olsa tahsil edilmesini ferman buyuruyor. Bugün artık bu ferman-ı nebeviyenin murad-ı hakikisini anlamayan ve garbın ulum ve san'atından istifâde ve istîfâza lüzumunu tasdik etmeyen bir ehl-i İslâm olmasa gerektir. Kürdler de bu lüzum ve hakîkati idrak ederek garbın muhtelif memleketlerine tahsil-i 'ilm ve ma'rifet için evlatlarını göndermeye başladılar... Ez cümle İsviçre'nin Lozan şehrinde bulunan mektepli kardeşlerimiz orada bir (Hêvî) şubesi küşad ettiler; maksatları, şüphesiz asıl (Hêvî) gibi, şeair ve adab-ı millîye ve diniye dairesinde yetişmek ve yetiştirmeye çalışmaktır. Şube ahiren bir beyanname ve bir rehber neşr ederek Kürd gençlerini o 'ilm ve san'at diyarına davet ediyor.

Tahsil-i ali ve taliyi ikmal eden ve hal ve vakti yerinde olan genç kardeşlerimizi teşvik etmeyi bile lüzumsuz görürüz.

Bu bahiste asıl düşünülecek ve acımlacak o zeki, fakat fakir olan millettir ki onları da – şimdiye kadar pek müctenib ve lakayt gördüğümüz, lakin ba'dema insaf ve intibaha geleceklerini ümit ettiğimiz ağniya ve ekâbirimizin nazar-ı dikkatine arz ederiz.

⁴ Çin'de de olsa ilim öğreniniz.

Şube beyannamesinin tarz ve şeraiti maişete ve sair ba'zı mühim noktalara dair olan aksamını atide derc ediyoruz:

“Bu rehberimizle Avrupa'nın sair şehirlerinin dar'ul fununları, mektepleri hakkında maatteessüf size ma'lûmat vermeyeceğiz, çünkü bu husus hakkında şimdilik o kadar ma'lûmatımız yoktur. Yalnız biz size Lozan Darülfünunu hakkında ma'lûmat verecek ve Lozan'da idare-i maişeti bildireceğiz. Lozan şehri İsviçre'nin *Vaud* eyaletinin merkezi olup şimdi beş bin nüfûsu havi gayet güzel ve tahsil için şayan-ı tavsiye bir şehirdir. Lozan da sefahat yapılacak yerler yoktur. Burada bulunacak talebe çalışmaya mecburiyet hisseder.

Lozan Darülfünununa dâhil olabilmek için sultani veya idadiden şahadetname almak veya tahsil-i taliyi ikmal ettiğini mübeyyin bir diplomaya malik olunmak kifayet eder. Yalnız bu diploma ve şahadetnamelerin Cenevre – ki Lozan'a bir saat mesafededir – baş şebenderliğince bir harc mukabilinde tasdik ettirilmesi icab eder.

Lozan Darülfünunu

“Ulum-u diniye, edebiyat, hukuk, tababet, funun” nâmlarıyla beş fakülteye ayrılmıştır. Ulum-u diniye fakültesini bize bir cihet-i aidiyeti olmadığı gibi edebiyat şubesi de şayan-ı tavsiye değildir.

		Ücret-i senevîsi
		Frank kadar
Hukuk	Hukuk Fakültesi: Müddetti üç senedir	200
fakültesîne	Ulum-u ictimâ'îyye; ” iki ”	200
merbuttur	Ulum-u siyasiye; ” iki ”	150
	Ulum-u âliye-i ticâriyye; ” iki ”	200

Tabâbet

Tıbbiye mektebi altı seneden ibaret olup ücret-i senevîsi beş yüz franktır.

Fünûn Fakültesi

Ulum-u riyaziyye, ulum-u riyaziyye ve hikemiyye, ulum-u hikemiyye ve riyaziyye, ulum-u ispençariyyeden ibaret olmak üzere dört kısımdır.

Bunların her ne kadar müddetleri ikişer seneden ibaret ise de lakin eczacılıktan maadasını iki senede ikmal eylemek gayrı kabildir.

Ücret-i senevîsi laakall

Frank

Ulum-u riyaziyye	müddetti iki senedir	200
Ulum-u riyaziyye ve hikemiyye	" "	200
Ulum-u hikemiyye ve riyaziyye	" "	400
Ulum-u ispençariyye	" "	300

Mühendis Mektebi

Mühendis mektebide Funun Fakültesîne merbut olup;

Turuk ve ma'abir, makine elektrik, kimyayı sanâyi kısımlarına münkasımdır.

Müddet-i ihtiyat sınıfı ile beraber beş senedir. İhtiyat sınıfının ücret-i senevîsi 300, diğer sınıfların ise 200 franktan ibarettir.

Ticâret Mektebi

Lozan'da tali bir ticâret mektebi de vardır.

Şimendifer, idare, istenoğrafi kısımlarına ayrılır.

Müddet üç seneden ibaret olup ücret-i senevîsi (250) Franktır.

Lozan'da her ne kadar bir Darulmuallimin ile bir ziraat-ı ameliyat mektebi var ise de şayan-ı tavsiye değildir.

İdare-i Maişet

İdare-i maişet meselesîne gelince: Mektep, kitap, elbise parası dâhil olduğu halde ayda beş Osmânlı lirası ile idare-i maişet mümkün ise de bu mikdâr hadd-i asgaridir. Daha müsterihane bir hayât geçirmek, bir aile nezdine giderek orada lisandan ve usul-u muaşeretten istifâde edebilmek için ayda sekiz veya on lira temin edebilmek lâzımdır ki bu mikdâra yalnız mektep ücreti dâhil değildir. Lozan hakkında size verdiğimiz ma'lûmat şimdilik bu kadardır. Lozan Darülfünununa gelmek isteyen her genç veya evlâdını göndermek arzû eden her aile gerek mektep, gerekse idare-i maişet hakkında fazla ma'lûmata ihtiyaç görürlerse lütfen atideki adresimize bildirsinler. Biz kemâl-ı memnuniyetle cevâb ve istedikleri ma'lûmatı veririz.

Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti Lozan Şubesi

Adres

Hivi

Case 58

Lausanne

Suisse

Kürdlerde Sıhhat

Şerâit-i Sıhhiye

-2-

Bundan evvelki makalemde İstânbul'da hamal ve amele esnafının mümkün mertebe hayât-ı içtimaiyelerini tetkik etmiş ve birazda hayât-ı hususiyelerinden bahs eylemiştim.

Bu makalemde ise geçen ki tetkikatıma istinaden bir fikr-i umûmi çıkarmaya gayret edeceğim. Kürd hamal ve amele hayâtının ne derece esefengiz ve ne kadar

sefilâne bir hayât olduğunu tamamıyla teşhis ve takdir eylemek için safahat-ı muhtelifsi hakkında elimizde müntazam istatistikler bulunması elzemdir. Maahaza yine biz müşahedatımıza ve şerait-i içtimaiyeye atf-ı dikkat eyleyerek bast-ı efkâr eyleyeceğiz.

Sevk-i ihtiyaçla memleketini terk ederek İstânbûl'a koşan Kürd; lisan, ahval ve âdâtını kat'iyen bilmediği bir muhitin içine düşmüş bulunuyor. Karnını doyurmak, ailesîne mu'âvenette bulunmak için her türlü fedakârlığı zaten gözüne aldırın bu zavallı 50–60 kiloluk siklet altına atılmadan çekinmiyor.

Bu uzun gayreti ihtiyar edenlerin kısmı-ı azamı ancak pek fahiş faizli borçlarla gelebiliyorlar, tabi ilk iş borcu ödemek olduğundan hayât ve vücudunun kıymetine hiç ehemmiyet vermeyerek – hatası buluğa? vâsıl olmayan gençler bile – pek meşakkatâver yüklerin altına koşuyorlar.

Hiçbir Kürd tasavvur edemiyorum ki, ba-husus şu asırda, mektebe gitmekten, bir dar'ul sana'aya girmekten başka bir yaşta bulunmayan genç ve dinç dimağların bu suretle kurun-u vusta hayâtı yaşamalarını görüpte bir ızdırab-ı deruni hissetmesin; iskele başlarında vapurlara koşuşân bu Kürd çocukları bahusus ecanib nazarında ne kadar hacaletâver bir manzara-i sefalet ibrâz ediyorlar.

Dünyada hiçbir kavim yoktur ki kendi kavmine biz Kürdler kadar lakayt kalsın, kavminin ızdırabatı ve kardeşlerinin enin sefaletini kalplerinde hissetmemiş bulunsun.

İstânbûl'da amelelik hayâtından irtika ederek hatta pek azim servetlere nail olanlar mevcuttur. Fakat gerek bunlar ve gerekse oldukça refahını temin edenler yeni gelenlerin veya geleceklerin hayât ve maişetlerini düşünmekten pek uzak kalıyorlar.

Büyük milletlerin vicdân-ı millilerinde his-i teavünün ne derece yüksek olduğunu izaha lüzum görmem.

İşte İstânbûl'da büyük bir yekün teşkil eden Kürd amele ve hamal hayât ve maişetini kat'iyen kavaid-i sıhhiyeden uzak ve nesl-i ati üzerinde mütedenni, müteraddi asar bırakacak bir manzara-i esefengiz gösteriyor.

Bütün Kürd kardeşlerimin bhusus zenginlerimizin şu maraz-ı umûmiyenin tedavisîne koşmayı büyük bir vazîfe suretinde terakki eylemelerini temenni eylerim.

Bunun için kendi fikrime göre:

1-Emraz-ı sariyenin suhuletle sokulabileceği mülevves kahve bucaklarından Kürdleri kurtarmak için şerâit-i sıhhiyeyi cami' (hanlar-apartmanlar) inşası,

2-Bu hanlarda ayda bir defa iki tabib tarafından bütün hamal ve amelenin muâyenesi, be bir tabib tarafından haftada iki defa hasta olanların muâyenesi,

3-Han derununda bütün ameleye gece dersleri okutturularak bu suretle imraz-ı maneviyelerinin tedavisi.

Yukarıdaki mevadın sır-ı tatbikasını temin etmek için zenginlerimizin iştirakiyle teşekkül edecek bir şirket ve bunun ta'yin edeceği bir he'yet-i faale kâfidir, zannederim.

Hiç olmazsa şimdilik yukarıdaki şeraiti cami' bir hanın Tophane, Beşiktaş gibi hamal ve amesi kesir olan mahallerde inşasına teşebbüs edilirse fikrimce Kürdüğe pek büyük bir hizmet edilir.

Harputlu H.B.

Kürdlük İçin

Kardeşim Rızaya

Yine bu sütunlarda benimle hasbihal ediyordun. Sözlerindeki safvet ve samîmiyet, efkârındaki isabet, kalbimi inşirahlarla doldurdu. Milletlerinin terakki ve tealisîne hasr-ı vucud etmiş münevver Kürd kardeşlerimin düşündüklerime iştirak ettiklerini görmek benim için cihanlar kadar büyük bir saadettir. Zira bu ahenin his ve efkâr rah-ı mesaimizin sonunda bütün manasıyla bir kâinat-ı nurun güçşade bulunduğunu gösterir.

Evet, kardeşim, “Çalışıp bugünkü dereceyi bulanlardan bizim neyimiz noksan ...” Bunu tekrar tekrar söylemek isterim Kürdlük bir mecmua-i fezaildir.

Ecdadımızın hasail-i mümtazesıyla ne kadar iftihar etsek yeridir; fakat iftihar etmek yetmez. O ecdada mucib-i şeref olmak da, bugünkü Kürd gençlerinin en mukaddes vezaif-i milliyesindedir.

Bu vazîfelerimizi îfâde azmimiz kati ve layetegayyer olsun. Bikesi ve bedbahtımızı en acı istihfaf handeleriyle karşılayalım. Dünyaya gelip de milletlerini, asr-ı hazırın terakkiyatına tevfik-i hareket etmiş bulanlar mirasa konmuş kimselere benzerler... Biz cevher-i milliyemizi herkese göstermek vazîfesiyle mükellefiz; bedbaht olanlar din ve milletlerine hizmet etmeyip de atıl kalanlardır. Ne kadar bikes olursak olalım, bugünde sa'yimizin teşdiden başka hiçbir tesiri olmamalıdır. Kimsesiz olmamıza sebep yine maraz-ı umûmiyemiz olan “fıkdan-ı ‘ilm” tır. Yoksa dinini bilen, evamir-i peygamberiye agâh olup itaat eden, insaniyeti anlayan her Kürd, kavminin tealisi uğrunda maddi, manevi hiçbir fedakârlık ibrâzından çekinmez. Kürdlüğü ihata eden cehâletin mazlum ve kesif bulutlu gecesini ilmin ziya-ı şa’şaadarıyla tenvir ettiğimizde ne muhib bir unsur-ı İslâm ve Osmânî olduğumuzu zamân gösterecektir.

Biz din ve devletimizin en kavi erkânından olmak ve bilhassa intisabıyla müşerref olduğumuz din-i mubin-i Ahmedinin en fedakâr bir hadimi bulunmak mefkûresinin husulü için iktiham edemeyeceğimiz hiçbir mani yoktur. Elverir ki istemeyi tam manasıyla bilelim. Vezaif-i milliye ve diniyemizi îfâ etmeyi dileyelim.

Kiselerini boşaltacak ağniyanın, kudret-i kalemiyelerini tamamiyle isti’mal edecek münevverinin fıkdanından veya a’zalığından ruhumuzda zerre kadar bir eser-i za’f duymayalım. Adedi kâfi derecede bulunan o münevverin ile ağniyayı dinen, hamiyetten, namusen îfâsına mükellef oldukları vazîfe-i mukadeselerini lâzım geldiği vecihle ya’ni Kürd gençliğine has bir hürmet ve tevazuuyla da’vet edeceğiz. Da’vet edilmeden şitab etmek yine onların şân ve şereflerindedir.

“Avamımızdan ekâbirimize, fakirlerimizden zenginlerimize kadar hepsi derin ve encam-ı mevt olan bir uykudadır.” Diyorsak!

Ah Rıza ben de bu faci’anın karşısındayım: Zayi edecek bir lahzamız bile yoktur. Ben, sen ve bütün kardeşlerimiz bu zavallıları lâzım gelen vesaitle, ‘ilm ve

fen projektörleriyle tenvir edelim. Bunları tutup şiddetle sarsâlim. Uyanın!.. Uyanın!.. Seslerimiz dimağlarında, kalplerinde ruhlarında vel-hasıl bütün mevcudiyetlerinde tanin-endaz olsun. Onları tarik-i refah ve saadete isal etsin...

Hayâtını bu gayeye tahsis eden Kürd gençliği muvaffak olacağından emindir. Muhîtimiz ümitsizlikten ibaret olsa bile biz onda birer abide-i ümit oluruz. İşte ey Kürd genci, hatt-ı hareketimizin destur-i umûmisi bu iki cümlededir. Baki muhabbet kardeşim.

Süleyman Asaf

Beyana “Civata Hêvî” ya Feqê Kurdan

Îro kîjan kurd he ye ku: Zemanê berê yê bab û kalê xwe bîra xwe neaniye, mêranî û camêriya ku di wextê xwe da kirine welê rûperê tarîx û kitêban hatiye nivîsandin pê şa nebî.

Lê belê em ji bîra xwe dernexin û qenc bîponijîn ku “kurd” îro di nav nezaniyek wûsan da ye ku de’awayê pirteya wan bab û kalan kirine, wêranî û camêriya ku wan hiştine bi xeyretiyek mezin e.

Mêraniya bab û kalan sebebê mêraniya kurran nabe, lazime ku (kurr) jî wekî bab û kalan be, xeyret û namûs be.

Hûn hemû dizanin ku “kurd” milletekî mezin û gewre ye, mezinahiya xwe her gav îspat kiriye.

Melayê di meşhur, şêxê di mezin, mirovê di fazil gihandiye. Hinek ji wan bi îlmê xwe, hinekê wan bi tarîqa xwe di rêya dîn û dewletê de xebitîne.

Feqet wekî xelqê alemê ji wê xeyret û xebatê bergeyek negirtine, wek birîndarê bêderman di nav û xweliyê da mane.

Xelqê pêşewe û paşewe diçin, xelqê dewlemend û xwedî rûmet û reben û bireş, xelqê zana û nezan, xelqê medenî û wehşî.

Sebebê wî jî yeknebûn, hevnasnekirin, bi zimanê xwe nexwendin û nenivîsandin û halê bab û kalê xwe nezanîne.

“Kurdîtî” ketineke wûsan ketiye ku rabûna wî muhtacê xeyreta kurdî ye, kurdî jî îmanek kamil lê dê bixebitî.

Xebata wî jî ewel bi ewel ji bo musulmanî û paşê ji bo “kurdîtî” be. Felata me bi yekbûna me û bi musulmanî dibe. Çira ku di musulmanî da hemû musulman bira ne. Xuda wûsan emir kiriye. Ew xerabiya ku nuha li nav kurdan e, ew jî dewle li ser dê rabe. “Kurdîtî” jî bi namûs û xeyreta xwe dê bijî, ew ta’n û dijûn ku dujminê me li me didin û em dê li wan vegeirînin. Ber xwe ji xwe bizîvirînin, bidine neyarê xwe. Tehemmulê wê ta’n û carisî nekin.

Xudayê Teala emir kiriye bixebitin û xwe ji nezanî xelas kin. Her çi bi serê mirov da tê ji nezanî tê, mirovê zana bêemriya Xudê nake.

Dînê me ji me ra ferwar kiriye ku îlim hîn bin, pêşve herin, dewlemend bin û ji xelkê paştir nemînin.

Di rêya Xudê da rast bêjin û parîkî însaf bikin, me heya neha ew emr û ferzê Xudê girtiye û her çi ji bo nef’ a me ferwer kiriye me bi cî aniyê.

Di nav sedrê mirovan da çend mirov heye ku fatîheyek durust dixwîn û çend mirov heye ku limêja xwe durust dikare bike û çend mirov heye ku şertê musulmanî dizane.

Ji helel û heram xwe diparêze.

Ew tiştê ku ji bo axireta me be em tê da nizanin, ew tiştê ku ji bo dinyaya me be ew jî ew e ku li ber çavê me ye, hacetê gotinê nîne.

Gelî biran her çiqê tal e, lê belê rast e em gelek nezan mane, di nav xelqê da bêrûmet in, di nav kurdan da kîjan bê xeyret û namûs heye ku ji bo musulmanî û Osmaniyetî xûna xwe nerijî, ruhê xwe yê şîrîn nede. Ew şerefê bab û kalê me ye, muhafiz û li ser me ferz e.

Felaketa Rumêlî nîvekê welatê musulman kire kafiristan. Ger em şiyar nebin û dest nedine hev û quweta musulmaniyê zêde nekin Xudê neke “destê xwe ji Kurdistan û kurdîtiyê” dê bişoyin, welatê me dibî kafiristan û erz û namûsê me dimînî li bin piyan.

Em îro qenc bizanin ku di dewrê ha da bi tîfing û şûr û xencer milletek najî, bi rewanê îlm û sen'et lazime.

Îro her milletek di îlmê da, di sen'et da, di dan û stan da, di cotyariyê da bilind bûye û pêşve çûye. Roj bi roj wekî brûskê diçî, em ji bo gîhana wan lazime ku weku berq û brûsk bixebitin, bi şev û roj nesekinin.

Eger em dixwazin ew "kurdîyeta" ku heya nuha navdarî û mezinayiya xwe jiye û îro pêve jî dê bijî, lazime ku em bi wan bidine zanîn dunya guheriye, deqe bi deqe diguherî û bi vî nezaniyetî em di nav wan de karin bijîn?

Eger wekî dewrê berê ser beredayî li ser çiyar da bigerin û di giranî da înad bikin, dê aqubeta we gelek xerab û dilsoj bibe.

Ji bo pêşçûna dîn û dewletê û ji bo felat û rehetiya kurdîtî, ferz û eyane ku biçûk û mezin, pîr û ciwan, jin û mêr, dewlemend û feqîr, şêx û mela, gavan û şivan bixebite û îlm û marîfet bielimî û bielimînî.

Ewa ji bo hînbûna îlm û sen'etê em "xortê kurdan" hêdî hêdî li wir berhev bûn. Li millet dinêrin ku dixebitin û roj bi roj pêşve diçin, xeyret û camêriya kurdîtî û xuna musilmantî jî di me da lebitî û kete aqîlê me ku bê îlm û sen'et naçî serî. Ji aliyek ve dest bi xwendin û nivîsandinê kir, ji aliyê din we dî ku xelkê civatek ji bo kurdan çêkir û ji hikumet îzin girtin. Di nav vî welatî de "Kurd Talebe Hêvî Cemiyetî" yanî "Civata Hêvî ya Feqehê Kurdan" danî û du sal e dixebitin, çîqa zahmet kişandin û dikişînin.

Piştî du salan û kişandina hewqa zahmetan perdiyek sipî derket rûbara kurdan û kurd mezinê wan babê me û piçûkê wan birayê me ye. Bi niyetek xalis û pak merama xwe arzê wan dikim, eger kêmasiyek ji alî me da waqî' be lê biborin.

Ew tiştê ku em lê dixebitin û di nîzamnama "Civata Hêvî" da hatiye nivîsandin ew in:

1- Feqehê kurdan bi hev bidin naskirin û di mabeyna wan da biratiya musilmanî bidin danîn.

2- Zimanê kurdan yek kirin, kitêbên kurdî civandin, tarîx û rêziman çêkirin û çapkirin, kitêb ji bo zarokên kurdan çêkirin.

3- Di Kurdistanê da medrese vekirin.

4- Zaroyê feqîrê kurdan li ber xwendin û sen'et danîn û ji bo muhtacan alîkarî kirin.

5- Di Kurdistanê da û xesetten di gundan da ji mizgeft û mekteb çêkirinê ra (rêberî) kirin.

6- Ji bo pêşçûna kurdan û bilindbûna wan çî ji dest bê ewî çêkirin.

7- Xebat ji we, mûyesser kirin ji xwedê.

Ev tiştên ku me li jorê got gelek lazim e, çima? Ku her sal ji Kurdistanê û ji alî dî pir feqehê kurdan tînin, ji bêkesî û xerîbî pir zehmet dikişînin, sebeb jî hev nas nakin ku arî hev bikin. Ji wê sebebê, ji her tişt mehrum dimînin, şûwar û belengaz dibin, hîne xwendin û nivîsandinê nabin, naskirindana feqehan ji bo vî qasî ye.

Paşê wî ziman e: Zimanê her milletek heye, bi wî zimanî xeber didin û mijûl dibe, bi wî dinivîsîne û dixwîne, kitêbên xwe bi wî çap dike û li her alî dişînin û her kes bi rehetî dixwînin, ji qencî û xerabîya alemê xeberdan dibî.

Di wextê berê da yanî bab û kalê me di kon da, ji xwendin û nivîsandina kurdan zemanê wan û kitêb nivîsandin hebû. Paşê şemirandine û dest bi zimanê xelkê din kirine. Zimanê wan ku ji gişt ji gişt zimanan çêtire di halê ha da maye. Îro mutlaq ji bo kurdan zimanê wan lazime; bi zimanê xwe xwendin û nivîsandin û bi wî zimanî kitab çapkirin û li her alî Kurdistanê şiyandin û belakirin, mexseda Civata Hêvî ye.

Ew şerpezetî û neçarî ya ku em di nav kurdan da dibînin sebebê wê hemî nezanî û nexwendinî ye. Civata me mexseda wê ev e ku nuha ji zarokên piçûkê kurdan ra mekteb bide çêkirin û wan bide xwendin û musulmaniya wan pê bide zanîn ku ji bo dewlet û millet faîde bide.

Kurdan ji nezantiyê xelas kirin, ji wan ra halê dînî gotin ji rêtî derxistin û ronayî nîşanê wan dan ku fitneyê tarîfî dabûna wan, ji bo xêr û selamet û welat xebat

dan û di rêya musulmanî da her çi ji dest bê kirin, ser hemû musulmanan ferz û eyan e.

Bona wan tiştê ku ji ew zahmet nîna bi himetek pak û bi xîretek safî dibe. Rabûna wan civat çêkirna wan we li temamê Kurdan fêzar kirina wan ne tişteke nûya. Lê belê her millet weha gihaya dereca kemalî. Ji bo wê qasê ew meqseda ma erd gerî gihana wê ya. Arîkarin daye. Arîkarin ji xestin heqê mew û milletê meya.

Gelî melayê kurdan, mîran û mezinan, ew tiştê ku me gotiye serê we êşan. Hun ji me çêtir dizanin û fêm dikin, ji we ra rênîşandan û aqil hînîkirin ji heddê me zêdetir e, lê belê bi destûra we em dê bêjin ku gelî mezinê kurdan heya nuha ew xerabiya ku ji milletê xwe ra rewa dî û mala xwe mîrat û dostê xwe girêband û şewitand, neyarê xwe şa kir, berge çêkirit, hûn nizanin ku îro xizmeta we ji bo millet çiqa mezin e, ji wî mezintir çi heye?

Kanê “Seyîd’îl kevm hadimhum”(qewmê xadî muhûm) û ji wê hîkmetê çira xafil in, carek li xwe binêrin, carek jî li (fileyan) binêrin ma qey ew ji me meztir in? Haşa! Feqet ew bi xwendin li ser me rabûne, ew ezîz em zelîl bûne.

“Pez ji bo şivan nîne,

Belku şivan ji bo xizmeta pez e”

Bi îzna we carek dî jî em dibêjin felata musulmanî û tewadkirina sebebê wê, naskirina kurdî di dest we da ye.

Ewê ji bo musilmantî û kurdîtî dixebitin, zehmetan dikişînin, ji xeynê mexfîreta Xudê tu tişteke naxwazin. Ji bo wan arîkirin û çirayê ku ji bo kurdîtî hil bûye û roj bi roj şewqa wê zêde dibe, eger ji bo musilmantiya xwe jî û ji bo dewlet û milletê xwe di dilê we da rehmiyek we û di rihê we da xûna bab û kalikan heye ha waye li ber we meydana fire vebûye. Lê bixebitin, xwe û wê bi arî û xîretê xelas kin.

“Civata Hêvî” di xulamiya musulmanî û kurdîtî da sekiniye, yekadî jî; ewê ku mêr û musulman e û ji dewlet û milletê xwe hez dike, bila carek mêze bike ku xizmeta millet bi çi awayî tete wucûd, ew jî wusan bike.

“Teawenû we tenazerû”⁵

Gelî mezinên kurdan, hun li xwe menêrin, carekî li wan kurdê tazî û birçî yê gundî binêrin. Jinên wan tazî, keç û kurê wan birçî, bab û birayê wan li xerîbî digerin.

Ewê li dinya bawî bimîne, ta navek qence Xudê û roja heşrê ji bîra xwe dernexin, dixwazin qencî bikin-dixwaze xerabî bikin. “Fe men ye’mel misqale zeretin xeyren yereh, fe men ye’mel misqale zeretin şerren yereh”⁶ Rabîr mekin. Silav li ser ê ku tabiyê rêya rast be. (Civata Hêvî ya Feqê Kurdan)

Beyan namey Cemiyetî Telebey Hêwî Kurd

Le zeman qedîm ew e, Kurd be şeref jiyawe û hîç Kurdî niye bi şeref pêşu muftexer nebi. Ewende pê insan iftixar bi millet kerdenê û xweşewistinê milletî kifayet nake. Le ser insan lazime xweşewistini be fiil isbat ke- belê Kurd le pêşde zor pyavî kurey pê kiyane bi mal û bi ruh, xidmetî dîn û devlet xwey kirduwe ema legel emiş li nav milletan Îslam da le duvay mawe- Kurd roj be roje tendi dekewe û yevas yevas ew qudret û mehabet pêşuy mehv ebitewe û dite halikî va xidmet Îslamiyeti pê nakri- hemu iqrar ev heqiqete bikeyn. -Kurd bi ‘eksî milletan îgûweye? - Ya’ nî hemû milletan rûyan li terqîye- Kurd rûy le tedîne- Qabil înkârîne çend sallî le me pêş melayê çatirman hebû li êsteh- Ew haletê ispatî ewe eke ke kurd- Kurd daîmen pêwendî hene bi dîn. Emro demî - Herçe kesî bi keytewa elê Kurdwahşîye- Waqî’a em em isnade neheqîye, me’emafiye lim zemanî terqîye. Mîlletêke hezbika li daîret û namûs û bi heyabî, gerî se’î bike. Li terefî hazir nisîbdarbi- Zata Îslamîyet û emr bo tahsîl ilm, bo se’î kirdin tereqî- Zor kurdan li ber bê tahsîlî erkanî Îslamîyet be tewatî nazanin- Bo ya birakan gişt pê kewa bilên Kurdekan cahîlin we bem cehaleta mûheqeq bizanin zarar dîtin bo Îslamîyetî- Emê bi zanin emro bo mudafa’î Îslamîyetî tenha selah faîde nade- Weqtî faîde dika li gel ilm û ma’rîfet û sen’et û ticaret bi be. Emro hemû mîlletî- li heceti sene’et û- ticaret û- zita’et û - fen tereqî

⁵ Alîkariya hev bikin û li hev mêze kin.

⁶ Kî misqalê zerre xêr bike ewê miqabilê wî bibîne û kî misqalê zerre şer/xerabî bike ewê dîsa miqabilê wî bibîne.

kirdi we- Eme bû geyene mîlletanîge lazime şew û roj se'î biken. Eger bo ref'î cehaletan hîmmet nikeyn- Ewa muhaqeqetî aqîbetman we xiyame-

Em noqteya lazime diqet dûrî nekeyn- Ba û gûreya se'î bikeyn. Şebab Kurd em noqteî dirk kird. Baw kûrdiyetî kirdî se'î kirdin. Hemû mîlletî le pesenda bo teraqî mîlletan cemîyetan kirde wa. We bi ew sayewa teraqîyan kirdewa. Ewêj bi musa'edayî hukûmet. Bi nawî (Cemîyetî Talebeyî Hêvî Kurd) cemîetikman teşgîl kird. Dû sala zor bi zahmet em cemîetaman îdame kird. U meqsedî. Em cemîeta ewê yeka erstan ekem.

- Se'î kirdin bo tedwîn kirdinî lîsan û edebiyatî Kurd
- Li Kurdistan mekteb û medrese kird newa
- Bi minal feqîr Kurd tahsîl ilm û sen'et û biyan xate mekteb
- Li Kurdistan cemîyetekî medrese, mekteb, îtamxane, xestexane te'sîs kirdin
- Xulasa se'î kirdin bo ilm û sen'et kirdan se'î li ê me tewfîq li xuda.

Birakanim menducatî madekan zor bi îhmetîn. Çunku hemû sal talebeyekî zor dêt bo Îstanbûl. Îsterehetiyar çak nabi. Li Îstanbûl li memleketanî tirîş . Talebê Kurd zore. Çunku yektirî nanasin. Mûawenetî yektirî nakin. Li ber ewa zor ducarî teşqela debin. Le be ewa cemîet meşqûlî yektirî nasînî talebê Kurd ebê. Kurd li pêşe bo nûsînû bo qise kirdin. Lîsanî, hebû wa bo êsta ew lîsanî li fikro çûwa. Miger li xarîç memleket çendî ma wa lîsanî Kurdî qise bika. Ew qisaniş bi daîre qewa'îdîne mû'alîm 'esra bi lîsanekî xwilit hîç nabeta wûcûd.

Li ber ewa cemîet se'î bû. Cem'û teba' lîsan Kurdî eka. Le ber ewa cemîet mekteb û minal Kurd eka tewa. Xulasa cemîetman be temaye Kurd li cehalet kurtar bike.Xaye ême emeye terqî kirdin bi Kurd. Wasil bûn bi xaye zor zahmet nîye. Ema tewaqî'î bestûwa ser fedekarî kirdin. Heta yesta ne bistrawa şebab ekrad xitab mîlletî xûyan bike. Ême ew xitab êwê ekên. Ey 'ulema û meşayîx û emray Kurd ma'rûzatman ewelî ême çaktirî êzanîn. Benale serame ême çira nakeyn. Pêge pîşanewê bi deyn. Ulemay Kurd. Emr û wazîfeyekî dînîye û mîllîye yan heye. Ke ew nîfaq û şîqaqe li naw Kurdaye. Helibkirin (Seyîdû'l qewm hadîmehûm) Reîs qewm ewe yeke xizmet mîlletê xwe bike.

Gusfend ez birayî çoban nîst

Belge çûban ebrî zayî xidmet ewest

Ulema bi mezmûnî ema ilm bike Kurd mezlûm lim hale qûrtar ebî. Ey ulema û emrea doxrû bilên mûqederata mîlletê Kurd destê weye. Mûawenet kirdin. Kurd li mûqtezayî necabet û fezîletanî- Eger êwe hezbikin Kurd qûrtar eken. Ewe sahiqî wazi' heye bo se'î kirin bo Kurd. Ewê cemîetekî hazir heye ke nawî Cemîet Talebe Hêvî Kurd e Îke xelasî kird tewaqîf bestûwa ser hemid êwa. Eger tenezul mektûb nusîn eken serî zerfeke bemnû'e ebwestin.

Îstanbûl'da

Şehzadebaşında Kurd Talebe Hêvî Cemîyetî

.....
Mudîrî Mes'ûl Baban-zade Ebdulezîz
.....

Necm Îstiqbal Matbaasi

Tebrik

Erbil efazılı ulema ve Nakşibendi meşayih-i kiramından Şeyh Es'ad Efendi hazretlerinin Meclis-i Meşahih risaletine ta'yin buyurulduğunu meserretle istihbar etdik. Kurdistan'da ilim ve fazlı ile meşhur ve ma'ruf olan müşarun ileyh hazretlerine bu tevcih-i vecihden dolayı arz-ı tebrikat eyleriz.

Bangi Kurd

Bağdat'ta bu nam ile intişar itmekte ve Kürtlüğün tealisine me'tuf bir maksad-ı âli te'kib itmekte bulunan risaleyi bütün Kürdlere tavsiye eyleriz. İdarehanemizde satılır.

Mustafa İzzet Bey

Baban hâkimlerinden Ahmet Paşazade Mustafa İzzet Bey evelki gün ecel-i mev'uduyla Yeniköy'deki sahilhanelerinde irtihal-i darı bekaya eylemiştir. Bu mütevali acılardan dolayı gerek Kürdleri gerek aileleri taziye eyleriz.

Şerait- İştirak

Her yer için senelik 30,

Sal 30 qûruşa

Altı aylık 17,

Şeş meh 17 qûruşa

İdarehane

Şehzade başında Fevziye caddesinde (Kurd Talebe Hêvî Cemiyeti) binasındadır. Bütün müracaat ve muhaberat idarehanede (Hetawî Kurd) namına vuku' bulmalıdır. Risale idarehanede ve Şafak kütüphanesinde tevzi' olunur.

Abone Bedeli:
Seneliği Posta Ücretiyle
beraber 30, altı aylığı 17
kuruştur.

HETAWÎ KURD

Salê tevî heqê postê 30,
şêş meh 17 kuruşe

Adet: 10

Sâhib-i İmtiyâz ve Müdîr-i Mes'ûl: Bâbân Abdülazîz

Jimar: 10

9 Şubat 1332 Şimdilik On Beş Günde Bir Neşrolunur 20 Haziran 1330

**Tillo Meşayih-i Azamından ve Kürd Mebusin-i Kiramından Şeyh Muhammed
Nasreddin Efendi Hazretleri**

**Ji Şêxên Giran Tillo û Ji Mebûsan Kurdan Hazretî Şêx Mûhammed Nesreddin
Efendî**

Umûm Kürdlerin Nazar-ı Dikkatine

Geçen nüshamızda da yazmıştık: Risalemiz ikinci sene-i intişariyyeden itibaren on beş günde bir çıkacaktır. Münderecatında da daha ziyade eser-i terakki ve mükemmeliyyet göstermeye ve gayesi olan Kürdlüğe daha ziyade hizmet etmeye çalışacaktır. Bu maksada muvafakiyyet için rağbet ve mu'âvenete ihtiyacımız olduğuna şübhe yoktur. Kürdlerin yegâne bir mecmuası olan Hetawî Kurd'e mu'âveneti her Kürd'ün bir vazîfe bileceğine emniyyetimiz berkemâldır. Binaenaleyh geçen sene abone olan zevatın abonmanlarını tecdide ve heman irsal buyurmalarını rica ederiz. Abone bedeli otuz kuruşa iblağ olunmuştur.

Yüksek Bir Numune-i Hamiyet

Ayıntab'ın sırf Kürdlerle meskûn Yuna kariyesi eşrafından Hacı Halil Ağazade Ahmed Hurşit Efendi Hazretlerinin mezkûr karyede umûm masarifi kise-i hamiyetinden verilmek üzere bir mektebin küşadına himmet buyurdıklarını ve mektebin resm-i küşadı icra olunarak tahsile mübaşeret edildiğini haber aldık. Muma- ileyhin bu husustaki himmet ve gayretleri cidden sezavar-ı tebriktir. Cenab-ı Haktan kendilerine muvaffakiyyet temenni ile emsâlinin taaddüdünü niyaz eyleriz ve Kürdlük nâmına takdim-i teşekkürat eyleriz.

Teşekkür

Elhac Tasan Tahsin Siveregi Beyefendi bu defa Kürdlerin pek büyük şairi "Mela Ciziri" - Kaddese Sırrıhu'l Aziz - hazretlerinin muteber divanını "Kürd Talebe Hêvî" Cemiyeti kütüphanesîne ihda buyurdular. Kendilerine alenen beyan-ı teşekkür olunur.

*

Mecdu'l-saltanata "Cemşid Erdeşir Evşar "Han Hazretlerinin lütfen ihda buyurdıkları "Aşk-ı Erguvanı" nâm eseri aldık. Müşarun-ileyh hazretlerine arz-ı teşekkür ederiz.

*

Ba'zı esbâb-ı mücbire sebebiyle risalemizin intişarı maatteessüf tehire uğradı. Kariin-i kiramın aflarını rica ve ikinci sene-i devriyeden itibaren kemâl-ı intizam ile neşr olunacağını arz eyleriz.

*

Enzar-ı Hamiyyete

Eshab-ı hayr ve mürüvetten bir rica:

(Kürd Talebe "Hêvî" Cemiyeti) binâsı dâhilinde tesisîne teşebbüs edilen "Hêvî Kütüphanesi" bil-cümle eshab-ı telifin asar-ı bergüzidelerine arz-ı iftikar ettiğini ilan eyler.

Bu cümleden olarak Kürdistan'ın târîh, lisan, edebiyat ve âdâtına ... Müteallik kitaplara malik bulunan zevatın mezkûr kitapları biran evvel kütüphaneye tevdi' ve irsal buyurmaları da ayrıca rica olunur.

Abone Bedeli:
Seneliği Posta Ücretiyle
beraber 30, altı aylığı 17
kuruştur.

HETAWİ KURD

Salê tevî heqê postê 30,
şêş meh 17 kuruşe

Adet: 10

Sâhib-i İmtiyâz ve Müdîr-i Mes'ûl: Bâbân Abdülazîz

Jimar: 10

9 Şubat 1332 Şimdilik On Beş Günde Bir Neşrolunur 20 Haziran 1330

**Tillo Meşayih-i Azamından ve Kürd Mebusin-i Kiramından Şeyh Muhammed
Nasreddin Efendi Hazretleri**

**Ji Şêxên Giran Tillo û Ji Mebusan Kurdan Hazretî Şêx Muhammed Nesreddin
Efendi**

Musahabe

Hêvî ve Gençlik

Kürdistan Mekteplilerine

Kürdistan'ın ihtiyaç-ı irfânı karşısında kendisini pek ağır ve müşkil vazîfelerle mahmul gören (Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti) bütün emellerinde ve bütün mesaisinde muvaffakiyetini gençliğin azm ve himmetinden beklemektedir. Bunun sebepleri hem dikkate şayan sebepleri yok değildir:

Bir defa her millette olduğu gibi Kürdlüğün hayât-ı teyakkuz ve teceddüdünde de gençliğin nüfuz-u hakimanesi pek tabi görmelidir. Sonra bu ana kadar hatta elan kendilerini Kürdlüğün yegâne mütefekkirleri ve çaresazları sayan ve saydıranların, milletin derdini pek sathi bir temaşa ile yaptıkları her teşebbüs ruhsuz, esassız, hakikat-ı ictimâ'iyeden ve binaenaleyh milleti cânlandırmak, ona bir ruh-u taze vermekten pek uzak idi.

Öyle zan ediyoruz ki kendi kendine uyanan Kürd gençliği - her şeyi yapmak iddiayı bila pervazında değilse de hiç olmazsa - milletin ihtiyacatını, o ihtiyacatı istîfâ edecek vesaiti daha samîmi, hakikat ve imkâna daha yakın olarak görmekte ve öyle çalışmak lüzumunu derk eylemektedir.

Bütün sözleri kale almayarak, zümre-i şebabın bugünkü saf ve neziye sa'yi de kendisîne karşı beslenen ümitleri takviye etmekte ve buna liyakatini göstermektedir.

Fakat fikrimize göre gençlik Kürdlüğün târîh terakkisinde yalnız kendisinin amil olmasını ve yalnız kendisinin şeref kazanmasını isteyecek kadar mağrur ve hodbin olmamalıdır ve kani'iz ki değildir; onun için bu iki kuvvet pek ahenin olmalıdır. Zaten pek dar ve insafsız olan bir zamânda sâha-i mesaide yekdiğerine zıt ve muarız iki cereyan peyda olmak için (Himayet ve mu'âvenet) esasına müstenit bir ahengdarlık ve ittihad-ı Kürdlüğün ikbâl ve istikbâli için elzemdir. Gençlerden safvet ve ciddiyetle gayret, başta hükûmet-i müşfikamız olduğu halde büyüklerimizden himayet ve sâhabet... gençlik, hilafet-i celile ve saltanat-ı seniyyeye hizmet ve

fedakarlık gayesi içinde Kürdlüğü hazırlamaktan ibaret olan saf ve bülend emellerle bu himayet ve sâhabete pek müstahak değil midir?

*

* *

(Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti) bize attığı ilanı gönderiyoruz:

"Cemiyetimizin başlıca maksadından biride Kürd talebesinin mekteplere duhulünde delalet ve ibrâz-ı suhulet etmektir. Bu sene Kürdistan'dan beray-ı tahsil Dersaadet mekâtib-i âliye ve taliyesîne duhul etmek isteyen kardeşlerimiz her mektebin şerait-i kayd u kabulünü anlamak üzere cemiyetimize müracaat edebilirler."

"Dersaadete gelecek kardeşlerimizi münasip yerlerde beytutet ettirmek ve mekteplerin müsabaka ve duhul imtihanlarında lâzım gelen dersleri müzakere eylemek keyfiyeti de düşünölmelidir. Her hususta tafsilat almak ve dersaadete gelmek isteyenler bila te'hir Dersaadete şehzade başında Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti merkez-i umûmiyesîne müracaat etmelidirler."

Hêvî'nin muvaffakiyet-i ümitleri gençlerdedir. Dedik idik; bununla büyüklerden kat-ı ümit ettik, demek istemiyoruz. Bugün bir fiil çalışân gençler oldukça, öteki sözümüz pekte yanlış değildir. Onun için (Hêvî) gençleri düşünmekten fariğ olamaz. Nizamnamesinde sırf gençlere ait olmak üzere bu maddeler vardır.

1- Kürd talebesini yekdiğerine tanıtarak aralarında ravabit-i uhuvvet ve ittihat tesis etmek,

2- Der saadete gelecek Kürd talebesinin mekteplere duhulünde irae-i tarik etmek,

3- Kuvve-i maliyesi müsait olmayanları münasip mekteplerde tahsil ettirmek,

(Hêvî) Bunlardan üçüncüsünü henüz yapacak bir kudrette değildir; iki evvelkisi ise pek mümkün'ül icra şeylerdir. İşte bu defa bize gönderilen ilandaki teşebbüste bunlara aittir ki (Hêvî) için maksatlarına doğru atılmış hatvelerendir.

(Hêvî) nın ilanıyla alâkâdâr olanlar Kürdistan'ın idadi, sultani mekteplerinden şahadetname almak üzere bulunan, kendilerine bir fiil bir meslek-i ihtiyari mecburiyetini hisseden gençlerdir; bu gençler içinde tahsil-i âli ile pek çok parlayacak nice zekalar vardır ki ya ebeveynlerinin bir ihmâl ve taasubları, ya bir rehberden mahrûmiyetleri ve acemilikleri, ya fakr u zaruretleri sebebiyle sönüp gitmektedirler. (Hêvî) bunlardan - hiç olmazsa - bir kısmına müşvik ve rehber olmak istiyor; Kürdistan gençleri bundan istifâdeye şıtab etmelidirler; düşünmelidirler ki tahsil etmek arzû ve istidadını besleyen nice gençler de onları bekliyor; (Hêvî'nın bugün yerine getiremediği üçüncü arzû, yarın kendileri için daha müşkül ve daha vacib'ul îfâ bir vazîfedir.

Zaten daima öyle değil midir? İhmâl edilen ve îfâ edilmeyerek teraküm eden vazîfeler, bütün ağırlığıyla, insal-ı atıye üzerine yüklenir. Bugünkü ve yarınki nesiller, dünkülerden daha ziyade mesuldürler.

Hetawî Kurd

Kürdistan Mektupları

Ba'dema risalemizde, bu ünvan altında gerek muhabirlerimizden, gerek Kürdistan'daki diğer zevattan aldığımız yazıları yazacağız. Bu yazılarda Kürdistan'ın muhtelif yerlerinin ahval-ı târîhiye, coğrafya-i ticariye, ziraiye vesairesi hakkında ma'lûmat bulunacaktır. Bu ma'lûmatın Kürdistan'ı tanımak ve tanıttirmek için ne kadar faydaları olacağı meydandadır. Bu gibi ma'lûmatı haiz bulunan zevatın gönderecekleri yazıları me'al memnuniye derc ederiz.

Kendisinde bu iktidarı gören herkes için memleketini tanıttirmek bir vazîfedir. Bu tarzda gelen bir mektubu bervech-i atı derç ediyoruz. Daha ziyade ma'lûmatı havi bir mektup gelirse yine derç etmekten çekinmeyiz.

-Siverek-

Geçen nüshadaki (Hêvî) beyannamesi biz Siverekliiler üzerinde te'sirat-ı amika icra etti.

Bizleri mukaddes vazîfemizin îfâsına davet eden hitablarınız henüz kulaklarımızda tanin-endaz oluyor, cihanda her şeyden mahrûm olan zavallı Kürdleri îkâz hususunda sarf ettiğiniz ve edeceğiniz mesai-yi hayırhahaneniz meşkûr olsun!

Büyüklerimizin diriğ-i mu'âvenet ettiklerini anlıyorum; fakat böyle büyük maksatlar uğrunda vakf-ı hayât edenler her türlü mezahimi evvelden hesaba katmalıdırlar. Siz de büyüklerimize hakîkati ve maksadınızın kutsiyetini anlatarak onları da sizinle beraber çalıştırmalısınız. Siz böyle sebatkarane çalışırsanız bütün Kürdleri, bil-hassa Kürd gençlerini kendinize zahir edeceğinize emin olunuz. Neyse, asıl maksadım olan Siverek hakkındaki ma'lûmatı vermeye başlayalım:

Sırf bir Kürd memleketi olan Siverek sancağı Diyarbekir ile Urfa'nın tam vasatında kâindir. Otuz bin kadar haneyi havidir ki bundan dört yüzü Ermenî ve yirmi kadarı da Musevî'dirler. Lisan-ı mahalli Kürdçedir. İslâm ahalinin ekserisi Zaza, mütebakisi Kurmancdırlar. Demircilik, yemenicilik ve nacarlık (marangozculuk) münhasıran Ermenîlere ait ise de sair en mühim ticâretler Kürdlerin elindedir.

Kürdlerle Ermenîler arasında ale'l-umûm münasebette hüsn-ü muaşeret ve uhuvvet kemâliyle caridir. Buraya gelen gazetelerde Kürdistan'da Kürdlerle Ermenîler arasında muaşeretsizlik var diye yazılan havadisler buralarda esefane kabilinden telakki olunuyor.

Siverek dört tarafı açık, bağları, üzüm mahsulâtı, tütünü ile meşhurdur. Ekser zamân civar vilayetlerin buğday vesair zahiresini biz veriyoruz. Memleket her türlü terakkiyat-ı medeniyyeden mahrûm olduğundan letafet-i tabiyesinden istifâde edilemiyor. İçtiğimiz su evlerimizdeki kuyu sularıdır. Çünkü maatteessüf ma-i cariden mahrûmuz. Sivereğin pek kadim bir şehir olduğu tam kasabanın vasatın da ve şehirde hâkim bir mevkide bulunan cesim kalesiyle kalenin altındaki eski hamamdan anlaşılıyor.

Bu kale gayet büyük ve etrafı kaldırım taşlarıyla muhattır. Mukaddema bu taşların üstüne teneke kaplanmış olduğunu ihtiyarlarımız rivayet ediyorlar. Kırk sene

kadar evvel kale etrafında vaki olan hafriyat esnasında mükemmel bir hamam zuhur etti ki el-an işlemektedir. Bu hamam suyunun kaleden geldiği mervidir.

Siverek'te on kadar cami ve mescit iki kilise ve bir de Yahudi sinagogu vardır. Cami-i kebirin minaresi üzerinde görülen istavrozdan mukaddema kilise olduğu anlaşılıyor.

Dört, beş tane kadar da medresemiz vardır. Bundan maada her camide on, on beş tane kadar sübyan mektebi vardır. Fakat cami, medrese ve mekteplerimiz şayan-ı terahhum bir haldedir.

Bunlar şayan-ı hayret derecede vakıflara maliktirler. Mezkûr mekteplerde ma'lûm olan usul-ü kadime üzere icrayı tedrisat ediliyor.

Meşrutiyet iptidasında şehrimiz sancağa ve mevcut olan rüştiye mektebi de beş senelik idadiyeye tebdil olundu ise de matlub ve müntazar olan intizam ve terakki meşhut olmaktadır. Zikredilen sübyan mekteplerinden başka iptidâ'i denilen üç, dört mektepte de aynı tarz-ı sakim ve elimde evlâd-ı vatana ders verilmektedir.

Şakirdler aynı zamânda mektebin hademesidirler. Süpürmek, temizlemek onların vazîfe-i asliyelerini teşkil ediyor. Mekteb için testi, bardak ve levazım-ı saire küçük yavruların ianelerine müftekidir. Muallimlik, mubassirlik, bevvalık vazîfesi hep yüz eli kuruşlu bir haceyâ mevdu'dur. Etraftaki köylerimizle, Çermik, Viranşehir nâm nâm kazalarımız daha acınacak bir haldedir. Köylü evlâdını şehirlere gönderip okutamıyor.

Ahalinin maarife ihtiyacı nispetinde havahişi de vardır. Bir hayır-hah delalet ederse bu muhîttin parlak zekâları ile cehâlet içinde mahvolmaz.

Şimdiye kadar kasabada idadi mektebi, inâs rüşdiyesi, hükûmet konağı ve kışlalar inşası için ahalinin verdiği i'anat ve yaptıkları hidemât buna delildir.

Yalnız noksan olan teşvik ve delalettir. İşte (Hêvî) ahalide böyle şeylerin yapılacağı hakkında ümitler uyandırıyor. Filvaki bu işlerin hepsini şimdi (Hêvî) den beklemek haksızlık olur. Lakin büyüklerimizi olsun bunları yapmaya sevk edebilirse en büyük hizmeti etmiş olur.

Kürdistan'daki aşiretlerin işgal ettiği mevki mühim sebeple Siverek'teki aşiretlerden bahsetmek herhalde mucib-i faydadır zanındayım, muntazam bir ma'lûmat verebilmek için bir sıra ta'kîbi daha münasıptır.

Binaenaleyh bendeniz burada sırasıyla [Têrkan, Karageçili, Mili, İzol, Kijan, Şeyhan] aşiretlerine dair izahat vereceğim.

Têrkan: Çiyayê Reş (Karacadağ) da ikamet etmekte olan bu aşiret beşyüz haneden ibaret olup bervech-i ati karyeleri işgal etmektedirler.

1-Qure Bax [Qere Bexçe] karyesidir. Bu kelime sırf bir Kürdçe isimdir. (Qure) kaba - tabir-i mahallice - kalın kaburgalı demektir (Bax kelimesi ise Kürdçe bir kelimedir ki¹ vaktiyle bu karyenin bağ ve bahçelerinin derece-i nihayede mahsuldar ve çok olmasından münbais bir isimdir, o bağlar şimdi baki değil ise de enkazları mevcuttur.

Bu karye seksen kadar haneyi havidir ki burada başlıca [Emeragan, Qilnefeliyan] "Azı dişleri büyük demektir.", Omerekan, Qotoyan "Kısa boylu demektir." Nâm aileler tarafından işgal edilmektedir.

2-Qaynak (Xan, Qonak) bu karye otuz sene kadar evvel Diyarbekir'e giden yol üzerinde Siverekliiler tarafından inşa edilen bir hanın büyümesiyle meydana gelmiştir. Gelip geçen yolculara erzak yiyecek verir.

Bunun ahalisi bir saat kadar ötedeki "Gulance" Nâm Köyü terk ederek bu köye taşınmışlardır. "Gulan" mayıs ayı demektir. Bu karyenin suyu iyi ve çok olduğundan, mayıs ayında dıfırib bir manzara halini kesb eder; kış bile bu manzarasını pek az kaybettiğinde bu nâm ile tesmiyeye seza görülmüştür. Bu suretle vücut bulan Qaynak elli kadar haneyi havi, havası ısıtmalıdır.

3-Êmenî (Êmena) bu köy (Çiyaye Reş) ın şark cihetine müsadif olup ortasından geçen bir ırmak burayı ihya etmekte olup yetmiş kadar haneyi havidir. (Êmenî) bizimkiler demektir.

¹ Mamafih Türkler ve Acemler bu kelimeyi ahz etmişlerdir.

4-Êrmenî (Ermelû) isminden sabıkan Ermenîlerle meskûn olduğu zan olunuyor. Bundan üç sene mukaddem bir köylü kendisi için bir ev yapmakla uğraşırken gayet güzel ve rengârenk taşlarla menkuş oldukça büyük eski bir bina zuhur etmiştir. Bu evin kapısı iki kanatlı ve taştan mamul olup "mil" üzerinde hareket eder. Bir köşesinde de iki buçuk metre uzunluğunda eski bir mezar çıkmıştır. Burayı ziyaret açizilerine nasip oldu. Duvarın üzerinde bir takım yazılar vardır ki bildiğim harflerden hiçbirisine benzetemedim bu karyede kırk kadar hane oturmaktadır.

5-Kemşo (Qemîşlî) ; manası eksik çamaşır yıkayanlar demektir. Bu karyede otuz kadar hane vardır.

Yukardan beri saydığım köyler - ki başlıca aşiret köyleridir - umûmiyetle bir iki ağa müstesna tutulduğu halde - Kürdçeden maada hiçbir lisan bilmezler. Takdim ettiğim fotoğraftaki Muhammed Ağa Têrkan aşiretinin en büyük ağasıdır.

Yukarıda yazdıklarımın anlaşılır ki köylerin ekserisinin ismi ya büsbütün yahut kısmen değişmiştir. Bunları da Kürdçe bilmeyen memurin kendilerine suhulet olmak üzere birer suretle kalb ve tahvil etmiş olsalar gerektir. Her zamân hükûmetle alâkâdâr olan köylüde hükûmetin verdiği bu isimleri istimale mecbur olarak bit-tabi mürur-u zamânla aslını unutmuşlardır.

Bu defalık bu kadar yazıyorum; makbule geçerse bütün aşiretlerin ahval ve âdâtından bahsederim.

Têrkan Aşireti Mensûbininden

Cindo

**

Hetawî Kürd Risâlesîne

Acizleri Bâbân kabilesinden bir Kürd kızıyım. Henüz mekteb-i i'dadide tahsilde bulunuyorum. Pederim cerîde-i feridenize abonedir. Ayda bir kere gelen gazeteyi okuyoruz. Münderecatı mensûb olduğumuz kavmin terakkisine hizmet ettiğinden seviniyoruz. Ba'zı suzişli makalelerini, ale'l-husus dördüncü numarada

âteşîn bir kalemlle yazılan makaleyi okudukça tesirimizden ağladık. Ve Savuşbulaklı Qadızade Mustafa Şevki Efendi tarafından (Terakki-i Din-man Dewê) makalesini pederim tercüme ederek bize anlatınca ne kadar doğru ve iyi yazıldığını anladım.

Dinsiz bir kavmin payidar olamayacağını ispat ve bizi bihakkın îkâz ediyor.

Kürdlerin zeki ve terakkiye müstaid bir kavim olduğu birçok delillerle sabittir. Yeter ki cerîde-i ferideleri (Ud'u ila sebil-i rabbike bil-hikmeti vel mev'izeti'l hasene)² dairesinde şehrah-ı terakkide delalet edince az bir zamânda

Siverek'de Kürd eşairinden meşhur Terkan aşireti reisi Muhammed Ağa Hazretleri ve maiyeti

Ji eşâir-î ekran Kurdan hêla Siveregê xadan nav û deng axayê eşirê Tirkan axa û bindestê wî

² Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır.(Nahl Süresi 125. Ayet)

akvam-ı saire derecesîne vâsıl olurlar. Maamafih ulemâsına ve meşayihine hürmet ve i'tibar etmek, ahalinin ahval-ı ruhiyyesini nazar-ı dikkate alarak hareket eylemek lâzımdır.

Her iş tedrici olarak tekemmüle erişir. Mamafih pederimden işittiğime göre Kürdistan ahalisi ilme, maarife, sanâyi'e fevkalade havahişgirdirler. Hatta meşayihin irşâdatı ve ulemânın telkinatı sayesinde bunca talebe-i ulum okuyor. Ve onlardan da haiz-i ehemmiyet birçok ulemâ yetişiyor. O sayede Kürdistan ahalisi taassub-i diniyesini muhafaza ediyor. Bu talebenin yetişmesi mahzen o hamiyetli ahali tarafından emri maişetlerinin te'min olunması sayesinde. Şöyle ki her bir bey veya ağa, Kürdistanca olan i'tibarına göre köyünde müderris bulundurarak idaresini temin ettiği gibi o medresenin kaç talebe okutmaya vakti müsait ise o kadar talebenin de idaresi ve yemekleri o köy ahalisi tarafından (ratibe-i fekiyan) nâmıyla sabah akşam ihzar olunur. Bu fedakârlığın dinin terakkisîne hadım olmak için olduğuna şüphe edilmez. Suret-i zahirede gerçî Kürdistan he'yet-i mecmuasını itibarıyla câhil zan olunuyorsa da içlerinden zuhur eden ulemâ ve üdebâ ve şuara memalik-i Osmâniye'nin her bir tarafında ale'l-husus Dersaadet'te bile mümtaz ve müşar-u bil-benan oluyorlar. Hatta pederimin şu yakın zamânlarda Dersaadet'te gördüğü âlimlerden (Hicri) ve üdebâdan Keyfi Efendi merhumların karşısında her âlim ve her edib şakk-ı şefe edemiyorlardı. Bunların her ikisi Kürdistan'ın namüntazam medreselerinin mahsulü ve yetiştirmesiydi. Hulasa-i maksadın (Kellem'l -nase ala kaderi ukulühüm)³ emri celili mucibince delalet ve irşâdata himmet edildiği takdirde Kürdistan'ımız hiçbir fedakârlıktan geri durmaz. Ve sur'at bir kiye ile şerha-ı 'ilm ve medeniyette terakki eden beyt (Çi karî ber ayed be lutf û xoşlî çe bayed bi tehdîd-i dem derketî)⁴ pederimden öğrenerek merhum Keyfi Efendinin bir nebzecek tercüme-i halini gelecek mektubumda arz edeceğim. "Baki ve's-selam ala mine'l-tab'i'l hüda"⁵

Mağnisa'da Kürd Kızı Kevser

³ İnsanlara anlayabilecekleri seviyede konuşun.

⁴ Lutuf ve hoşlukla bir iş vücuda gelirse eğer, artık kimse beni tehdid edemez.

⁵ Baki Allah'tır, selam hidayete tabi olanlara olsun.

(Nehcu'î Enamu'î Kurdî)

Di yewmel qiyame dilşa dikaumeta	Mûhammed meded ban dika
Gela hêwîkar lîqa anîn	Ma bê bahr û miflis neke bendeyîn
Me û da û bab dî mû'mina	Di gel ê we ku bêjin dû'an
Efûkê îlahê bi sidq û sefa	Bin cennetê tabi'ê Mûstefa

Qed tema (Nehcu'î Enamu'î Kurdî) teelîfû'l îmam el himmam el alim el ilam Kudwetu'î mûheqiqîn mele Xelîl Efendî Si'îrdî nef'enellahû bi bereketî ketebehû "kilîd astan" el eliya Ebdulhamîd lî eclî exil eşref el letîf 'enî bîhî mele Şerîf beyedellahû ehwalehû amîn. Bi hûrmetî seyîdîl mûrselîn. Fi qeryetî melexan yewmû sulasa qeblel esrî temet fî senetî 1304⁶

Bîsmîlahîrrahmanîrrahîm

Hûn bizanin ruknê îslamê pêncin: Ruknê ewil kelîma şhadeta. "Eşheddû", ez şahidê dikim. "Ella ilahe" ku nîna tu mabûdê bi heq (Îlelah) ji zatekî bê misla ku xeber nîn a di tefekura wî da hemî mexlûqat, ew di fikra kesîde nîna. Navê wî (Allah) xaliq û hakimê memûyan a. Hemî alem mûhtacê wîna, ew mûhtacê kesî nin a. Fa'ilekî muxtari. Bê cî û bê mekane. Îlmê wî li hemû deriyan hadira. Ji rûhê me nêziktirê me ya. Tê de hena hin sifate kemalî. Ji sifate wî heft jê qedîmin: Ku hayati, ilmi, îradeya, qudreti, bihîstina, dîtina, tekellûma. Ew heft sifate ha qedîmîna, ezelnîna her wekî zat ji xweda cuda nabin. Paka ji eyb û kêmaniyan. Ez şahidiyê dikim ku (Mûhammed) heya, erebiya, qureyşiya, haşimiya, çav reşa, birû gêşa, anî rasta şiklê wî sor û sipiya. Sûretê wî weka eyneê şefafî. Darû ber tê de xuyani, mahbûb tira ji hemî ewladê adem bejna wî tamam a, li ber tavê sî nade erdê. Li erda Mekkê hatiya dinyê li wê bûye pêxember, bi emrê Xwedê çûyi Medîne li wê wefat kiriya. Ê hatiya veşartin.

⁶ Mûhaqaq xelas bû (Nehcu'î Enama Kurdî) niwîsandina wê pirtukê ewê ku îmama û himeta wî pira û alima û alimê alimaya û pêşwanê milletê bawermend e ku Mele Xelîl efendiyê Sêrtî ye. Xwedê Te'ala bi bereketa wî menfe'etê bida me. Ebdulhemîd kilît astan'îl eliya niwîsandi ya ji bo wî birayê eşref û nazik ku mele Şerîfa. Xwedê te'ala ehwalê wî sipî bike. Amîn bi hurmeta mezinê pêxembera. Ew pirtukana li gundê melxan roja sêşemê berî limêja 'esirê di sala hezar û sê sed û çaran de xelas kiriye.

Navê bavê wî Abdûlla ye navê bavê wî Abdûlmûtalib a, navê bavê wî Haşîma, navê bavê wî Abdulmenafi, navê diya wî Amîne ya. Resûlûlah qasidê Xwedê ye. Li ser hemû cin û însana ku riya heq nîşana wan daya. Ku hukmê xweda bi cî bînin.

Ruknê di dû an kirina limêjan ferda. Ruknê sisêyan dana zekatê ya. Ruknê çaran girtina rocia remedanê ye. Ruknê pencan çûna hecê ya; eger dijmin li ser tîneba, mal heba.

Ruknê îmanê şeşin:

1- Baweriya xwedê ya. Ku zatekî pak e, bê misle. -2- Baweriya bi milyaketê xweda ye. Ku cismin letîfin, nûranîne, pakin, ji xwedê têr xarina, ji hemî mehlûqata pirtir in. Ji hindî mehlûqata heta qetreê baran. Ji ta ê giya û pelkê daran her yek melaîkekekî li ser mûsaleta bi emrê xwedê tasarûf têde dîkin. Kesba wan daîm te'eta, cihê sekna wan heft tebeqê asîmanan e. Hindek melek di ruku'a dene û hindek di sucdê dene û hindek jî xerqin di şuhûd û cemala xwedê dene. Agah ji alemê henî ne adem. Melaîkekekî li ser milê rastê ye xêra dinivîsa. Melaîkekekî li ser milê çepê ye şera dinivîsa. Serdarê wan Cibrîl e. Wahyê ji pêxembera hemîyan wî anîya. Îsrafil nefxa sûrê destan de ye. Mikaîl hukmê dexl û dana hilşandina erdê destan de ye. Azraîl qebda rûhan destan de ye. Hemeletu'l arş neha çar in. Roja qiyametê dê bibne heyşt. Mûqerebîn nêzîke dergahê xwedê ne. Kerûbîn melikê ezabê ne. We rûhanî melikê rehmê ne.

3- Baweriya kitêbê Xwedê ya. Ku sed û çar in. Ji kaxizani. Deh jê bo Adem, deh jê bo Îbrahîm, sê jê bo Îdrîs, pênceh ji bo Şît, Tewrat ji bo Mûsa, Zebûr ji bo Davût, Încîl ji bo Îsa, Fûrqa ji bo Mûhammed selalahû aleyhî we selem. Hemî kelimê xwedê na. Hemû heq in. Le belê hukmê hemûyan betal bû ya. Hukmê Qur'anê heta roja kiyametê betal nabe.

4- Baweriya pêxemberê Xwedê ya. Ku her qernekî xwedê însanekî pak kiriye ji gunehan ji mexloqa asra kâmil têr kiriya. Bi kerema xwe kiriye pêxember. Mû'cizat dana. Kes bi quwet beran berê wan nabe. Wahî di gel melekani ji bo wan bi wan va digeri ya ku emrê xwedê bighêna nav xelqê.

Ji hemî mexloqan fadil tirin, ku bist û çar hezar pêxember in. Ûlul ezim pêncin: Nûh, Îbrahîm, Îsa, Mûsa, Mûhammed selalahû aleyhî we selem. Xedan umet sêzdeni ê meşhûr: Adem, Şît, Îdrîs, Hûd, Îsmâil, Îshaq, Yaqûb, Yûsûf, Eyyûb, Şû'ayb, Harûn, Hidir, Yûşa, Îlyas, Zulkufil, Şem'un, Îşmadîl, Yûnis, Zekeriya, Yahya, Ezîz (Uzeyr)?, Suleyman, Davûd, Salîh, Îsa, Mûsa, Mûhammed selalah û aleyhî we selem.

5- Baweriya qiyametê ya. Her çî pêxemberê me goti ji nîşanan ku rabûna Mêhdî ya û nazil bûna Îsa ya û rabûna Decal a we Dabetu'l erda we Yecûc û Macûcana û derketina rojê ji Mexriba rabûna duxanê ne ji dunya yê. We dacûna erdê li sê ciyan jî, yek li Mexrib, yek li Meşriq, yek li Cizîra ereba we kêmbûna ilm dîna. Zê de fesadiya û serdari ya bit eslana. Ji wê însan herê he ya heşrê guhera çiyana û rijandina sitêrkan a, ger ger bûna asîmana û bê nûbûna rojê û heywana û we têk û we hişk bûna bahrana hemû heq in. Bê şek dê biqewimin. Mexloq dê rabin li erda Şamê cemi' bibin. Ji wê biçini Qudsê kaxizê xêr û şeran bidne destê wan. Emel bê te hîsab û sûala emelan bête kirin bi emrê xwedê pire danîn li ser cehenemê. Heçî cenetî derbas bibin biçin cenetê, heçî cehenemî bi levzin bikevin agir. Cehenem heft tebeq di bin erdê ya. Cennet heşr tebeqa li asîmana ne. Şefe'eta mislimana dikin pêxember meşayix, suleha. Heçî misliman be, di agirî de namîna eger îman hebe.

6-Baweriya ku xêr û şer bi teqdîra xwedê ya. Ji hinekî herakatê mexloqan ji ewil he ya axir her çî waqî' bibit di miwafiqê nivîstiyê bit. Malûma xaliqê emelan Xwedê ye. Mexloq sebebê emda ixtiyarî ya her wekî agir sebebê ji bo sohtê. "La hewla wela qûweta ila billa hil eliyil ezîm"⁷ Ewê dengî ne kid û bawerî nekir ew kafira.

Mela Ehmed Cezîrî Bo na Pêxemberê Axirzeman Gotiye

Mûhammed seyîdê âlem

Şefî'ê roja mîzanê

Çirax di daya Adem

Xwedanê wehiy û fueqanê

Xwedayê wehiy û tenzîla

Di eqlabê di te'cîla

⁷ Ti hereket û qûweta me tine ye. Ancak bi wî xwedayê bilind û mezin e.

Qelem da însaxa Încîla
Çi Încîl in çi tewrat in
Bi wî navî mesmat in
Bi hukmê seyîdê mursel
Bi teleb di daye mecmel
Bi ayat û bi tewhîdê
Tefaxir in ji tewlidê
Ne ku hûr bû senem aciz
Bi kesraê giha mi'ciz
Bûye mizgîn li dinyayê
Li baxê istifniyalî
Qureyşî ey benahê dîn
Şiwana ku deka nûrîn
Melek hatin bi te'cîla
“Elem neşreh” di tenzîla
Xwedanê textê lewlaka
De erşê merkeza çaka
Ji bo wî çê bû ew alem
Di ixbara ku ya xatem
Çiraxa rohniya umet
Feteha dergahê cennet

Ne ma tewrat û xeclanê
Di mensûxin di med xebatin
Hûkum çû kenza rehmanê
Nebiyê ewel û axir
Bi ayat û bi Quranê
Ji teşrîf û temcîdê
Senem hûr bûn li texanê
Di mewlû da gelek qirmiz
Tezelzel kete eywanê
Şikefta werd û re'na yê
Qureyşî esla însanî
Xwedanê sûreta “Yasîn”
Melek hatin bi fermanê
Dû şex kir sîna Cibrîla
Dikin tewhîd û binyanê
Sûyarê heftê eflaka
Ji bo wî hata gîşanê
Nebî bû hê ji herî adem
Çiraxa ahlê îmanê
Ji bo wî çêbû ew xulqet
Emîr û sedr û dîwanê

Mersiye

Ev mersiya ji hêla ehfad Sultan Memdûh

Tulowî şex Hemza Himetullah qudîsa

Sirreh û hatiye gotin

Eceb îro dikim zarî	Li min tavên xeman barî
Dibû dinya li min tarî	Bi emrê wahidul barî
Di dil têna ji min sed ah	Bêjim ah û waweyla
Wefat kir bavê Nesrûllah	Xwedanê feyd û esrara
Xwedanê himmet û îhsan	Çira ya şem'ê Kurdistan
Bela bû zulmet û îhsan	Li ser afak û aqtara
Ku şûrek bû di îslamê	Ferîdê esra eyamê
Ji bo xasê ji bo amê	Di ger îrşad û hişyarî
Tealellah çi kamil bû	Eceb şêrîn û şemail bû
Tabîb û merhema dil bû	Di kir safî ji bîra mi
Fîraqa wî çi ecra kir	Li xelqê matemek rakir
Hemî mest û sekar kir	Ji mîzanê ji ekdarê
Ji firqetê ez kirim mecnûn	Dilê mi sohest ceger kir xûn
Bi roj û şev wekî mecnûn	Dinya li me ez ji wî narî
Dinalim min sebir nayê	Birîndar im ji ahşa yê
Nemînim ez li dinya yê	Di wî huzn û birîndarê
Ji dil da aşiqê wî ma	Fedayê dim nûrî ma
Ser û qamet qamersî ma	Mezin bûn bi enwarê
“Seqanê hecra mira	We qet daqet bî hî sedren”
“Welem estete’ lehû sebren	Wela eslû bî exyarî”

Xweda tu bi da debrê	li ser wê firqet û hecrê
Bi litfa xwe dikir ecrê	Ku razîna bi eqdarê
Bi lutfa xwe tu mexmûr ke	Derî'ê wî tijî nûr ka
Bi ridwana xwe mesrûr kê	Tu rehmanî tu xefarî
Tu Hemza bese bike feryad	Ji feqda madena îrşad
Tu sabir ba ji wî îmdad	Bi xwaza sibh û êvarî

Ey Şa'irê Şêrîn Ziman Romî Tahiru'l Mowî ya (Mewlewî)

Tercema wê

Kulağında küpe olsun unutma	Bîra meka bila di guhê te da guvar ba
Rumların dağı taşı ağlıyor	Dar û berê Rûma êlî digrî
Kan içinde her subaşı ağlıyor	Di nav xûnê de her çem û kanî digrî
Parçalanmış gövdelerin yanında	Li ba cendek di parî bû ya
Can çekişen arkadaş ağlıyor	Heval li ser rihdani yê digrî

Bak şu yurda tek bir ocak tütmüyor	Binêre li welatî deng nayê ji civatê
Issız kalmış bülbülleri ötmüyor	Ma ye welatê de kund jî naxwînî
O sevimli ovaları kurt almış	Deştê şêrîn û wisan gur girtîya
Bir çobancık davarını gütmüyor	Şivanek pezê xwe tê de naçêrîne

Kara toprak kandan olmuş kırmızı	Axa reş bûye sor ji xûnê
Doğrandıkça Türk kadını Türk kızı	Gava kuştin keç û jin ê Rûmî
Can evine canavarca saldırmış	Radana ser wan wek cenawaran
Sürü sürü erd u namus hayırsızı	Giri giri doza namûsa û xîretê

Mihraplara haç asılmış ezanlar Li mizgeftan da xaç aliqandin
Susturulmuş güm güm ötüyor çanlar Şûna banga Ehmed da naqoz kişandin
Camilerin minberleri yıkılmış Minbera mizgefta xerab kirim
Çizme ile çiğneniyor Kur'anlar Mishefa xwedê li bin piyan danîn

Düşün bütün şu halleri kan ağla Bi hêza wan bibê ja xîn bi rêj
Bıcağ ki gözyaşlarıyla zağla Şûrê xwe bi istiran bike tîj
Onları hatırından çıkarma Tiştê bûye ji bîra xwe dermexîne
Düşmanındır Bulgar ona kin bağla Neyarê te Bûlxare kîn bo ger wa bi bêj

Ey müslüman! Kendini hiç avutma Mislimano! tu xwe mexapîn
Yüreğini öc almadan soğutma Dil hênik meba heyfê bistîna
İnim inim inleyeşi yurdunun Nale nale welatê
Kulağında küpe olsun unutma Bila bibe guhar di guhê te.

15-Şubat-329

Babê Naco

M.X.

Diyarî Hetawî Kurd (le Kerkukewe)

Bi şarib lê label çeşm irfan piyavî Kurd

Li afaq me'arife innema yane Hetawî Kurd

----- bi ser ço xweab aloz ta bi kêy axir

Hetaw leme'at û şu'le intibahi daye çavî Kurd

Li meşumî kesalet gerçi megleq bu şukur va bu

Bi miftah se'y der kêy imdad extravî Kurd

Li sayey hazreti sultan Muhammed xanuwa emro

Bi hemdillah lavec iftixariye kilavî Kurd

Eger çê mezher eltaf layehsan emitakeş

Rica vaye li bicarî ereq minet bin tewawî Kurd

Şehenşaha cihandara ya sultan me behr û ber

Bi mummyayeki lutfit beste bi qelb sekavî Kurd

Mutabi veddunya alem asar ihya kird

Nema asar xwttî geyr asar nemawî Kurd

Hem karan erbab qelem ger xetteken enwisin

Le niv ewraq eqbala veku navi seravî Kurd

Le meydan sehaifda sahib sebeq banin

Heta ke metbe'e lire guşadin kerî bi navi Kurd

Sene 332 lisavat (sadat ?) berzenci (?) Tahir Foad

Dilmayîn

Ez belengaz im reben im ji kêmanî

Tine ya te bînim tişkî li kurmancî

Kurmancî pir paşe ya nev dehlîsa

Bigrî çavê min bigrî ji te re ne bese

Ci ya awaz lalî bira xûn bireşa

Serê xwe hilandim zû da ez xew ne ditim

Rû yê gurandim necar çi ya ne ditim.

Gazî dikim dengê min nare pir tewşa
Bigrî çavê min bigrî ji te ra ne bes e
Ci ya awaz lalî bira xûn bireşa
Çema herikîn bera serme diheja
Çiya qelibîn zû da Îrema dû weşa
Kurmancî li peywa hêdî dewsa
Bigrî çawê min bigrî ji te ra ne bese
Ci ya awaz lalî bira xûn bi re şa

Diyarbekirî

Same ewil? bihar sene 330

Fikrî Necdet

Necm Îstîqbal Matbaasi

Mudîrê Mes'ûl: Ebdileziz Baban

Kürd Kardaşlarımıza

İsviçre Darulfununları ve İsviçre hayat-ı tahsiliyyesi ile emri maişeti hakkında ma'lumat almak isteyenlerin Balık pazarında Maksudiye Hanında 21 numrolu Babanzade Abdülaziz Bey'in idarehanesine müracat ve teşrifleri ilan olunur.

İdarehane

Şehzade başında Fevziye caddesinde (Kurd Talebe Hêvî Cemiyeti) binasındadır. Bütün müracaat ve muhaberat idarehanede (Hetawî Kurd) namına vuku' bulmalıdır. Risale idarehanede ve Şafak kütüphanesinde tevzi' olunur.

تاریخ تاسیسی :
غرة ذى القعدة

۱۳۳۱

درج اولغیان آتاراعاده اولغیز
زمار : ۱

هتاوکرد

صاحب امتیاز

ومدیر مسئول :

بابانہ عبدالعزیز

آتار نه نوسری نادریتو

عدد : ۱

۲۳ ذى القعدة سنه ۱۳۳۱ شیعیدیلک آیده بر نشر اولونور ۱۱ نئمرین اول سنه ۱۳۲۹

بابان امراسندن عبدالرحمن پاشا

تاریخ تاسیسی :

غرة ذی القعدة

۱۳۳۱

درج اولخیان آثار اعادة اولغز

ژمار : ۳

ساحب امتیاز

ومدیر مسئول :

بابانہ عبدالعزیز

آثار نه نویسی نادریتوه

عدد : ۳

هتاوکرد

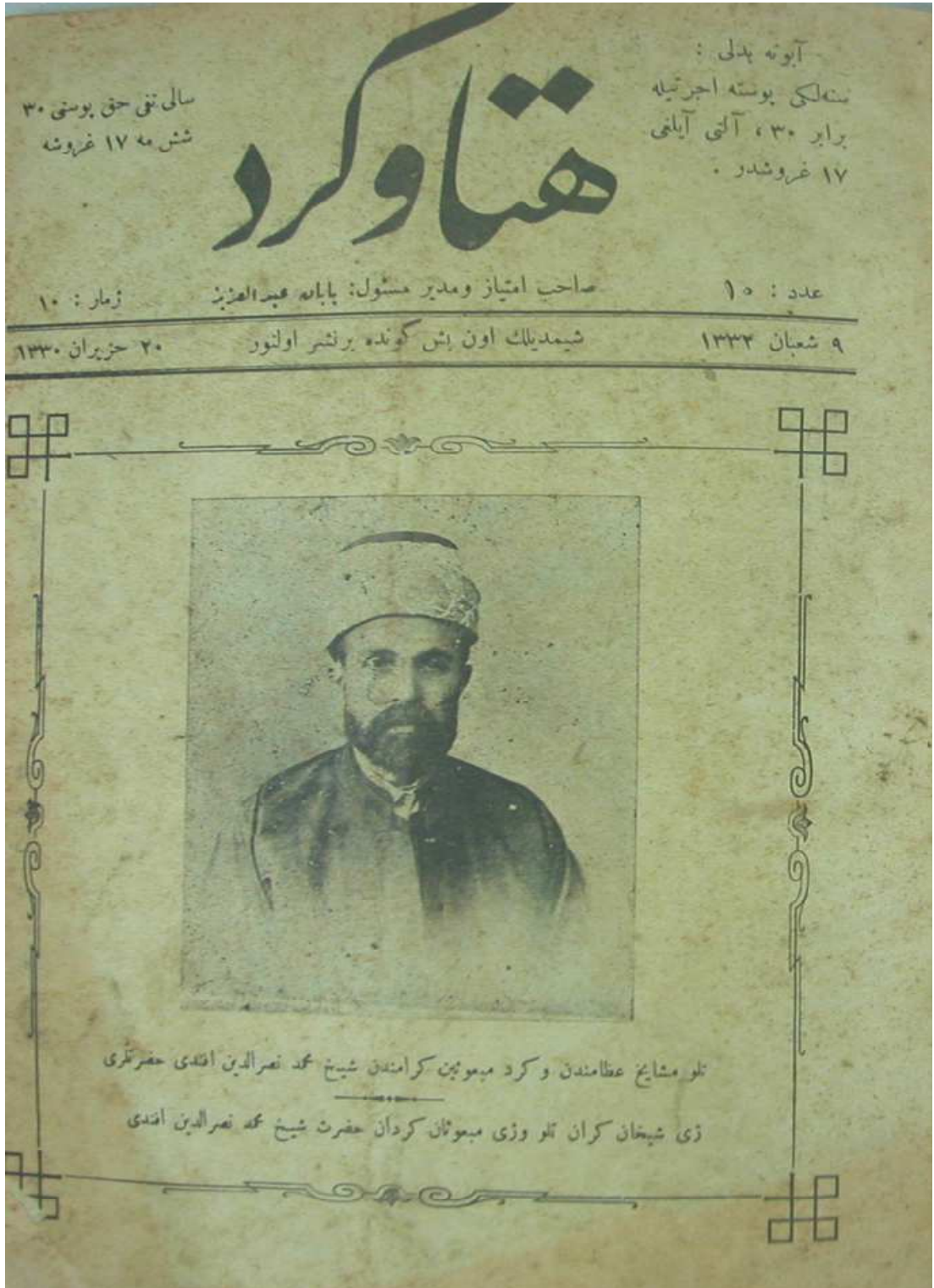
۱۳ صفر اخیر سنه ۱۳۳۲ شمیدیک آیده بر نشر اولونور ۲۹ کانون اول سنه ۱۳۲۹

مرحوم بابان زاده اسماعیل حق بك

Hetawî Kurd, Sayı 4, Kapak Sayfası

Hetawî Kurd, Sayı 10, Kapak Sayfası

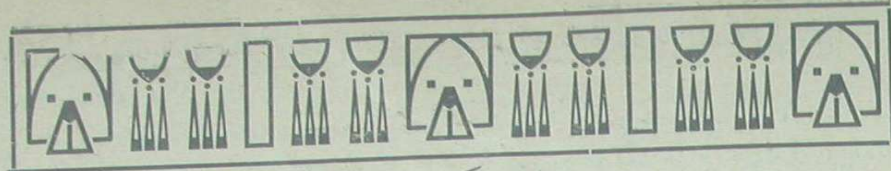
کردلر و کردستان

خصوصیهده استحصاله جاهد وساعیدر کرد
 دائره نجات اسلامه داخل اولدینی زماندن ،
 یعنی ادوار اولدین دینزدن، صدر اسلامدن بری
 هیچ بر زمان بودین مقدسه قارشو عصیان
 ایتمش ایتمز وایتمیه جکدر. کرد بالطوع والرضا
 بلا استیلا شوکت وسطوت. عثمانیه شرفیاب
 دخول اولدینی کوندن بری هیچ بر زمان
 عثمانیغه قارشو اثر اهانت کوسترمامش ،
 کوسترمز وکوسترمیه جکدر. کرد حالا کرددر
 ملیتی شکل ومنظره خارجه سنی ، هویت ماده
 ومعنویه سنی ذره قدر دیکشدریرمامشدر. بونکله
 برابر عثمانیلغده برحیل متین اتحاد ایله مرتبط
 قالمشدر . دنیاده هیچ بر قوت تصورایدیله مزکه
 کردلک ایله عثمانلیق آرسنده کی بوامتراج قدیمی ،
 بو حیل قویمی ازاله به موفق اولسون عثمانلیق
 کردلک وکردلک ده بالمقابله عثمانلیق جمع ایتمش
 بواکی گه نك مدلولی بر برینه بر حلول مطلق
 ایله حلول ایتمشدر . عثمانیق معاذالله محو

منسوبیتیه مفتخر اولدیغم کرد قومی ده
 بوگون بر اثر تجدد و حیات کوسترمکه باشلادی
 اوده شمس تابناک حریتک تأثیر و یضا فیضیه
 وشجره پاك عثمانیک برغصن مهم سایه داری
 دفتیه نشو و نمایه، تأمین موجودیته عزم ایندی
 نهر جوشان وبرکت نشان اسلامیک الک ابدار
 والک جاودانی بر آغنی کتله معظمه عثمانیک
 الک مستحکم والک رصین بر برج واستحکامی
 تشکیل ایدن بو قوم پاك وتزیه هرشیدن اول
 اسلامدر . آندن صکره سبب حیات ام
 وادی سعادت عالم اولان اصول مشروطیت
 دائرمنده خالص و بی غل وغش بر عثمانلیدر
 ودرجه ناهنده کرددر و بنا علیه شو طائفه محتشمه
 ومقدسه اسلامیه وشو هیئت مهیبه عثمانیک الک
 مهم بررکتی ، الک مفید و نمره دار بر عنصری ،
 الک مطیع و متقاد بر فردی اولق شو عمومیتدن
 ذره قدر انصاف ایتمک اوزره کندی غایه
 امل ملیتی ، کندی سعادت ذاتیه سنی صورت

Hetawî Kurd Dergisinde Osmanlıca Bir Metin

(Hetawî Kurd, Sayı 3, Sayfa 4)

ژمزن کردان رایه

وکی وه به مال خو ، به ملک خو به پرّه خو
دنازیان تو تشک بیراخو نه دانیان له حال بلسکازان
نه دیتزیان او مال و ملک کو ژجان خو عزیزتر
دزانیان ایروله دست نیارانه .

اگر او مزن و دولسدوی مال خو دریا
تفاقا مسلمانی دا خرج به کران خدی دزانی
بلکو اف فلاکت بسردان دا نه دهات اگر
بهاتا ژی به ناموساخو دی به قلیان دی دتاریخان
دا نافک به هشتان نه خدی تعالی دقرانا کریمدا
نه کو ته کو (من لم یرحم الناس لم یرحه الله)
اوی کو ژجنس خسورا رحم نه که وکناوی
به کسک نهی خدی تعالی له و بیژی رحم نا که .
(ژفی عبرت به کرن) .

کلی شیخ وملاو اغای دکردان !
اگر نیارمه انکلیز و مشقوف ن تینی بويا
دساقچ بوقت چند دژمن و نیارمه دی هیه کو
وکی گرم داری نافامه دخوه روز بروز مه نيزک
مرنی دکور چارافلاقی ژوان ته
یک دی تزانی و بی تفاسیامه به ای دوی
نه حقیا فلانه .

ترایامه

بلی دل مه نه مینی ام ناف دینایدا تران

کلی شیخ وملاو اغای دکردان !
هرچقاه خدمه بچوکان ، ره بنان ، بره شان
نینه کو ژوه را شیرتان به کن وریا قهچی و خراپی
نشان و به دن .

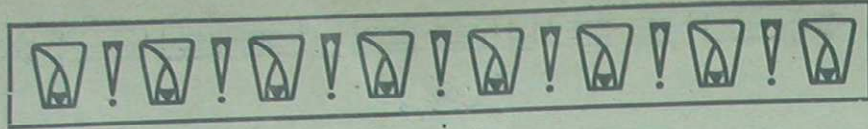
لی بلی (لکن) اوتشت کو ام ، هر روز
دروژ ناوان دا ، دکتبان دا دبئین ، دخونین .
له مه دکفی ، خونامه دکله ژنی ، استیرمه در بیری
هوار و فیزار ژمه در تیفی .

اگر وه ژی افان تشتان به دیا و به خوندا
غیرتا مسلمانی و کردی ژینا دینایی دی له وه
به حرمان دا .

کلی شیخ وملاو اغای دکردان !
(انکلیز) دشیرازدا (مسقوف) دازر
بایجان دابه حدود مه و مسقوف ژی ارضروم
وبازید به . فلاکت روم ایلی ژی له بر چاومه به
ام دی چاوان فیزار نه کن ام دی چاوان وه
حاجز نه کن .

ماقی ، هون کوردستان وولات کردان
ترانن اگر وه شیراز وازر بایجان و ارضروم
وبایدید بزانبه هون ، وهابی حس نه دسکیتان
وناف قیناندا خواشیرین به چاو وه نه دکت .

کلی شیخ وملاو اغای دکردان ،
چن مه بری مزن و دولسد روم ایلی ژی

زمانی هشیاریه

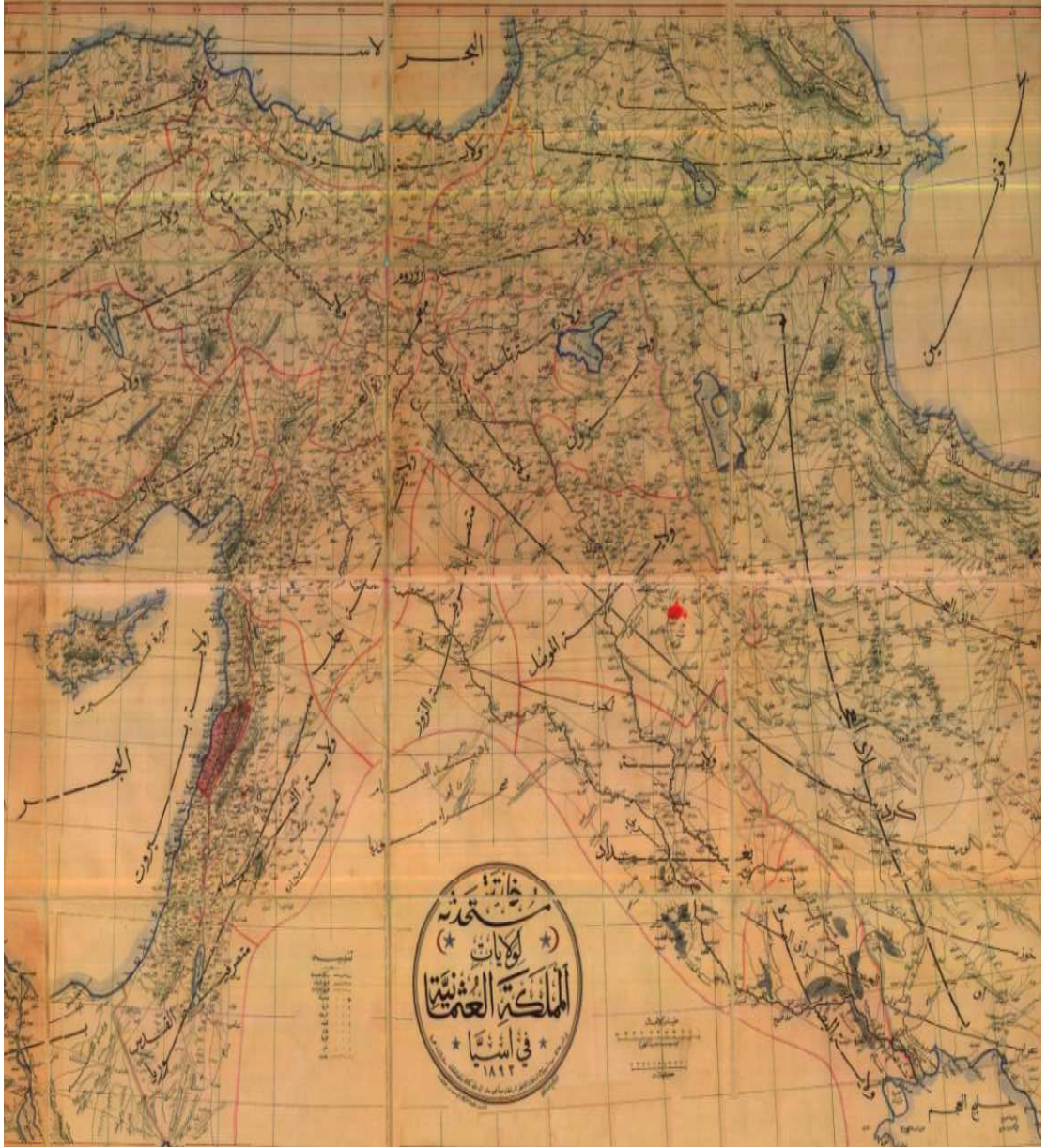
خواب خر کوشی هتاکی وعده بیداریه ؛
دشمن خوت ومالت ؛ ازدهای بیکاریه .
وابجی ماوی له خیل ، ناکتیه کویستان مراد ؛
کرده سادی ؛ غیرتی غیرت ! توه دینداریه .
چاوله موچه وتورکانه مبره دائم ای زلام !
مایه دنیا ودینت ؛ کسب وصنعتکاریه !
صد غراموفون فدای هو هوی جویتاری بکه ،
جیقه شاهی به نیجه خدمت جویتاریه .
تو ، که اسلامی شریعت امره کا تبیل مبه !
دت کثری اوعلته ، زور علیکی ساریه .
لیس للانسان الاماسی بی خونوه ؛
سعی وغیرت امر مشروعه کلام باریه .
پیاوی تبیل دشمنی خوی وعدوی هر که .
قول الکاسب حیب الله له عالم دیاریه
بسیه شوربا خواردن وناوتکیه کان وختاقه !
روله درگاه توکل بی سبب بیعاریه .
منکر شیخ وطریقته نیم حقیقت یت الیم ؛
چاوت اوساهینده نوستی وعده هشیاریه !
مغربی ، باری کیانده منزل امن وامان ؛
توش له ونیوقردا چه قوی ؛ عیش ونوشت زاریه .
صوفی جرکم بوته خون ، فوتاوه دینا ودیمان ،
چند هزاران پیاو ورتمان بوته عبد وجاریه !

سلیمانی !

زور *

Hetawî Kurd Dergisinde Soranîce Bir Şiir

(Hetawî Kurd; Sayı 1, Sayfa 17)

Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki topraklarını gösteren harita, haritanın tam ortasında كردستان (Kürdistan) kelimesi bulunmaktadır. (Kürdoloji Çalışma Grubu, Osmanlı Kürdistanı, bgst Yayınları, İstanbul, 2011, s. Kapak Sayfası)

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Mardin Merkez Akbağ (Akres) Köyünde doğdu. İlkokulu kendi köyünde, Ortaokulu Mardin/Midyat'ta liseyi Bursa'da tamamladı. 1999 yılında Dicle Üniversitesi Mardin Meslek Yüksek Okulu Muhasebe Programında ön lisans, 2002 yılında Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesinde İktisat Bölümünden lisans derecesi aldı. Turizm, girişimcilik, yerel yönetimler, gayrimenkul danışmanlığı, kişisel gelişim, proje döngüsü ve genel siyaset gibi alanlarda eğitimler aldı. 2004-2012 yılları arasında özel sektörün çeşitli alanlarında yöneticilik yaptı. Bazı sivil toplum kuruluşlarında yönetim kurulu üyeliği yaptı. Orta derece İngilizce ve Arapça, iyi derece Kürtçe bilmektedir.